

DIRECTORATE OF DISTANCE EDUCATION

**UNIVERSITY OF JAMMU
JAMMU**

SELF LEARNING MATERIAL B.A SEMESTER - III

SUBJECT - DOGRI

पाठ्यक्रम संख्या – DG-301

Course No. - DG-301

पाठ्यक्रम संख्या – इक थमां बीह्

Lesson No. - 1 to 20

**DR. HINA S. ABROL
COURSE CO - ORDINATOR**

<http://www.distanceeducationju.in>

Printed and Published on behalf of Directorate of Distance Education, University of Jammu by the Director, DDE, University of Jammu, Jammu

DG - 301

कविता

SEMESTER - III

COURSE CONTRIBUTORS

Dr. Padam Dev Singh

Dr. Sheetal Sharma

CONTENT EDITING AND
PROOF READING

Dr. Manoj Heer

T/Incharge Dogri

DDE, University of Jammu

© Directorate of Distance Education, University of Jammu, Jammu, 2020.

All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form, by mimeograph or any other means, without permission in writing from the DDE, University of Jammu.

The script writer shall be responsible for the lesson/script submitted to the DDE and any plagiarism shall be his/her entire responsibility

Printed by : Durga Printer/ 20 /

पाठ्यक्रम

Course No: DG 301

Time : 3 Hrs.

Title : Poetry

Maximum Marks : 100

Examination Theory: 80

Internal Assessment: 20

कविता

पाठ्यक्रम

- आधुनिक डोगरी कविता – भाग-2
 - डोगरी साहित्य चर्चा

निर्धारित पुस्तक :

डोगरी साहित्य चर्चा – प्रो. लक्ष्मी नारायण, प्रकाशक – डोगरी संस्था, जम्मू।

ਧਾਏਂ ਦੇ ਸ਼ਹਾਬੇ ਪਾਰਥਿਆਕਮ ਦੀ ਬੰਡ

ध्याद - १ - आधुनिक डोगरी कविता भाग-II च संकलत कविताएं चा कु'नें द'ऊं पद्यांशे दी
सप्रसंग व्याख्या । (20 अंक)

ध्याद - 2 - आधुनिक डोगरी कविता भाग-II च संकलत कविताएं दे कवियें दे व्यक्तित्व ते कृतित्व पर सोआल। (20 अंक)

ध्याइ - 3 - डोगरी साहित्य चर्चा पुस्तक दे पैहले त्र'ऊं ध्याएं पर अधारत सोआल
(20 अंक)

ध्याइ – 4 (अ) पाठ्यक्रम आस्तै निर्धारित दौनें पुस्तकें पर अधारत लोहके जबाब आहले सोआल
(5x2=10 अंक)

(आ) पाठ्यक्रम आस्तै निर्धारत दौनें पस्तकें पर अधारत वस्तुनिश्ठ सोआल

(10x1=10 अंक)

स्नातक त्रिया सत्र

विशेश – डोगरी

विशेश–सूची

पाठ संख्या	विशेश	सफा नं.
1–2	आधुनिक डोगरी कविता भाग-II चा सप्रसंग व्याख्या (पाठ लेखक – डॉ. पद्मदेव सिंह)	3–12
3	आधुनिक डोगरी कविता भाग-II चा सप्रसंग व्याख्या (पाठ लेखिका – डॉ. शीतल शर्मा)	13–19
4–8	आधुनिक डोगरी कविता भाग-II च संकलत कवियें दा व्यक्तित्व ते कृतित्व (पाठ लेखक – डॉ. पद्मदेव सिंह)	20–67
9–12	आधुनिक डोगरी कविता भाग-II च संकलत कवियें दा व्यक्तित्व ते कृतित्व (पाठ लेखिका – डॉ. शीतल शर्मा)	68–108
13–15	डोगरी साहित्य चर्चा पुस्तक पर अधारत सोआल (पाठ लेखिका – डॉ. शीतल शर्मा)	109–131
16–17	आधुनिक डोगरी कविता भाग-II पर अधारत लोहके जबाव आहले सुआल (पाठ लेखक – डॉ. पद्मदेव सिंह)	132–138
18–19	डोगरी साहित्य चर्चा पर अधारत लोहके जबाव आहले सुआल (पाठ लेखिका – डॉ. शीतल शर्मा)	139–151
20	वस्तुनिष्ठ सोआल	151–155

B.A. Sem.-III	DOGRI	UNIT -I
(Poetry)	REFERENCE TO CONTEXT	LESSON No. 1

नोट : त्रौनें पाठे (लैसने) च चार – चार कविता – अंशों दी सप्रसंग व्याख्या कीती गेदी ऐ ।

रूपरेखा

- ◆ उद्देश्य
- ◆ पाठ–परिचे
- ◆ पाठ–प्रक्रिया
- ◆ पैहळे कविता – अंश दी सप्रसंग व्याख्या
 - (i) कविता–अंश दी पाठ्य समग्री ते उसदा संदर्भ
 - (ii) कविता – अंश दा प्रसंग
 - (iii) कविता अंश दी व्याख्या
- ◆ उ'यै कविता –अंश दी सप्रसंग व्याख्या
 - (i) कविता – अंश दी पाठ्य समग्री ते उसदा संदर्भ
 - (ii) कविता – अंश दा संदर्भ
 - (iii) कविता – अंश दी व्याख्या
- ◆ त्रिये कविता – अंश दी सप्रसंग व्याख्या
 - (i) कविता – अंश दी पाठ्य समग्री ते उसदा संदर्भ
 - (ii) कविता – अंश दा प्रसंग
 - (iii) कविता – अंश दी व्याख्या
- ◆ चौथे कविता – अंश दी सप्रसंग व्याख्या
 - (i) कविता – अंश दी पाठ्य समग्री ते उसदा संदर्भ
 - (ii) कविता – अंश दा प्रसंग
 - (iii) कविता – अंश दी व्याख्या
- ◆ विद्यार्थियें दे अभ्यास आसौ कोई चार कविता अंश पाठ्य पुस्तक थमां

नोट : इस्सै चाल्ली दुए लैयन च बी चार – चार कविता – अंशों दी सप्रसंग ते अभ्यास दित्ते गेदे न ।

(1.1) उद्देश्य

- (i) कविता – अंश दी व्याख्या पढ़ने परैन्त विद्यार्थी उन्हें कविताएं दे पूरे संदर्भ कन्नै परिचित होइ सकड़न।
- (ii) कविता – अंश च कवि द्वारा व्यक्त कीते गेदे वचारे दी गूढ़ ते विस्तृत जानकारी प्राप्त करी सकड़न।
- (iii) प्रसंगे समेत व्याख्या पढ़ने परैन्त विद्यार्थी विशे – समग्री गी शैल चाल्ली समझाने ते उसदे बारे च अपने विचारें गी व्याख्यात्मक रूपा च प्रगट करने दी समर्थ प्राप्त करी सकड़न।

(1.2) पाठ परिचे

इस पाठ च ‘आत्म–नवेदन’ ‘कलयुग’ ‘मजूर’ ‘प्यार होए बस प्यार होए’, चंऊ कविताएं दे पद्यांशे दा प्रसंग दस्सियै व्याख्या कीती गेदी ऐ।

(1.3) पाठ – प्रक्रिया

- (i) हर इक कविता – अंश आ पैहले परिचे दित्ता गेदा ऐ, जिस च कविता दे सिरलेख, कविता दे कवि ते पाठ्य–पुस्तक दा नांड जिस च ओह कविता–अंश प्रकाशित ऐ।
- (ii) हर इक कविता – अंश दा उसदी कविता–विशेष दे संदर्भ प्रसंग दस्सेआ गेदा ऐ, जिस कन्नै उस कविता –अंश दा कविता– विशेष दी विषे–वस्तु कन्नै सरबन्ध व्यक्त कीता गेदा ऐ।
- (iii) कविता–अंश च बखाने गेदे विचार दी व्याख्या कीती गेदी ऐ तां जे विद्यार्थी उस विचार गी शैल चाल्ली समझी सकन। एह व्याख्या उस विचार दे संदर्भ च होर–होर मसालां देइयै पुष्ट कीती गेदी ऐ, जिस कन्नै विद्यार्थियें दी विचार–शक्ति च प्रौढ़ता आई सकै ते ओह आपूं गी कुसै विचार गी खोहलिलयै समझाने च समर्थ होइ सकन। होइ सकै ते विचार कन्नै सरबन्धत क्षेत्र चा मसालां, युक्तियां ते दलीलां देइयै विचार दी पुष्टी करने च बी समर्थ होइ सकन।

(1.3.1) पैहला कविता अंश ते उसदी सप्रसंग व्याख्या

“भोले–भाले प्हाड़ी लोकें लश्ट–पश्ट निं जांजा ऐ ।
नां छल–छिद्दर गंडी ब'नदे सिद्धे चलना भाखा ऐ ॥
एह वेदांत ऐ रमजें भरेआ घर–घर कुन्न पढाना सा ।
सूध सभाऊ जनता गितै सौखा कुन्न बनाना सा ॥”

(i) संदर्भ

डोगरी कविता दियां एह सतरां साढ़ी पाठ्य पुस्तक ‘आधुनिक डोगरी कविता’ भाग–2 चा लैतियां गेदियां न। कविता दा सिरलेख ‘आत्म–नवेदन’ ऐ ते उसदे रचनाकार स्वामी ब्रह्मानंद तीर्थ होर न।

(ii) प्रसंग

इन्हें सतरें च कवि ने वेदान्त दे सार ते अभिप्राय गी जनसाधारण तगर पजाने आस्तै इक गै गल्लै गी केई ढंगे कन्नै, केई चाल्ली दे अदाहरण देइये समझाने दा जतन कीते दा ऐ। स्वामी ब्रह्मानंद हुंदा एह ज्ञान अनपढ ते पढे–लिखे दे दौरें चाल्ली दे लोकें आस्तै ऐ।

(iii) व्याख्या

एह सारा गोचर जगत ईश्वर दी गै सत्ता ते अस्तित्व दा विराट ते साकार रूप ऐ । इस साकार जगत गी चलाने आहली, चेतन बनाई रक्खने आहली शक्ति “कोहडी ऐ ? कनेही ऐ ? कुथै ऐ ? ते कियां ऐ ? ओहदा अस्तित्व किस चाली कन्नै ऐ ?

इस किस्म दे सुआल गै रहस्यमयी शक्ति गी जानने ते पन्छानने आहले पास्से कुसै बी जिज्ञासु गी लेई जाने आहले पैहले बिन्दु न । असल च एह सुआल गै उस निराकार शक्ति दा घेरा न जिसी खोहलना गै ओहदी सत्ता ते अस्तित्व गी जानना ऐ । इस सारी स्प्रिंग्टी गी चलायमान रक्खने आहली, नियमत ते संतुलत ढंगै कन्नै क्रियाशील बनाई रक्खने आहली शक्ति दी रहस्यमता दे बाऱे च समज्ञाने आस्तै स्वामी होरें सरल ते सौचे उदाहरण देईयै आम जनतस आस्तै इस कविता गी रचेआ ऐ । जियां उदिये इनें पंक्तियें च इयै गल्ल आक्षी गेदी ऐ । ‘आत्म-नवेदन’ कविता माहनू गी आत्म ज्ञान करोआंदी होई उसदी भौतिक जगत च व्याप्त संसारी माया रूपी अज्ञानांधकार दी नींद त्यागियै उस चा उडने आस्तै सचेत करदी ऐ, इक ऐसा विवेक भरदी ऐ जे माहनू एह सोचने आस्तै मजबूर होई जंदा ऐ एह झूठी माया सिर्फ कसाइयें दी मिटठी छुरी आंगर ऐ । अर्थात इस माया दा वास्तविक सुआद कौडा ऐ । मनुक्ख मकडे आंगर जाल बुनियै आपमं उस च फसी जंदा ऐ । पही छडकदा ऐ ते कई किस्म दे दुख भोगदा ऐ पर उस जाल दियां तारां अर्थात् दुखदायक दुनियाबी परिस्थितियां माहनू थमा नेर्ई छडोदियां । हर थां दुख गै दुख न पर पही बी इस माया गी छोड़ना माहनू आस्तै सप्पै दे मूळ किरली ऐ । स्वामी ब्रह्मानंद हुंदे अनुसार जेहडा माहनू इस माया गी त्यागियै उस ब्रह्मा च लीन होई जंदा ऐ । ओह पही उस अमरत्व गी प्राप्त करी लैंदा ऐ ।

स्वामी हुंदा लेखन डोगरी साहित्य च अपना टकोहदा थाहर ते रखदा ऐ पर जिस असान तरीके नै वैदान्त गी समज्ञाया ऐ ओह ओहदे कोला ज्यादा म्हत्त्वपूर्ण ऐ । उनें वेदान दी गल्ल इन्नी असानी ने समज्ञाई जे वेदान्त जनेह गूढ़ विशे दी गुथी अपने आप दमागा च खुल्ली जंदी ऐ ।

(1.3.2) दूआ कविता—अंश ते उसदी सप्रसंग व्याख्या

“कदूं बकहाया कलयुग ने जे लोको पाप कमाओ, बेर्इमानी हर चीजै दे बिच मुगता खुट्ट मलाओ । जां आखेआ दालत ऐ बिच झूठी देओ गुआही, जां चोरे दै कन्नै होइयै इसनै सन्न दुआई।”

(i) संदर्भ

एह कविता—पंगतियां साढी पाठ्य—पुस्तक ‘आधुनिक डोगरी कविता’ भाग—2 चा ‘कलयुग’ नांदी कविता च लैतियां गेदियां न । इसदे लेखक – कवि न श्री रोमाला सिंह भडवाल होर ।

(ii) प्रसंग

कवि रोमाल सिंह भडवाल होर मूल तौरा पर प्रगतिवादी सोच दे कवि न ते कर्म च विश्वास रखदे न पर कन्नै गै सच्ची – सच्ची गल्ल आक्खने दे हामी बी न, इयै गल्ल ऐ जे उंदी लेखन—शैली च साफ – गोई दा गुण बडा टकोहदा ऐ । ‘कलयुग’ नां दी कविता च बी ओह आधुनिक युगै दियें खामियें—बुराइयें गी उच्ची सुआलिया गलानी च गुहाडदे होई नमां द्रिश्टीकोण प्रकट करदे न ।

(iii) व्याख्या

कवि आखदा जे बीहमी सदी दे जीवन गी सब लोक तरककी पसंद ते विज्ञानी युग गलाइयै अपनी उपलब्धियें दी चर्चा करदे फिरदे न पर कवि इस सब कैसे कन्नै सन्तुष्ट नैई । उसदा आक्खना ऐ जे बेशक्क भामें तरककी दे कम्म बी होआ दे होडन पर समाज च बुनियादी तौरा पर आनी बस्सी दियां बुराइयां अजें उत्थें गैं । अपने इस मनषे गी बुहास्सरने आस्तै कवि कलयुग गी भैडा आखने दी बजाए चंगा आक्खा करदा ऐ की जे बुराई कलयुग दी देन नैई ऐ ओह ते साढ़ी मानसिकता कन्नै जुड़ी दी ऐ । स्हाडे समाज च शराब, जुआ, गुज्जखोरी, मलावट दा बोल-बाला ऐ, एह पूरे मुआशरे च कैंसर दे रोग जांही अपनिया जढ़ां फलाई चुकी दी ऐ । इसदा इलाज मुश्कल जरूर ऐ पर नामुमकान नैई । अज्ज दे समें च मलावट दा बड़ा जोर ऐ । कोई बी चीज अज्ज खालस नैई थ्होंदी । नकारी मर्च-हल्दी गी गै दिक्खो उस च बी सस्ते पदार्थ दी मलावट होंदी ऐ । दुद्ध जिसी स्हाडे पराने लोक अज्ज बी रतन मिथदे न ते दुद्धें आह्ले भांडे गी छलिलयै ओहदा धोन बी दुद्धे च पान्दे न । पर दूए पासै दोधी ने ओहदे च शैल मातरा च पानी पाए दा होंदा ऐ । अज्ज माहनू च लुभ्म-लालसा बधदी जा करदी ऐ । उसदी इच्छाएं दा कदे ऐंत नैई होंदा । बल्कि उसदे मनै दे लुभ्म रूपी सागर च इच्छाएं दे छल्ल अपने पूरे जोवनै पर होंदे न ।

उसदे सोहल मनै च नित नमी लालसा जनम लैंदी ऐ ते ओह उसी पूरी करने गितै जेन – केन प्रकारेण हर संभव ते छल दा बी सहारा लैना पौंदा ऐ ।

लोकें च इक आम धारणा ऐ जे कलयुग च इ'नें सारियें बुराइयें दा जोर होना ऐ । पर कवि दी सोच उंदे कशा बक्खरी ऐ ।

(1.3.3) त्रिया कविता—अंश ते उसदी सप्रसंग व्याख्या

मेरी झाँपड़ी जुआड़ी,
कई लैंदे मैहल चाढ़ी ।
आऊं दिन रात बुढ़ां,
पही बी मनो—मन कुड़ां ।

(i) संदर्भ

एह कविता अंश साढ़ी पाठ्य—पुस्तक ‘आधुनिक डोगरी कविता’ भाग—2 चा लैता गोदा ऐ । कविता दा शीर्षक ‘मजूर’ ऐ ते इसदे कवि न श्री शिवराम ‘प्रेमी’ होर ।

(ii) प्रसंग

इ'ने पंगतियें च कवि दा इशारा उस समाजी निजाम बक्खी ऐ जिस च जुल्मी जाबर लोक, जेहडे आपूं कक्ख भनियै दोहरा तगर नैई करदे पर मेहनतकश मजूर लोकें दी सारी कमाई धडल्ले नै खुसियै ऐश करदे, मौज मनांदे ते मैहले च रौहंदे न ते ओह मजूर जेहडा दिन रात इक करियै कम्म करदा उसगी अपनी मेहनत दे दानें दा इक दाना बी नसीब नैई होंदा ते दुएं लई मैहल खडेरने आह्ला आपूं झाँपड़ी च रौह्दा ऐ । इस चाली दी बंड—व्यहार गी कवि ने गल्त गलाए दा ऐ ते आस किती दी ऐ जे इक दिन ओह सवेर होग जदूं सबनें गी अपना हक्क थ्होग ।

(iii) व्याख्या

इस कविता च कवि दा लैहजा रोह ते गिले भरोचा ऐ । ओह आखदा ऐ जे जिस समाज च लोकें गी जीने दे हक बरोबर नैई होन सगुआं जेहडा कम्म करै ओह भुक्खा मरै ते जेहडा बेहल्ला फिरै ओह

ਚੂਰਿਆਂ—ਮਲਾਇਆਂ ਖਾ ਏਹ ਕੁਥਾਂ ਦਾ ਇੱਸਾਫ ਏ । ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਚ ਕਵਿ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਾਜ ਬੇਨਾਈ ਦੀ ਨੀਤਿ ਪਰ ਗੈਂ ਨੇਈ ਜੋਰੋ—ਜਾਬਰੀ ਹਕਕ ਮਾਰਨੇ ਆਹਲੀ ਸ਼ੋਝੀ ਨੀਤਿ ਪਰ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਾਨਾ ਏ । ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਚ ਏਹ ਸਭ ਮੁੰਢਾ ਥਮਾਂ ਗੈ ਹੋਂਦਾ ਆਧਾ ਏ ਜੇ ਜੋਰਾ ਆਹਲਾ ਅਪਨੇ ਜਾਬਰੀ ਤਰੀਕੇ ਕਨ੍ਹੈ ਮਾਸੂਮ ਗਰੀਬੇ ਤੇ ਮਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਕੈਹੜ ਢਾਂਦਾ ਆਧਾ ਏ ਜੋਰਾ ਆਹਲੇ ਦਾ ਸਤਤੋਂ ਬੀਹੋਂ ਸੌਂ ਆਹਲੀ ਬਾਖ ਐਹਮੈਂ ਗੈ ਨੇਈ ਬਨੀ ਦੀ । ਜਮਾਨਾ ਭਾਮੈਂ ਕੁਤੂਂ ਦਾ ਕੁਤੈ ਪੁਜ਼ਜੀ ਗੇਦਾ ਏ ਪਰ ਸ਼ੋ਷ਨ ਦੇ ਤੌਰ—ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਦਾਤ ਪੇਚ ਉਤਥੇ ਗੈ ਹੈਨ । ਮੇਹਨਤ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਦਾ ਅਪਨੀ ਮੇਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਪਰ ਕਦੋਂ ਹਕ ਨੇਈ ਰੇਹਾ ਬਲਿਕ ਉਸਗੀ ਅਪਨੇ ਮਾਲਕ ਉਸਦੇ ਅਨਨਦਾਤਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ—ਦ੍ਰਿ਷ਟੀ ਬਕਖੀ ਦਿਕਖਨਾ ਪੌਂਦਾ ਰੇਹਾ ਏ । ਉਸਦੀ ਇਚਾ ਹੋਗ ਤਾਂ ਬਚੇ—ਖੁਚੇ ਦਾ ਕਿਸ਼ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰੀ ਦੇਗ ਵਰਨਾ ਓਹ ਮੇਹਨਤਕਸ਼ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਰਸਾਨ ਸੂਂਕ ਸੁਟਿਟਧੈ ਸਬਰ ਕਰੀ ਲੈਗ ।

ਕਵਿ ਨੇ ਇਸ ਕਵਿਤਾ—ਅਂਸ਼ ਚ ਅਪਨਾ ਇਧੈ ਨਜ਼ਰਿਆ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਜਿਤਥੈ ਮਨੁਕਖੋਂ ਗੀ ਜੀਨੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਕ—ਹਕੂਮ ਨੇਈ ਥਾਨ, ਜਿਤਥੈ ਇਕ ਭੁਕਖੈ ਠਿੰਡਡ ਸੇਈ ਜਾ ਤੇ ਦੁਏ ਤੇ ਪੈਂਚ ਰੂਲੈ ਜਾ ਦੁਏ ਦੇ ਗਲ—ਗਲ ਹੋਏ

ਤੇ ਸਮਨੇ ਥਮਾਂ ਚੁਅਨੇ ਆਹਲੀ ਗੱਲ ਤੇ ਏਹ ਜੇ ਜਿਤਥੈ ਗਰੀਬੋਂ ਦੇ ਲਹੂ—ਪਰਸੋਂ ਪਰ ਸਰਮਾਧਾਦਾਰ ਏਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਆਪੂ ਮੈਹਲੋਂ ਚ ਰੈਹਨ ਤੇ ਮਜੂਰ ਬਚਾਰੇ ਮੇਹਨਤ ਕਰਨੇ ਦੇ ਬਾਬਜੂਦ ਬੀ ਝੌਪਿਡਿਧੇ ਚ ਰੈਹਨ ਉਤਥੈ ਕੋਈ ਕੇਹ ਇੱਸਾਫ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰੀ ਸਕਦਾ ਏ ।

(1.3.4) ਚੌਥਾ ਪਦਾਂਥ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਵਾਖਿਆ

ਨਾਂ ਜਮਾਂ ਨੇਈ ਤਫਰੀਕ ਹੋਏ,
ਨਾਂ ਜਰਬ ਨਾਂ ਕੋਈ ਤਕਸੀਮ ਹੋਏ,
ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਲਾਗ ਪਲੇਚੇ ਸ਼ਾ
ਬਸ ਮੁਕਤ ਮੇਰਾ ਸਾਂਸਾਰ ਹੋਏ
ਬਸ ਸਚਾ—ਸੁਚਾ ਧਾਰ ਹੋਏ
ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੋਏ, ਤਾਂਧੈ ਬਾਹਰ ਹੋਏ
ਬਸ ਪਧਾਰ ਹੋਏ, ਬਸ ਪਧਾਰ ਹੋਏ ।

(i) ਸਂਦਰਭ

ਏਹ ਕਵਿਤਾ—ਅਂਸ਼ ਸਾਫ਼ੀ ਪਾਠਕ ਪੁਸ਼ਟਕ ‘ਆਧੁਨਿਕ ਭੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ’ ਭਾਗ—2 ਚਾ ਲੈਤਾ ਗੇਦਾ ਏ । ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸ਼ੀਰੰਥਕ ਏ ‘ਪਧਾਰ ਹੋਏ ਬਸ ਪਧਾਰ ਹੋਏ’ ਤੇ ਇਸਦੇ ਕਵਿ ਸ਼੍ਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਰ ਨ । ਏਹ ਕਵਿਤਾ—ਅਂਸ਼ ਤਾਂਦੀ ਕਤਾਬ ‘ਕੋਰੇ ਕਾਕਲ ਕੋਰਿਆਂ ਤਾਲਿਆਂ’ ਚ ਸਕਲਤ ਤਾਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਪਧਾਰ ਹੋਏ ਬਸ ਪਧਾਰ ਹੋਏ’ ਚਾ ਲੈਤਾ ਗੇਦਾ ਏ । ਇਸ ਕਤਾਬਾ ਪਰ ਤਾਂਨੌਂਗੀ ਸਾਹਿਤਿਆਕਾਦੇਸ਼ੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਬੀ ਥਹੋਈ ਚੁਕੇ ਦਾ ਏ ।

(ii) ਪ੍ਰਸ਼ੰਗ

ਕਵਿ ਨੇ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਅਹਸਾਸੋਂ, ਜ਼ਬਾਤੋਂ, ਮਨੁਕਖੀ ਕਦਰੋਂ, ਮਨੁਕਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਕਸਦੋਂ ਗੀ ਇਸ ਚਾਲੀ ਕਨ੍ਹੈ ਤਪਾਸ਼ਾਓ ਤੇ ਸਜਾਧਾ ਗੇਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਅਹਸਾਸ ਪਾਠਕੇ ਦੇ ਅਪਨੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਜਜਬੇ ਬਨੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ । ਕਵਿ ਦਾ ਮਨ ਮਨੁਕਖਤਾ, ਮੁਨੁਕਖੀ ਹੋਂਦਾ, ਓਹਦੀ ਭਲਾਈ—ਬੇਹਤਰੀ, ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲੇਈ ਫਿਕਰਮਦ ਤੇ ਦੁਆਗੋਡ ਰੈਹਂਦਾ ਏ । ਕਵਿ ਦਾ ਮਨਨਾ ਏ ਜੇ ਹਿਰਖੈ ਕਨ੍ਹੈ ਰੈਹਨਾ ਮਾਹਨੁ ਦਾ ਸਭਾਤ ਏ, ਓਹ ਪਧਾਰ ਕਨ੍ਹੈ ਰੈਹਨਾ ਚਾਹਦਾ ਏ ।

(iii) व्याख्या

अज्ज सबूरी मुनक्खता लेई विश्व—शान्ति दा मुद्दा सारें शा अहम ऐ । एह बी सब जानदे न जे इस लेई नफरत गी मटाइयै रुहें च प्यार बसाने दी लोड़ ऐ । प्रस्तुत कविता—अंश च बी कवि ने प्यार दे म्हत्त्व गी उजागर कीते दा ऐ । पर इसलेई किश जतन, उपचार दरकार न । प्यार दी थां मलिलयै बैठी दी नफरत गी कड्डना पौग । कवि दे गूढ़ चिन्तन ने इसदे कारण बी तुष्टी कड्डदे दे न ते उपाऽ बी, कवि इस उपाऽ सफलता बारै आशावान ऐ । कवि दे आक्खने दा मतलब ऐ ते हिरख—प्यार इक नेही चीज ऐ जेहड़ी कुसै दे मनै च कुसै दुए आस्तै बसदी ऐ ते कुसै उच्ची किस्मत आहले दे भाँगे च होंदी ऐ । अर्थात्

जिसदे मनै च हिरख—प्यार दा नाता पलदा ऐ ते जिस आस्तै एह नाता होंदा ऐ ओह लोक बडे भागवान् होंदे न । समाज गी व्यवस्थत, अनुशासत ते स्वस्थ रूपै च दिक्खनै आस्तै उत्थूं दे बसीनके च सभ्यता, सदाचार, शिष्टाचार ते एकता जनेह गुणे दा होना बडा लाज़मी ऐ । पर एह सब किश तां गै सम्भव होई सकदा ऐ जे हर इक दा आपूं च हिरख—प्यार होए । हर कोई दुऐ दे सुख—दुख गी अपना सुख—दुख समझै, कुसै दे बी दिलै च कुसै दे प्रति भेदभाव, वैरभाव ते छल—कपट दी भावना नेई होए । हर कोई सिर्फ अपने गै सुआर्थ तगर सीमत होइयै नेई रवै । मनुक्खै च एहकडे गुर्हें गी विकसत करने आहली ते माहनू गी दिली तौरा पर माहनू कन्नै जोडने आहली हिरख—प्यार दी भावना गी लेझ्यै गै एह कविता लिखी गेदी ऐ । कवि दा मन लोक दे हिरदे रूपी सागर चा सारे भरम—भलेचा रिड़कियै हिरख—प्यार जगाना चांहदा ऐ । ऐसा प्यार जित्थै सारे इक—मिक होई जाहन ।

(1.4) अभ्यास

ख'ल्ल दित्ते दे कविता—अंशे दा संदर्भ ते प्रसंग दस्तियै व्याख्या करो :—

- (i) सभने गी एह धोखा दिंदा,

केई—केई रूप बटांदा ।
उच्चियां—लम्मियां टाहरा लाऽ
निं दिक्खै हुट्टा मांदा ।
बडे नलज्जे देऐ गड़ाके,
जिसलै कोई करलांदा
अंदरो—अंदरी खुरचै नींहां ,
नित बने गी ढांदा ।

(आधुनिक डोगरी कविता, भाग—2, सफा 88)

- (ii) मेरा इक दुखांत ऐ लोको,

मे बी कलाकार दे ताई,
लेखक—वित्रकार दे ताई,
जिस बेल्लै किश, करना चाहन्ना,
झारी तोते— चिट्टे इल्लड
कन्नै गै चुक्के जंदे न ।
कन्नै गै इन्कारी होई जा
इनै इल्लडे दे कन्नै गै
कलाकार बी मरी जंदा ऐ,

ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਬੀ ਮਰੀ ਜਂਦਾ ਏ
ਕਾਵਕਾਰ ਬੀ ਮਰੀ ਜਂਦਾ ਏ ।

(ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ, ਭਾਗ—2, ਸਫ਼ਾ 92)?

(iii)

ਅ'ਊ ਆਂ ਉਤਰ—ਬੈਹਨੀ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਕਿਂ ਕੋਈ,
ਇਤਥੈ ਸ਼ੈਹ ਗੈ ਸ਼ੈਹ ਏ ਸਾਥੀ ਮਾਤ ਨਿ ਕੋਈ
ਬਗਦੀ ਬਤਾ ਸ਼ਾ ਤਲਟੀ ਮੌਂ ਬਸ਼ਤ ਸ਼ਾਂਗਾਰੀ
ਨਦਿਆ ਦੇ ਬਾਹੇ ਸ਼ਾ ਪੁਟਠੀ ਤਾਰੀ ਮਾਰੀ ।

(ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ, ਭਾਗ—2, ਸਫ਼ਾ 93)

(iv)

ਸਵੇਰੈ ਹਰ ਸਵੇਰੈ ਗੈ
ਤੂਂ ਮਾਏ ਚਾਡ ਸਜਾਏ ਹੈ
ਜੇ ਤੇਰੇ ਹਿਰਖ—ਮਮਤਾ ਦੇ ਸੁਨਹਾਕੇ ਸ਼ੀਸ਼ ਮੈਹਲੋਂ ਦੀ
ਬਲੈਰੀ ਬਾਰਾਦਰਿਆ ਪਰ
ਕਦੋਂ ਕੋਈ ਲਾਲ ਲਿਖਕੈ—ਜੋ
ਚਮਕਦੇ ਸੂਰਜੈ ਸਾਫ਼ੀਂ
ਬਖੈਰੈ ਤਾਰ ਕਿਰਣੋਂ , ਵੇ ਸੁਨੈਹਰੀ ਤਾਰ
ਜਿੰਦੇ ਚਾ
ਸਨੋਚੈ ਤਾਨ ਖੁਸ਼ਿਯੋਂ ਦੀ
ਸਵੇਰੈ ਹਰ ਸਵੇਰੈ ।

(ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ, ਭਾਗ—2, ਸਫ਼ਾ 101)

(1.5) ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਕਤਾਂ

1. ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ, ਭਾਗ—2
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਲੇਖਕ ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਜਿਤੋਨਦ੍ਰ ਉਧਮਪੁਰੀ ।

(2.1) कु'न दब्बेआ सेहा दा त्रक्कला,
दुनिया दीया मुहाली ?
बंदे दा ऐ बंदा बैरी,
बज्जी गई पड़तली ।
इक—दुए दा — टुक्कन छौरा,
बिंगड़ी गई परनाली ।
मूँह अड्डे दा चु'ल्ल ते चौंकें,
खाल्ली बज्जै थाली ।
मान—मलाहजे जली गे सारे,
समे दिया कठेआली ॥
'साथी' , हिरख रेहा निं मासा ,
निकली गेआ दुआला ।
उट्ठ मनुक्खा , जाग मनुक्खा,
समां देए दा आला ॥

i) संदर्भ

प्रस्तुत सतरां साढ़ी पाठयु पुस्तक 'आधुनिक डोगरी कविता' दे भाग—2 चा 'मनेआदी आला' नांड दी कविता थमां लैतियां गेदियां न । इस कविता दे कवि न गोगा राम साथी ।

(ii) प्रसंग

कवि ने इ'नें सतरें च साधारण जीवन—यापण—च खेद्दल पाने आहलियें इख्लाकी ते समाजी बुराइयें बक्खी सारत कीती दी ऐ । कवि ने कन्नै गै मनुक्खे दे आपसी बरोध उपर गी दुख प्रकट कीते दा ऐ ।

(iii) व्याख्या

कवि आखदा जे दुनिया च आपसी हिरख समोध बिल्कुन घटदा जा करदा ऐ । अज्जकल हर इक माहनू इक—दुए दा बैरी ऐ ते कोई बी इक—दुए दा छौरा तगर नेई लैंदा । माहनू—समाजी दी स्थिति दे मुँह मलाजे दा स्तर बी खत्म होंदा जा करदा ऐ । कोई बी घर ऐसा नेई ऐ जिथै बक्खरे—बक्खरे चुल्ले नेई बला करदे होन । हुन समां ऐसा आई गेदा ऐ ब्रा—ब्रा दे खून दा प्यासा होई चुकेदा । कवि ने सधारण जीवन—जापन च खोद्दल पाने आहिलयें समाजी बुराइयें ते आपसी बरोध च तनोतनी बक्खी इशारा करदे होई माहनू गी जागने दी प्रेरणा दित्ती ते अपनी सार ते समें गी पन्छानों, नेई ता मनुक्खी जीवन खत्म होई जाहग । आपसी बरोध कन्नै कदें बी समाज च सुधार नेई होई सकदा ।

(2.2)

सुरगे दी गल्ल नेई लाऽ अडेआ,
जस्स अपने देया दा गाऽ अडेआ ।
एह देस फुल्ले दा खारा ई ।
एह देश असें अत्त प्यारा ई ।

एह साढी अक्खीं दा तारा ई ।
 एह त्रैलोकी थमां न्यारा ई ।
 तूं एहदा मान बधाइ अडेआ ,
 सुरगौ दी गल्ल नेई ला अडेआ ।

i) संदर्भ

प्रस्तुत सतरां साढी पाठ्यु पुस्तक 'आधुनिक डोगरी कविता' दे भाग-2 चा 'सुरग देस' दी कविता थमां लैतियां गेदियां न । इस कविता दे कवि ने किशन स्मैलपुरी ।

(ii) प्रसंग

कवि ने इ'नें पंगतियें च डुगगर प्रदेश दी महिमा दा वर्णन कीते दा ऐ ।

(iii) व्याख्या

कवि आखदा जे डुगगर प्रदेश बी सुर्ग कशा घट्ट सुंदर नेई ऐ असेंगी अपने देसा दा मान बधाना चाहिदा ऐ । इस दियां वादियां, घाड़—मदान धारां ते धूडां, पक्खरू, फुल्ल बूहटे इस प्रदेश गी होर बी सुंदर बनांदे न । इसदा मन भाना वातारण इसदी खूबसूरती गी होर चार चन्न लांदा ऐ । एह प्रदेश असेंगी सारे कोला प्यारा ऐ ते साढी अक्खीं दा तारा बी ऐ कि जे इसदी सुंदरता दी जिन्नी बी मसाल दित्ती जा ओह घट्ट ऐ । डुगगर प्रदेश दी जिन्नी बी महिमा दा ब्खान कीता जा घट्ट ऐ , इत्थे माता वैश्णों देवी, बावे आहली माता दा वास ऐ ते इत्यूं दे लोक बी बडे पूजा पाठी न । इत्यूं दे दरिया, घाड़, नदियां, नाले सारे गै इसदी शौभा गी बधांदे न ते इ'यै मुल्क दा असेंगी यश बधाना चाहिदा ऐ । कवि आखदा ऐ जे साढा डुगगर प्रदेश सर्वग कोला घट्टन नेई ऐ । त्रांज लोकें च इसदी म्हत्ता ऐ ते इसदी असेंगी शौभा गी बधांदे होई म्हेशां एहदा गुणगाण करना चाहिदा ऐ ।

(2.3)

प्हाड पृट्टी में टकाए,
 सौहने शैहर में बसाए ।
 आपू दुखें बिच्च जीनां,
 जैहर घुट्ट-घुट्ट पीन्नां ।

i) संदर्भ

प्रस्तुत सतरां साढी पाठ्यु पुस्तक 'आधुनिक डोगरी कविता' दे भाग-2 चा 'मजूर' नांद दी कविता थमां लैतियां गेदियां न । इस कविता दे कवि न शिवराम प्रेमी ।

(ii) प्रसंग

कवि ने इ'नें सतरें व मजूर— दे रूप च माहनू दी बेबसी दी गल्ल कीती दी ऐ जे मजूर जीवन दे औंखे पैंडे थमां निकलदे होई बडुडे शैहरें दा निर्माण करदा ऐ ।

(iii) व्याख्या

इ'नें सतरें च कवि ने मजदूर दी स्थिति उपर रोशनी पाई दी ऐ । मजदूर म्हेशा दिन—रात कम्म करदा ऐ, इक्क चक्की च पसोंदा आवा करदा ऐ । उसदी मैहनत, लगन आहली बक्खी कुसै दा बी ध्यान नेई जंदा ते

ਉਸੀ ਮਹੇਸ਼ਾਂ ਗੈ ਦੁਖੋਂ, ਕਾਚੋਂ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰਨਾ ਪੋਵਾ ਕਰਦਾ ਏ । ਜਿਸ ਮਜੂਰ ਦੀ ਮੈਹਨਤ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮਨਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਏ ਉਸਦੀ ਫਰ ਬਾਰੀ ਬੇਕਦਰੀ ਹੋਂਦੀ ਏ ।

ਮਜੂਰ ਔਖੋਂ ਥਮਾਂ ਔਖਾ ਕਮਮ ਬੀ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਸ਼ੈਲ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ੈਹਰੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਬੀ ਕਰਦਾ ਏ । ਬਾਅਦ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੈਹਰੋਂ ਗੀ ਬਸਾਨਾ ਬਡਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਗੈ ਨੇਈ ਨਾਮੁਸਕਨ ਏ । ਮਜੂਰ ਆਪੂਂ ਮਹੇਸ਼ਾ ਦੁਖੋਂ ਚ ਰੌਹਦਾ ਏ ਕਿ ਜੇ ਇਗਰ ਉਸੀ ਮਜੂਰੀ ਨੇਈ ਥਹੋਏ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਘਰੋਂ ਦਾ ਖਚਾ ਬੀ ਨੇਈ ਚਲੀ ਸਕਦਾ । ਓਹ ਦੁਖ, ਤਕਲੀਫ਼ੋਂ ਗੀ ਮਹੇਸ਼ਾਂ ਤਰਦਾ ਰੌਹਦਾ ਏ ਤੇ ਅਪਨੀ ਬੇਬਸੀ ਤੇ ਲਾਚਾਰੀ ਬਾਰੇ ਬੋਲੀ ਬੀ ਨੇਈ ਸਕਦਾ । ਜੇਹੜਾ ਜੀਵਨੇ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਖੋਂ ਪੈਂਡੇ ਥਮਾਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹੋਈ ਬਡੀ—ਬਡੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਏ ਉਸਦੀ ਏਹ ਹਾਲਤ ਬਡੀ ਗੈ ਦੁਖਦਾਯੀ ਏ ।

(2.4) ਖੇਲਾਂ ਕਰਦੇ ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਬਿਚ ਬਨਨ—ਸਬਨੀ ਖੇਲਾਂ
ਕਲਿਅਗ ਨੇ ਗੈ ਜਹਾਜ ਬਨਾਏ ਕਲਿਅਗ ਨੇ ਗੈ ਰੇਲਾਂ ।

i) ਸਾਂਦਰਭ

ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਸਤਰਾਂ ਸਾਫ਼ੀ ਪਾਠਿਆ ਪੁਸ਼ਟਕ 'ਆਧੁਨਿਕ ਭੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ' ਦੇ ਭਾਗ-2 ਚਾ 'ਕਲਿਅਗ' ਨਾਂਡ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਥਮਾਂ ਲੈਤਿਧਾਂ ਗੇਦਿਧਾਂ ਨ । ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕਵਿ ਨ ਰੋਮਾਲ ਸਿੰਹ ਭਡਵਾਲ ।

ii) ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਣ

ਕਵਿ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰੋਂ ਚ ਕਲਿਅਗ ਦੀ ਮੈਹਮਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ।

iii) ਵਾਖਿਆ

ਕਵਿ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰੋਂ ਚ ਕਲਿਅਗ ਸਮਾਂ ਬਡਾ ਗੈ ਨਿਆ ਏ ਜੇਹਦੇ ਚ ਦੁਨਿਆ ਦੀ ਬਕਖਰੀ ਗੈ ਤਰਵੀਰ ਨਜ਼ਰੀ ਔਂਦੀ ਏ । ਅਜ਼ਜ ਦੇ ਦੌਰ ਚ ਮਾਹਨੂ ਨੇ ਇੱਨ੍ਹੀ ਤਰਕਕੀ ਕਰੀ ਲੈਤੀ ਏ ਜੇ ਆਹ ਚਨ ਤਗਰ ਪੁਜ਼ੀ ਗੇਦਾ ਏ । ਸਾਈਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚ ਮਾਹਨੂ ਇੱਨਾ ਵਿਕਾਸਿਤ ਹੋਈ ਚੁਕੇਦਾ ਏ ਜੇ ਅਜ਼ਜ ਸਡਕ ਤੱਥ ਵੈਡ ਦਿਧਾਂ ਗਲਿਡਿਧਾਂ ਜੇ ਜਹਾਜ ਬਾਅਦ ਬੀ ਇਸਸੈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦੇਨ ਨ । ਕਵਿ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਇਸ ਯੁਗ ਦੀ ਮੌਕੇ ਕੇਹ ਸਿਫਤ ਕਰਾਂ, ਦੁਨਿਧਾਂ ਚ ਨਮਿਯੇ—ਨਮਿਯੇ ਕਲਾਏਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਬੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਦੇਨ ਨ । ਆਖਨੇ ਦਾ ਭਾਵ ਏਹ ਏ ਜੇ ਇਸ ਦੌਰ ਚ ਮਾਹਨੂ ਨੇ ਤਰਕਕੀ ਦਿਧਾਂ ਮੰਜਲਾ ਬੀ ਰੈਂਡ ਕੀਤਿਧਾਂ ਤੇ ਦੁਨਿਆ ਗੀ ਨਮੋਂ ਆਧਾਮ ਬੀ ਦਿਤੇ ।

3.1 “इं’दा रहोली—रहोली जिद्दा—जिद्दा कीता
मैं अपना पैंडा आपूं गै सिद्धा कीता
रोड़ ते कंडे मैं हृत्यें नै चुग्गे सारे
मेरे साथें एह रस्ते बी पुग्गे सारे
फ्हाड़ें दे हिरदे चा हुंदे लीक कराई
पुट्ठी उत्तर—बैहनी दी मैं कथ सनाई
इत्थै दिन गै दिन ऐ साथी रात निं कोई
अ’ऊं आं उत्तर—बैहनी मेरा साथ निं कोई।”(उत्तरबैहनी)

संदर्भ — प्रस्तुत सतरां साढ़ी पाठ्य पुस्तक ‘आधुनिक डोगरी कविता’ दे भाग-II चा ‘उत्तरबैहनी नांड दी कविता थमां लैतियां गेदियां न। इस कविता दी कवित्री न ‘पद्मा सचदेव’।

प्रसंग — प्रस्तुत कविता इक प्रतीकात्मक कविता ऐ जिस च जीवन जीने लेर्इ उत्तरबैहनी नदी आंगू उल्टी मुहार फड़ियै जीने दा हीला तुप्पने दी रम्ज समझाई गेदी ऐ ते दस्सेआ गेदा ऐ जे उत्तरबैहनी नदी दे जीवन थमां प्रेरणा लैनी चाहिदी ऐ जे माहनू गी मुश्कल परिस्थितियें थमां घबराईयै कदें बी पिच्छे नेर्इ हटना चाहिदा ते अपने लक्ष्य दी प्राप्ति आस्तै हर संभव कोशश करनी चाहिदी ऐ।

व्याख्या — प्रस्तुत सतरें च उत्तरबैहनी नदी आखदी ऐ जे मैं अपने रस्ते अपूं तैड कीते, मैं इक्कले गै रस्ते बनाए, सारी मुश्कलातें गी पिच्छे छोड़ियै अगें गै अगें निकलदी गेर्इ। पही उ’नें मुश्कलातें गी गै रहोल बनाई लैता ते उंदियें जिदें—जिदें अपनी मंजिल आहले पास्सै अगें बधदी गेर्इ अर्थात् चलना गै अपना लक्ष्य बनाया ते उ’नें ऊंचाईयें गी चीरदे होई चलदी रेही। रस्ते च औने आहलियां मसीबतां, परेशानियां ते जद्दो—जैहत कन्नै डटियै मकाबला करियै अपना मार्गदर्शन अपूं कीता। मेरे साथें—साथें चलने आहलें दा रस्ता बी साफ होई गेआ। मैं अपने कन्नै—कन्नै उं’दा बी कल्याण कीता

ਤੇ ਉਨੋਂਗੀ ਬੀ ਕਦੋਂ ਨੇਈ ਰੁਕਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਚਾਹੇ ਰਸ਼ਟੇ ਚ ਜਿਨ੍ਹਿਆਂ ਬੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਆਇਆਂ ਪਰ ਮੇਂ ਕਦੋਂ ਨੇਈ ਰੁਕੀ ਤੇ ਮ੍ਹੇਸ਼ਾਂ ਪਛਾੜੇ ਦੇ ਸੀਨੇ ਗੀ ਚੀਰਦੇ ਹੋਈ ਅਗ੍ਗੋਂ ਗੈ ਅਗ੍ਗੋਂ ਬਧਦੀ ਗੇਈ। ਮੈਂ ਅਪਨੇ—ਆਪੈ ਚ ਇਕ ਮਸਾਲ ਕਾਯਮ ਕੀਤੀ ਜੇ ਪੁਟਠੇ ਰਸ਼ਟੇ ਹੋਇਥੈ ਬੀ ਸੀਦਦੇ ਕਮਮ ਕੀਤੇ ਦੇ ਦੂਏ ਗੀ ਜੀਨੇ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਦਸ਼ਿਸਥੈ ਏਹ ਪ੍ਰਸ਼ਤੁਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਥਾਂ ਕੀਤੀ ਏ ਜੇ ਜੀਵਨ ਚ ਕਦੋਂ ਬੀ ਹਾਰ ਮਨਿਯੈ ਪਿਚੋਂ ਨੇਈ ਹਟਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਬਲਕੋਂ ਤਾਂਨੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਤੋਂ ਦਾ ਸਾਮਨੈ ਥਮਾਂ ਮਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਤੇ ਅਪਨੇ ਝਰਾਵੋਂ ਗੀ ਬੁਲਾਂਦ ਕਰਿਯੈ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹਿਦੀ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮੇਦਿਧੋਂ, ਨਾਮੋਸ਼ਿਧੋਂ ਤੇ ਨਾਕਾਮਯਾਬਿਧੋਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਰਸ਼ਟੇ ਤੇ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚ ਕੋਈ ਜਗਹ ਨੇਈ ਦਿੱਤੀ ਬਲਕੇ ਮੇਰੇ ਕਥ ਉਜ਼ਾਲਾ ਗੈ ਉਜ਼ਾਲਾ ਏ।

3.2 "ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਫਾ ਨਮਾਂ

ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸੈ ਦਾ

ਲਿਖਿ ਗੇਆ ਗਭਰੂ, ਜੁਆਨ ਮਸਤਾਨਾ ਓਹ

ਨਾਂਡ ਜਿ'ਦਾ ਡੀਡੋ ਹਾ।

ਡੋਗਰੋਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਭਾਗ ਤਦੂ ਮਂਦੇ ਹੋ,

ਹਾਕਮੀ ਬਦੇਸੀ ਹੀ,

ਦੌਰ ਹਾ ਗਲਾਮੀ ਦਾ

ਲੋਟਿਧੋਂ ਤੇ ਧਾੜੇਂ ਦਾ

ਸੈਹਮੀ ਦੀ ਗੈਰਤੂ ਗੀ ਪਚਛ ਰੋਜ ਲਗਦੇ ਹੋ,

ਡੋਗਰੇ ਗੈ ਕਿਝ ਆਲਲੈ,

ਉਸ ਜਾਬਰੀ ਦੇ ਪਿਟਦੂ ਹੋ।

ਸਥ ਕਿਝ ਦਿਕਖੀ ਸੁਨੀ

ਪ੍ਰਣ ਪਾਧਾ ਹਾ ਡੀਡੋ ਨ —

'ਇਸ ਪਾਪੈ ਗੀ ਸਟਾਨੇ ਗਿਤੈ ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਏ,

ਤੇ ਬੈਰਿਧੋਂ ਤੇ ਧਾੜੁਏਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਏ।'

(ਤੇ ਬਾਕੀ ਇਤਿਹਾਸ)

ਸਂਦਰਭ — ਪ੍ਰਸ਼ਤੁਤ ਪਦਾਂਸ਼ ਸਾਡੀ ਪਾਠ੍ਯ ਪੋਥੀ 'ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ' ਭਾਗ-II ਚ ਸੰਕਲਤ ਕਵਿਤਾ 'ਤੇ ਬਾਕੀ ਇਤਿਹਾਸ' ਥਮਾਂ ਲੈਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਪਦਮਸ਼੍ਰੀ 'ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਵੀ ਹੋਰ ਨ'।

प्रसंग — प्रस्तुत कविता च कवि ने डुगर दे लोक नायकें दा वर्णन कीते दा ऐ। उंदे मताबक डुगर—प्रदेश दा इतिहास इ'नें नायकें आस्सेआ रचेआ गेदा ऐ जेहड़े देशभक्ति दी मसाल कायम करदे न। उंदे कारनामें दा बखान बड़ी बरीकी कन्नै चित्रित कीते दा ऐ। उनेंगी व्हादर होने दा श्रेय हासल ऐ जिंनें अपनी जिंदू दी परवाह कीते बगैर डुगर—प्रदेश दी आन, बान ते शान आस्तै प्राण त्यागी दित्ते। डोगरें गी अपने इतिहास गी साम्भियै रखने आस्तै बिनती कीती दी ऐ।

व्याख्या — प्रस्तुत सतरें च कवि ने डोगरें दे इतिहास गी लिखने आह्ले, जिंनें इतिहास दे सफें च इक नमां सफा जोडेआ हा डुगर दे महा बलिदानी मियां डीडो दे कारनामें दी गल्ल कीती दी ऐ। डुगर—प्रदेश दे हालातें दा जिक्र करदे होई कवि गलांदे न जे जदूं साढ़े देशै च हाकमें दा राज हा, गलामी दा दौर हा, लुट्ट—मार दा बोल बाला हा, साढ़ी आम लुकाई पर अत्याचार होआ करदे है, डोगरें दा जीन बड़ा मुश्कल होई गेदा हां तां इस म्हान लोक नायक मियां डीडो ने अपने—आपै च प्रण लेआ हा जे ओह इस डुगर—प्रदेश गी इ'नें हाकमें थमां मुक्ति दोआग। इंदे बंधनें थमां अज़ादी लेई उ'नें अपने प्राणें तगर दे त्याग बड़ी असानी कन्नै देई दित्ते। अज्ज दे समें च उंदे कारनामें दी जै—जै कार कीती जंदी ऐ जिंनें डुगर धरती उपरा पापें दा खात्मा करी दित्ता ते इक बारी पही समाज च लोकें गी जीने दा सुनैहरा मौका दित्ता।

3.3 “अ’ऊं चेतें दे सागर डुब्बा
सोचा करनां जोर लाइयै
रोकी लैं हुन गल्डै गी —
पूरी—पूरी ताकत कन्नै
आखां इसगी — ‘हून खडोई जा!
पूरी देआं सब इसदे छिंडे
की जे इस बिच गुण बड़े न।”

(न्यारा घराट)

संदर्भ — प्रस्तुत सतरां साढ़ी पाठ्य पोथी ‘आधुनिक डोगरी कविता’ भाग-II च संकलत कविता ‘न्यारा घराट’ थमां लैतियां गेदियां न। इस कविता दे रचनाकार ‘प्रकाश प्रेमी’ होर न।

प्रसंग — प्रस्तुत कविता च कवि ने डुगगर प्रदेश दे लोकें गी उंदे अतीत कन्नै जोड़ने दा सफल प्रयास कीते दा ऐ। अज्जै दी नमीं पीढ़ी केर्झ चाल्ली दियें चीजें थमां बेखबर होई चुकी दी ऐ। उनेंगी उनें चीजें दी महत्ता बारै कोई ज्ञान नेर्झ बल्के एह लोक मते सारे नाएं थमां बी बेखबर न। इ'यां गै कवि ने इस कविता राहें डुगगर प्रदेश च बरतोने आहली इक दरोहर 'घराट' दा जिकर कीते दा ऐ।

व्याख्या — प्रस्तुत सतरें च कवि ने घराट दा वर्णन करदे होई अपनी मानसिकता गी गोहाड़े दा ऐ जे पैहलें—पैहलें इस समाज च घराट दी किन्नी महत्ता ही। एह डुगगर दे लोकें लेई इक मशीन दा कम्म करदा हा, एह लोकें दी रोजी—रोटी दा साधन हा। कवि सोचें च डुब्बे दा सोचदा ऐ जे जिसलै इसदी समाज गी जरुरत होंदी ही तां इसदी किन्नी कदर ही पर समें दे कन्नै—कन्नै इसदी जरुरत खत्म होई गई। इसदा अस्तित्व लुप्त होई गेआ ते इसदे लेई अज्ज एह स्थिति ऐ जे एह इन्ना बे—गौरा होई चुके दा ऐ। ओह गल्ड जेहडा इन्नी पीड़ा बर्दाशत करियै पानी दे जोरा कन्नै चलियै चककी चलाने दा कारण बनदा हा। अज्ज इ'यां सक्खना गै घुमकी जा करदा ऐ हर आंदा—जंदा माहनु इसगी चलदा दिक्खींजा दा ऐ पर इसदी वेदना गी कोई नेर्झ बुज्जा करदा। उसदी गुणवत्ता गी कोई नेर्झ समझा करदा। घराट दी इस स्थिति गी दिक्खियै कवि अपने—आपै च बड़ा मसूस जन होई जंदा ऐ ते सोचें दी गैहराइयें च डुब्बियै ओह अपनी पूरी ताकत कन्नै उस चलदे गल्डै गी रोकी लैना चांहदा ऐ। इक बारी फही इस बदलोंदे समाज गी इ'नें दरोहरें बारै सचेत करना चांहदा ऐ जे इंदी साढे जीवन च किन्नी जरुरत ऐ पर कृतै—ना—कृतै अज्ज एह सब्ब किश साढे समाज चा लुप्त होंदा जा करदा ऐ। इसगी सम्हालियै रखना साढ़ी जिम्मेवारी गै नेर्झ बल्के साढ़ा फर्ज बी ऐ।

3.4 “सोची—सोची कोह ऐ दुनियां, होर बधदे गै पलेच,
खोहलना ते होर पाओ, इक नेहा गुङ्गाल ऐ एह।” (गज़ल)

संदर्भ — प्रस्तुत शेऊर 'आधुनिक डोगरी कविता' भाग-II च संकलत कविता 'वेदपाल दीप' हुंदी गज़ल थमां लैता गेदा ऐ।

व्याख्या — प्रस्तुत शेऊर च गज़लकार ने इस समाज दा जिकर बड़ी शिद्दत कन्नै कीते दा ऐ। ओह अपने मनै दी वेदना गी प्रगट करदे होई आक्खा करदा ऐ जे एह दुनिया अपने—आपै च इक उलझन ऐ इक ऐसी उलझन जिसगी अगर सुलझाने दा जत्न करो तां एह होर उलझी जंदी ऐ। हर

ਇਕ ਮਾਹਨੁ ਚ ਘੂਣਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਦਖੀ ਜਾਰੀ ਏ, ਇਕ—ਦੁਏ ਕਨੈ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਏ, ਸਮਾਜ ਚ ਪਾਰ—ਮਾਵ ਦਾ ਲੋਪ ਹੋਈ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਉਲੜਨ ਗੀ ਸਮਝਨਾ ਬਡਾ ਔਕਖਾ ਹੋਈ ਗੇਦਾ ਏ। ਏਹ ਇਕ ਕਦੋਂ ਨੇਈ ਸੁਕਨੇ ਆਹਲੀ ਬਤ ਏ, ਜੇਹਦੀ ਕੋਈ ਮੰਜਲ ਨੇਈ, ਕੋਈ ਠਕਾਨਾ ਨੇਈ। ਕਵਿ ਦਾ ਮਨਨਾ ਏ ਜੇ ਸੋਚੀ—ਸੋਚੀ ਮੌਂ ਥਕਕੀ ਗੇਆ, ਹਾਰੀ ਗੇਆ ਪਰ ਇਸਦੇ ਪਲੇਚ ਬਦਖੇ ਗੈ ਜਾਰੇ ਨ। ਭਾਮੋਂ ਜਿਨ੍ਹੀ ਬੀ ਕੋਣਿਅਤ ਕਰੀ ਲੈ ਏਹ ਗੁੱਝਲ ਖੁਲਲਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਹੋਰ ਪੇਈ ਜਾਰੇ ਨ। ਸਮਾਜ ਚ ਮਾਹਨੁ ਇਕ—ਦੁਏ ਗੀ ਸਮਝਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਤਾਂਨੇ ਉਲੜਨੇ ਗੀ ਬਢਾਵਾ ਦੇਆ ਕਰਦੇ ਨ।

3.5 ਅੰਧਾਸ ਆਸਟੈ ਕਿਸ਼ ਗਦਾਂਸ

- ਖਲਲ ਦਿਤੇ ਗੇਦੇ ਕਵਿਤਾ ਅੰਖਾਂ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦਸ਼ਿਸਥ ਵਾਖਾਂ ਕਰੋ :—

(i) “ਪਥਰ ਉਸਲੈ ਪਰਸਿਜ਼ਲਦੇ

ਜਿਸਲੈ ਕੋਈ ਲਾਸ਼ ਟਾਂਗੋਈ ਜਾਂਦੀ

ਮੁਹਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਹਜੋਂ ਦੀ ਦੁਨਿਆ,

ਅਕਖੋਂ ਦੀ ਸ਼ਰਮੈ, ਸ਼ਰਮ ਕਾਰੈ।

ਲਥੋਂ ਦੀ ਹੁਲ੍ਹੋਂ ਦੀ ਕਾਹੜੈ।

ਬਜ਼ੀ ਦੀ ਸਾਰੇ ਕਮਮ ਕਾਰੈ।

ਲੋਡੇ—ਥੋਡੇ ਦੀ ਨਗਰੀ ਚ,

ਤਾਹਨੋਂ—ਮੀਹਨੋਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਏ।

ਅਪਨੀ ਗੈ ਖੁਣਿਆਂ ਹਸ਼ਨੇ ਆ,

ਅਪਨੀ ਗੈ ਗਮਿਧੀਂ ਰੋਨੇ ਆ।

ਦੁਨਿਆਂ ਦੀ ਦਾਰੀ ਭਾਖੀ ਨੇਈ

ਅਸ ਦੁਨਿਆਂਦਾਰੀ ਜੇ ਹੋਨੇ ਆਂ।” (ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ, ਭਾਗ — II, ਸਫਾ — 82)

(ii) ਫੀਤਾ ਕਟਿਟਧੈ ਚੀਫ ਗੇਸਟ ਜਿਥੈ ਆਈ ਬੌਂਹਦਾ

ਉਸ ਕਨੈ ਉਟਠੀ ਮਿਲਦੇ ਨ

ਅਦਬ ਦੇ ਨਾਂਡ ਸ਼ਾ ਡਰਨੇ ਆਹਲੇ

ਹਰ ਥਾਂ ਹਾਮੀ ਭਰਨੇ ਆਹਲੇ

कलाकार दे धुरा गै दोखी
चाहमां पींदे, पैंचे लैंदे,
गल्ल कुतै बी टिकन नेई दिंदे

अदबी शातर—चिट्ठे इल्लड़।” (आधुनिक डोगरी कविता, भाग — II, सफा — 91)

(iii) “भर दपैहरीं धुप्प सोहै दी
जटूं कदें बी चमकन लगदी,
तां चेते किश जलदे—तपदे
मनैं दी इक तार गी ल्हांदे
जान लगीं दे पिछड़े—पिछड़े
फिरना लगदे, छौरे ऐसे
बेदन दे, अकर्हीं दे अग्गे
नजर खड़ोंदी उस नदियै पर
जले—बले दे ब’टटै उपर
सुन्नम—सुन्नी पनचक्की पर
जिसदे थल्लै गल्ड खड़ोता
अति पुराना—गैर होएदा
पर तां बी ओह पक्खे उसदे
उसी फेरना जतन करा दे।” (आधुनिक डोगरी कविता, भाग — II, सफा — 103)

(iv) “मिगी चढ़दी भ्यागा नै
मेरे मालक गलांड पाई
बा—बर्दी कोलड़े लाई
घरा दा कड़दी लांदे न,
ते अ’ऊं लाचार डंगर जन
समाजी कागदै उपर
मूहैं च बिसल पाइये
लक्का गी घोटिटयै कस्सी

ਸਿਰੈ—ਰ ਤੁਰਲਾ ਸੁਟਿਟਧੈ
ਗਪਾਲ—ਅ਷ਟਮੀਂ ਦੀ ਗਵਾ ਆਂਗਰ
ਮਤੇ ਕਿਥ ਹਾਰ ਪਾਇਥੈ
ਖੜੋਈ ਜਨਨਾਂ ਚਰਸਤੈ ਚ |” (ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ, ਭਾਗ — II, ਸਫ਼ਾ — 121)

(v) “ਬਤ ਨੇਈ ਛੋਡੀ ਕੁਸੇ ਹਾਲੈ ਚ ਬੀ ਮੰਜਲੈ ਤਗਰ,
ਗਲਲ ਬਕਖਰੀ ਟੁਰਦੇ—ਟੁਰਦੇ ਥਾਂ—ਕਥਾਂ ਬੈਠੇ ਹੇ ਅਸ |”
(ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ, ਭਾਗ — II, ਸਫ਼ਾ — 82)

ਰूपरेखा

◆ उद्देश्य

इस यूनिट दे पाठें गी पढ़ने परैन्त विद्यार्थियें गी अपने पाठ्य-क्रम (सेलेबस) च लगे दे डोगरी कवियें दे जीवन परिचे ते डोगरी साहित्य गी उंदे योदान दे बारे च सरोखड जानकारी होई सकग । इसदे इलावा विद्यार्थियें च इनें कवियें दी कविता दे भाव ते कला दौनें द्रिष्टियें कन्नै मूल्यांकन करने दी समर्था बी पैदा होग ते विद्यार्थी इनें कवियें दे जीवन ते उंदी काव्य-सिरजना सरबंधी सुआलें दे उत्तर देने दी योग्यता हासल करी सकडन ।

◆ पाठ – परिचे

इस यूनिट च त्रै पाठ न जिन्दे च डोगरी दे प्रमुख कवियें (प्रो. रामनाथ शास्त्री, वेदपाल दीप, अश्वनी मगोत्रा, किशन स्मैलपुरी दे जीवन-परिचे ते डोगरी कविता-साहित्य गी उंदे जोगदान दी चर्चा कीती गेदी ऐ । पाठ त्रै च प्रो. रामनाथ शास्त्री ते अभिशाप दे जीवन परिचे ते उंदी काव्य-सिरजन बारै विस्तृत जानकारी दित्ती गेदी ऐ ते चौथे पाठ च वेदपाल दीप दे जीवन परिचे ते उंदी कला-सिरजना बारै ते पञ्चमे च प्रकाश प्रेसी हुंदे जीवन परिचे ते काव्य-सिरजना बौर विस्तृत जानकारी दित्ती गेदी ऐ ।

◆ पाठ-प्रक्रिया

इस यूनिट दे सभने त्र०ऊं पाठे च :-

- (i) कवि-विशेष दा जीवन परिचे ते रचना प्रक्रिया
- (ii) कवि-विशेष दियां रचनां ते मान-सम्मान ते
- (iii) कवि-विशेष दी काव्य-सिरजना दा मूल्यांकन कीता गेदा ऐ ।

कवियें दे जीवन—परिचे ते डोगरी कविता—साहित्य गी उंदा योगदान

रूपरेखा

(4.1) उद्देश्य

इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें गी डोगरी दे सिरमौर कवि प्रो. रामनाथ शास्त्री हुंदे जीवन—परिचे ते डोगरी कविता — साहित्य गी उंदे नमूले योगदान बारे विस्तृत जानकारी हासल होग ते प्रो. रामनाथ शास्त्री दे व्यक्तित्व ते कृतित्व दे बारै च विद्यार्थी कुसै बी किस्मा दे सुआलें दे उत्तर देने च समर्थ होड़न ।

(4.2) पाठ — परिचे

इस पाठ च प्रो. रामनाथ शास्त्री हुंदे व्यक्तित्व ते कृतित्व सरबंधी जोड़दी जानकारी दित्ती गेदी ऐ ।

(4.3) पाठ—प्रक्रिया

- (i) प्रो. रामनाथ शास्त्री दा जीवन परिचे
- (ii) प्रो. रामनाथ शास्त्री दियां रचनां ।
- (iii) प्रो. रामनाथ शास्त्री दे कविता—साहित्य दा मूल्यांकन ।

(4.3.1) प्रो. रामनाथ शास्त्री ते डोगरी कविता—साहित्य गी उंदा योगदान ।

i) जीवन—परिचे

डोगरी गी तैहरिक दा रूप देने आहले ते डोगरी साहित्य च बहुमूखी प्रतिभा दे धनी प्रोत्र रामनाथ शास्त्री कविता दे खेतर च नुमाया थाहर रखदे न । शास्त्री हुंदा जन्म 15 अप्रैल 1914 ई. गी माडी ग्रां च पं. गौरी शंकर हुंदे घर होआ । इनें अपना व्यावसायिक जीवन स्कूल अध्यापक दे तौरा पर शुरू कीता हा ते पही 1943 ई. च प्रिन्स आफ वेल्ज़ कालेज (जी.जी.एम.साईंस कोलज) च हिन्दी ते संस्कृत दे प्रोफैसर नियुक्त होए । कालेज थमां रटैर होने पर 1971 ई. च जम्मू यूनिवर्सिटी दे डोगरी रिचर्स सैल दे सीनियर-फैलो नियुक्त होए ते पही 1975-76 च जम्मू-कश्मीर कलचर अकैडमी च डोगरी —डोगरी डिक्षनरी दे 'चीफ अडीटर' नियुक्त कीते गे ते डिक्षनरी दे छें भागें दा सम्पादन कम्म सपूरा करियै उत्थुं दा सेवा निवृत्त होए । गास्त्री हुंदे साहित्यक जीवन दा आरम्भ हिन्दी च लघु—कथाएं कन्ने होआ । गुलाब सिंह ते दाता रणु उंदियां दो सफल रचनां न । उनें एकांकी नाटक, गद्य, गीत ते लेख लिख । एह हिन्दी साहित्य मंडल दे मन्त्री हे ते हिन्दी दी उन्नति आस्तै इंदा बड़ा योगदान ऐ । सन् 1944 ई. च कश्मीर छोड़ो दा आन्दोलन शुरू होआ । उस बेल्लै डोगरी च कवतां छडे पं हरदत ते दीनूभाई पंत गै लिखदे हे । इनें दिनें भारत दे भिन्न-भिन्न प्रदेशों च अलाकाई भाषाएं दे हक्कै च अन्दोलन जोर पकड़दा जा करदा हा । एह दा डोगरी प्रेमियें उपर प्रभाव पौना कुदरती हा । रामनाथ शास्त्री ने समें दी इस जरुरता गी दिखदे होई डोगरी आस्तै जी—जान लाई दित्ती । इनें किज साथियें कन्ने सन् 1943 ई. च 'डोगरी संस्था' दी स्थापना

ਕੀਤੀ ਜਿਸਨੇ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਕਨ੍ਹੇ—ਕਨ੍ਹੇ ਡੋਗਰੀ ਬੋਲਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕੋਂ ਆਸਟੈ ਬੀ ਮੁੱਤਵਪੂਰ੍ਣ ਕਮ਼ ਕੀਤਾ । ਕਲਾ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰੈ ਚ ਡੋਗਰੋਂ ਦੇ ਘਟਦੇ ਮਾਨ—ਗੈਰਵਾ ਗੀ ਪਰਥਿੈ ਸਥਾਪ ਕਰਾਨੇ ਆਸਟੈ ਇਸ ਸੰਥਾ ਨੇ ਕਮ਼ ਕੀਤਾ । ਏਹ ਤੰਦੀ ਇਨਥਕਕ ਮੇਹਨਤ ਦਾ ਗੈ ਨਤਿਜਾ ਏ ਜੇ ਅਜਜ ਭਾਮੋਂ ਓਹ ਸਾਡੇ ਵਿਚਚ ਨੇਈ ਹੈਨ ਪਰ ਤੰਦੇ ਮਾਰਗ—ਦਰਿਆਨ ਚ ਗੈ ਡੋਗਰੀ ਗੀ ਅਫਮੋਂ ਸ਼ੈਡਯੂਲ ਚ ਜਗਹ ਮਿਲੀ ਤੇ ਤੰਦਾ ਏਹ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਅਗੈ ਬੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸਾਧਕਾਂ ਗੀ ਪ੍ਰੇਰਤ ਰੋਹਗ ।

(ii) ਸਾਹਿਤਿਆ—ਸਿਰਜਨਾ

ਸਾਹਿਤਿਆ ਹੋਰ ਇਕ ਧਰਮਾਧਿਕਾਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤਿਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨ । ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਕਵਤਾ ਲਿਖਨਾ ਚਿਰੈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ । ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਤਨੋਂ ਕਹਾਨਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਤੇ ਪੈਹਲਾ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ—‘ਬਾਵਾ ਜਿਤਾ’ ਇਨੋਂ ਗੈ ਲਿਖੇਆ ਜੇਹੜਾ ਬਡੀ ਸਫਲਤਾ ਕਨ੍ਹੇ ਕੇਝਿਆਂ ਥਾਹਰੋਂ ਸਟੇਜ ਉਪਰ ਖੇਡੇਆ ਗੇਆ । ਸਨ 1948 ਈ. ਚ ‘ਜਾਗੇ ਢੁਗਗਰ’ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਹੋਰ ਕਵਿਧੋਂ ਕਨ੍ਹੋਂ ਤੰਦਿਆਂ ਕਵਤਾਂ ਬੀ ਪੈਹਲੋ ਪੈਹਲੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆਂ ।

ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨਦੀ ਬਹੁਮੁਖੀ ਜਿਤਿਆ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਂਦੇ ਨ । ਇਨੋਂ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਗੀ ਅਪਨਿਏ ਸਫਲ ਰਚਨਾਏ ਕਨ੍ਹੈ ਬਨਾਯਾ — ਸੋਆਰੇਆ ਤੇ ਸਮ੃ਦਵ ਕੀਤਾ । ਇਂਦੀ ਰਚਨਾਏ ਚ ਕਵਿਤਾ, ਗੀਤ, ਕਹਾਨੀ, ਨਾਟਕ, ਨਿਬਨਧ—ਲੇਖ ਆਲੋਚਨਾ ਬਗੈਰਾ ਔਂਦੇ ਨ । ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਹਿਨਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਆਦਿ ਦੁਇਧੇ ਭਾਸ਼ਾਏ ਦਿਧੋਂ ਰਚਨਾਏ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਅਨੁਵਾਦ ਬੀ ਖਾਸੀ ਮਾਤਰਾ ਚ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ । ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਹੁਨਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਬਾਂਸ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :—

ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਿਨ	(ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ)
ਤਲਖਿਆਂ	(ਗੱਜ਼ਲ ਸਾਂਗੈਹ)
ਬਦਨਾਮੀ ਦੀ ਛਾਂ	(ਕਵਾਨੀ ਸਾਂਗੈਹ ਜਿਸ ਉਪਰ 1076 ਬਰੇ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਆ
ਝਾਕਿਆਂ ਕਿਰਣਾ	ਅਕਾਦੇਮੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਦਾ ਏ
ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੋ	(ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗੈਹ)
ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੋ	(ਨਾਟਕ)
ਨਮਾਂ ਗ੍ਰਾਂ	(ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੋ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਾਂਸ ਤੇ ਕਾਰਕ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਮੂਲਧਾਂਕਨ)
	(ਨਾਟਕ, ਦੀਨੂੰਭਾਈ ਪੱਤ ਤੇ ਰਾਮਕੁਮਾਰ ਅਬਰੋਲ ਹੁਨਦੇ ਕਨ੍ਹੇ ਮਿਲਿਐ ਲਿਖ੍ਯ ਦਾ)

ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਸੰਥਾ ਦੀ ਤ੍ਰੈਮਾਸਕ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ‘ਨਮੀਂ ਚੇਤਨਾ’ ਦੇ ਨਕੋ ਦੇ ਕਰੀਬ ਅਂਕੇ ਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਬੀ ਖਾਸਿਧੋਂ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ ਦਾ ਸਮਾਦਾਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ।

ਅਨੁਵਾਦ ਕਮੋਂ ਚ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਖਾਸਾ ਤੇ ਟਕੋਹਦਾ ਏ । ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨਦਿਧੋਂ ਡੋਗਰੀ ਪ੍ਰਤਿ ਸੇਵਾਏਂ ਗੀ ਦਿਖਦੇ ਹੋਈ ਰਿਧਾਸਤੀ ਕਲਚਰਲ ਅਕਾਦਮੀ ਨੇ ਇਨੋਂਗੀ ‘ਰੋਪ ਆਫ ਑ਨਰ’ ਜਮ੍ਮੂ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਡੀ.ਲਿਟਾਂ ਦੀ ਉਪਾਧਿ ਕਨ੍ਹੈ ਸਮਾਨਤ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ । ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਨੋਂਗੀ 1991 ਬਰੇ ਚ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ਼ੇਅਾ ਪਦਮਸ਼੍ਰੀ ਦੀ ਉਪਾਧਿ ਕਨ੍ਹੈ ਤੇ ਜੁਲਾਈ 2001 ਚ ਸਾਹਿਤਿਆ ਅਕਾਦੇਮੀ ਦੀ ਸਾਰੋਂ ਕਥਾ ਬਡੀ ਸਦਸ਼ਤਾ (Fellowship) ਕਨ੍ਹੈ ਬੀ ਸਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗੇਆ ਏ ।

(iii) ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨਦੇ ਕਵਿਤਾ—ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨਦੀ ਬਹੁਮੁਖੀ ਪ੍ਰਮਿਭਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁਨਦੇ ਨ । ਇਨੋਂ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਗੀ ਅਪਨਿਏ ਸਫਲ ਰਚਨਾਏ ਕਨ੍ਹੈ ਬਨਾਯਾ—ਸੋਆਰੇਆ ਤੇ ਸਮ੃ਦਵ ਕੀਤਾ । ਪਰ ਇਤਥੈ ਸਾਡਾ ਸਰਬਾਂਧ ਸਿਰਫ ਹੁਨਦੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਕਨ੍ਹੈ ਏ, ਜੇਹਦੇ ਸੁਰੋਂ ਕਨ੍ਹੈ ਸੁਰ ਰਲਾਇਧੈ ਢੁਗਗਰ ਸਮਾਜ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਜੀਨੇ ਦਾ

ਮਰਮ ਬਖਾਨਦੇ ਸੇਈ ਹੋਂਦੇ ਨ । ਕਵਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨਿਦਿਆਂ ਦੌ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪੌਥਿਆਂ, 'ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਿਣ' (ਕਵਤਾ ਸ਼ਾਬਦ) ਤੇ ਤਲਖਿਆਂ (ਡੋਗਰੀ ਗਜ਼ਲੋਂ ਦਾ ਸੱਗੈਹ) ਡੋਗਰੀ ਕਾਵਿ ਜਗਤ ਦਿਯਾਂ ਖਾਸ ਉਪਲਬਿਧਿਆਂ ਨ ।

ਬਹੁਮੁਖੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਪ੍ਰਤਿਆ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਿਫ ਇਕ ਮਨੋਰਾਜਕ ਕਵਿਤਾ ਗੈ ਨੇਈ ਬਲਕੇ ਜ਼ਾਨਵਰਧਕ, ਲਾਹ ਪਜਾਨੇ ਆਹਲੀ, ਪਥ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਤੇ ਮਾਹਨੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਤਸਥਾਨ ਆਸਤੈ ਕੋਈ ਨਾਂ ਕੋਈ ਸਨੇਹਾ ਦੇਨੇ ਆਹਲੀ ਬੀ ਏ । ਡੋਗਰੀ ਕਾਵਿ—ਜਗਤ ਚ ਭਾਸੇ ਇਂਦੀ ਇਕ ਗੈ ਕਵਿਤਾ—ਸ਼ਾਬਦ 'ਧਰਤੀ ਕਾ ਰਿਣ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਏ ਪਰ ਇੰਦਿਆਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦਾ ਕੈਨਵਸ ਬਡਾ ਮੋਕਲਾ ਏ । ਡੁਗਰ ਸਮਾਜ ਤੇ ਡੁਗਰ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਸਨਾਕਡੇ ਚਿਤ੍ਰਣ, ਮਾਤ੍ਰਭਾਸਾ ਡੋਗਰੀ ਕਨੈ ਢੂਹਗਾ ਹਿਰਖ, ਸਚੀ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਮਹਤਾ, ਸਮਾਜੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਤਾਹਾਗ ਆਦਿ ਬਾਰੈ ਕਵਿ ਦੇ ਮੌਲਕ ਭਾਵ ਬੁਦਿ—ਤਤਵ ਦੀ ਸਾਗ੍ਰੋਸਾਰੀ ਚ ਪਾਠਕਾਂ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਦਿਲੋ—ਦਮਾਗ ਤੱਥਾਂ ਸੁਹਾਨੀ ਤਸਵੀਰ ਬਨਾਈ ਜਾਂਦੇ ਨ । ਇਂਦੀ ਕਵਤਾ ਰੂਪੀ ਤਰਕਕਡੀ ਦੇ ਕਲਾ ਦੇ ਭਾਵ ਪਕਖ ਰੂਪੀ ਦੋਧੈ ਪਲਲਡੇ ਸਾਮਾਪਨ ਬਨਾਈ ਰਖਨੇ ਦੇ ਧਰਮ ਗੀ ਨਭਾਂਦੇ ਸੇਈ ਹੋਂਦੇ ਨ ।

'ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਿਣ' ਕਵਿਤਾ—ਸ਼ਾਬਦ ਚ ਸ਼ਾਯਦ ਗੈ ਕੋਈ ਐਸਾ ਵਿਸ਼ੇ ਹੋਗ ਜਿਸੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁੰਦੀ ਕਾਨੀ ਨੇ ਸੁਖਰਤ ਨੇਈ ਕੀਤਾ । ਇਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਕਨੈ ਬੁਦਿ ਦੀ ਭੁਖ ਬੀ ਮਟਾਂਦੀ ਏ । ਕੋਈ ਬੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾ ਤਾਂ ਗੈ ਸਫਲ ਤੇ ਚਿਰਾ ਭਰ ਟਕਾਊ ਬਨੀ ਸਕਦੀ ਏ ਜੇਕਰ ਓਹ ਪਫਨੇ ਤੇ ਸੁਨਨੇ ਆਹਲੀ ਵੇ ਮਨੋਰਾਜਨ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਕੋਈ ਸਿਕਖਮਤ ਦੇਵਿਧੈ ਤਨੋਂਗੀ ਕਿਥ ਲਾਹ ਪਜਾ । ਮਨ ਤੇ ਅਕਲ, ਬਰਗਦ, ਅਮਰ ਏ ਮਨੁਕਖਤਾ, ਮੇਰੇ ਮਨੈ ਰਾ ਮੇਤੀ, ਨਮੀ ਪੀਡੀ ਆਦਿ ਕਵਿਤਾਂ ਇੱਤੈ ਬਣੇਸ਼ਤਾ ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਮਾਹਨੂ ਵੇ ਅਂਤਰੰਨ ਗੀ ਝਨਕੋਰ ਕਰਾਦਿਆਂ ਨ । 'ਮਨ ਤੇ ਅਕਲ' ਕਵਤਾ ਚ ਕਵਿ ਨੇ ਮਨੁਕਖੀ ਭਾਵਨਾਏ ਦਾ ਧਰਮਿਧਾਵਾਦੀ ਵਿਤਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ । ਮਨੈ ਦੀ ਭਵਰਤੇ ਅਥਾਹ ਏ ਤੇ ਇਸਦੀ ਸੋਚ ਅਨਹੋਨਿਧੀ ਗਲਲੋਂ ਤੇ ਲਾ—ਹਾਸਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਕਖੀ ਫ੍ਰਾਡੀ ਪੌਂਦੀ ਏ, ਵ ਅਕਲੀ ਦੀ ਨੀਰਨ ਮਨੈ ਦਿਧੋਂ ਸੁਧਾਵੇਂ ਗੀ ਨਕਾਸ ਤੇ ਬੇਮੈਨਾ ਸਮਝਾਵੇ ਹੋਈ ਤਸੀ ਟਾਕਦੀ ਤੇ ਓਹਦੀ ਸੂਰਖਤਾ ਪਰ ਹਸਦੀ—ਗੁਡਕਦੀ ਏ, ਪਰ ਮਨ ਸਸਤਾਨਾ ਠਾਕਦੇ—ਠਾਕਦੇ ਬੀ ਅਪਨੇ ਹਟੈ ਦਾ ਜੈਹਰ ਪੀ ਗੈ ਲੈਂਦਾ ਏ ਤੇ ਬਾਦ ਚ ਰੋਂਦਾ, ਕਲਪਦਾ, ਪਛਾਤਾਂਦਾ ਤੇ ਅਕਲੀ ਗੀ ਗੈ ਦੋਸ ਦਿਨਦਾ ਏ :—

'ਤੇ ਦਿਨਦਾ ਦੋਸ ਅਕਲੀ ਗੀ ਜੇ ਉਸਨੇ ਭੇਤ ਖ ਲੇ, ਰੋਹੈ ਦੀ ਨੌਖਰੋਂ ਕਨੈ ਤੁਰਾਨਦਾ ਪਚਾ ਲਾਨੇ ਗੀ ।'

ਇਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਮਨ ਤੇ ਬੁਦਿ ਦਾ ਸਮਨਵਿਆਂ ਏ ਜਿਂਦੇ ਚ ਭਾਵ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਘੁਲੇ—ਮਿਲੇ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦੇ ਨ । ਪਰ ਜੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਦਿਲਈ ਕਨੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾ ਤਾਂ ਇਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਬੁਦਿ—ਪ੍ਰਧਾਨ ਆਖੇਆ ਜਾਗ ਜਿਸਦਾ ਸਾਕਾਤ ਪ੍ਰਮਾਣ 'ਮਨ ਤੇ ਅਕਲ' ਕਵਿਤਾ ਚ ਮਿਲਦਾ ਏ :—

'ਅਕਲ ਸੋਚੈ ਜੇ ਮੇਰੇ ਆਖੈ ਜੇ ਏਹ ਸੂਹਜੋਰ ਮਨ ਲਗਦਾ ਇਸੀ ਅਪਜਸ ਨੇਈ ਥਹੋਦਾ, ਇਸੀ ਠੋਕਰ ਨੇਈ ਲਗਦੀ' ।

ਇਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਂਦੀ ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦਿਲਈ ਦੀ ਪਰਿਚਾਯਕ ਏ ਤੇ ਕੁਤੈ—ਕੁਤੈ ਏਹ ਕਵਿਤਾ ਇਂਦੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੀ ਗੈ ਵਾਖਾ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦੀ ਏ । ਕੁਝੇ ਬੀ ਇਕ ਸ਼ੀਰ਷ਕ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੇਵਿਧੈ ਤੇ ਫ਼ਹੀ ਤਸ ਸ਼ੀਰ਷ਕ ਦੇ ਬਣਾਨੇ ਅਪਨੇ ਝਾਨ ਦਿਧਾਂ ਪਰਤਾਂ ਖੋਲਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਕਵਿਤਾਏਂ ਇਚ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੀ ਝਾਡੀ ਜਨ ਲਗੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ।

ਇਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਸਿਰਫ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਗੈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਏ, ਭਾਵਨਾ ਇਚ ਬੇਹਿਧੈ ਤੇ ਇਕ ਰੁਖੇ ਹੋਇਧੈ ਲਿਖਦੇ ਚਲਨਾ ਇਲੋਂਗੀ ਚੰਗਾ ਨੇਈ ਲਗਦਾ ਅਰਥਾਤ ਏਹ ਭਾਵੋਂ ਕਨੈ ਬੁਦਿ ਤਤਵ ਦਾ ਬੀ ਤਾਲ—ਮੇਲ ਬਨਾਈ ਰਖਦੇ ਨ । ਇਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਭਟਟੀ ਇਚ ਤਪਿਧੈ ਸ਼ੁਦਦ ਤੇ ਪਵਿਤਰ ਹੋਇਧੈ ਤੇ ਭਾਵੋਂ ਦੇ ਦਰੇਆ ਚਾ ਨਹਾਇਧੈ ਨਿਰਮਲ ਹੋਈ ਦੀ, ਉਪਮਾ, ਰੂਪਕ ਆਦਿ ਅਲਕਾਰੋਂ ਕਨੈ ਸਜ਼ੀ ਦੀ, ਡੁਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਨਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਕਰਦੀ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦੀ ਏ । ਕਵਿ ਹੁੰਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ਐਸੀ ਹੋਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਏ ਜੋਹੜੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਧਨ ਸ਼ਾ ਬਾਹਰ ਹੋਏ ਅਰਥਾਤ ਸਮਾਂ ਬੀ ਸਿਰ ਝਕਾਇਧੈ ਅਗੈ ਨਿਕਲੀ ਜਾ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੱਜਾ ਤੇ ਸਚਾਈ ਇਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰ ਨੇਈ ਪਵੈ । ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੋਂ ਇਨ੍ਹੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਤੋਡੀ ਜ਼ਾਨਵਰਧਕ ਸਦਵਿਚਾਰ ਪਜਾਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਕਰੀ ਇਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ

ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਏ । ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦਾ ਅਨਦਰਲਾ ਪਕਖ ਇੱਨਾ ਮਤਾ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਏ ਜੇ ਸਿਰਫ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦੇ ਸ਼ੀਰ਷ਕ ਪਢਿਥੈ ਇਨ੍ਦੇ ਸੂਖਮ ਭਾਵੋਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਨੇਈ ਲਗਦਾ ।

'ਬਰਗਦ' ਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਕਵਿ ਨੇ ਬੋਹੜੀ ਦੇ ਸੂਖਮ ਤੇ ਅਨਗਿਨਤ ਬੀਏ ਕਨ੍ਹੈ ਸਿਧੀ ਇਚ ਅਨਗਿਨਤ ਜਮਨੇ ਤੇ ਮਰਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ ਜਿਵੇਂ ਚਾ ਕਿਥਾ ਇਸ ਲੋਕ ਗੈ ਅਪਲੇ ਵਾਂਗੇ ਕਮੇਂ ਕਨ੍ਹੈ ਅਪਨਾ ਨਾਂਡ ਬਨਾਈ ਸਕਦੇ ਨ ਤੇ ਵਿਰ ਕਾਲ ਤਕ ਬਨੀ ਰੌਹਦੇ ਨ:7

“ਸਰੇਆ ਦੇ ਦਾਨੇ ਸ਼ਾ ਲੌਹਕ
ਇਕ—ਇਕ ਬੀਏ ਅਨੰਦਰ ਕੇਹ ਏ ?
ਬੋਹੜੀ ਦਾ ਓਹ ਬੂਹਟਾ ਬਰਗਦ ।
ਕਿਨ੍ਹੇ ਬੀਏ ਪਰ ਬਰਗਦ ਬਨਦੇ ?
ਕਿਨ੍ਹੀ ਬੀਏ ਇਹ ਜਮਦੇ — ਮਰਦੇ ?
ਅਨਗਿਨਤ ਇਹ ਜਮਦੇ—ਮਰਦੇ ।
ਕੋਈ ਕੋਈ ਪੀ ਬਰਗਦ ਬਨਦਾ ।
ਬੀਜ ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਤੀ ਪਰ
ਅਨਗਿਨਤੀ ਇਹ ਜਮਦੇ—ਮਰਦੇ ।
ਜੀਵ—ਪ੍ਰਾਣੀ ਇਸ ਦੁਨਿਆ ਚ,
ਕੋਈ—ਕੋਈ ਗੈ ਗਾਨ੍ਧੀ ਬਨਦਾ ” ।

ਦਾਰ්ਛਨਿਕ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਕੁਤੈ—ਕੁਤੈ ਕਵਿ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਇਚ ਵਿਰਹ—ਵੇਦਨਾ ਦੇ ਬੀ ਕਿਥਾ ਪ੍ਰਿਸ਼ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ । ਸ਼ਾਸ਼ਤੀ ਹੋਰੋਂ ਡੋਗਰਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਕਖੇ—ਬਕਖੇ ਪੈਹਲੁਏਂ ਪਰ ਕਵਤਾਂ ਲਿਖਿਦਿਆਂ ਨ । ਕਦੋਂ ਓਹ ਉਨੋਂਗੀ ਸਵੇਤ ਹੋਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦਿੰਦੇ ਨ, ਕਦੋਂ ਤੰਦੀ ਸੁਸ਼ਟੀ ਤੇ ਜਡ੍ਹਤਾ ਆਸਤੈ ਤੰਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੇ ਨ । ਘਰੇਲੂ ਦ੃ਸ਼ਯ ਬੀ ਤਾਂਨੋਂ ਬੱਡੀ ਸਪਣਤਾ ਕਨ੍ਹੇ ਚਿਤ੍ਰਿਤ ਕਰਤੇ ਨ । ਜਿਧੀਆਂ ਪੈਸਾ ਕਮਾਨੇ ਆਸਤੈ ਗੇਦੇ ਕੈਤੇ ਦੀ ਵਿਰਹ ਦੀ ਮਾਰੀ ਦੀ ਗੋਰੀ ਦਾ ਦੁਕਖ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਬੰਧਨੋਂ ਕੋਲਾਂ ਲਚਾਰ ਇਕ ਜੋਆਨ ਵਿਧਵਾ ਜੇਡਿਆਂ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਬੀ ਜੋਆਨ ਨ । 'ਚਕਕੀ' ਕਵਤਾ ਇਕ ਐਸੀ ਜੋਆਨ ਜਨਾਨੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਲਖੋਈ ਦੀ ਕਵਤਾ ਏ ਜਿਸਗੀ ਕਨਕੈ ਤੇ ਸਕਕੋਂ ਦਾ ਆਟਾ ਰਾਤੀਂ ਬੀ ਪੀਹਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਬੇਲੈ ਓਹਵੀ ਸਸ਼ਸ—ਨਨਾਨ ਗੂੜੀ ਨੀਂਦਰਾ ਸੁਤੀ ਦਿਧਾਂ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ ।

“ਤੇਰੇ ਬਾਜੂ ਇਤਾ ਘਰ ਹਿਰਖੀ ਨਿ ਹਾਹਰ ਕੋਈ
ਅਸ ਦਮੈਂ ਜਾਗਨਿਆਂ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੌਂਦੇ ਨ ”

ਜਿਧੀਆਂ ਚਕਕੀ ਦੇ ਦਾਂਡਾਂ ਪੁੱਡੇ ਇਚ ਦਾਨੇ ਚਾਤਮ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਨ ਤਾਂਅਾਂ ਗੈ ਬਜਾਂਗਨ ਦਿਧਾਂ ਹੀਖਿਧਾਂ ਤੇ ਔਸਿਧਾਂ ਦੇ ਦਾਨੇ ਬਜਾਂਗ ਰੂਪੀ ਚਕਕੀ ਇਸ ਭਜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਨ :8

“ਦਾਨੇ ਤੇਰੇ ਪੁੱਡੇ ਬਿਚ ਚਾਏ—ਚਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨ,
ਮੌਤੀ ਦਾ ਏ ਭੀ ਜਿਤੈ ਹਿਰਖੈ ਦੇ ਧਨਦੇ ਨ
ਦਾਨੇ ਮੇਰੀ ਹੀਖਿਧਾਂ ਤੇ ਔਸਿਧਾਂ ਦੇ ਇਧਾਂ ਗੈ
ਪਕੋਂ ਪੁੱਡੇ ਬਿਚ ਆਈ ਭਜੀ ਫਿਸ਼ਸੀ ਜਾਂਦੇ ਨ ।”

ਇਸ ਵਿਧੋਗੀ ਵਰਣਨ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਸ਼੍ਰੁਂਗਾਰ ਇਸ ਦੇ ਸਹਯੋਗੀ ਪਕਖ ਦੇ ਅੰਨ੍ਤਰਕਿਧਾ ਏਥੇ ਚਿੱਤਰ ਬੀ ਤੋਅਾਰੇ ਦੇ ਨ ਜਿਤੈ ਸ਼੍ਰੁਂਗਾਰ ਦਾ ਸ਼ੁੰਢ ਤੇ ਪਵਿਤਰ ਰੂਪ ਮਿਲਦਾ ਏ —

“ਇਕਦਸ ਪਹੀ ਚੁਪਚਾਪ ਜਨ ਛਾਈ ਗੋਈ
ਮੁਟਟੀ—ਮੁਟਟੀ ਬੂਦ ਤ੍ਰਿਪ—ਤ੍ਰਿਪ ਕਰੀ ਪੌਨ ਲਗੀ
ਅੰਬਰਾ ਦੇ ਹਿਰਖੀ ਸਨੇਹ ਮਿਲੇ ਧਰਤੀ ਗੀ ।”

ਕਵਿ ਨੇ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ—ਚਿਤ੍ਰਾ ਦੇ ਬੀ ਬੱਡੇ ਸਜੀਵ ਤੇ ਮਨਮੋਹਕ ਚਿਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ । ਸਨਾਸਰ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਕਿਸ ਮਹਸੂਸ ਹੋਂਦਾ ਏ ਉਸੀ ਕਵਿ ਨੇ ਕੋਈ ਦਿਧੋਂ ਹਿਰਦੇ ਗੀ ਛੂਹਨੇ ਆਹਲਿਧੋਂ ਉਪਮਾਏ ਕਨ੍ਨੈ ਵਾਕ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ —

“ਚਾਨਚਕਕ ਔਂਗਲੀ ਗੀ ਕੰਡਾ ਜਿ'ਧਾਂ ਢੰਗੀ ਜਾ,
ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਲੋਰਾ ਜਿ'ਧਾਂ ਅਕਿਖਿਧੋਂ ਗੀ ਰੱਗੀ ਜਾ ,
ਜਨਨ ਪਵੈ ਪਾਨਿਆ ਚ ਬਦੈ ਜਿ'ਧਾਂ ਓਹਦਾ ਘੇਰਾ,
ਇਸੈ ਚਾਲਲੀ ਸਨਾਸਰ ਚੇਤਾ ਮਿਗੀ ਆਵੇ ਤੇਰਾ ।”

ਕਵਿ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਛੜੀ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਦ੍ਰਿ਷ਟੋਂ ਗੀ ਗੈ ਨੇਈ ਦਿਖਦੀ ਬਲਕੇ ਅੰਤਿਸ ਗੀ ਛੂਹਨੇ ਆਹਲੀ ਬੀ ਏ । ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਅਸੋਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਤੱਗਾਰੀ (ਮਾਤ੍ਰਭਾਸਾ) ਪ੍ਰਤਿ ਹਿਰਖ—ਧਾਰ ਕਿਨਾ ਗੈਹਰਾ ਏ— ਓਹਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬੀ ਹੋਂਦੇ ਨ —

“ਹਸਸਨਾ ਤੇ ਰੋਨਾ ਜਿ'ਧਾਂ ਸਿਕਖਨਾ ਨਿੰ ਪੌਂਦਾ ਏ
ਅੰਗ—ਅੰਗ ਮਾਹਨੁਏਂ ਦੇ ਲਹੁ ਜਿ'ਧਾਂ ਰੈਂਹਦਾ ਏ ।
ਭਾਸਾ ਕਨ੍ਨੈ ਮਾਹਨੁਏਂ ਦਾ ਤਾਂਧੈ ਨੇਹਾ ਨਾਤਾ ਏ ,
ਮਾਹਨੁ ਨ ਯਾਮੇ ਭਾਸਾ ਤਨਦੇ ਗਿਤੈ ਮਾਜਾ ਏ ।”

ਬਹੁਮੁਖੀ ਭਾਵੇ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਖੂਬੀ ਏ । ਪਰ ਤੰਦੇ ਚ ਬੀ ਸੰਘਰਥ, ਸਾਣਨਾ, ਮੇਹਨਤ, ਕਰਮਠਤਾ ਜਾਂ ਫ਼ਹੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਦੇ ਭਾਵ ਮਤੇ ਚੇਚੇ ਤੇ ਸਤੇ ਟਕਾਹਦੇ ਨ । ਕਵਿ ਇਸ ਦੁਨਿਆਦਾਰੀ ਦੇ ਨਚਾਰੋਂ ਥਮਾਂ ਪਰੈ ਹਟਿਯੈ ਤਥਾ ਅਦੂਸ਼ਧ, ਅਗੋਚਰ, ਪਰੇਕਥ ਤੇ ਰਹਸ਼ਿਮਧੀ ਦੁਨਿਆ ਬਾਰੈ ਬੀ ਸੋਚਦਾ ਏ , ਰਹਾਨ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਬੜਾ ਸਤਕ ਹੋਇਯੈ ਤਥਾ ਸ਼ਕਿਤ ਗੀ ਜਾਨਨੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਾਸ ਬੀ ਕਰਦਾ ਏ —

“ਏਹ ਕੁਨ ਜੋ ਇ'ਧਾਂ ਆਈ ਜਂਦਾ, ਚੁਪ ਚਾਪ ਗੈ ਕੋਲ ਖੜੋਈ ਜਂਦਾ ,
ਮੀ ਘੂਰੀ—ਘੂਰੀ ਦਿਖਦਾ ਏ, ਫ਼ਹੀ ਲਾਲ ਤੇ ਪੀਲਾ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ।
ਪਨਥਾਨ ਕਦੂ ਦੀ ਏਹਦੇ ਨੈ, ਏਹ ਮੈਹਰਮ ਕਦੂ ਦਾ ਮੇਰਾ ਏ ।
ਅਪਨੀ ਮਰਜੀ ਨੇ ਝੋਈ ਜਂਦਾ, ਪਾਈ ਲੈਨਦਾ ਆਈਧੈ ਘੇਰਾ ਏ ।”
ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਦਾ ਸੁਨਦਰ ਤਦਾਰਹਣ —
“ਹਰ ਲੈਹਰ ਕਨਾਰੇ ਗੀ ਹਾਮੈ,
ਪਰ ਕਦੋਂ ਕਨਾਰੇ ਰੁਕਦੀ ਨੇਈ ।
ਜਿਜਚਰ ਨਵੇਰੇ ਦੇ ਘੇਰੇ ਨ,
ਲੋਈ ਦੀ ਮਂਜਲ ਸੁਕਦੀ ਨੇਈ ।”

ਕਵਿ ਨੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਤਥਾ ਰਹਸ਼ਿਮਧੀ ਸੱਤਾ ਗੀ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਕਣ—ਕਣ ਬਿਚ ਦਿਕਖਨੇ ਤੇ ਤਥਾ ਜਾਨਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ । ਜਿਥੈ ਕਵਿ ਗੀ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਪਨੇ ਪਾਸੈ ਖਿਚਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਨ ਤਥੈ ਗੈ ਤਥਾ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੀ ਚੇਤਨ ਸ਼ਕਿਤ ਨੇ ਬੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਏ ।

ਹਿਰਖ—ਪਾਰ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਬੀ ਕਵਿ ਦਾ ਨਜ਼ਰਿਆ ਬਡਾ ਮੌਕਲਾ ਏ । ਕਵਿ ਦੀ ਹਿਰਖਾ ਸਰਬੰਧੀ ਵਾਖਿਆ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿਰਖ ਕੁਸੈ ਬੀ ਇਸ ਵਾਕਿਤ, ਪਾਰਿਵਾਰ, ਰਾ਷ਟਰ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਤਗਰ ਗੈ ਸੀਮਤ ਨੇਈ ਬਲਕੇ ਏਹ ਹਿਰਖ ਕਵਿ ਦੀ ਵਾਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਸ਼ਕਾਲ ਦੀ ਸੀਮਾਏਂ ਦਾ ਉਲਘਨ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਕਰੀ ਏਹਦੇ ਚ ਅਮਰਤਾ ਆਹਲਾ ਗੁਣ ਸਮਾਈ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

ਕਵਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰੀਤ ਰੂਪੀ ਕਿਰਣ ਨਹੋਰੇ ਗੀ ਲੋਈ ਚ ਪਰਿਵਰਿਤ ਕਰੀ ਦਿੰਦੀ ਏ, ਪ੍ਰਲਿਅ ਆਹਲੇ ਤੂਫਾਨ ਗੀ ਦਿਰਖਾ ਦੀ ਕੋਮਲ ਤਾਂਦੇ ਇਚ ਕਸੋਈ ਜਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਇਸ ਦਿਵਾ ਹਿਰਖਾ ਅਗੈ ਮੌਤੀ ਦਾ ਹਰ ਹੀਲਾ ਹਾਰੀ ਜਾਂਦਾ ਏ –

“ਮੌਤੀ ਦੀ ਪਤੜਾਡੁ ਹਾਰੀ ਗੈਈ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਫੁਲਿੰ—ਲਿਯੋ ਸ਼ਾ,
ਪ੍ਰਲਿਅ ਦੇ ਸੁਲਥਲ ਹਾਰੀ ਗੇਖ ਹਿਰਖਾ ਦੀ ਰੌਂਸਲੀ ਗਲਿਯੋ ਸ਼ਾ ।
ਪ੍ਰੀਤੀ ਦੀ ਕਿਰਣੇ ਦੇ ਛਾਂਹਿੰਦੇ, ਨਹੋਰੇ ਚ ਚਾਨਨ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ
ਤੂਫਾਨ ਬਵਣਡਰ, ਹਿਰਖੈ ਦੀ, ਕੋਮਲ ਤਾਂਦੇ ਚ ਕਸੋਈ ਜਾਂਦੇ ।”

ਕਵਿ ਨੇ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਰਾਹੋਂ ਹਿਰਖ—ਪਾਰ ਗੀ ਹਰ ਇਕ ਪਾਸੇਆ ਦਿਖਾਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਏ । ਜੇਹੜਾ ਹਿਰਖ ‘ਹਿਰਖੈ ਦੀ ਸੰਜੀਵਨੀ’ ਇਸ ਅਮਰ, ਅਥਾਹ ਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਏ । ਉਸੈ ਹਿਰਖ ਪਾਰ ਗੀ ‘ਮੀਰਾਂ’ ਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਮਨ ਦੀ ਸੱਸਤੀ ਕਨ੍ਹੈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਨੇ ਆਹਲਾ ਮਨੇ ਦਾ ਏ । ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹੇ ਚਿਾ ਮਨਾ ਇਚ ਉਸ ਸੱਸਤੀ ਦੀ ਲਗਨ ਨੇਈ ਜਾਗੈ ਇਨ੍ਹੇ ਚਿਰ ਭਖਮੀ ਟਲਿੰ, ਹਤਥੋਂ ਚ ਖਡਤਾਲਾਂ ਜਾਂ ਦੁਏ ਬਾਹਰੀ ਚਿਨ ਹਿਰਖ ਪੈਦਾ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦੇ । ਹਿਰਖ ਦਾ ਏਹ ਅਨਮੁਲਾ ਸਾਜ ਮਨ ਦੀ ਸੱਸਤੀ ਕਨ੍ਹੈ ਗੈ ਮਿਲਦਾ ਏ । ਇਸ ਮਨ ਦੀ ਸੱਸਤੀ ਆਹਲੇ ਪਾਰ—ਹਿਰਖ ਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਅਪਨੇ ਆਪ ਗੀ ਮਟਾਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ –

“ਭਸਮ ਕੇਇਧੋਂ ਅਮੀ ਜਿਨ੍ਹੂ ਤੇ ਭਖਮੀ ਗਲ ਫਸਾਏ ਨ,
ਬਾਅਦ ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਥਹੋਂਦੇ ਨੇਈ, ਅਲਖ ਭਾਏਂ ਸੌ ਜਗਾਈ ਏ ।
ਮਨੈ ਦਾ ਤਾਲ ਨੇਈ ਜਾਗੈ ਤਾਂ ਏਹ ਖਡਤਾਲ ਕਿਤ ਕਾਰੀ,
ਮਟਾਇਥੈ ਆਪ ਮਿਲਦੀ ਜੋ ਓਹ ਸੱਸਤੀ ਕੁਨ੍ਨ ਪਾਈ ਏ ।”

ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਕਵਿ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਛਡੀ ਹਿਰਖੀ ਗਲਿਧੋਂ ਚਾ ਗੈ ਨੇਈ ਗੁਜਰਦੀ ਬਲਕੇ ਸਮਾਜ ਚ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਦੁਖੋਂ ਦਦੇ(ਗੀ ਬੀ ਦਿਖਦੀ ਚਲਦੀ ਏ ‘ਕਤਲ’ ਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਦੁਖਾ ਗੀ ਥਾਹਗਨੇ ਦਾ ਸਪਣ ਉਦਾਰਣ ਏ ।

“ਜੇਹੜਾ ਪਾਨੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਪਰ ਕੁਤੈ ਕੋਈ ਜਖਮ ਹੋਂਦਾ ਏ ਉਸੀ ਤੁਸ ਬੁਲਬੁਲਾ ਆਖਦਾ”

ਕਲਾਪਕਖ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨ੍ਹੈ ਬੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨ੍ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਭੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਉਚਵਾ ਥਾਹਰ ਏ । ਬਨਕਦੇ—ਫ਼ਬਦੇ ਸ਼ਾਬਦੋਂ ਦੀ ਨਰਤੂਨ, ਭਾ਷ਾ ਗੀ ਸੁਨਦਰ ਤੇ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਅਸਰਦਾਰ ਬਨਾਨੇ ਆਹਲੇ ਅਲੰਕਾਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨ੍ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਨਰੋਆ ਗੁਹਾਡੁ ਦਿਨਦੇ ਨ ।

ਅੰਧਾਸ

ਖਾਲਿ ਦਿੱਤੇ ਗੇਦੇ ਸੁਆਲੋਂ ਦਾ ਪਰਤਾ ਦੇਓ ।

1. ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨ੍ਦੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ ਕਰੋ ।
2. ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨ੍ਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਓ ।

3. रामनाथ शास्त्री दी कविता बरगद बारै विस्तारपूर्वक लिखो ।

सहायक पुस्तकां

1. डोगरी साहित्य दा इतिहास – जितेन्द्र उधमपुरी
2. पद्मश्री प्रो. रामनाथ शास्त्री व्यक्तित्व ते कृतिव–डोगरी डिपार्टमैण्ट
3. डोगरी कविता प्रमुख रुझान – डॉ. वीणा गुप्ता

(4.4) कवि अभिशाप ते उंदे काव्य साहित्य दा मूल्यांकन

i) जीवन–परिचे

कुलदीप कुमार ‘अभिशाप’ होंदा जन्म रामनगर च 8–10–1953 च श्री ज्ञान चन्द होंदे घर होआ । दसमीं वलास तकक एह रामनगर च गै पढे ते पही ऊधमपुर जाइयै दाखल होई गे । बी.ए. तगर एह ऊधमपुर कॉलेज च पढे । इसदे परेन्त इ'नें उर्दू च आनर्स बी कीता । पही सन् 1980 च इ'नें अंग्रेजी विषे च एम.ए. दी डिग्री कीती , इसदे बाद पही जिसलै जम्मू यूनिवर्सिटी डोगरी च एम.ए. दियां वलासां शरु होइयां तां इ'नें 1984 दे पैहले बैच च गै डोगरी च एम.ए. बी करी लेई । घरे दी आर्थिक स्थिति खरी नेई होने करी इ'नें कई नौकरियां कीतियां ते कन्नै–कन्नै प्राइवेट पढाई बी करदे रेह । एह मानसर मैहकमा इरिगेशन च त्रै महीने वर्क–सुपरवाइजर रेह । इ'नें कोओपरेटिव सोसाइटी ऊधमपुर ते चनैनी च बतौर वलर्क कम्म की कीता । इंदी पवकी नौकरी मैहकमा हार्टीकलचर च 1977 च लागी ते सन् 1982 ई. तगर इस्सै मैहकमे च वलर्क का कम्म करदे रेह । जून 1982 गी एह शिक्षा विभाग च अध्यापक नियुक्त होऐ ते इसलै अंग्रेजी विशे दे लैक्वरर दे औहदे पर नियुक्त न ।

ii) साहित्यक जोगदान :-

कवि अभिशाप होरें लौहकी बरेसा च गै लिखना शुरु करी दित्ते दा हा । डोगरी भाषा च इ'नें डोगरी दे प्रसिद्ध कविये वेदपाल दीप, यश शर्मा, कहरिसिंह मधुकर, दीनू भाई पंत बगैरा थमां प्रभाव त होइयै सन् 1970 च लिखना शुरु कीता । इंदी रचनाएं दा ब्यौर इस चाल्ली ऐ –

1. ‘काली चिड़ी’ (कविता–संग्रह) कवि अभिशाप हुंदा एह पैहला कविता संग्रह 1990 च प्रकाशत होआ । इस संग्रह च 15 लम्हियां कविता न ।
2. ‘लालसा’ अभिशाप हुंदा दूआ कविता संग्रह 1992 च प्रकाशत होआ । इस संग्रह च 70 कविता न । इस संग्रह पर इनेंगी साहित्य अकादेमी पुरस्कार बी थ्होए दा ऐ ।
3. ‘खलार’ इंदा त्रिया कविता संग्रह सन् 1997 च प्रकाशत होआ ।

कवि अभिशाप होरेंगी बकख–बकख संस्थाएं पास्सैआं सम्मान बी कीता गेदा ऐ ।

iii) काव्य साहित्य दा मूल्यांकन

अभिशाप होंदी कविता शुरु थमां गै सोच भरोची रेही । इंदा पैहला संग्रह ‘काली चिड़ी’ सिर्फ सोच भरोचा गै नेई बल्के प्रतीकात्मक बी ऐ । आक्खने दा भाव एह ऐ जे जियां काली चिड़ी जेहड़ी अक्सर न्हेरे च उडदी उे न्हेरे गी चीरेद होई अपना रस्ता बनाई लैदी ते उआं गै एह संग्रह बी पर्याप्त हद तगर समाज च फैले दे न्हेरे गी चीरियै इक आशा दी किरण आहनने दी आस लेइयै औंदी बझोदा ऐ । डोगरी दे काव्य खेतर च काफी हद तगर इ'नें डोगरी कविताएं दे रुके दे पानिये गी चलाया, इक हलचल आंहदी । इस्सै

ਚਾਲੀ 'ਖਲਾਰ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਕਵਤਾ ਸਾਂਗੈਹ ਬੀ ਪਰਿਆਪਤ ਹਦ ਤਗਰ ਸੋਚੇ ਦਾ ਖਲਾਰ ਏ । 'ਖਲਾਰ' ਦਿਧਾਂ ਮਤਿਆਂ ਹਾਰਿਆਂ ਕਵਿਤਾਂ ਅਜੈ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਗੀ ਸ਼ਪਣ ਕਰਦਿਆਂ ਨ ।

ਅਭਿਆਪ ਹੋਂਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸੋਚੋਂ—ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੇ ਗੁੰਝਲੇ ਕਨ੍ਹੈ ਉਲੜੇ ਦਾ ਏ । ਇੰਦੇ ਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚ ਭਾਏਂ ਕੁਸੈ ਬੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੂਸਾਨ ਕੀ ਨੇਈ ਹੋਏ ਪਰ ਹੋਂਦਾ ਓਹ ਪੂਰੀ ਚਾਲੀ ਕਨ੍ਹੈ ਚਿੱਠਨ ਯੁਕਤ ਏ । ਕਵਿਤਾਏਂ ਅਕਸਰ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਕਿਤਿਧੇ ਦ੍ਰਾਰਾ ਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਅਤਿਆਚਾਰੋਂ ਦੀ ਝਲਕ ਬੀ ਮਿਲਦੀ ਏ । ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਣ ਲੋਕੋਂ ਚ ਨਰਾਸਾ ਬਣਿਆਂਦੀ ਏ । ਅਭਿਆਪ ਹੋਂਦੇ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਗੀ ਚੰਗੀ ਚਾਲੀ ਨੈ ਸਮਝਾਵੇ ਹੋਈ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਤਾਨੋਂਗੀ ਸੁਰ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ । ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸੂਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭਾਸਾ ਦਾ ਕਮਨ ਕਰਦੀ ਏ । ਪਰ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ ਕਵਿ ਚ ਅਥਾਤਮਗਾਵੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸੋਚ ਬੀ ਕੁਤੈ—ਕੁਤੈ ਲਭਦੀ ਏ । ਕਿਸ ਇਕ ਮੁਕਖ ਰੂਜ਼ਾਨ ਜੇਹਡੇ ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਮਿਲਦੇ ਨ ਓਹ ਇਸ ਚਾਲੀ ਨ —

iv) **ਹਿਰਖ ਪਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ :**

ਸਮਾਜ ਗੀ ਵਿਵਸਥਿਤ ਤੇ ਸਵਾਲ ਰਕਖਨੇ ਆਵਟੈ ਤਥਾਂ ਦੇ ਲੋਕੋਂ ਚ ਸ਼ਿ਷ਟਾਚਾਰ, ਸਵਾਚਾਰ ਤੇ ਏਕਤਾ ਜਨੇਹ ਗੁਣ ਲਭਦੇ ਨ ਜਿਧਾਂ

'ਮਿਲਨ ਸੂਰਜ ਤੇ ਸਾਗਰ ਦਾ
ਮੇਰੀ ਕਲਮੈਂ। ਦੇ ਬੂਝਟੇ'ਰ
ਮਾਲਾ ਫੁਲਲ—ਕਲਿਏਂ ਦੀ
ਸਜਰੇ ਹਾਰ ਢੂਰੈ ਦੇ
ਮਤੀ ਮਸਤੀ ਨੈ ਝੂਲਦੇ ਹੈ
ਮੇਰੇ ਅਕਖਰ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਪਕਖੁਲ
ਚੂਨਡੇ ਚੂਠਾ ਸੋਚੋਂ ਦੀ ।'

v) **ਏਕਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ**

ਕਵਿ ਅਭਿਆਪ ਹੋਂਦੇ ਆਪਸੀ ਭੇਦ—ਭਾਵ ਗੀ ਛੋਡਿਥੈ ਸਭਨੇ ਗੀ ਇਕ—ਮਿਕ ਹੋਏ ਦੇ ਤੇ ਇਕ ਰੰਗ ਚ ਰੰਗੋਏ ਦਾ ਦਿਕਖਨਾ ਚਾਹੇਰੇ ਨੇ ਜਿਸ ਚ ਬਾਹਰਲੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂਡ ਤੱਥ ਬਨੇ ਦੇ ਰੰਗ—ਬਿਰਾਂਗੇ ਸਾਰੇ ਚਿੰਨ ਤਥਾਂ ਚ ਸਮਾਈ ਜਾਡਨ ਜਿਤਥੈ ਕੋਈ ਰੰਗ ਨੇਈ ਲਬੈ —

'ਕੁਦਰਤ ਨੈ ਬੀ ਕੇ ਸੋਚੀ
ਇਨ੍ਹੇ ਰੰਗ ਖਲਾਰ' ਨ
ਕੇ ਮਨਦਰ ਮਸਜਦ' ਨ
ਕੇ ਧਰਮ ਦੁਆਰੇ ' ਨ
ਏਹ ਕਾਸ਼ ਕਦੋਂ ਸਾਕੀ
ਇਕ ਹੋਂਦਾ ਮੈਖਾਨਾਂ
ਨਜ਼ਰੀ ਨੈ ਨਜ਼ਰੀਮਿਲਦੀ
ਇਕ ਹੋਂਦਾ ਪੈਮਾਨਾ '' ।
'ਧਰਤਿਆ ਦੀ ਛਾਤਿਆ ਚ ਵਾਜ਼ ਇੰਧੈ ਆਰਦੀ
ਸੂਰਜੈ ਦੀ ਰਾਗਨੀ ਬੀ ਗੀਤ ਇਧੈ ਗਾਰਦੀ
ਹਿਰਖ ਪਾਰ ਸਮਤਾ ਆਹਲੀ ਜੋਤ ਸ਼ਿਲਦੀ ਜਾਰਦੀ
ਆਦਸੀ ਦੀ ਸੋਚ ਜਿਧਾਂ ਆਦਸੀ ਗੀ ਖਾਰਦੀ ।
ਓ ਸਾਥਿਆ, ਓ ਸਜ਼ਜਨਾਂ ਓ ਬੇਲਿਆ ਓ ਮਿਤਰਾ
ਪਾਰ ਕਰ ਸ਼ੋਗਾਰ ਕਰ ।'

vi) ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਚਿਤ੍ਰਣ

ਅਸਲ ਚ ਮਨੁਕਖੈ ਦਾ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਕਨੈ ਇਕ ਸ਼ਾਵਿਕ ਤੋਰਾ ਪਰ ਗੈ ਸਰਬਂਧ ਏ ਜਿਸ ਕਰੀ ਆਹ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਥਮਾਂ ਬਕਖਰਾ ਹੋਇਥੈ ਨੇਈ ਰੇਹੀ ਸਕਦਾ। ਫ਼ਹੀ ਅਭਿਆਪ ਜਨੇਹਾ ਇਕ ਸਾਂਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਥਿ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਥਮਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨ ਕਿ'ਧਾਂ ਰੇਹੀ ਸਕਦਾ ਏ। ਏਹ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਮਨੁਕਖੈ ਕਨੈ ਜਾਹਾਂਦਰੁ ਸਰਬਂਧ ਦਾ ਗੈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਏ ਜੇ ਅਪਨੇ ਬਪਚਨ ਤੇ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਬੀਤੇ ਦੇ ਸਨੈਹਰੀ ਖਿਨੋਂ ਗੀ ਚੇਤਾ ਕਰਦੇ ਬੋਲਿਐ ਜਿਸਲੈ ਕਥਿ ਉਸ ਪਿਛਲੇ ਵਾਤਵਰਣ ਗੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਕਿਖਿਧੇਂ ਕਨੈ ਦਿਕਿਖਿਧੈ ਓਹਦਾ ਵਰਣਨ ਅਪਨੀ ਕਥਿਤਾ ਚ ਕਰਦਾ ਏ ਤਾਂ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਉਪਕਰਣ ਓਹਦੀ ਅਭਿਵਧਿਤ ਚ ਸ਼ਾਵਿਕ ਢੰਗੈ ਕਨੈ ਅਪਨੇ ਆਪ ਗੈ ਸਮਾਈ ਜਾਂਦੇ ਨ—

“ਸੁਹਾਨੀ ਸ’ਜਾਂ ਦੀ ਗੋਰਾ
ਇਨੋਂ ਲੈਹਰੈਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਚ
ਨਮਾਂ ਸਾਂਗੀਤ ਛੇਡੀ ਏ
ਸਜਾਨਦੇ ਹੇ ਪਜੇਕੀ ਗੀ,
ਪਕਖਰੁ ਗੀਤ ਗਾਂਦੇ ਹੇ
ਮਿਲਨ ਧਰਤੀ ਤੇ ਅੰਘਰ ਦਾ ।”

vii) ਵਾਂਗਯਾਤਮਕਤਾ

ਅਭਿਆਪ ਹੋਰੋ ਮਤਿਧੇਂ ਹਾਰਿਧੇਂ ਕਥਿਤਾਏਂ ਚ ਵਾਂਗ ਦੀ ਝਾਲਕ ਬੀ ਮਿਲਦੀ ਏ। ਹਿਨਦੋਸ਼ਤਾਨ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਰਿਥਤਿ ਉਪਰ ਅਭਿਆਪ ਹੋਂਦੀ ਪ੍ਰਤਿਕਿਧਾ ਚ ਮਿਲਨੇ ਆਹਲੇ ਵਾਂਗ ਚ ਔਚਿਤਧ ਦਿਕਖਨੇ ਜੋਗ ਏ ਜਿਤਧੈ ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਆਡ ਚ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਤਾ ਦਾ ਪਥਾਮੀ ਕਰਣ ਹੋਂਦਾ ਜਾਰਦਾ ਏ। ਇਸ ਮਿਟਠੀ ਛੁਰੀ ਆਹਲੀ ਸ਼ੀਨ ਮਾਰ ਗੀ ਅਭਿਆਪ ਹੋਂਦੇ ਵਾਂਗਯਾਤਮਕ ਢੰਗੈ ਕਨੈ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਤੁਤ ਕੀਤਾ ਦਾ ਏ।

‘ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਬੇਚੀ
ਡੂਠੇ ਗੀ ਖਿਚਵੀ
ਮਜ਼ਜੇ — ਤ੍ਰਟਾਟੇ
ਸੁਮਰੂ ਭਰੋਚੇ
ਸਿਨਕੂ ਨੈ ਖਾਦਰੇ
ਏਹ ਗਰਸਾਲ ਬਾਲਲੇ
ਮੁਡੈ ਦੀ ਮਾਲਾ ਗਲੈ ਚ ਲਪੇਟੀ
ਖੂਲੀ ਦਮਾਕੈ ਨੈ
ਖਡਾਲੀ ਗੀ ਖੁੰਡੀ
ਖਡਾਲੀ ਸਰੁੰਡੀ
ਖਡਾਲੀ ਸਰੁੰਡੀ
ਕਾਂਧੈ ਚ ਬਰਗੇ ਦਾ
ਨੀਏ ਚ ਅਰਗੇ ਦਾ
ਏਟਮ ਧਾਲੋਫੀ
ਲੋਥੋਂ ਦੀ ਪਲ — ਪਲ
ਔਹਤੀ ਦੇਆ ਦੇ,
ਸਾਨਧ ਕਰਾ ਦੇ
ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਨਤਿ ਦੀ ।’

viii) रहस्यवादी विचार :

अभिशाप होंदी विचारशल कविताएं च रहस्यवादी विचार केर्इ थाहरे पर मिलदे न । इस सारी स्थिष्टी गी चलायमान रखने आहली नियमत ते व्यवस्थित ढंगै कनै क्रियाशील बनाई रखने आहली शक्ति दी रहस्यमता दे बारे कवि दे सूखम विचार इस चाल्ली न :-

“मेरी भड़कना तेरी भड़कनां
मता नाजक कोई रिश्ता ऐ
कदें तूं कोल बैठे दा
कदें तूं दूर सेही होनां
फर्क किशा नीं
फर्क ते लक्खां
तूं कुदरत दा तेरी कुदरत
औं कुदरत दी मती सुन्दर
मती प्यारी कोई मूरत आं ।”

ix) कर्मशीलता दा सनेहा :

कर्म खेतर दी बत्ता पर चलने ते अगगै बधने दी आस लेइयै चलने आहले कवि अभिशाप होर इयै सनेहा दिंदे ने जे :-

“गीत मंजल दे गांदे चलो साथियो
पैर अगडे बछांदे चलो साथियो
कम्म कोई बी औखा, नामुमकन नेई
कोशिशें करो कोशिशें रज्जियै
छोडी आलस दलीद्र ते एह नींदरां
सुत्ती हिम्मत जगांदे चलो साथियो ।”

x) संघर्ष ते क्रान्ति दा सुर :

कुसै बी प्रगतिवादी कवि च संघर्ष ते क्रान्ति दा सुर-मिलना इक साधारण गल्ल ऐ । के जे जीवन च अगगै बधने आस्तै मुनक्खे गी संघर्ष ते करना गै पौंदा ऐ ते संघर्ष अपनी चरम सीमा उपर पज्जने पर केर्इ बारी क्रान्ति दा रूप बी धारण करी लैंदा ऐ ।

“काली चिडी” कविता संग्रह च कवि अभिशाप दे द्रिष्टीकोण च बी संघर्षवाद ते क्रान्ति दा सुर गुझादा ऐ । कवि समाज दी विकृत व्यवस्था गी सुधारने आस्तै क्रान्ति आहनना चांहदा ऐ । ‘समर्पण’ कविता च कवि दे शब्द न :-

“तुप्पा करनां कवता दी उस पडती गी
जिसदा इक-इक अक्खर लभदा
रोज म्यागा फैल्ली-फैल्ली खब्बली उपर
पद पही बी की ओह पडगी
अज्ज बी मेरे शा दूर मतै किश ?

ਕਿਸ਼ ਅਕਖਰ ਜਨ, ਕਿਸ਼ ਬਿੰਦੂ ਜਨ
ਮ੃ਗ ਤੁਥਣਾ ਆਂਗਰ ਮੇਰੀ ਅਕਖੀ ਦੇ
ਪੜਦੇ'ਰ ਮਨੈ ਰੇ ਖੇਡੇ ਖਰਜ ਉਪਰ
ਪਰਤੀ—ਪਰਤੀ ਚਮਕਾ ਕਰਦੀ ।”

ਇਸੈ ਚਾਲੀ 'ਵਰਦਾਨ' ਚ ਬੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਦਾ ਸੁਰ ਮਿਲਦਾ ਏ ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਉਪਰ ਘਟਨੇ ਆਹਲੀ ਬੇਨਧਾਈ ਦੀ ਗਲਲ
ਕੀਤੀ ਗੇਦੀ ਏ —

ਕੀ ਮਾਂ ਤੇਰਾ ਕੋਮਲ ਚਾਰਾ । ਜੀਨ ਚਲਾਈ
ਫੂਕਾ ਕਰਦੇ ਮਾਂ ਪੁੱਤਰ ਤੇਰੇ ?
ਕੀ ਦੁੱਢ ਜੈਹਰ ਬਨਿਯੈ ਡੱਗ ਲਾਈ ਜੰਦਾ ,
ਮਾਝ ਦੀ ਛਾਤੀ ਫਹੀ ਗੀ ਤੂੰ ਗੁਪਚਾਪ
ਖੜਾਤੀ ਜੁਗੈ—ਜੁਗੈ ਸ਼ਾ ਦਿਕਖਾ ਕਰਨੀ ?

.....

ਕਵਿਧੇ ਦਾ ਜੀਵਨ – ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ – ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਰੂਪਰੇਖਾ

(5.1) ਤਡੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਯਾਂ ਗੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸਿਰਸਾਰ ਕਹਿ “ਸ਼੍ਰੀ ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਹੁੰਦੇ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਤੱਤੇ ਨਪੁਲਲੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼੍ਵਾਸ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਗ ਤੇ ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਵਿਦਾਰਥੀ ਕੁਝੇ ਬੀ ਕਿਸਮਾ ਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਤੱਤਰ ਦੇਨ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਡਣ ।

(5.2) ਪਾਠ – ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਹੁੰਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਲੋਡਚਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਵੀ ਐ ।

(5.3) ਪਾਠ—ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ

- (i) ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਦਾ ਜੀਵਨ – ਪਰਿਚੇ
- (ii) ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਦਿਯਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਦੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲਧਾਨਕ
- (i) ਕਿਸ਼ਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ – ਪਰਿਚੇ
- (ii) ਕਿਸ਼ਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਦਿਯਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਕਿਸ਼ਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਦੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲਧਾਨਕ
- (iv) ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਤੱਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ।

(5.3.1) ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ

ਅਜੜੇ ਕੋਲਾ ਮਤਾ ਚਿਰ ਪੈਹਲੇਂ ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਹੋਏ ਆਪੂਰਿ ਗੈ ਅਪਨੇ ਇਕ ਪੇਪਰ ਚ ਲਿਖੇਆ ਹਾ ਜੇ ਅਗਰ ਡੋਗਰੀ ਚ ਮਧੁਕਰ, ਦੀਪ, ਧਰਨ ਤੇ ਪਦਮਾ ਗੀ ਕਡੜੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਜਾਂ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂਧੀ ਹਾਲਤ ਹੋਗ ਜਿਧਾਂ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਨੈ ਦਿਲਲੀ ਇਕ ਬਾਰੀ ਪਛੀ ਲੁਟਟੀ ਲੇਈ ਹੋਏ । ਏਹ ਗੱਲ ਮਤੇ ਬਾਰੋਂ ਪਰੈਨਟ ਬੀ ਤੱਨੀ ਗੈ ਸਚਵ ਐ ਜਿਨ੍ਹੀ ਅਦੂ ਫੀ । ‘ਦੀਪ’ ਹੁੰਦੀ ਗਜ਼ਲ ਦੀ ਸੋਚ ਦੂਰ ਪਤਾਲ ਤਗਰ ਢੂਹਗੀ ਐ । ਦੀਪ ਹੋਏ ਡੋਗਰੀ ਸ਼ਾਯਰੀ ਕਨੌ ਤਾਂਧੀ ਕੀਤਾ, ਜੇਹੜਾ ਗਾਲਿਬ ਨੈ ਤੁਦੂ ਸ਼ਾਯਰੀ ਕਨੌ ਕੀਤਾ ।

‘ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ’ ਹੁੰਦਾ ਜਨਮ 3 ਜੂਨ 1929 ਗੀ ਜਾਮ੍ਹੂ ਸ਼ੈਹਰਾ ਚ ਪਂ ਅਮਰ ਚੰਦ ਧਰਮਟਾਂ ਹੋਂਦੇ ਘਰ ਹੋਆ । ਇਨ੍ਹੇ ਪਿਤਾ ਮੈਹਕਮਾ ਇੰਕਮ ਟੈਕਸ ਚ ਸੁਪਰਿਟੈਨਡੈਂਟ ਹੈਂ । ਜਿਨ੍ਹੇ ਦਿਨੋਂ ਏਹ ਸਕੂਲ ਪਢਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂਨੋਂ ਦਿਨੋਂ ਚ ਗੈ ਇੰਦਾ ਇਕ ਹਿੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਂਗ੍ਰਹੀ ‘ਦੋ ਸੈਨਿਕ’ ਨਾਂ ਕਨੌ ਛਹੇਆ ਹਾ ਪਛੀ ਤਾਂਨੋਂ ਦਿਨੋਂ ਚ ਗੈ ਇਕ ਸ਼੍ਰੰਗਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਇੰਦੀ ਬੀਵੇਂ ਸਫੇ ਦੀ

ਲਮੀ ਕਵਿਤਾ 'ਸਲਿਆ' ਛਪੀ ਜੇਹੜੀ ਬਡੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਈ । ਸਨ 1952 ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਖਨਤ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਦਾਲਿਯ ਚਾ ਹਿੰਦੀ ਚ ਏਮ.ਏ. ਕੀਤਾ ਤੇ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਨੈਈ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਅਪਨੀ ਗੈਂਡ ਰਕਖੀ । ਡੋਗਰੀ ਸੰਖਾ ਦੇ ਸਮਾਂ ਕਾਰੀ ਚ ਔਨ੍ਹ ਉਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੋਗਰੀ ਚ ਲਿਖਨਾ ਬੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਨ 1948 ਚ ਰਾਸ਼ਟਰਪਿਤਾ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਹਤਾਹ ਉਪਰ 'ਬਾਪੂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਕਪੂਰ' ਸੀਰਿਜ਼ ਕਨ੍ਹੈ ਇਕ ਲਮੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ, ਕਵਿਤਾ ਚ ਸਾਮਰਦਾਯਕਤਾ ਉਪਰ ਵੰਗ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਹਾ ।

ਇਂਦਿਆਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸ਼ਾਨਤਿ ਦੇਵੀ ਹੋਰ ਇਕ ਪਢੀ ਲਿਖੀ ਦਿਯਾਂ ਮਹਿਲਾ ਹਿਯਾਂ । ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਘਰੈ ਚ ਟਿਕਕਾ ਪੁਤਤ ਹੋ ਤੇ ਪਢਾਈ-ਲਖਾਈ ਚ ਮੌਹਾਂ ਫਸਟ ਆਂਦਾ ਹਾ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਕਨ੍ਹੈ ਬੜਾ ਲਾਡ ਹਾ ਤੇ ਓਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਨਾ ਆਖਦਿਆਂ ਹਿਯਾਂ । ਹਿੰਦੀ, ਉਦੂ ਤੇ ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤੌਰੇਂ ਭਾਸਾਏਂ ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਤ ਹੀ । ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰੀ ਜੀਵਨ ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤਿ-ਸਿਰਜਨਾ ਚ ਰੁਚਿ ਝੋਈ ਪੈਈ, ਅਪਨੇ ਕਾਲੇਜ ਦੀ ਪਢਾਈ ਦੇ ਦਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੀ ਚ ਕਾਫੀ ਅਚਿਹਿਆਂ ਕਵਿਤਾਂ ਲਿਖਿਆਂ ਤੇ ਏਹ ਕਾਲੇਜ ਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀ ਡੋਗਰੀ ਸੈਕਾਨਨ ਦੇ ਸਮਾਦਕ ਬੀ ਰੇਹ ।

ਦੀਪ ਹੋਰ ਪਢਾਈ ਚ ਅੰਕਲ ਆਂਦੇ ਹੋ ਤੇ, ਇੰਦਾ ਦਸਤਖਤ ਬੀ ਬੜਾ ਸ਼ੈਨ ਹਾ । ਦਸਮੀਂ ਚ ਰਿਆਸਤਾ ਚ ਫਸਟ ਔਨ੍ਹ ਮਾਗਰਾ ਦੀਪ 1945 ਈ. ਚ ਉਸਨੇ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸ ਆਫ ਵੇਲਜ਼ ਕੋਲਜ (ਅਜੈਂ ਦੇ ਸਾਈਸ ਕਾਲੇਜ) ਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ ਗੇਆ । ਓਹ ਕਾਲੇਜ ਚ 'ਰੋਲ ਨਿੱਕਰ ਵਨ' ਦੇ ਨਾਂਡ ਕਨ੍ਹੈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਪਰ ਥੇਹੜੀ ਦੇਰ ਦੇ ਬਾਦ ਗੇ ਦੀਪ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪਢਾਈ ਚ ਘਟਨ ਲਾਗੀ ਪੈਈ ਓਹ ਕਾਲੇਜ ਚ ਸਟੂਡੇਂਟਸ ਯੂਨਿਯਨ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਨ ਲਗੀ ਪੇ । ਕਨ੍ਹੈ—ਕਨ੍ਹੈ ਮੁਲਖੈ ਚ ਆਜਾਦੀ ਦੀ ਲਡਾਈ ਤੇਜ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਉਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਇਸ ਪਾਸੂਂ ਬੀ ਬਧਨ ਲਗੀ ਪੈਈ । ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਤੁਆਠਨ ਪਰ ਪਰ ਧਰਦੇ ਗੈ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਹਿੱਖ-ਪਾਰ ਦੇ ਭਾਵ ਬੀ ਜਾਗਨ ਲਗੀ ਪੇ । ਉਸਦਾ ਮਨ ਉਸਦੇ ਮਹਲੇ ਚ ਰੈਹਨੇ ਆਹਲੀ ਕੌਣਸ਼ਲਿਆ ਨਾਂ ਦੀ ਕੁਝੀ ਆਲਲ ਖਚੋਨ ਲਗਾ, ਓਹ ਸਕੂਲ ਪਢਦੀ ਹੀ । ਦੀਪ ਨੇ ਉਸ ਉਪਰ ਇਕ ਲਮੀ ਕਵਿਤਾ 'ਸਲਿਆ' ਲਿਖੀ ਓਡੀ ।

ਦੀਪ ਹੁੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨੁਮਾਂਡਗੀ ਕਰਦੀ ਏ ਜੇਹੜੇ ਚ ਓਹ ਆਪੂ ਰੈਹਂਦੇ ਨ । ਚਰਮ ਦੇਵ ਸਿੰਹ ਨਿਰੰਦੇਸ਼, ਕੁਲਦੀਪ ਜਿਨ੍ਦਾਹਿਆ, ਜਿਤੇਨਦਰ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਕੇਹਰਿ ਸਿੰਹ 'ਮਧੁਕਰ' ਜਨੇਹ ਸਾਹਿਤਿਕਾਰੋਂ ਕਨ੍ਹੈ ਇੰਦੀ ਦੋਸਤੀ ਹੀ । ਆਪੂ ਬੀ ਇਕ ਫਕਕਡ ਸਭਾਂ ਦੇ ਮਾਹੂਨੂ ਹੈ । ਇਸੈ ਕਰੀ ਏਹ ਰੰਗ ਭੇਦ ਨਸਲ ਸ਼ਾ ਉਪਰ ਸਮਤਾ ਦੇ ਹਾਸ਼ਮੀ ਹੈ । ਫਕੀ—ਫਕੀ ਸਥ ਮਿਟੀ ਮੁਕਕੀ ਜਾ ਤੇ ਸਥੈ ਇਕ ਜਨੇਹ ਹੋਇ ਜਾਨ । ਤੰਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਮਾਜ ਚ ਸਮਤਾ ਆਹਨਨੇ ਆਹਲਾ ਹਾ । ਇਸ ਫਕਕਡ ਤੇ ਸਾਫ—ਗੋ ਸ਼ਾਯਰ ਕਥਾ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ—ਗਜ਼ਲ ਗੀ ਕੋਈ ਤਲਚਾਂ ਪਰ ਬੇ—ਰੈਹਮ ਮੌਤ ਉਸਗੀ ਤੌਲੇ ਗੈ 4 ਫਰਵਰੀ 1995 ਗੀ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦੀ ਇਸ ਫੁਲਵਾਡੀ ਚ ਖੱਡਾਇਥੈ ਲੇਈ ਗੇਈ ।

ii) ਸਾਹਿਤਿ ਸਿਰਜਨਾ

ਦੀਪ ਹੋਰੋਂ ਸਨ 1948 ਚ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸਾ ਚ ਲਿਖਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ 1948 ਈ. ਚ ਗੈ ਰਾਸ਼ਟਰਪਿਤਾ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹਤਾਹ ਪਰ 'ਬਾਪੂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਕਪੂਰ' ਨਾਂਡ ਦੀ ਇਕ ਲਮੀ ਕਵਿਤਾ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸਾ ਚ ਲਿਖੀ । ਇਸ ਲਮੀ ਕਵਿਤਾ ਕਨ੍ਹੈ ਗੈ ਦੀਪ ਨੇ ਡੋਗਰੀ ਚ ਕਾਵਿ—ਸਿਰਜਨ ਦਾ ਅਪਨਾ ਮੁਸਲਿਸਲ ਸਫਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ । 'ਨਮੀ ਅਜਾਦਿਧਿ', ਬਦਲੀ ਗਈ ਦੁਨਿਆਂ ਜਾ ਬਦਲੀ ਗੇਈ ਅਕਥ', 'ਬਦਲਾ ਨੈ ਸਿਜ਼ੀ ਦੀ ਸਾਂਭਾਂ', ਕਲ ਹਾ ਮੈਂ ਕਲਲਾ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਨਿੰ ਗਨੋਨ ਅਜ਼, ਮੈਖਾਨੇ ਫਾਲਤੂ ਕਮ਼ ਆਦਿ ਸੁਨਦਰ ਤੇ ਭਾਵਪੂਰ੍ਣ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਿਆਂ । ਅਪਨੀ ਕਾਲੇਜ ਦੀ ਪਢਾਈ ਦੇ ਦਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੀ ਚ ਕਾਫੀ ਅਚਿਹਿਆਂ ਕਵਿਤਾਂ ਲਿਖਿਆਂ ਤੇ ਏਹ ਕਾਲੇਜ ਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀ ਡੋਗਰੀ ਸੈਕਾਨਨ ਦੇ ਸਮਾਦਕ ਬੀ ਰੇਹ । ਇੰਦੀ 'ਸਲਿਆ' ਨਾਂਡ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬੜੀ ਸੁਨਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹਪੂਰ੍ਣ ਹੀ, ਦੂਆ ਸ਼ੰਗਾਰ ਰਸ ਚ ਹੀ ਤੇ ਕਾਵਿਤਮਕ ਗੁਣੋਂ ਕਨ੍ਹੈ ਮਾਲਾਮਾਲ ਹੀ, ਜਿਸਦੀ ਬੜੀ ਚੱਚ ਹੋਈ । ਇਸ ਚ ਦਰਦ—ਬੇਦਨ ਬੀ ਹਾ, ਰੋਮਾਂਸ ਬੀ ਤੇ ਭਾਸਾ—ਪ੍ਰਵਾਹ ਬੀ ਅਨੋਖਾ ਹਾ । 'ਦੋ ਸੈਨਿਕ ਨਾਂਡ ਦਾ ਲੋਹਕਾ ਹਾਰਾ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ ਬੀ ਹਿੰਦੀ ਚ ਛਧੇਆ ਜਿਸ ਚ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਵਚਾਰ ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤਿਕਾਰੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਬਲ ਹੀ । ਇੰਦੀ ਪੈਲ੍ਹੂਲੀ ਕਵਿਤਾ ਹੀ —

ਡੋਗਰੇਂ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਗਲਲ ਕੇਹ ਆਖਨੀ
 ਰੈਹਦੇ ਨ ਬਨਾਇਥੈ ਸਾਰੋਂ ਕਨੈ ।
 ਰਸਤੇ ਚ ਝੰਦੇ ਭਾਏਂ ਕਣਡੇ ਖਲਾਰੇ
 ਮਿਲਦੇ ਨ ਫੁਲਿੰਦੇ ਹਾਰੇ ਕਨੈ ।

ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਦੀਪ ਦੀ ਪਨਛਾਨ ਇਕ ਗਜ਼ਲਗੇ ਸ਼ਾਯਰ ਦੇ ਰੂਪਾ ਚ ਟਕੋਹਦੀ ਐ । ਇੰਦਾ ਗਜ਼ਲ ਸਾਂਗੈਹ 'ਅਸ ਤੇ ਆਂ ਬਨਜਾਰੇ ਲੋਕ' 1968 ਈ. ਚ ਛਪੇਆ ਜੇਹੜਾ ਡੋਗਰੀ ਗਜ਼ਲ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਬਗੀਚੇ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਫੁਲਲ ਆਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਐ । ਦੀਪ ਨੇ ਡੋਗਰੀ ਚ ਉਸਲੈ ਗਜ਼ਲ ਲਿਖੀ ਜਿਸਲੈ ਟਾਮੋ—ਟਾਮੋ ਸਾਧਕ ਗਜ਼ਲ ਦੀ ਇਸ ਰਿਯਾਜ ਚ ਲਗੇ ਦੇ ਹੋ ਤੇ ਬੱਤ ਅਜੋਂ ਬਨਾਨੇ ਜਾਂਗੀ ਹੀ । ਉਸਦੀ ਬਨਾਈ ਦੀ ਏਹ ਪਗਡਿਂਡੀ ਅਜ਼ਜ ਇਕ ਸਰੋਖਡ ਰਸਤਾ ਬਨੀ ਗੇਦੀ ਐ । ਤੇ ਗਜ਼ਲਗੇ ਸ਼ਾਯਰੋਂ ਦਾ ਇਕ ਸਰੋਖਡ ਕਾਫਲਾ ਇਸ ਬੱਤੈ ਦਾ ਮੈਹਰਮ ਬਨੀ ਗੇਦਾ ਐ । 'ਅਸ ਤੇ ਆਂ ਬਨਜਾਰੇ ਲੋਕ' ਪਰ ਇਨੰਗੀ ਰਿਧਾਸਤੀ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਦਾ ਐ ।

iii) ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਹੁੰਦੇ ਕਵਿਤਾ—ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਮੂਲਧਾਰਕ ਕਵਿ ਅਪਨੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿ ਹੋਂਦਾ ਐ । ਅਸਲੀ ਚ ਕਵਿ ਤਾਂ ਹੋਂਦਾ ਐ ਜੇਹੜਾ ਅਪਨੀ ਕਵਤਾ ਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਚਵੀ ਵਾਖਾਵਾ ਕਰੀ ਸਕੈ । ਜੀਵਨ ਕੇਹ ਐ ਤੇ ਉਸੀ ਕਿਧਾ ਜਾਂਗੇਆ ਪਰਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਐ । ਏਹ ਪਕਖ ਕਵਿ ਦੀ ਕਵਤਾ ਚ ਖੁਲਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਐ ।

ਦੀਪ ਬੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿ ਕਵਿ ਐ । ਉਸਦੇ ਮਤਾਬਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਪੈਹਲੇ ਅਨੁਮੂਲਿਅਤਿਆਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬੇਦਨੋਂ ਦਾ ਜੈਹਰ ਪੀਨਾ ਪੌਂਦਾ ਐ ਤੇ ਸਮਾਜ ਚ ਹੋਨੇ ਆਲੇ ਅਤ੍ਯਾਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਹੋਰੇ ਗੀ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਦਿਵੇਂ ਅਂਗਰ ਜਲਨਾ ਪੌਂਦਾ ਐ । ਏਹ ਤੁਕਰਵ ਝਲਿਲਾਏ ਗੈ ਅਸਰਤ ਦਾ ਸੁਖਾਪਤ ਹੋਂਦਾ ਐ । ਕਵਿ ਆਖਦਾ ਐ ਜੇ ਜੀਵਨ ਚ ਸਾਂਘਰਥ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਗੈ ਅਸ ਅਪਨੇ ਸਨੈਹਰੇ ਭਵਿਕਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੀ ਸਕਨੋਂ ਆਂ । ਇਸਦੇ ਆਸਤੈ ਸਾਡੇ ਰਸਤੇ ਭਾਏਂ ਕਿਨ੍ਨੇ ਔਖੇ ਤੇ ਕਿਥਕਾਰੀ ਹੋਨ ਅਤੇ ਰੁਕਨਾ ਨੇਈ ਚਾਹਿਦਾ । ਜੇਕਰ ਅਸ ਕਮ ਕੀਤੇ ਬਾਗੈਰ ਪੈਹਲੋਂ ਗੈ ਸੁਖ ਦੀ ਚਾਹ ਕਰਚੈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਲਕਖ ਦੂਰ ਤੁਠੀ ਜਂਦਾ ਐ । ਓਹ ਆਖਦਾ ਐ —

ਰਾਹ ਡਿਬ—ਖਡਿਲੀ ਪਾਰ ਕਰੀ,
 ਜਿਨ੍ਦਗੀ ਦੇ ਨਾਡੂ ਨੇ ਬੁਜ਼ੋਆ ।
 ਪਛਾਰੈ ਰਸਤੈ ਪੇਇਥੈ ਔਖਾ
 ਕਿਝ ਧੇਰ ਸਫਰ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਐ ।

ਕਵਿ ਦੀਪ ਗੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬੁਰੇ ਰਸਮ—ਰਖਾਂਦੇ ਕਨੈ ਬਡੀ ਖਿਖ ਤੇ ਅਸਨਤੋਸ਼ ਐ । ਓਹ ਉਸੀ ਬਦਲਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਐ । ਉਸੀ ਕਿਸਮਤੂ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਛੋਡਨਾ ਕਵਿ ਗੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨੇਈ ਐ । ਉਸੀ ਅਪਨੀ ਸ਼ਕਿਤ ਪਰ ਇੱਨਾ ਵਿਖਵਾਸ ਐ ਜੇ ਉਸੀ ਏਹ ਕਮ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਕੁਸੈ ਦੇ ਰਖਾਰੇ ਦੀ ਲੋਡ ਨੇਈ ਐ । ਅਸਲ ਚ ਸਮਤਾਵਾਦੀ ਕਵਿ ਗੈ ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਦੇ ਹਾਮੀ ਹੋਂਦੇ ਨ ਇਸੈ ਕਰੀ ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਹੋਰੋਂ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਤੇ ਵਾਕਿਤਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰੋਂ ਆਹਲੇ ਕਵਿਧਿਆਂ ਅਂਗਰ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਕਨੈ ਜੁਡੀ ਰੋਹਨਾ ਠੀਕ ਨੇਈ ਸਮਝੋਆ ਤੇ ਅਗੇ ਬਧਨੇ ਦੀ ਸੋਚ ਆਸ ਲੋਕੋਂ ਚ ਭਰਦੇ ਹੋਈ ਆਖੇਆ —

"ਗੋਆਚੀ ਗੇਆ ਐ ਬਰੇਤਿਆ ਚ ਨਮੀ ਧਾਸ ਪਾ,
 ਪਛੋਕਡੈ ਬਲਗ ਨੇਈ, ਜਨੇ—ਖਨੇ ਸ਼ਾ ਰਾਹ ਨਿੰ ਪੁਚ਼ਛ ।"

ਅਰਥਾਤ ਕਵਿ ਇਕ—ਦੁਏ ਗੀ ਪੁਢੀ ਪੁਚ਼ੀ ਪੁਚ਼ੀ ਸਮਾਂਡ ਨੇਈ ਗੋਆਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਤੇ ਬੀਤੇ ਦੇ ਸਮੇਂਡ ਬਾਰੈ ਸੋਚੀ—ਸੋਚਿਥੈ ਅਪਨਾ ਭਵਿਕਖ ਹੋਰ ਨੇਈ ਖਰਾਬ ਕਰਨਾ ਚਾਂਹਦਾ । ਜੀਵਨ ਚ ਕਰਮਹੀਨ ਹੋਇਥੈ ਬੇਹੀ ਰੋਹਨਾ ਕਵਿ ਗੀ ਇਧਾਂ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦਾ ਐ ਜੇ ਜਿਧਾਂ ਏਹ ਜਿਂਦਗੀ ਬੀ ਇਕ ਭਾਰ ਜਨ ਏ ਤਾਂ ਗੈ ਕਵਿ ਕੋਲਾ ਅਪਨੇ ਆਪ ਗੈ ਬਲੋਈ ਜਂਦਾ ਐ —

"ਕੀਤਾ ਨਿੰ ਕਕਖ, ਸਾਹ ਇ—ਧਾਂ ਲਭਨ ਚੜੈ ਦਾ ਸ੍ਰੂਦ
 ਜਿਦਗੀ ਇਧਾਂ ਜਿਧਾਂ ਵੇਨਾ ਕੁਸੈ ਦਾ ਕਰਜ ।"

अर्थात जेहडे अपने जीवन च किश नेई करदे उ'नेंगी आखरकार पश्चाताप करना पौंदा ऐ –

‘कीती नीं जिनें नांह—नुककर
ओह दूर दराडे जाई पुज्जे
जो सोच दलीलां ऐह करदे
बैठे रे हत्थें गी मलदे रेह’

दीप हुंदी कविता उस समाज दी नुमांइदगी करदी ऐ जेहदे च ओह आपूं रौंहदे न । एह रंग भेद नसल शा उपर समता दे हामी हे । फर्कों-फर्कों सब मिटी-मुककी जा ते सब्बै इकक जनेह होई जान । उ'दा द्रिष्टीकोण समाज च समता आहनने आहला हा । जियां हेठ लिखी दियें पंगतियें च –

‘होलिये आ होलिये जा
कुसै दे हल्ले न चिट्टे ते शैल ।
कुसै दी चादरा उपर ऐ मैल,
छाई जा खुशी ते र'वै नेई शैक ।
इक नेह लब्धन सारे एह लोक ।’

वेदपाल ‘दीप’ हंदी जिंदगी च कावय-सिरजना दा जिन्ना थाहर ऐ उन्ना गै सियासत दा बी है । पर एह ओह सियासत नेई जेहदे च अपने जाति नफे दी कोई लालसा होए । एह ओह नरोई सियासत ही जेहदे च जन जन दी भलई दी उंदे उत्थान दी भावना दा नेक उद्देश्य रचे बस्से दा हा । दीप अपनी मुंदली जिंदगी कोला गै इस सियासता दे रंगा च रांगाए दे हे । ओह यूथ फैडरेशन दे स्टुडेंट फैडरेशन दे सरकारी कारकुनें ते संस्थाएं दे नेता बी । एह मार्क्सवादी विचारधारा दे हामी हे । सैह इंदी कविता ‘फालतू कम्म’ च मार्क्सवादी विचारधारा गी बडे सुनक्खे ढंगा कन्नै पेश करदे होई मुनाफे दी व्याख्या कीती गेदी ऐः–

मेरा क्याफा ऐ
इ'यै फालतू कम्म
जेहदा भी मुआवजा नेई छ्होंदा
मुनाफा ऐ ।
जेहदा में नौकर आं
इसरै दे बलबूते पर, ब'नदा साफा ऐ ।

दरअसल दीप होरें इस कविता च अपने माध्यम कन्नै इक मजदूर दी स्थिति दी तर्जमानी कीती दी ऐ ते पूँजीवादी अर्थव्यवस्था लुटेरी अर्थव्यवस्था आखे दा, जिसदी नीह इक मजदूर ऐ ।

इससै चाल्ली अपनी ‘मैखानें’ कविता च बी दीप होरे द'ऊं किस्में दे मैखानें दा वर्णन कीते दा ऐ । इक ओह मैखाना ऐ जित्थै बड्डे-बड्डे अफसर ते नेता लोक जनता दे हक्का दा सारा पैसा ते दौलत अपने ऐशपस्ती च लटांदे न ते दूआ ओह मैखाना ऐ जित्थै लोकें गी रुट्टी दे बी तरले लगदे न । कनेही विडम्बना ऐ । इ'नें भ्रष्टाचारी-दुराचारी ते मीर लोकें गी इत्थै इज्जत ऐ, रुतबा ऐ ते मेहनत मजूरी करने आहले गरीबे दी मिट्टी पलीत ऐ । क्या सुंदर बोल न कविता दे :

‘फर्कोंफर्कों दी दुनियां च बक्खरे-बक्खरे मैखानें न
जाम-जाम कन्नै टकाराइयै
मस्त पियकड़ बचकाने न

ਸੁਆਦ ਤਕੂ ਪੀਨੇ ਦਾ ਜਾਰੋ
ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੈਖਾਨੇ ਟਕਰਾਡਨ ।”

ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸੰਘਰਥ ਤੇ ਗਰੀਬੀ, ਕਰਜ਼ਾਊ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬੀ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਪੂਰਾ ਏਹਸਾਸ ਏ । ਕਥਿ ਇਸ਼ਾਸੈ ਭਾਵ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਇਸ ਚਾਲੀ ਕਰਦਾ ਏ :-

ਰਿਖ਼ਤੇ ਤੇ ਨਾਤੇ ਬਨਦੇ ਨੇਈ ਸਾਫ਼ੇ,
ਫਿਕਰਾ ਦੀ ਰਾਤੀ, ਚਿੱਤਾ ਦੇ ਧਾਡੇ ।
ਪੈਸੇ ਸਿਰਾ, ਪਰ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇ ਚਾਫ਼ੇ,
ਅਗੋਂ—ਅਗੋਂ ਖ਼ਬਰੈ ਹੋਨਾ ਕੇਹ ?

ਦੀਪ ਹੁਨਦੇ ਕਾਵਿ ਚ ਢੁਗਗਰ ਤੇ ਡੋਗਰੋਂ ਦੀ ਅਕਾਸੀ ਬੀ ਸੁਨਦਰ ਢਾਂਗੇ ਕਨੈ ਹੋਈ ਦੀ ਏ —

‘ਬਾਗੇ ਦੇ ਬਿਚ ਜਿਧਾਂ ਫੁਲਿੰ ਦੀ ਕਧਾਰੀ ਏ,
ਕਧਾਰੀ ਦੇ ਬਿਚ ਜਿਧਾਂ ਸਾਤਿਧੇ ਦਾ ਫੁਲਿੰ ।
ਇਧਾਂ ਗੈ ਦੁਨਿਧਾਂ ਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਨ,
ਤੇ ਤਾਂਦੇ ਚ ਡੋਗਰੇ ਦੇਸਾ ਦਾ ਸੁਲਲ ।’

ਸ਼ਾਂਗਾਰ ਰਸ ਦੀ ਬਡੀ ਸੁਨਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹਪੂਰਣ ਲਮ੍ਮੀ ਕਵਤਾ ‘ਸ਼ਲਿਆ’ ਜਿਸ ਚ ਤਾਂਨੇ ਅਨੇ ਮਹਲਿੰ ਚ ਰੈਹਨੇ ਆਹਲੀ ਕੋਸ਼ਲਿਆ ਨਾਂਡ ਦੀ ਕੁਡੀ ਕਨੈ ਹਿਰਖ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਪਰ ਲਿਖੇਆ ਹਾ ਕਾਵਿਤਮਕ ਗੁਣੋਂ ਕਨੈ ਸਾਲਾਮਾਲ ਹੀ, ਜਿਸਦੀ ਬਡੀ ਚੰਚਾ ਹੋਈ ।

“ਸ਼ਲਿਆ ਸੁਝਕੋ ਦੇਖ ਕਰਤੀ
ਜਬ ਮੈਂ ਛਤ ਪਰ ਪਢਨੇ ਜਾਤਾ
ਵਹ ਭੀ ਭਾਗੀ—ਭਾਗੀ ਜਾਕਰ
ਨੀਚੇ ਸੇ ਬਸਤਾ ਲਾਕਰ
झੂਠ—ਮੂਠ ਪਢਨੇ ਲਗ ਜਾਤੀ,
ਮੈਂ ਭੀ ਕੁਛ ਨ ਪਢਨੇ ਪਾਤਾ ।”

ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਡੋਗਰੀ ਦਾ ਆਗੂ ਕਥਿ ਹਾ, ਜਿਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜੀਵਨੇ ਦੇ ਯਰਥਥ ਦੇ ਬਨ—ਸਬਨਨੇ ਰੰਗੇ ਗੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਨੇ ਕਰੀ ਹਰ ਬੇਲੇ ਹਰ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਚ ਅਪਨਾ ਮਾਨ—ਸੁਲਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨੇ ਆਹਲੀ ਏ । ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਰਾਹੋਂ ਤਾਂਨੇ ਜੋ ਕਿਸ਼ ਆਖਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਓਹ ਸਭਨੋਂ ਦੇ ਅੰਤਸ਼ ਗੀ ਛੂਹਨੇ ਆਹਲਾ, ਸੱਸੀਬਤੋਂ ਦੇ ਨਵੇਰੇ ਚ ਉਦਮੋਂ ਦੇ ਦਿਧੇ ਬਾਲਿਧੈ ਸੰਘਰੰਦੀ ਬੱਤ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਏ ।

ਖੀਰ ਚ ਤਾਂਦੇ ਸ਼ੋਧਰ ਰਾਹੋਂ ਮੈਂ ਏਹ ਗਲਲ ਹਾਂਹੈ ਦੋਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਜੇ ਦੀਪ ਕੁਨ ਹਾ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਉਸਦਾ ਕੋਹ ਮੁਕਾਮ ਹਾ ।

“ਕੋਈ ਉਸਤਾਦ ਕੀਤਾ ਨਾਂ ਕੋਈ ਤਕਰੀਬ ਸਿਕਖੀ,
ਹੁਨਰ ਗਜ਼ਲੈ ਦਾ ਏਸਾ, ਕ ਔਂਦਾ ਨਿੰ ਸਖਾਏ ।
ਮੁਕਦੀ ਏ ਖੀਰ ‘ਦੀਪ’ ਦੀ ਗਜ਼ਲੋਂ ਪਰ ਆਨਿਯੈ,
ਕੁਦਰੈ ਚਲੈ ਜੇ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸ਼ਾਯਰੋਂ ਦੀ ਗਲਲ ।
‘ਦੀਪ’ ਬੈਤਲ ਤੇ ਖੋਆਂਦਾ, ਬੋ ਇਨ੍ਹੋਂ ਗਜ਼ਲੋਂ ਪਰੈਤ
ਬਿਚੋ—ਬਿਚ ਮਨਦੇ ਨ ਹੂਨ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰ ਬੀ ਏ ।

अभ्यास

ख'ल्ल दित्तें गेदे सुआलें दा परता देओ ।

1. वेदपाल 'दीप' हुंदे व्यक्तित्व दे कृतित्व पर लोऽ पाओ ?
2. वेदपाल 'दीप' हुंदे कविता—साहित्य दा मूल्यांकण करो ।
3. वेदपाल 'दीप' दी कविता मैखाने ते शल्या कविता बौर अपने विचार प्रकट करो ।

सहायक पुस्तकां

1. डोगरी कविता प्रमुख रुझान — डॉ. वीणा गुप्ता
2. वेदपाल 'दीप' रचना संसार — मोहन सिंह
3. डोगरी साहित्य दा इतिहास — जितेन्द्र उधमपुरी ।

(5.3.2) कवि किशन स्मैलपुरी ते डोरी साहित्या गी उंदा जोगदान

i) जीवन—परिचय

डोगरी दे नामवर गीतकार 'गजले दे उस्ताद' ते कवि किशन स्मैलपुरी हुंदा जन्म तसील साम्बा दे इक मशहूर ग्रां स्मैलपुर च होआ । इंदे पिता पंडत सुन्दर दास राजा रामसिंह हुंदे पूजा विभाग च मलाजम है । इंदी माता जी दा नां 'मैहरी हा । इंदी इक भैन ही जिसदा ब्याह अरनियां च होआ ।

स्मैलपुरी हुंदा ब्याह लौहकी उमरी च गै होई गेआ । उंदी धर्मपत्नी साम्बा नगरै दे इक जगरीदार घराने चा ही । उसका प्यौके आहला नां 'रुकमणी' हा जेहडा उस समें दे रवाजा मताबक सौहरे घर आइयै बदलोई गेआ ते ओह 'रुकमणी' थमां 'संसारदेई' खुआन लगी पई । स्मैलपुरी हुंदा 27 जनवरी 1981 गी इंदे निवास स्थान गांधी नगर च सुर्गवास होई गेआ । किशन स्मैलपुरी हुंदी पढार्द दा श्रीगणेश स्मैलपुर ग्रां दे इक सरकारी स्कूल दे मास्टर तुलसीराम कशा होआ । स्मैलपुरी हुंदा शौक क्रिकेट खेढना बी हा । विद्यार्थी जीवन च गै इंदी क्रिकेट दे खदारी होने दी चर्चा दूरा—दूरा तगर जाई पुज्जी दी ही । फलस्वरूप इंनेंगी महाराजा प्रताप सिंह हुंदी शाही टीम च शामल करी लैता गेआ ते बीह रपेऽ म्हीना बजीफा बी थ्होन लगी पेआ । शायरी करने दे कन्नै—कन्नै स्मैलपुरी होर नाटक ते संगीतकला च बी म्हारत रखदे है । आखेआ जंदा ऐ जे इंदे घरा कश मरासियें दा इक घर ही जिंदे कन्नै इंदा बौहन—खड़ोन मता ही । संगीत कला च रुचि इंनें गर उंदे साथ थाना गै थ्होई ही ।

ii) रचना —

1. मेरियां डोगरी गजलां 1973 ई.
2. मेरे डोगरी गीत 1974 ई.
3. श्री वैष्णों (हिंदी च), असूज
4. फिरदौस वतन(उर्दू नज्मा) 1961 ई.

इसदे इलावा मते सारे लेख, कवतां, गीत, गजलां नार्मी पत्र—पत्रिकाएं च छपे ।

iii) किशन स्मैलपुरी हुंदे कविता—साहित्य दा मूल्यांकन

किशन स्मैलपुरी हुंदी कविता दा मुंडला सुर देश प्यार आहला रेहा । उंनें मातृभूमि गी माऊ दे सतुल्ल मनदे होई 'फिरदौस सक बढ़कर है यह मेरा वतन डुगगर' कविता संगैह छपोआया । इंदे गीतें दा मुक्ख

ਤੌਰਾ ਪਰ ਵਿਝੋਂ ਸ਼ਾਂਗਾਰ ਏ, ਬਸ਼ਵਕ ਭਗਤੀ ਸਰਬਹੀ ਰਚਨਾਂ ਬੀ ਇਨ੍ਹੋਂ ਕੀਤੀ ਦਿਯਾਂ ਨ । ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਹੁਂਦੀ ਕਹਿਤਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਆਮ ਫੈਹਮ ਏ ਤੇ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਏ । ਇਨ੍ਹੋਂ ਗੀਤੋਂ ਗਜ਼ਲੋਂ ਦੇ ਲਾਗਾ ਦੋਹੇ, ਕੁੰਡਲਿਆਂ ਸਵੈਧੇ, ਛਨਦ, ਚੌਪਾਇਆਂ ਬੀ ਲਿਖੀ ਦਿਯਾਂ ਨ ।

ਕਿਥਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਹੋਰੋਂ ਅਤੀਤ ਤੇ ਗੈਰਵ ਗੀ ਬੀ ਅਪਨੀ ਰਚਨਾਏਂ ਚ ਥਾਹਰ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ :—

‘ਉਤਥੋਂ ਗੈ ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੋ ਨੇ ਸਿਰ ਹਕਕੈ ਖਾਤਾ ਦਿੱਤਾ ਹਾ ।
ਪਰ ਫੂਕੀ ਦਸ਼ੇਆ ਇਕ ਬਾਰੀ ਜੁਲਮਾ ਦਾ ਉਸਨੇ ਪਿੱਤ ਹਾ ।
ਮੈਂ ਜਿਸਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਅਜੜੈ ਤਬ, ਪਾਪੇਂ ਦੇ ਪਰਵਤ ਢੰਦਾ ਏ,
ਔਂ ਉਸ ਮੁਲਖੈ ਦਾ ਪੈਂਛੀ ਆਂ, ਓ ਡੁਗਗਰ ਦੇਸ ਖੁਆਂਦਾ ਏ ।
(ਡੋਗਰੀ ਪੈਨਛੀ)

ਕਹਿ ਕਿਥਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਗੀ ਅਪਨੇ ਮਾਤ੍ਰਭੂਮਿ ਕਨ੍ਹੈ ਅਨਸਾਮ਼ ਪਧਾਰੇ ਏ । ਤੁਂਦੀ ਨਜਰ ਚ ਡੁਗਗਰ ਭੂਮਿ ਸੁਰਗੈ ਕੋਲਾ ਬੀ ਮਤੀ ਸ਼ੈਲ ਏ । ਅਪਨੀ ਮਾਤ੍ਰਭੂਮਿ ਆਸਟੈਂ ਕਹਿ ਦੇ ਸਨੈ ਚ ਅਪਾਰ ਸ਼੍ਰਦਧਾ ਏ । ਡੁਗਗਰ ਭੂਮਿ ਦਾ ਗੁਣਗਾਨ ਕਰਦੇ ਕਹਿ ਗਲਾਂਦਾ ਏ :—

‘ਸੁਰਗ ਦੀ ਗਲਲ ਨਿੰ ਲਾ ਅਡੇਆ, (ਸੁਰਗੈ ਦੀ ਗਲਲ)
ਜਸ ਅਪਨੇ ਦੇਸਾ ਦਾ ਗਾ ਅਡੇਆ’ (ਸੁਰਗ—ਦੇਸ)

ਕਹਿ ਕਿਥਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਹੋਰ ਡੋਗਰੋਂ ਦੇ ਸਖਾ—ਸੁਆਤਮ ਕਨ੍ਹੈ ਬੀ ਸ਼ੈਲ ਚਾਲਲੀ ਕਨ੍ਹੈ ਵਾਕਫ ਹੈ । ਅਪਨੀ ਇਕ ਰਚਨਾ ਚ ਡੋਗਰੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਾ ਓਹ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸ਼ਾਬਦੋਂ ਚ ਕਰਦੇ ਲਭਦੇ ਨ :—

‘ਭਾਖਾ ਲਾਈ—ਲਾਈ ਬਾਂਹਦੇ ਤੇ ਰਾਂਹਦੇ
ਹਸਸੀ—ਹਸਸੀ ਬਢਦੇ ਤੇ ਨਚੀ—ਨਚੀ ਗਾਂਹਦੇ
ਬੈਹਲੇ ਕਦੋਂ ਬੀ ਨਿ ਬੌਹਨਦੇ
ਇਨ੍ਹੋਂ ਠੱਡੇ ਪਹਾੜੇ ਦੇ ਲੋਕ ਸਦਾ ਰਾਜੀ ਰੌਂਹਦੇ ।’
(ਗੀਤ)

ਕਿਥਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ ਦੀ ਕਹਿਤਾ ਚ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਚਿਤ੍ਰਣ ਬੀ ਮਤਾ ਹੋਏ ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਏ । ਡੁਗਗਰ ਦਿਧਾਂ ਧਾਰਾਂ ਕਹਿ ਦੀ ਨਜ਼ਰੀ ਚ ਸ਼ਲੈਪੇ ਤੇ ਸ਼ੀਤਲਤਾ ਦਿਧਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨ । ਤੁਂਦੇ ਸ਼ਾਬਦੇ ਚ :—

‘ਚਲ ਕੁਤੈ ਠਣਿਆਂ ਧਾਰਾ ਚੈਂਚਲੋ ।
ਚਲ ਕੁਤੈ ਠਣਿਆ ਧਾਰਾ
ਤਪੀ—ਤਪੀ ਧਰਤ ਤਰਾਮੋਂ ਆਂਗੂ ਹੋਈ ਦੀ
ਸ਼ਿਕਲ ਦੱਪੈਹੀ ਕੈਹਸੀ ਫਿਰਨੀ ਬਤੌਰੀ ਦੀ ।’

(5.4). ਅੰਧਾਸ

ਇਨ੍ਹੋਂ ਕਹਿਯੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕਾਵਿ—ਸਿਰਜਨਾ ਬਾਰੇ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖੋ :—

- i) ਕਿਥਨ ਸਮੈਲਪੁਰੀ
- ii) ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ
- iii) ਸਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨਨਦ

(5.5) सहायक पुस्तकां

- i) डोगरी साहित्य दा इतिहास, जितेन्द्र उधमपुरी
 - ii) साढ़ा साहित्य 2006
 - iii) साढ़े साहित्यकार – प्रौ. वीणा गुप्ता
-

ਕਵਿਧੋਂ ਦਾ ਜੀਵਨ – ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ – ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਰੂਪਰੇਖਾ

(6.1) ਉਦੇਸ਼ਾਵਾਲੀ

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਆਂ ਦੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮਝ੍ਹੂਰ ਕਵਿ ਸ਼੍ਰੀ ਅਖਿਵਨੀ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਸ਼ਾਂ ਹੁਨਦੇ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ–ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਨਮੂਲੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਗ ਤੇ ਇੰਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਵਿਦਾਰਥੀ ਕੁਝੈ ਬੀ ਕਿਸਮਾ ਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਉਤਤਰ ਦੇਣੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਗ.ਜ।

(6.2) ਪਾਠ – ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਅਖਿਵਨੀ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਸ਼ਾਂ ਹੁਨਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਸਰਬਾਂਧੀ ਲੋਡਚਟੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦੀ ਏ।

(6.3) ਪਾਠ–ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ

ਅਖਿਵਨੀ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ – ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ |

- (i) ਅਖਿਵਨੀ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਹੁਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ |
 - (ii) ਅਖਿਵਨੀ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਹੁਨਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ |
 - (iii) ਅਖਿਵਨੀ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਦੇ ਕਵਿਤਾ–ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲਧਾਨਕਤਾ |
- (i) ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਸ਼ਾਂ ਹੁਦਾ ਜੀਵਨ – ਪਰਿਚੇ
 - (ii) ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਸ਼ਾਂ ਹੁਨਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ
 - (iii) ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲਧਾਨਕਤਾ

(6.3.1) ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ

ਡੋਗਰੀ ਸ਼ਾਯਰੀ ਚ ਅਖਿਵਨੀ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਇਕ ਟਕੋਹਦਾ ਨਾਂਡ ਇਕ ਪਨਛਾਨ ਏ ਜਿਸਦੀ ਗਜ਼ਲ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਲਖ–ਤਜਰਬੇਂ ਦੀ ਅਕਕਾਸੀ ਕਰਨੇ ਕੀਤੀ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਖਸੀਤਾ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਕਰਾਂਦੀ ਏ। ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਇਸ ਹੋਨਹਾਰ ਸ਼ਾਯਰ ਦਾ ਜਨਮ 9 ਸਿਤਾਂਬਰ 1948 ਈ. ਚ ਜਾਮੂ ਚ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿ਷਼ਠਤ ਬੈਹਮਣ ਪਰਿਵਾਰ ਚ ਹੋਆ। ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂਡ ਹਾਰਿਚਾਂਦ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਹਾ। ਅਖਿਵਨੀ ਹੋਰ ਚਾਰ ਭਾਇ ਤੇ ਇਕ ਭੈਨ ਹੈ। ਅਖਿਵਨੀ ਸਮਨੋਂ ਥਮਾਂ ਲੌਹਕਾ ਹਾ ਇਸਕਾ ਏਹਦੇ ਪਰ ਸਮਨੋਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਹਾ ਜਿਸਦਾ ਅਖਿਵਨੀ ਗੀ ਬੜਾ ਮਲਾਲਾ ਹਾ ਤੇ ਓਹ ਘੁਟਨ ਮਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾ। 1962 ਈ. ਚ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਕਾਲ ਹੋਨੇ ਪਰ ਅਖਿਵਨੀ ਨੇ ਮਨਮਜ਼ੀ ਦਾ ਸਫਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਥੁਂ ਤਗਰ ਅਖਿਵਨੀ ਦੀ ਪਢਾਈ–ਲਖਾਈ ਦਾ ਸਰਬਾਨ੍ਧ ਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਖੜੇ ਹਾਲਾਂ ਦੇ ਗਰਦਿੱਥਾਂ ਦੇ ਬਾਬਜੂਦ ਬੀ ਅਖਿਵਨੀ ਨੇ ਆਨਾਂ ਡੋਗਰੀ (ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ) ਤੇ ਬੀ.ਐ. ਤਗਰ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਜਮਾਨੇ ਚ ਬੀ.ਐ. ਪਾਸ ਗੀ ਖੜੀ ਨੌਕਰੀ ਥਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਹੀ ਪਰ ਅਖਿਵਨੀ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਤਮਰ – ਭਰ ਉਸ ਕਨ੍ਹੀ ਰੁਸ਼ੀ ਦੀ ਰੇਹੀ ਇਸਕਾ ਉਸੀ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਤੈ ਸ਼ੈਲ ਨੌਕਰੀ ਨੇਈ ਥਹੋਈ। ਪਹੀ ਖੜਕ–ਖੁਆਰੀ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਆ – ਅਜ਼ਜ ਇਕ ਥਾਹਰ ਤੇ ਕਲ ਦੁਏ ਥਾਹਰ। ਖੜਕ–ਖੁਆਰੀ ਕਰੀ ਸੁਭਾਇ ਖੁੰਧਕੀ ਹੋਈ ਗੇਆ ਇਧੋਂ ਬਜਹ ਏ ਜੇ 1966 ਈ. ਚ ਰੀਜਨਲ ਰਿਸਰਚ ਲਬਾਟਰੀ ਚ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਥਹੋਈ ਪਰ

ਦ'ਊ ਬ'ਰੋਂ ਪ੍ਰੋਬੇਸ਼ਨ ਪੀਰੀਯਡ ਚ ਕੁਸ਼ੈ ਗਲਲਾ ਪਰ ਖੁੰਧਕ ਖਾਇਥੈ ਇਸ਼ਟੀਫਾ ਦੇਈ ਤਡੇਆ । ਖੈਰ ਇਸ ਦੌਰ ਨੇ ਅਖਿਵਨੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਤੇ ਦੇ ਇਕ ਲੇਖਕ ਗੀ ਬੜਾਲੇਆ । ਸੈਹ ਅਖਿਵਨੀ ਨੇ ਡੋਗਰੀ ਚ ਤੁਕਬਦੀ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ । ਪਰ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬਸਰ ਆਸਤੈ ਕਮਮ ਰੋਜਗਾਰ ਬੀ ਜਰੂਰੀ ਹੋਂਦਾ ਏ ਫਲਸ਼ਵਰੂਪ ਕਮਧੋਜਿੰਗ ਦਾ ਕਮਮ ਸਿਖੇਆ ਤੇ ਪ੍ਰਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਚ ਕਮਮ ਕਹਿਥੈ ਜੀਵਨ ਨਿਰਵਹ ਕੀਤਾ । ਅਖਿਵਨੀ ਸਗੋਤ੍ਰਾ ਦਾ ਬਾਹ 19 ਜੂਨ 1979 ਈ । ਚ ਅਮ੃ਤਸਰ ਦੇ ਇਕ ਮਧਿਬਗੀ ਗੋਰਵਾਮੀ ਪਰਿਵਾਰ ਚ ਹੋਆ । ਇੰਦੀ ਪਲੀ ਦਾ ਨਾਂਡ ਮਧੁ ਏ । ਬਾਹ ਪਰੈਨਤ ਪੰਜ ਬਾਰੈ ਏਹ ਅਪਨੇ ਪੈਤੂਰ ਘਰ ਫਤੂ ਚਗਾਨ ਬੜੇ – ਬੇਹੜੇ ਚ ਰੇਹ ਤੇ ਬਾਦ ਚ ਜਲਾਹਕੇ ਮਹਲੈ ਕਰਾਏ ਦੇ ਇਕ ਕਮਰੇ ਚ ਰਾਵਾ ਕਰਦੇ ਨ । ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਠੀਕ ਨੇਈ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਪਿਛਲੇ 15ਾਂ–16ਾਂ ਬਾਰੈ ਥਮਾਂ ਇਸਲੈ ਖਸਤਾ—ਹਾਲ ਕਮਰੇ ਚ ਰਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਇਥੈ ਝੂਲਲ ਬਡਾ ਦੇਆ ਪਤਤਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਰਮ ਭੂਮਿ ਰੇਹੀ । ਅਖਿਵਨੀ ਸਗੋਤ੍ਰਾ ਹੁੰਦੇ ਦੀ ਨਾਣੋਂ : ਸੁਪੁਤ੍ਰੀ ਪ੍ਰਯਾ ਤੇ ਸੁਪੁਤ੍ਰ ਅੰਕੁਸ਼ ।

ਸਨ 2001 ਚ ਅਪ੍ਰੈਲ ਮੀਨੇ ਲੌਹਕੀ ਜਨੇਹੀ ਮਾਂਦਗੀ ਕਰੀ ਚਾਨਚਕ ਗੈ ਜੀਵਨ ਡੋਰ ਤ੍ਰੂਟ੍ਟੀ ਗੇਈ ਜਿਸ ਕਨੈ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਿ ਜਗਤ ਚ ਇਕ ਖਲਾਡ ਬਨੀ ਗੇਆ ।

ii) ਸਾਹਿਤਿ—ਰਚਨਾ :

24ਾਂ—25ਾਂ ਬਾਰੈ ਦੀ ਬੇਰੇਸੂ ਚ ਜੇਕਰ ਕੁਸੈ ਸਾਹਿਤਿਕਾਰ ਦਿਧਾਂ ਪੈਨੀ ਸੋਚ ਏ ਸਰੋਖੜ ਅਸਰਦਾਰ ਤਰ੍ਜੰਬਾਂ ਆਹਲਿਆਂ ਰਚਨਾ ਜਿੰਦੀ ਅਦਬੀ ਹਲਕੇ ਚ ਖਾਸ ਚੱਚਾ ਹੋਂਦੀ ਏ — ਛਪਦਿਧਾਂ ਨ ਤਾਂ ਇਤਥੂ ਦਾ ਅੰਦਾਜਾ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ ਜੇ ਉਸ ਲੇਖਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸਦੇ ਹੋਸ਼ ਸਮਾਲਦੇ ਗੈ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੋਚ ਦੇ ਬੀਡ ਪੌਗਰਨਸ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਪੇ ਹੋਨੇ ਨ । ਏਹ ਗਲਲ ਪੂਰੀ ਤਤਕਾਲੀਨ ਏ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਕਾਬਲ ਗੁਜ਼ੋ ਗੈਰਾਫਿਕ ਆਹਲੇ ਸ਼ਾਯਰ ਅਖਿਵਨੀ ਸਗੋਤ੍ਰਾ ਪਰ ਜਿਨੈ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਜਗਤ ਗੀ ਅਪਨੀ ਕਹਿਤਾ , ਲਾਤੀ ਕਹਿਤਾ, ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ, ਜਗਲ ਤੇ ਕਹਾਨਿਧੀਂ ਕਨੈ ਸਾਗਰੀ ਕੀਤਾ ਏ । ਇੰਦਿਧੀਂ ਰਚਨਾਏ ਦਾ ਬਾਹ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏ :—

1. ਖੁਬਟਿਆਂ (ਕਹਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ, 1973 ਚ)
2. ਖੀਰਲੀ ਬੰਦੂ (ਕਹਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ, 1974 ਚ)
3. ਲੈਹਰਾਂ (ਲਾਤੀ ਕਹਿਤਾ, 1975 ਚ)
4. ਮੇਰੀ ਬਸਤੀ ਮੇਰੀ ਲੋਕ (ਗਜ਼ਲ ਸਾਂਗੈਹ, 1981)
5. ਝੂਲਲ ਬਡਾ ਦੇਆ ਪਤਤਾ (ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ, 2001)
6. ਪੂਨੀ—ਪੂਨੀ ਬਟਟੀ ਰਾਤ (ਗਜ਼ਲਾਂ ਦਾ ਕੁਲਿਲਿਆਤ, 2002)
3. ਅਖਿਵਨੀ ਸਗੋਤ੍ਰਾ ਹੁੰਦਾ ਡੋਗਰੀ ਕਾਵਿ — ਜਗਤ ਗੀ ਯੋਗਦਾਨ

ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਹਿਤਾ ਚ ਅਖਿਵਨੀ ਸਗੋਤ੍ਰਾ ਦੀ ਅਪਨੀ ਟਕੋਹਦ ਏ, ਅਪਨੀ ਪਨਾਨ ਏ । ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਤੇ ਮੋਕਲੀ ਸੋਚ — ਇਸਦੀ ਕਹਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੁਖ ਸੁਰ ਨ । ਭਾਮੇ ਓਹ ਜਮਾਨਾ ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਉਪਰ ਬੇਬਸੀ ਦੇ ਬੇਚਾਰਗੀ ਸਸੂਸ ਕਰਦਾ ਏ ਜਾਂ ਵਿੰਗ ਤੇ ਕਟਾਕ਼ ਦੇ ਲੈਹਜੇ ਚ ਉਸ ਉਪਰ ਗੁਜ਼ੀ ਚੁਭ ਕਰਾਂਦਾ ਏ ਜਾਂ ਪਹੀ ਇੰਨੈ ਸਭਨੋਂ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਦਦਾ ਦਿਵਾ ਏ ਤੇ ਇਕਜੁਟ ਹੋਇਥੈ ਇੰਦਾ ਸਕਾਬਲਾ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਲਲਕਾਰਦਾ ਏ ਏਹ ਸਥਾਨੀ ਸੋਚ ਦੇ ਤਰਕਕੀ ਪੱਦੀ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਅਕਕਾਸੀ ਕਰਦੇ ਨ । ਜੇਕਰ ਅਖਿਵਨੀ ਸਗੋਤ੍ਰਾ ਦੀ ਕਹਿਤਾ ਦਾ ਸੁਖਮਤਾ ਕਨੈ ਅਧਿਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਚ ਜੇਹੜੇ ਸੁਰ ਚੇਚੇ ਤੌਰ ਪਰ ਸੁਖਰਤ ਹੋਂਦੇ ਸਨੋਚਦੇ ਨ ਤਾਂ ਦੇ ਚ ਉਦਦਮ, ਹੌਸਲਾ, ਸੰਘਰੀ ਤੇ ਆਸਾਵਾਦ ਦਾ ਸੁਰ, ਹਕੀਕਤ ਪਸਦੀ ਤੇ ਧਰਮਥਵਾਦ ਦਾ ਸੁਰ ਆਹਲਾ ਮਨੁਕਖੀ ਕਦਰੋਂ ਗੀ ਅਪਨਾਨੇ ਦਾ ਸੁਰ ਇਥਕੇ—ਮਜਾਜੀ ਥਮਾਂ ਇਥਕੇ ਹਕੀਕੀ ਗੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੇ ਦਾ ਸੁਰ ਬਗੈਰ ਪ੍ਰਸੁਖ ਨ ।

i) ਲੈਹਰਾਂ – ਇਕ ਲਮ੍ਬੀ ਕਵਿਤਾ (1975)

ਏਹ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਕਾਵਿ ਏ – ਜਿਸ ਚ ਕਵਿ ਗੀ – ਮਨੈ ਦਿਧੋਂ ਗੈਹਰਾਇਥੋਂ ਚ ਡੋਭਾ ਲਾਨੇ ਦਾ ਸੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਭਾਵੋਂ ਦਿਧੋਂ ਲੈਹਰ ਚਾ ਲੈਹਰਾਂ ਨਿਕਲਦਿਧਾਂ ਨ ਜੇਹਡਿਧਾਂ ਅਪਨਾ ਦਾਧਰਾ ਬਧਾਦਿਧਾਂ ਅਗਡਿਧਾ ਬਧਦਿਧਾਂ ਤੇ ਫ਼ਹੀ ਕਢੋਂ ਨੈ ਟਕਰਾਇਥੈ ਆਪੂਂ ਲੀਨ ਹੋਈ ਜਾਂਦਿਧਾਂ ਤੇ ਦੂਝੈ ਲੈਹਰੋਂ ਗੀ ਜਨਮ ਦਿੰਦਿਆ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਲੈਹਰੋਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਚ ਕਵਿ ਨੇ ਹਿਰਖ–ਪਾਰ, ਆਸਾ–ਨਿਰਾਸਾ, ਚਿੱਤਾ–ਝੂਰੇ, ਕਰੁਣਾ–ਸੰਵੇਦਨਾ ਆਦਿ ਦੇ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਢਕਕੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਲਘੁ ਕਾਵਿ ਦੀ ਖੂਬੀ ਏਹ ਏ ਜੇ ਇਸਦਿਧੇ ਲੈਹਰੋਂ ਰੂਪੀ ਬਂਧੇ ਚ ਰਖਾਨੀ ਤੇ ਸਿਲਸਿਲਾ ਬਰੋਬਰ ਬਨੇ ਦਾ ਰੱਹਦਾ ਏ। ਇਕ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਂਧ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਏ :-

ਚਬਕਖੋਂ ਲੈਹਰ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਛਾਈ ਦੀ,
ਫਿਰੀ ਬੀ ਧਰਤਿਧਾਂ ਅੰਦੀ ਹਾ ਕਿਸ਼ ਫਿਰਾ'ਰਦਾ ।
ਧਰਤ ਚੁਪ ਜਨ ਲਭਦੀ ਹੀ ਕਿਸ਼ ਘਟੋਈ ਦੀ ,
ਕੋਈ ਬੁਆਲ ਹਾ ਛਾਤੀ ਚ ਤੋ ਫਿਰਾ'ਰਦਾ ॥

ਲੈਹਰਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਕਥਾਂ ਪੈਹਲੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਪਟੋਏ–ਪਟੋਏ ਦਾ ਖਡੁਤ ਜਮੂਦ ਦੀ ਇੱਤਹਾ ਗੀ ਭੋਗ ਦਾ ਏ ਜਿਸ ਚ ਸਿਫ਼ ਨਹੋਂ ਗੈ ਨਹੋਂ ਏ, ਲੋਈ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਰਣ ਨੇਈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੰਨ ਨੇਈ ਵਾਡ ਸੈਹਮੀ–ਸੈਹਮੀ ਦੀ ਜੁਗੋਂ–ਜੁਗੋਂ ਦੀ ਠਾਰ ਜਸ਼ੀ ਦੀ ਨਾਂ ਕੁਤੈ ਸੁਰਕਨ ਨਾਂ ਹਲਚਲ ਨਾਂ ਸਾਹੋਂ ਦੀ ਗੈ ਭਰਵਨ—ਗਰੰਥ ਕੁਤੈ, ਬਸ ਚਬਕਖੋਂ ਸੌਤੀ ਦਾ ਅਰਲੂ ਗੈ ਏ ਵਾਧੇ ਦਾ — ਗਾਸ ਚੁਪ ਹਾ / ਬੇਜਾਨ ਜਨ ਖਡੋਤੇ ਦਾ। ਆਪਾਰਾਜੀ ਹੀ ਨਹੋਂ ਦੀ ਬਸ਼ ਨਹੋਂ ਹਾ / ਬੱਡੀ ਗੈ ਡੋਲ ਜਨ ਚਲਦੀ। ਹਵਾਂ ਬਿੜੀਂਦੀ ਹੀ ਕੋਈ ਨਾਂ ਛੇਡ ਹੀ ਹਲਚਲ। ਨਾਂ ਕੋਈ ਚੇਹਰਾ ਹਾ। ਕੋਈ ਬੀ ਛੇਡ–ਛੁਡੂਕਾ ਨਾਂ ਚਿਨ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹਾ ਧੋਟਮਾਂ ਸਾਰੇ ਚਬਕਖੋਂ ਛਾਏ ਦਾ ਜੁਗੈ ਦੀ ਠਾਰ ਹੀ। ਸਾਰੇ ਗੈ ਇਧਾਂ ਜਸ਼ੀ ਦੀ। ਅਲਾਪਨ ਰਾਗ ਏ ਸੌਤੀ ਨੇ ਜਿਧਾਂ ਲਾਏ ਦਾ।

ਲੈਹਰਾਂ ਨਾਂ ਦੀ ਲਮ੍ਬੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਬਨ–ਸਬਨਿਧੈ ਲੈਹਰੋਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਖਾਡ ਦਵਾਂਡ ਏ ਲੈਹਰੋਂ ਚਾ ਲੈਹਰਾਂ ਨਿਕਲਦਿਧਾਂ ਨ, ਟੁਰਦਿਧਾਂ ਨ ਧੇਰੇ ਬਨਾਂਦਿਧਾਂ ਅਗਡਿਧਾਂ ਬਧਦਿਧਾਂ ਨ ਤੈ ਕਰਮਠਤਾ ਗੀ ਨਿਰਾਂਤਰਤਾ ਦੇਨੇ ਆਸਤੈ ਕਢੋਂ ਦੇ ਟਕਰਾਵ ਕਨ੍ਹੈ ਲੈਹਰੋਂ ਚਾ ਹੋਰ ਸਤਿਧਾਂ ਲੈਹਰਾਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦਿਧਾਂ ਨ। ਏਹ ਸਪੂਰਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇਕ ਨਦੀ ਦਰੇਆ ਤੇ ਸਸੁਨਦਰ ਆਂਗਰ ਏ।

ii) **ਝੁਲਲ ਬਡਾ ਦੇ ਆ ਪਤਰਾ** :- 1. ਨਾਰੀ ਬਗੇ ਤੇ ਬਡੈ ਦੇ ਬੁਹਟੇ ਦਾ ਸਾਥ ਕਾਵਿ ਦਾ ਰੰਗ ਸਜ਼ਜਨੇ ਬਾਝਾ ਹੋਨੇ ਦੇ ਭਾਵ ਕਨ੍ਹੈ ਹੋਏ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਕਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਬਜੋਗ ਦਾ ਸਮਾਨ ਕਠੋਰਏ ਦਾ ਏ। ਬੜਨ ਸਬਨ੍ਹੇ ਚੇਤੇ ਦੀ ਕੁਦਰੈਂ ਠੰਡੀ ਛਾਂ ਏ ਤੇ ਕੁਦਰੈਂ ਮਕਦੇ ਆਵੇ। ਮਿਲਨੇ ਘਡਿਧੋਂ ਦਾ ਸੁਹਾਨਾ ਚੇਤਾ ਦੀ ਬੇਣ ਸੂਲ ਬਨਿਧੈ ਉੱਗਦਾ ਏ ਜੇ ਛਾਤੀ ਚ ਬਲਦੇ ਬਜੋਗ ਦੇ ਭਾਬਡ ਹੋਰ ਦੂਨ ਹੋਈ ਤਠਦੇ ਨ।

ਸਸੂਲਚੇ ਕਾਵਿ ਚ ਕੋਈ ਕਥਥ ਜਾਂ ਕਥਾਨਕ ਨੇਈ ਬਸ ਬਜੋਗ ਦਾ ਭਾਵ ਤੇ ਅਹਸਾਸ ਗੈ ਇਸਦਾ ਸੁਕਖ ਵਿਸ਼ੇ ਏ ਜਾਂ ਅਸਾਸਾ ਏ, ਜਿਸਗੀ ਲੇਚਾਕ ਨੇ ਬਡੋਂ ਨਰੋਏ ਢੰਗ ਕਨ੍ਹੈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

‘ਸਜ਼ਜਨੇ ਬਾਝਾ ਦੁਆਸਿਧਾਂ ਤੇ ਚਿੱਤ ਕਮਲਾਯਾ ।
ਝੁਲਲ ਬਡਾ ਦੇਆ ਪਤਰਾ ਤੁਗੀ ਸਜ਼ਜਨੈ ਲਾਯਾ ॥
ਚਿੱਤ ਸਮਹਾਲਾਂ ਜਾਗਧਿਆ ਕੋਈ ਲੀ–ਬਲੀਕੇ ।
ਸ਼ੈਰੋਂ ਡੁਂਗ ਕਰਾ'ਰਦੇ ਕਿਸ਼ ਹੋਰ ਬਧੀਕੇ’

ਬਜੋਗਨ ਨਾਰੀ ਦੇ ਬਜੋਗ ਦਾ ਕਾਵਿ ਚ ਕਵਿ ਨੇ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਵਰਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ, ਅਥਕੋਂ ਨਾਰੀ ਦੇ ਆਤਮ ਕਥਾ ਬੀ ਬੜ ਕਵਿ ਦਾ ਚਾਰਾ ਵਹਾਨੂ ਹੋਈ ਗੇਦਾ ਏ, ਇਨ੍ਹੋਂ ਕਾਵਿ— ਸਤਰੋਂ ਚ ਇਸ ਬੇਦਨ ਦੀ ਕਿਨ੍ਹੀ ਸ਼ਿਵਤ ਏ, ਕਿਨ੍ਹੀ ਢੂਹਗੀ ਏ ਏਹ ਬੇਦਨ ਇਸਦਾ ਅਂਦਾਜਾ ਸੈਹਜ ਗੈ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਨਾਰੀ ਬੇਦਨ ਗੀ ਇਨ੍ਹੀ ਗੈਹਰਾਈ ਕਨ੍ਹੈ ਸਮਝਨਾ ਅਖਿਵਨੀ ਹੋਰ ਗੈ ਕਰੀ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕੋਈ ਦੁਆ ਨੇਈ। ਬਜੋਗੀ ਨਾਰੀ ਗੀ ਕੁਸੈ ਚਾਲਲੀ ਬੀ ਰਸਾਨ ਨੇਈ ਇਤਥੁੰ ਤਗਰ ਜੇ ਬੀਤੇ ਦੇ

ਸਮਯ ਦਿਧਾਂ ਗਲਾਂ ਜਿਸਲੇ ਓਹ ਚੇਤੇ ਕਰਨ ਲਗਦੀ ਏ ਤਾਂ ਏਹ ਚੇਤੇ ਬੀ ਉਸਗੀ ਅਪਨੇ ਜਿਸਮਾ ਉਪਰ ਛਾਂਟੇ ਆਂਗਰ ਬੜੋਂਦੇ ਨ ।

‘ਸੇਹਮੀਂ ਦੀ ਜਨ ਸੇਚ ਰਾਵੈ ਡਰੀ—ਡਰੀ ਦੀ ।
ਜੀਦੇ ਜੀ ਬੀ ਸੇਹੀ ਹੋਈ ਏਹ ਸਰੀ—ਸਰੀ ਦੀ ॥
ਕਦੋਂ ਕੁਤੈ ਤੇ ਝੂਲ੍ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਕੋਈ ਫਨਾਕਾ ।
ਛਾਂਟੇ ਆਂਗਰ ਜਿੰਦੂ ਉਪਰ ਦੇਏ ਲਸਾਕਾ ॥’

ਕਵਿ ਦੀ ਬਜੋਗਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚ ਸੁਖੈ ਗੈ ਦੁਖ ਨ ਤੇ ਓਹ ਇਨੋਂ ਦੁਖੋਂ ਕਨੈ ਜੀਨੇ ਦੀ ਹੁਨ ਇਨ੍ਹੀ ਆਦੀ ਹੋਈ ਚੁਕੀ ਦੀ ਏ ਜੇ ਉਸਗੀ ਹੁਨ ਏਹ ਦੁਖ ਅਪਨੇ ਸਾਥੀ ਬੜੋਂਦੇ ਨ ਤੇ ਉਸਗੀ ਲਗਦਾ ਏ ਜੇ ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ ਹੁਨ ਇਂਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਗੈ ਚਲਨਾ ਏ ।

ਥਾਹਰ ਪਛਾਨ੍ਹੂ ਬੇ—ਪਨਚਾਨ੍ਹੂ ਹੋਇਥੈ ਮਿਲਦੇ ।
ਸੋਚ—ਪਕਖੁਰੂ ਇਕੱਕੈ ਥਾਹਰਾ ਬਿ'ਲਦੇ ॥
ਦੁਕਖ ਬੜੋਂਦਾ ਉਸਲੈ ਜਿ'ਧਾਂ ਅਸਮਾਂ—ਜਾਧਾ ।
ਢੁਲਲ ਬੜਾ ਦੇਆ ਪਤਰਾ ਤੁਗੀ ਸਜ਼ਜਨੋਂ ਲਾਧਾ ॥

ਪਰ ਪਤਾ ਨੀਂ ਕੀ ਇਨੋਂ ਦੁਖ ਤੇ ਤਕਲੀਫਾ ਝਲਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਬੀ ਬਜੋਗਨ ਨਾਰੀ ਗੀ ਇਕ ਹਿਖੀ ਏ ਅਪਨੇ ਸਾਥੀ ਦੇ ਔਨੈ ਦੀ ਤੇ ਇਸਸੈ ਹੀਖੀ ਕਨੈ ਓਹ ਅਪਨਾ ਜੀਵਨ ਹੱਡਾ ਦੀ ਏ ।

‘ਰਾਤ—ਰਾਤ ਭਰ ਚਿਤ ਨਮਾਨਾ ਕੰਬਦਾ ਰੌਹਦਾ ।
ਤਿਲ—ਤਿਲ ਕਰਿਥੈ ਤੇਲ ਦਿਧੇ ਦਾ ਸੰਭਦਾ ਰੌਹਦਾ ॥

2. ਨਾਰੀ ਮੈਹਮਾ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੈ

ਇਸ ਕਾਵਿ ਦਾ ਸੁਕਖ ਉਦੇਸ਼ਯ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਮਹਤਾ—ਮਹਾਨਤਾ ਤੇ ਮੈਹਮਾ ਗੀ ਸ਼ੀਕਾਰਨਾ ਤੇ ਕਵਿ ਅਪਨੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ਯ ਚ ਪੁਰੀ ਚਾਲੀ ਸਫਲ ਬੀ ਹੋਏ ਦਾ ਏ । ਕਵਿ ਨੇ ਨਾਰੀ ਗੀ ਕੁਲ ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਆਕਿਖਾਇ ਉਸਦੇ ਬਜੂਦ ਗੀ ਸ਼ੀਕਾਰੇਂ ਦਾ ਏ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸਮਾਜ ਚ ਅਪੇਕ਼ਾ ਦਾ ਜਿਸ਼ੇਵਾਰ ਓਹ ਪੁਰਲ ਗੀ ਮਨਦਾ ਏ

‘ਨਾਰੀ ਤੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਏ ਨੇਈ ਕਦੋਂ ਬਗਾਡੈ ।
ਸ਼ਿ਷ਟੀ ਖਾਤਰ ਏਹ ਤੇ ਅਪਨੀ ਰਤ ਬੀ ਸਾਡੈ ॥
ਮਰਦ ਰੇਹਾ ਏ ਆਦਕਦੀਮੀ ਸ਼ਾ ਗੈ ਭੋਗੀ ।
ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਗੈ ਜੋਰਾਬਰ ਏਹ ਮਨਾ ਦਾ ਰੋਗੀ ॥

ਸ਼ਿ਷ਟੀ ਦੀ ਨਿਰਮਾਤਾ ਹੋਇਥੈ ਬੀ ਉਸੀ ਸਮਾਜ ਚ ਓਹ ਥਾਹਰ ਨੇਈ ਲਬਾ ਜਿਸਦੀ ਓਹ ਹਕਦਾਰ ਹੀ । ਨਾਰੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਗੀ ਕਦੋਂ ਕੁਸੈ ਸਮਝਨੋਂ ਦੀ ਲੋਡ ਨਿੰ ਬੁਜ਼ੀ, ਸਗੂਆਂ ਇਸਦਾ ਹਰ ਕੁਸੈ ਸ਼ੋ਷ਨ ਗੈ ਕੀਤਾ ਏ, ਖਾਸ ਕਰੀ ਮਦੰ ਨੇ । ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿਕਕੋਂ ਹੋਂਦੇ ਮਾਊ—ਬਬੈ ਦੇ ਘਰ ਬੀ ਉਸਗੀ ਜਾਗਤੈ ਕਥਾ ਹੀਨ ਮਿਥਿਥੈ ਉਸਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਗੈ ਹੋਂਦੀ ਆਈ ਨੇ । ਕਸੂਰ ਜਾਗਤ ਕਰਨ ਤਾਂ ਨਿਕਖਰ ਕੁਡਿਧ ਗੀ ਪਾਂਦੀ ਕੀ ਤੇ ਪੁਰਲ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਚ ਏਹ ਨਜ਼ਿਯਾ ਆਦਕਦੀਮੀ ਸ਼ਾ ਚਲਦਾ ਆਧਾ ਏ । ਜਾਗਤ ਜਸਮੈ ਤੇ ਬਧਾਇਆਂ—ਬਧਾਵੇਂ ਗੋਨੇ ਤੇ ਗੁੜ ਸਠੇਆਇਆਂ ਬੰਡਾਨਿਆਂ ਤੇ ਕੁਡੀ ਜਸਮੈ ਤਾ ਸੋਗੇ ਮੂੰਹ ਭਜੀ ਜਾਨੇ । ਫਹੀ ਲਾਨੇ—ਖਾਨੇ ਤੇ ਪਰੋਸ ਪਾਲਮਾਂ ਚ ਬੀ ਫਕੀ ਫਕੀ ਜਾਗਤੈ ਗੀ ਸਜ਼ਰੀ ਤੇ ਕੁਡਿਧੈ ਗੀ ਬੇਹੀ । ਕਵਿ ਕੁਡਿਧੈ ਤੇ ਜਾਗਤੈ ਚ ਕੋਈ ਫਕੀ ਸਸੂਸ ਨੇਈ ਕਰਦਾ ਸੰਗੁਆ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਚ ਕੁਡਿਧਾਂ ਜਾਗਤੈ ਥਮਾਂ ਬੇਹਤਰ ਹੋਦਿਧਾਂ ਨ ਗਲਲ ਸਿਰਫ ਨਜ਼ਿਯੇ ਦੀ ਏ ਜੇਕਰ ਅਸ ਅਪਨਾ ਨਜ਼ਿਯਾ ਬਦਲਚੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਫਕੀ ਨੇਈ ਰੇਹੀ ਜਾਹਗ ।

'ਭਨਨ ਤ੍ਰੋਡਨ ਜਾਗਤ, ਕੁਝਿਧੇ ਏਹੋਂਮੈ ਸੀਫ਼ਨੇ ।
 ਟਲਾ ਜਾ ਸਨੋਈ, ਅਸ਼ਰ ਕਿ'ਧਾਂ ਸੀਨੇ ॥
 ਧੀਆਂ ਸੀਲ ਬੀ, ਮਾ—ਬਾਪੂ ਦੀ ਅਕਖੀ ਰਡਕਨ ।
 ਪੁਤਰ ਹੋਨ ਪਾਰੇ ਭਾਮੈ ਜਮਨ ਕਫ਼ਨ ॥

ਕਵਿ ਨੇ ਅਪਨੇ ਕਾਵਿ ਰਾਹੋਂ ਨਾਰੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਗੀ ਦਰਸਾਨੇ ਦੀ ਕੋਥਾਥ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ ਤੇ ਕਵਿ ਗੀ ਇਸ ਗਲ਼ਾ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਬੀ ਜੇ ਨਾਰੀ ਜਰਨੀਕ, ਸੀਲ ਸੁਆਤਮ ਤੇ ਜਨਮਦਾਤਰੀ ਹੋਨੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ ਮ੍ਹੇਸ਼ਾਂ ਲਟੋਂਦੀ ਰੇਹੀ ਤੇ ਇਸ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਨੇ ਅਪਨੇ ਅਹਸ਼ ਕਾਰਣ ਕਦੇਂ ਬੀ ਉਸਦੀ ਕਾਵਲਿਧ ਗੀ ਨੈਈ ਮਨੋਆ ਪਰ ਸ਼ਾਯਦ ਏਹ ਕਵਿ ਦੇ ਗੇ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਜੇ ਅਜ਼ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਆਂਹ ਨੈਈ ਰੇਹੀ ਜੇਹਡੀ ਪੈਹਲੇ ਹੈਂ।

‘इस धरती पर हर नारी दी व्यथा ऐ सांझी ।
 इकै कै धर्म ऐ सांझा इसदी कथा ऐ सांझी ॥
 जनमदातारी होइयै बी एह खालमखाली ।
 हर जगै च माहन् अगै रेही सआली ॥

3. डुग्गर संस्कृति दा बखान

ਡੁਗਰ ਸ਼ੰਸਕ੍ਰਤੀ ਰਜਜੀ-ਪੁਜੀ ਦੀ ਏ ਤੇ ਸਗੋਤ੍ਰਾ ਹੋਂਦੀ ਬੀ ਅਪਨੀ ਸ਼ੰਸਕ੍ਰਤੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਪੁਰੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਏ ਇੱਥੋਂ ਕਰੀ ਡੁਗਰ ਸ਼ੰਸਕ੍ਰਤੀ ਗੀ ਅਪਨੇ ਕਾਵਿ ਰਾਹੋਂ ਤੱਨੋਂ ਸ਼ੈਲ ਚਾਲੀ ਗੁਹਾਡੇ ਦਾ ਏ । ਡੁਗਰ ਦਾ ਨਰੋਆ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ-ਚਿਤ੍ਰਣ ਰੁਤਾਂ-ਛਾਂਸਾਂ ਕਰਸਾਨਕੀ ਉਦਮ ਹੌਸਲੇ, ਰੰਗ-ਨਜ਼ਾਰੇ, ਬਚਪੁਨੇ ਦੇ ਭਲੋਕੇ ਚੇਤੇ, ਨਿਰਮਲ ਹਾਸੇ, ਬੂਢੀ ਗੜਾਕੇ, ਖੇਢਾਂ-ਖਡਾਲੀਂ, ਡੁਗਰ ਦੇ ਪਰਵ-ਤੇਹਾਰੋਂ ਰੀਤਿ-ਰਖਾਯੋਂ ਦੇ ਨਿਘੇ ਕੋਸੇ ਰੰਗ ਤੇ ਸਨਹਾਕਡੇ ਦਕਖ-ਨਰਾਤੇ ਚੂਟੀ ਕੱਜਕਾਂ ਕਾਫਨ-ਗੋਪਿਆਂ, ਬਾਹਵੇ ਦਾ ਮੇਲਾ, ਲੋਹਡੀ ਦਾ ਤੇਹਾਰ, ਛਜ਼ਾ-ਡੰਡਾਰਸ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਪਕਖ ਇਕ-ਇਕ ਦਕਖ ਸਨਹਾਕਡਾ ਹੋਇਥੈ ਤੁਝਥੇ ਦਾ ਏ ।

ਡੁਗਗਰ ਸੱਸਕ੃ਤਿ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਬਖਾਨ ਇਸ ਕਾਵਿ—ਕ੃ਤਿ ਦੀ ਦ੍ਰੂੰ ਪ੍ਰਮੁਖ ਵਿਸ਼ੇ਷ਤਾ ਏ। ਖਾਸ ਕਰੀ ਡੁਗਗਰ ਪਰ्व—ਤੇਹਾਂ, ਬੱਤੋਂ ਨਤੋਂ ਮੇਲੇ— ਮਸਾਈਂ ਦੇ ਮੌਕੋਂ ਪਰ ਕੀਤੇ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਅਨੁ਷ਠਾਨੋਂ ਦੇ ਕਨ੍ਨ—ਕਨ੍ਨੇ ਨਰੋਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਣੋਂ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰਣ ਬਡੇ ਸਜੀਵ ਤੇ ਚਿਤ— ਛੁਫਨੇ ਨ। ਨਰਾਤੇ ਦੇ ਪਰੰ ਪਰ ਕੁਝਿਧੋਂ ਆਸੇਆ ਰਲੀ ਮਿਲੀ ਸਾਤ੍ਰਾ ਰਾਹਨਾ ਦੇਵ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ, ਬਡਲੈ ਉਠਿਯੈ ਰੋਜ ਤਵੀ ਨਵੈਂ ਜਾਨਾ, ਫ਼ਹੀ ਪਚੈਲਨ ਆਸੇਆ ਸਾਖੀਂ ਗੀ ਪਾਨੀ ਦੇਨਾ, ਰੋਜ ਸ'ਝਾਂ ਰਲਿਯੈ ਕਿਟਠੇ ਹੋਈ ਚੁਟੀ ਕਰਨਾ, ਫ਼ਹੀ ਰਾਤੀਂ ਲੈ ਮਾਤਾ ਦੀ ਆਰਤੀ, ਭੇਟਾਂ ਤੇ ਮਜਨ—ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ। ਨੌਮੀ ਆਹਲੋਂ ਰੋਜ ਕੰਜਕਾ ਪੁਜਨਿਯਾਂ ਤੇ ਰਾਤੀ ਲੈ ਕਾਹਨ—ਸਖਿਧਿਆਂ ਦਾ ਦਕਖ ਸਜਾਨਾ। ਨੌਮੀਂ ਆਹਲੇ ਰੋਜ ਗੈ ਬਾਹਵੇ ਮਾਤਾ ਕਾਲੀ ਦੇ ਮੰਦਰੈ ਚ ਬਡ੍ਡੇ ਭਾਰੀ ਗੈਹਮਾ—ਗੈਹਮੀ ਓਹਲੇ ਮੇਲੇ ਚ ਸ਼ਾਰਧਾਲੂ ਭਗਤੇ ਦਾ ਕਿਟਠੇ ਹੋਇਯੈ ਉਤਸਵ ਮਨਾਨਾ, ਤੁਆਹੀਂ ਕੁਝਿਧੋਂ ਆਸੇਆ ਕਿਟਠੇ ਰਲੀ—ਗੀਤ—ਭੇਟਾਂ ਗਾਂਦੇ ਮਾਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਾਤ੍ਰਾ ਗੀ ਵਿਦੇਆ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹਨਾ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿਥ ਬਡੀ ਬਾਰੀਕੀ ਕਨ੍ਨੇ ਚਿਤ੍ਰੇਆ ਗੇਦਾ ਏ, ਜਿਸਗੀ ਪਫ਼ਿਧੀ ਡੁਗਗਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਦੇਸ਼ਕ ਸੱਸਕ੃ਤਿ ਦਾ ਬਾਕਾ ਬਾਕਾ ਉਗਘੜੀ ਔਦਾ ਏ

“आए नराते कुड़िये – चिड़ियें खेढ़ रचाई ।
सेही होंदा ऐ पत्तनें उपर ब्हार ऐ छाई ।
मूँह न्हेरें इक निकली ऐ कंजकें दी टोल्ली
इब्बी रानी, उ’ब्बी रानी कोई निं गोल्ली ॥”
“अजग ओपरी रौनक लभदी चौक बजारें ।

श्रद्धा ते विश्वास झालकदा चेहरें सारे ॥
 अज्ज बझोए आसां सब दियां पूरियां होइयां ।
 मूहां—मंथियां न अज्ज मुरादां सबगी थ्होइयां ॥
 “अटठ नराते रखें नौमें कंजका होइयां ।
 जिन्नी सेवा उन्नियां उसी मुरादा थ्होइयां ॥
 नौमीं ध्याडै चैहल—पैहल ऐ अन्दरे—बाहरे ।
 हवन वायना मन मौहदी ऐ ग’ली बजारे ॥

4. बड़े दे बूहटे दी मैहमा

इस काव्य — कृति च कवि ने पौराणिक सांस्कृतिक तै वैज्ञानिक सभनें द्विष्टयें दा समन्वय करदे होई ‘बड़े दे बूहटे दी मैहमा दा बखान अपनी कृति दे सिर लेख ‘झुल्ल बड़ा देआ पत्तरा’ गी बड़े सरोक्खड़ ते सुलझे दे ढंगा कन्नै अपने उद्देष्य च सार्थक सिद्ध कीते दा ऐ ।

कवि ने बड़े गी परम देव—रिशी दे रूपै च चित्रत कीते दा ऐ जसदा उल्लेख साढ़ धार्मक ग्रंथै च बी मिलदा ऐ ।

“धरती उप्पर तेरी पूजा होंदी आई ।
 हर पैरा पर तुगी मानता थ्होंदी आई ॥
 तेरी मैहमां देवलोके इच सारे गांदे ।
 ब्रह्मा आइयै आपूं तेरे सीस नुआंदे ॥”
 कवि न बड़े दे बूहटें गी परम ब्रह्मा दा रूप मिथे दा ऐ ।
 “तेरे गुण दै देव—रूप होने दे साखी ।
 शिव करदे न आपूं बेहियै तेरी राखी ॥
 ब्रह्मा दा वरदान मिथी सब पूजा करदे ।
 रिशी—मुनी सब आपूं तेरा पानी भरदे ॥”

एह ऐसा परोपकारी बुहटा ऐ जेहडा छ्हाऊ दा सारा प्रदूशन चूसियै स्वच्छ छ्हाऊ दा संचार करदा ऐ ते छ्हाऊ दे रोग—कटानुएं दा नाश करियै कुल स्थिटी गी नरोआ जीवन दिंदा ऐ । नरोए चपामस दी द्विष्टी कन्नै अज्जै दे प्रदूषत माहेल च बड़े दे बूहटे दा म्हतव कु’न नेई जानदा ? कवि अशिवनी मगोत्रा ने बी इस काव्य च बड़े दे इनें सभनें गुणें दा सुन्दर ढंगै कन्नै वर्णन कीते दा ऐ ।

“तू झुल्लें तां पवन—फनूके चलदे इ’यां ।
 मौती सेजा सुआस नमें न थ्होंदे जियां ॥
 तेरे कन्नै छहोइयै पवन पवित्र होंदी ।
 उसदे हर इक साह गी गति नराई थ्होंदी ॥
 उसदा घुट्टन सब थकेमां चूसी लैन्नां ।
 उस शा उसदी सब दूषता खूसी लैन्नां ।
 उस च अचरे रोग किटाणूं तें ऐं मारें ।
 होई निरोगी फिरै डोलदी अंदर—बाहरे ॥
 जेहर सबूरा लेइयै सब गी जीवन बडे ।
 तूं निं भाखी निंदेआ चुगली नां गै भंडे ॥”

ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਰ ਗੁਣ ਸਮਾਯਾ ।
 ਝੁਲਲ ਬੜਾ ਦੇਆ ਪਤਤਾ ਤੁਗੀ ਸਜ਼ਜਨੋਂ ਲਾਯਾ ॥
 ਤੇ ਕਵਿ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਬੱਡੇ ਦੇ ਬੂਹਟੋਂ ਦੀ ਮੇਹਮਾ ਮੇਹਸਾ ਇਧਾਂ ਗੈ ਬਨੀ ਰਵੈ ਤੇ ਧਰਤੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਾਂ ਹੋਂਦੀ
 ਰਵੈ ।

“ਝੁਲਲ — ਝੁਲਲ ਤੇ ਅਪਨੇ ਇੜਜਤ—ਮਾਨੈ ਕਨੈ ।
 ਜਸ਼ਾ ਆਹਲੇ ਭਾਹਲੇ ਛਹੋਨ ਸ਼ਮਾਨੈ ਕਨੈ ॥
 ਧਰਤ ਕਦੋਂ ਨਿੰ ਥਕਕੈ ਤੇਰੇ ਚੱਚੇ ਗਾਂਦੀ ।
 ਹੋਰ ਹੋਏ ਫਲਦਾਈ ਤੇਰੇ ਭਾਗ ਸਰਾਂਹਦੀ ॥”

5. ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਿਵੇ਷ ਦੀ ਅਕਕਾਸੀ

ਇਸ ਕਾਵ ਦੀ ਉਤਕੁ਷ਟਤਾ ਦਾ ਸਾਰੋਂ ਸ਼ਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਮਾਨ ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਿਵੇ਷ ਦੀ ਅਕਕਾਸੀ ਤੇ, ਜਿਸ ਚ ਜਮਾਨੇ ਦੀ
 ਦੁਖ ਦੀ ਰਗ ਪਨਛਾਨਨਾ ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਤਕਾਜੇ ਗੀ ਸਮਯਾਦੇ ਹੋਈ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਨੇ ਬੱਡੇ ਦੇ ਆਂਤਕੀ ਰਾਕਸ ਦਾ
 ਖਾਤਮਾ ਕਰਿਯੈ ਨਰੋਏ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਨਾ ਏ ।

ਅਜ਼ ਪੂਰਾ ਸਾਂਸਾਰ ਆਂਤਕਵਾਦ ਦੇ ਖਤਰੇ ਥਮਾਂ ਚਿੰਤਿਤ ਏ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਆਏ ਏ ਤੇ ਅਜੋਂ ਤਕਰ ਜਦੂੰ ਬੀ ਧਰਤੀ ਪਰ
 ਯੁਦ਼ ਹੋਆ ਏ ਤਾਂ ਮੇਹਸਾਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਪਰ ਵਿਨਾਸ ਕੀਤਾ ਏ ਯੁਦ਼ ਦੇ ਭੈਡੇ ਨਤੀਜੇ ਗੀ ਕਵਿ ਨੇ ਅਪਨੀ
 ਕ੃ਤਿ ਰਾਹੋਂ ਗੁਆਹਡੇ ਦਾ ਏ ।

“ਏਹ ਐਦਾ ਤਾਂ ਸ਼੍ਵੰਦੀ ਪਨਚਾਨ ਨਿੰ ਰੌਂਹਦੀ ।
 ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਅੰਦਰ ਨਿ ਜਾਨ ਰੌਂਹਦੀ ॥
 ਖਿੜਦੀ ਕਲਿਧੇ ਦੇ ਹਾਸ਼ਮੇ ਕਮਲਾਈ ਜਦੇ ।
 ਮੌਤੀ ਆਹਲੇ ਬਦਲ ਘਨੇਰੇ ਛਾਈ ਜਦੇ ॥”

ਕਵਿ ਨੇ ਯੁਦ਼ ਗੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ ਤੇ ਇਸ ਗੀ ਤਬਾਹੀ ਮਨੈ ਦਾ ਏ । ਓਹ ਇਸਗੀ ਅਕਖੀ ਦਾ
 ਅੰਨਾ ਤੇ ਗੁੰਗਾ ਬੋਲਾ ਮਨਦੇ ਨ ਜੇਹੜਾ ਇਕ ਵਾਰੀ ਛਿੜੀ ਜਾ ਫ਼ੀ ਕਾਬੂ ਚ ਨੈਈ ਆਂਦਾ ।

“ਗੁੰਗਾ, ਬੋਲਾ, ਅਕਖੀਂ ਦਾ ਏਹ ਅੰਨਾ ਹੋਂਦਾ ।
 ਵਿਸ਼ਵਾਸੋਂ ਦੇ ਘੋਰੇ ਅੰਦਰ ਏਹ ਨਿੰ ਰੌਂਹਦਾ ॥

ਅਭ्यਾਸ

ਖਾਲਲ ਦਿੱਤੋਂ ਗੇਦੇ ਸੁਆਲੋਂ ਦਾ ਪਰਤਾ ਦੇਓ ।

1. ‘ਝੁਲਲ ਬੜਾ ਦੇਆ ਪਤਤਾ’ ਕਾਵ ਚ ਕਵਿ ਅਥਿਵਨੀ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਨੇ ਨਾਰੀ ਜਾਤ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਜੇਹੜਾ
 ਵਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਤੁਸੀ ਅਪਨੇ ਸ਼ਬਦੇ ਚ ਲਿਖੋ ।
2. ‘ਝੁਲਲ ਬੜਾ ਦੇਆ ਪਤਤਾ’ ਕਾਵ ਚ ਵਰਣਤ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਤੇ ਸੁਨਦਰਤਾ ਤੇ ਰਿਤੁਏਂ ਸਰਬਨਧੀ ਪਦਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਘਲੇਣ
 ਡੁਗਰ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਚ ਕਰੋ ।
3. ‘ਝੁਲਲ ਬੜਾ ਦੇਆ ਪਤਤਾ’ ਕਾਵ ਚ ਨਾਰੀ ਬੇਦਨ ਛਾਈ ਦੀ ਏ । ਤਦਾਹਰਣ ਦੇਇਧੈ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਕਰੋ ।
4. ‘ਝੁਲਲ ਬੜਾ ਦੇਆ ਪਤਤਾ’ ਕਾਵ ਚ ਕਵਿ ਢਾਰਾ ਬੱਡੇ ਦੇ ਪਤਾਂ ਗੀ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੇਹ ਮਨਸਾ ਏ ?
 ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

सहायक पुस्तकां

1. डोगरी कविता प्रमुख रुझान — डॉ. वीणा गुप्ता
2. साढ़े साहित्याकर — डॉ. वीणा गुप्ता
3. शीराज़ा अगस्त सतंबर 1985 — कल्चरल अकादमी, जम्मू।

(6.3.2) श्री दर्शन दर्शी हुंदा जीवन – परिचे ते डोगरी कविता – साहित्य गी उंदा योगदान

i) जीवन–परिचे

दर्शन दर्शी हुंदा जन्म 25 मार्च 1949 ई. च डुगगर दी प्रसिद्ध साहित्यक धरती भड्डू च होआ। इंदा पूरा नांड दर्शन कुमार वैद ऐ। एह पढाई–लखाई च मुंदा थमां गे तेज हे ते अपनी कलासा च फस्ट औंदे हे। इन्ने भड्डू दे हाई स्कूल थमा 1963 च मैट्रिक पास कीती ते साईंस कालेज थमां बी.एस.सी. कीती। इसदे परें जम्मू यूनिवर्सिटी थां अंग्रेजी विशे च एम.ए. कीती। दर्शन शर्मा होरें शुरू च अध्यापक रेह ते फही अंग्रेजी विशे दे स्कूल लैक्यरर रेह। इससै दौरान इन्ने कॉ.ए.एस. दी परीक्षा पास कीती ते डिप्टी सैकरटरी दे ओहदे पर नियुक्त होए। एह मैहकमा तालीम च ऐडमिनिस्ट्रेटिव अफसर बी रेह ते इसदे बाद किश चिर जम्मू च रीजनज टांसपोर्ट आफिसर बी रेह ते इसदे परें एडीशनल सैकटरी बने ते जम्मू–कश्मीर सेक्रेटिएट च बी इससै ओहदे पर रेह। बक्ख–बक्ख औहदे पर समें–समें पर नियुक्ति परेंत हून सेवामुक्त होइयै साहित्य सिरजना च लग्गे रे न।

ii) रचना :

दर्शन दर्शी होरे गी विद्यार्थी जीवन थमां गे साहित्य कन्ने रुची रेही। इन्ने छेमीं–सत्तमी जमाता च केई उच्चकोटी दे उपन्यास ते दूझ्यां रचनां पढियां ते उंदे थमां प्रभावत बी होए। दर्शी होरे शुरू–शुरू च जूर्द भाषा च लिखदे हे ते इन्ने गी गज़ल लिखने दी शैल म्हारत ऐ। डोगरी भाषा च इन्ने 1980 एं दे दशके च लिखना शुरू कीता। हूनै तगर इंदे दो कविता ते इक उपन्यास प्रकाशत होए दा ऐ।

- i) कोरे काकल कोरियां तालियां (कविता–संग्रह)
- ii) स'जां झांकन दुआरी–दुआरी (कविता संग्रह)
- iii) गास ओपरा धरत बगान्नी (उपन्यास)

3. डोगरी कविता गी दर्शन दर्शी हुंदा योगदान :

कविता लेखन च दर्शन दर्शी हुंदा खास थाहर ऐ। इंदी कविताएं च इक कशा इक सुन्दर भाव दी तर्जमानी होई दी ऐ। इंदी कविताएं च बहुरंगी तस्वीरां झलकदियां न। इंदियां मतियां सारियां कवितां स्वचंद न। इन्ने अपनियें कविताएं च समाज दे हर पैहलू गी उजागर कीते दा ऐ। समाजक चित्रण, प्हाडे च व्याप्त समास्याएं, शोषन बगैरा दा वर्णन बडे सरोखड ढंग कन्नै कीते दा ऐ। इंदी कविताएं च प्रमुख विशे इस चाल्ली न :

i) प्रकृति चित्रण

कवि दर्शन दर्शी होरें अपने जीवन दा मता सारा हिस्सा प्हाडे च गुजारे दा ऐ ते एह प्हाडे ते प्हाडें दी संदरता कन्नै चंगी चाल्ली परिचित न। इन्ने अपनियें कविताएं च प्हाडे, सैलतन, ठंडियें फुहारें, नाडुएं ते नाले ते धारें दे वर्णन कीते दे न।

ਕਵਿਤਾ ਚ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ-ਚਿਤ੍ਰਣ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਏਹ ਭਾਵ ਦਿਕਖੋ ।

“ਖੂਲਲੇ ਦਰਬਡ ਸੈਲਲੇ ਸੈਲਲੇ
ਟਾਮੌ ਟਾਮੌ ਚਿਟਟੇ ਬਟਟੇ
ਕਾਂਡੈ ਕਾਂਡੈ ਲਸ਼ੰ ਬੂਟੇ
ਮਜ਼ੀ ਮਜ਼ੀ ਛਰ ਛਰ ਨਾਡੂ
ਆਰੋ ਪਾਰੋ ਤਚਿਧਿਆਂ ਧਾਰਾਂ”
“ਚਾਹਦਰ ਸਿਜ਼ ਫੁਹਾਰ ਪੌਆ ਦੀ
ਨਖਰੈ ਨਖਰੈ ਧੁਡਿਆ ਧੁਰਾਂ
ਟਿੱਬੈ ਟਿੱਬੈ ਚਰਦਿਆਂ ਮਿਡਡਾਂ
ਨਾਲੈ ਨਾਲੈ ਫਿਰਦੇ ਡੁਗਰ
ਫੇਰੋ ਫੇਰੀ ਧਾਰੂ ਕੂਹਲਾਂ
ਧਾਨ ਪੈਲਿਆਂ ਸੂਰੂ ਮਕਕਾਂ ”

ii) ਪਛਾਡੇ ਚ ਵਾਪਤ ਸ਼ੋ਷ਨ :

ਕਵਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਸ਼ਾ ਹੋਰੋ ਜਿਥੋਂ ਇਕ ਪਾਸ੍ਸੇ ਪਛਾਡੇ ਦੀ ਸੁਂਦਰਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਚਿਤ੍ਰਣ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਉਤਥੋਂ ਦੁਏ ਪਾਸ੍ਸੇ ਪਛਾਡੇ ਦੀ ਬੁਰਾਇਂ ਗੀ ਬੀ ਬਾਂਦੈ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਝਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ । ਸ਼ਾਹੁਕਾਰੇਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮਲਾਜਮੈਂ ਆਸੇਆ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਸ਼ੋ਷ਨ ਗੀ ਬੀ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਰਾਹੋਂ ਬਾਂਦੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ । ਜਾਂ ਇਧਾਂ ਆਕਖੀ ਲੈਓ ਜੇ ਕਵਿ ਨੇ ਛੜੀ ਪਛਾਡੇ ਦੀ ਸੁਂਦਰਤਾ ਦਾ ਗੈ ਬਖਾਨ ਨੇਈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਉਤਥੋਂ ਵਾਪਤ ਬੁਰਾਇਂ ਗੀ ਬੀ ਬਾਂਦੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ । ਜਿ'ਧਾਂ –

“ਲਾਟੂ ਦੀ ਲੋ ਤੇ ਲਾਰੀ
ਜਿਤਥੋਂ ਅਜ਼ ਬੀ ਸੁਖਨਾ ਏ
ਮਰਦੇ ਮਰੀਜ ਗੀ ਜਿਤਥੋਂ
ਚੇਲ੍ਹੇ ਨਚਾਰ ਦੇ
ਜਿਤਥੋਂ ਲੋਹਡੂ ਅਜ਼ ਬੀ ਸ਼ਕੂਲ ਨੀਂ,
ਬਸ ਡੁਗਰ ਚਰਾਦੇ
ਲਚਾਰਿਧੇ ਚ ਜਿਤਥੋਂ ਮਾਹਨੂੰ
ਮਾਨ ਧਸਦਾ
ਤ'ਨੇ ਕੁਦਰੈਂ ਤੇ ਪਛਾਡੇ
ਮੇਰਾ ਦੇਸਾ ਬਸਦਾ ।”
“ਸੁਨਿਧਿਆਂ ਧਾਰਾਂ
ਪੀਲਿਆਂ ਨਾਰਾਂ
ਸੂਹਾ ਟੋਪੂ ਲਟਠਾ— ਗਾਟੂ
ਵਾਯ ਪੈਸੇ ਰਸਦੇ — ਬਸਦੇ
ਲੋਕ ਤੇ ਸਾਰੇ ਉਜ਼ਜ਼ਡੇ ਦੇ ਜਨ
ਧਿਆਡੇ ਕਰਦੇ ਨਸਦੇ — ਨਸਦੇ ।”

iii) ਆਧੁਨਿਕ ਸੁਰ

ਇਧਾਂ ਤੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਬੇਅਮਨੀ ਦੀ ਯਾਦ ਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਏ ਪਰ ਸਾਡੀ ਅਪਨੀ ਸ਼ਾਸਤ ਦੇ ਆਤਕਵਾਦ ਨੇ ਸ਼ਾਯਰੋਂ ਦੀ ਸ਼ਾਯਰੀ ਗੀ ਮਤਾ ਲਹੁਲੁਹਾਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ । ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਨੇਕਾਂ ਥਾਹ੍ਰੋਂ ਕਵਿ ਦੇ ਸਨੈ ਦੀ ਚਿੰਡ ਸਾਫ ਸਨੋਚਦੀ ਏ ।

ਜਿਸਲੈ ਬੀ ਓਹ ਖੂਨ, ਗੋਲੀ ਦੀ ਗਲਲ ਜਾਂ ਖਬਰ ਸੁਨਦਾ ਏ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਕਾਲਜੈ ਪੀਡ ਬਸ਼ੋਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਗੈ ਓਹ
ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੋਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰਨੇ ਆਫ਼ਲੇ ਗੀ ਜਿਨ੍ਦਗੀ ਵੀ ਕਾਮਨਾ ਕਨ੍ਹੈ ਸਮੱਝਤ ਕਰਦਾ ਏ ।

“ਏਹਦੇ ਸ਼ਾ ਪੈਹਲੋਂ
ਜੇ ਦੁਏ ਪਾਸ੍ਸੇ ਦੀ ਗੋਲੀ
ਤੁਗੀ ਆਈ ਲਗੈ
ਕੁਸੈ ਕੁਘੜ ਦੇ ਓਹਲੈ
ਲਮਾ ਪੇਇਥੈ
ਚਿੰਤੇਆਂ ਅਡੇਆ
ਜੇ ਗੋਲੀ ਗੋਲੀ ਗੈ
ਲਗਦੇ ਗੈ ਸਿਦਛਾ
ਲਹੁ ਕਢਦੀ ਏ ।”

iv) ਹਿਰਖ – ਪਾਰ

ਦਰੀ ਹੁਦਿਧੋਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦ ਹਿਰਖ – ਪਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੇ ਸੁਰ ਹੋਂਦੇ ਲਵਦੇ ਨ । ਤਾਂਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦਾ
ਹਿਰਖ–ਪਾਰ ਛਡਾ ਆਂਖਿਕ ਮਾਣੂਕ ਆਹਲਾ ਪਾਰੇ ਨੇਈ । ਓਹ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਚ ਰੈਹਨੇ ਆਫ਼ਲੇ ਮਾਹਨੁਏਂ ਵੇ ਪਾਰ ਦੀ
ਗਲਲ ਕਰਦੇ ਨ । ਕੁਤੈ – ਕੁਤੈ ਤਾਂਦਾ ਏਹ ਪਾਰ ਅਪਨੀ ਮਾਤ੍ਰ ਭਾਸ਼ਾ ਆਸਤੈ ਬੀ ਝਲਕਦਾ ਏ ।

ਅਜ਼ਜ ਪੂਰੀ ਮਨੁਕਖਤਾ ਲੇਈ ਵਿਸ਼ਵ–ਸਨਤਿ ਦਾ ਮੁਦਦਾ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾ ਅਹਸ ਏ । ਏਹ ਬੀ ਸਥ ਜਾਨਦੇ ਨ ਤੇ ਇਸ
ਲੇਈ ਨਫਰਤ ਗੀ ਮਟਾਇਥੈ ਰੁਹੋਂ ਪਾਰ ਬਸਾਨੇ ਦੀ ਲੋਡ ਏ । ‘ਬਸ ਪਾਰੇ ਹੋਏ’ ਕਵਿਤਾ ਦਿਯਾਂ ਕਿਥ ਸਤਰਾਂ
ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨ:-

“ਨਾਂ ਜਮਾਂ ਨੇਈ ਨੇਈ ਤਫ਼ਰੀਕ ਹੋਏ
ਲਾਂ ਜਰਬ ਨਾਂ ਕੋਈ ਤਕਸੀਮ ਹੋਏ,
ਦੁਨਿਆ ਵੇ ਲਾਗ ਪਲੇਚੋਂ ਸ਼ਾ
ਬਸ ਮੁਕਤ ਮੇਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੋਏ
ਇਕ ਸੁਚਾ—ਸੁਚਾ ਧਾਰ ਹੋਏ
ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੋਏ, ਤਾਂਏ ਬਾਹਰ ਹੋਏ
ਬਸ ਪਾਰ ਹੋਏ, ਬਸ ਪਾਰ ਹੋਏ ।

ਮਿਲੀ ਬੇਹਿਥੈ ਗਲਲ–ਬਾਤ ਕਹਿਥੈ ਗੀ ਸਤੇ ਸਾਰੇ ਆਪਸੀ ਮਤਮੇਦ ਦੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਈ ਸਕਦੇ ਨ । ਗਲਲ–ਬਾਤਾਂ ਰਾਹੋਂ
ਸਮਾਧਾਨ ਦੀ ਜੁਗਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਕਤਾ ਦਾ ਬਸਾਹ ਦੁਆਂਦੇ ਹੋਈ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਖਨਾ ਏ –

‘ਤਾਰੀਖ ਗੁਆਏ ਏ
ਵਾਰਤਾਏਂ ਚਾ ਕੇਈ ਬਾਰੀ
ਤਾਂਗੇਆ ਏ ਅਮਨ
ਤੇ ਫੈਲਲੀ ਗੇਆ ਏ
ਆਰ—ਪਾਰ

ਸੁਖੇ ਦਾ ਸਨੇਹਾ ਬਨਿਯੈ
ਬਾਤ ਜਾਰੀ ਰੌਹੈ
ਸ਼ਾਂਤਿ ਅਮਨ ।
ਇਨ੍ਹੇ ਬੀ ਅਡਿਯਲ ਨੇਈ ॥

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਪਨੀ ਦਰਦ ਪੀਡ ਨੇਈ ਬੁਜ਼ੀ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਏ ਦੀ ਕੇਹ ਬੁਜ਼ਾਨੀ । ਸਵੇਦਨਾ ਗੈ ਝੱਧੈ ਏ । ਸਵੇਦਨਾ ਤੇ ਬੇਜਾਨ ਦੀ ਪੀਡ ਨੀ ਬੁਜ਼ੀ ਲੈਂਦੀ ਏ ਤੇ ਭਾ਷ਾ ਤੇ ਜੰਦੀ-ਜਾਗਦੀ ਚੀਜ ਮਨੀ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਡੋਗਰੀ ਦੀ ਪੀਡ ਹਰ ਡੋਗਰਾ ਸ਼ੈਲ ਚਾਲੀ ਜਾਨਦਾ ਏ ਤੇ ਅਪਨੀ-ਅਪਨੀ ਸਮਰਥ ਕਨੈ ਬੁਹਾਸ਼ਰਦਾ ਬੀ ਏ । ਡੋਗਰੀ ਭਾਸਾ ਪ੍ਰਤਿ ਅਪਨੀ ਕਹਿਤਾ ਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਝੀ ਛੁਰੋਂ ਕਿਥ ਇਸ ਚਾਲੀ ਬੁਹਾਸ਼ਰੇ ਵਾ ਏ ।

'तो एह —
 जे सरमौकल गी समझी डरैकल
 गासे शा बंचत कराने दा प्लान ऐ ।
 इ'शं बी होंदा ऐ केह ?
 चिड़ी सत्तरंगी त्रबकी
 'डोगरें ते डोगरी नै
 तां इ'यां गै होए रदा मडी ।"

5. बेसंदोखी दा सुर :

ਦਰੀ ਹੁਂਦੀ ਕਿਸਾ ਕਵਿਤਾਂ ਚ ਲੋਕੋਂ ਚ ਫੈਲਦੀ ਬੇਸ਼ਦੋਖੀ ਤੇ ਇਕ—ਦੂਏ ਥਮਾਂ ਅਗੇ ਬਧਨੇ ਦੀ ਲਗਦੀ ਦੀ ਹੋਡ ਬਗੈਰਾ
ਦੇ ਸੁਰ ਬੀ ਮੁਖਰਤ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਕਵਿ ਦਾ ਆਖਨਾ ਐ ਜੇ ਅਜ਼ ਮਾਹਨ੍ਹ ਗੀ ਅਪਨੇ ਧਨ—ਦੌਲਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਘਟ੍ਟ ਐ ਤੇ
ਦੂਏ ਦਾ ਧਨ—ਦੌਲਤ ਦਿਕਿਖਾਈ ਅਸੰਤੋ਷ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਧਾ ਕਰਦੀ ਐ। ਅਪਨੀ ਸੱਪਤਿ ਤੁਚਛ ਮਾਤਰ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦੀ ਐ।
ਜਿ'ਧਾਂ —

‘कटोरे च सागर पाइयै
बुक्कें च धरत सजाइयै
खुश हे अस
अपने आपा च राजा हे ।
के इक दिन नजर
लुआंग खाई गेर्इ
गुआंडी दे घर मोर्इ
झांकी दुआई गेर्इ
दिक्खेआ जे –
गुआंडी नै सागर
त्रांबडी च पादा ऐ
ते धरतू गी छैल
बड्डे बेहडे सजांदा ऐ
उस दिन छा अस
राजे थां रंक होई गेदे आं ।’

ਕਵਿ ਦਾ ਮਨ ਮਨੁਕਖਤਾ, ਮਨੁਕਖੀ ਛੋਂਦ ਓਹਦੀ ਭਲਾਈ—ਬੇਹਤਰੀ, ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲੇਈ ਫਿਕਰਮਾਂਦ ਤੇ ਦੁਆਗੋਡ ਰੈਹਂਦਾ ਐ । ਕਵਿ ਦਾ ਮਨਨਾ ਐ ਜੇ ਹਿਰਖੇ ਕਨੈ ਰੌਹਨਾ ਸਾਹਨੁ ਦਾ ਸਭਾਡ ਐ, ਓਹ ਪਾਰ ਕਨੈ ਰੌਹਨਾ ਚਾਹਦਾ ਐ

—
“ਇੱਤਾਨ ਹਿਰਖੇ ਭਰੋਚਾ ਸਮੁੰਦਰ,
ਇੱਤਾਨ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਨੇਈ ਜਗ ਧਾਰੋ ॥”

ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਮਰਮ ਤੇ ਸਵੇਦਨਾ ਗੀ ਛੂਹਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਕਵਿ ਗੀ ਇਕ ਸਚੇ ਮਾਨਵਤਾਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੀ ਐ । ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਅਸ ਆਕਖੀ ਸਕਨੇ ਆਂ ਜੇ ਦਰਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਮਾਹਨੂ ਦੀ ਕਦਰ ਤੇ ਮਨੁਕਖਤਾ ਦਾ ਧਰਮ ਪਾਲਨੇ ਦਾ ਸਨੇਹਾ ਬੜੇ ਤੱਚੇ ਸੁਰੈ ਚ ਮੁਖਤਰ ਐ ।

B.A. Sem.-III	DOGRI	UNIT-II
(Poetry)		LESSON No. 7

ਕਵਿਧੇ ਦਾ ਜੀਵਨ – ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ – ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਰੂਪਰੇਖਾ

(7.1) ਤਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਥੈ ਵਿਦਾਰਥਿਂਯੋਂ ਗੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਕਵਿ – ਕੇਹਹਿ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ' ਤੇ ਕਵਿ ਚਰਣ ਸਿੱਹ, ਬਸਤ ਰਾਮ ਬਸਤ ਹੁਦੋਂ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦੋਂ ਨਮੁਲਿੰਦੇ ਯੋਗਦਾਨੇ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਗ ਤੇ ਇਸ ਕਵਿ ਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਵਿਦਾਰਥੀ ਕੁਝੈ ਬੀ ਕਿਸਮਾ ਦੇ ਸੁਆਲੇ ਦੇ ਉਤਤਰ ਦੇਨ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਣਨ ।

(7.2) ਪਾਠ – ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਕੇਹਹਿ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ' ਤੇ ਕਵਿ ਚਰਣ ਸਿੱਹ, ਬਸਤ ਰਾਮ ਬਸਤ ਹੁਨਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਸਰਬਾਂਧੀ ਲੋਡ਼ਚਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦੀ ਏ ।

(7.3) ਪਾਠ–ਪ੍ਰਕਿਧਾ

ਕੇਹਹਿ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ' ਤੇ ਕਵਿ ਚਰਣ ਸਿੱਹ, ਬਸਤ ਰਾਮ ਬਸਤ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ – ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ।

- (i) ਕੇਹਹਿ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ ਹੁਨਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ ।
- (ii) ਕੇਹਹਿ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ ਦਿਯਾਂ ਰਚਨਾਂ ।
- (iii) ਕੇਹਹਿ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ ਦੇ ਕਵਿਤਾ–ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ ।

ਚਰਣ ਸਿੱਹ, ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ – ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ।

- (i) ਚਰਣ ਸਿੱਹ ਦਾ ਜੀਵਨ – ਪਰਿਚੇ
- (ii) ਚਰਣ ਸਿੱਹ ਦਿਯਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਚਰਣ ਸਿੱਹ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

ਬਸਤ ਰਾਮ ਬਸਤ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ – ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ |

- (i) ਬਸਤ ਰਾਮ ਬਸਤ ਦਾ ਜੀਵਨ – ਪਰਿਚੇ
- (ii) ਬਸਤ ਰਾਮ ਬਸਤ ਦਿਯਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਬਸਤ ਰਾਮ ਬਸਤ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

(7.3.1) ਕਵਿ ਕੇਹਹਿ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ – ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

- i) ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ

ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ्य ਦੇ ਗਾਸਾ ਚ 'ਮਧੁਕਰ' ਤਰਕਕੀ ਪਸਾਂਦ ਕਵਿ ਤੇ ਚਮਕਦੇ ਤਾਰੋਂ ਚ ਇਕ ਨ। ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮਨ੍ਨੇ ਪਰਮਨ੍ਨੇ ਦੇ ਕਵਿ ਕੇਹਹਿ ਸਿੰਹ ਮਧੁਕਰ ਦਾ ਜਨਮ 28 ਨਵੰਬਰ 1929 ਈ। ਗੀ ਸਾਬਾ ਤਸੀਲ ਦੇ ਗੁਢਾ ਸਲਾਥਿਆ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਹੋਆ। ਮਧੁਕਰ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਅਕਸਰ ਫੌਜ ਚ ਸੇਵਾਰਤ ਰੇਹ। ਇਂਦੇ ਦਾਦਾ ਕਪਤਾਨ ਹੈ ਤੇ ਪਿਤਾ ਕ੃ਪਾਲ ਸਿੰਹ ਮੇਜਰ। ਮਾਝ'ਬੱਬੈ ਦੇ ਇਕਕਲੇ ਪੁਤਰ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਇਨੋਂਗੀ ਘਰੈ ਚ ਬੜਾ ਲਾਡ-ਪਾਰ ਥਹੋਆ। ਇਨੋਂ ਦਸਮੀਂ ਤਗਰ ਦੀ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਏਸ.ਪੀ.ਐਮ。(SPM) ਰਾਜਪੂਤ ਸਕੂਲ ਚ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਏ ਬੀ.ਐਸ.ਸੀ. ਕਾਲੇਜ (SP College) ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਤੇ ਗਾਂਧੀ ਮੈਮੋਰਿਯਲ ਕਾਲੇਜ ਜਮ੍ਹਾਂ ਥਮਾਂ ਕੀਤੀ।

'ਮਧੁਕਰ' ਹੋਰੋਂ ਸਾਹਿਤ्य ਸਿਰਜਨਾ ਅਪਨੇ ਕਾਲੇਜ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੀ। ਪੈਹਲੇ ਏਹ ਹਿੰਦੀ ਚ ਲਿਖਦੇ ਹੋ। ਇਂਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਨਰਤਕੀ' ਗੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸਿੰਧੀ ਥਹੋਈ। ਇਸੈ ਚਾਲ੍ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਗੀਤੋਂ ਕਾਰਣ ਬੀ ਇਨੋਂਗੀ ਕਾਲੇਜ ਚ ਤੇ ਕੋਲਜ ਥਮਾਂ ਬਾਹਰ ਬੀ ਬੜੀ ਵਾਹਵਾਹੀ ਥਹੋਈ।

ii) ਸਾਹਿਤਕ ਯੋਗਦਾਨ

ਮਧੁਕਰ ਹੋਰ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇ਷਼ਠ ਕਵਿ ਨ। ਤਾਂਨੋਂ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਇਕ ਨਮਾਂ ਜੀਵਨ ਬਖ਼਼ੇਅਾ ਏ, ਇਕ ਨਮੀਂ ਰੰਗਤ ਦਿੱਤੀ ਏ। ਭਾਵ, ਵਿਚਾਰ, ਕਲਿਆਚਰ ਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਤੁਂਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ ਤੁਚ਼ ਕੋਟਿ ਦਿਧਾਂ ਨ। ਤੁਂਦੇ ਕਾਵਿ ਚ ਸ਼ਾਂਗਾਰ ਏ, ਸ਼ਲੈਪਾ ਏ, ਵੇਦਨਾ ਏ ਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਏ। ਇਕ ਆਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਗਲਲ ਏ, ਪੂਰੇ ਰਾਸ਼ਟ ਦੀ ਗਲਲ ਏ।

1940 ਏਂ ਦਾ ਦਫ਼ਾਕਾ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਖਾਸ ਕਿਹੜੀ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਆਸਤੈ ਬੜਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹਾ। ਖਾਸ ਕਿਹੜੀ 1947-48 ਦੇ ਸਮੇਂ ਚ ਮੁਲਖਾ ਦੀ ਬੰਡ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹਮਲੋਂ ਕਾਰਣ ਰਿਯਾਸਤਾ ਦਾ ਮਹੌਲ ਬੜਾ ਖੌਦਲ ਆਵਲਾ ਹਾ। ਕਵਿ ਲਖਾਰਿਧੀਂ ਗਿਤੈ ਏਹ ਸਥਾਨ ਕਿਸ ਚਨੌਤੀ ਜਨ ਬਨਿਯੈ ਖੜ੍ਹੇਤੇ ਦਾ ਹਾ ਸੈਹ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਖਾਰਿਧੀਂ ਬੀ ਅਪਨਾ ਕਰਤਬ ਸਮਝਾਵੇ ਹੋਈ ਅਪਨੀ ਮਾਤ੍ਰਮਾਤਾ ਰਾਹੋਂ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਸਮਝਾਨੇ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਬਤ ਅਖ਼ਤਾਧਾਰ ਕੀਤੀ। ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਧੀਂ ਡੋਗਰਾ ਵੀਰੋਂ ਦੇ ਬਲਿਦਾਨੋਂ ਤੇ ਤੁਂਦੇ ਛਾਦਰੀ ਭਰੋਚੇ ਕਾਰਮਾਨੋਂ ਪਰ ਅਤਿਨਤ ਜੋਸ਼ੀਲਿਆਂ ਕਵਿਤਾਂ ਤੇ ਗੀਤ ਲਿਖੇ ਜਿਨੋਂਗੀ ਤਾਂਨੋਂ ਗ੍ਰਾਂ-ਗ੍ਰਾਂ, ਨਗਰ-ਨਗਰ ਚ ਕਵਿ ਸਮੇਲਨਾਂ ਚ ਪਢੇਆ। ਇਨੋਂ ਕਵਿ ਸਮੇਲਨਾਂ ਜਨਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਤਸਾਹ ਜਗਾਨੇ ਚ ਰਾਮਬਾਣ ਦਾ ਕਮਮ ਕੀਤਾ।

1950 ਏਂ ਤਗਰ ਪੁਜਦੇ-ਪੁਜਦੇ ਅਫਰਾ-ਤਫਰੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਿਸ ਛਟੋਈ ਗੇਦਾ ਹਾ ਲੋਕਾਂ ਚ ਹੂਨ ਅਪਨੇ ਗੈ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਬਾਰੈ ਸੋਚਨੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੇਹੀਂ ਰੇਹੀ ਦੀ ਹੂਨ ਤੁਂਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬੀ ਮੋਕਲਾ ਹੋਨ ਲਗੀ ਪੇਦਾ ਹਾ। ਏਹ ਇਧੈ ਸਮਾਂ ਹਾ ਜਦੂ ਮਧੁਕਰ ਨੇ ਬੀ ਡੋਗਰੀ ਚ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੀ। ਮਧੁਕਰ ਨੇ ਇਕ ਕਦਮ ਹੋਰ ਅਗਗੋਂ ਆਨਿਯੈ ਪਰਾਨਿਯੈ ਕੁਝਿਤ ਧਾਰਣਾਏਂ ਗੀ ਲੁਆਂਘਦੇ ਹੋਈ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। "ਦੇਸਾ ਗੀ ਬਨਾਨਾ ਤੇ ਮਟਾਨਾ ਤੁੰਦੇ ਹਤਥ ਏ।" ਇਕ ਐਸੀ ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਜਿਸ ਚ ਸਮੂਲਚੇ ਦੇਸੈ ਦੀ ਜਨਤਾ ਗੀ ਦੇਸਾ ਗਿਤੈ ਕਰਤਬਾਂ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਈ ਤੇ ਸਮਾਂਦਾਇਕ ਸੰਕੀਰਿਤਾ ਆਵਲੀ ਭਾਵਨਾਏਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਕਥੋਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਨੁਕਤਾਵੀਨੀ ਕੀਤੀ ਗੇਈ। ਕਵਿ ਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ :—

ਫਿਰਕਾ ਪਰਸਤੀ ਦੀ ਅਗ ਜੇਹੜੇ ਲਾਂਦੇ ਨ
ਦੇਸਾ ਆਵਲੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹੋਂ ਗੀ ਲਹਾਂਦੇ ਨ
ਹਥਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰੇ ਖਾਲਲ ਪੈਰ ਜਿਧਾਂ ਸਾਰੇ ਔਨ,
ਇਸ ਪਾਪਾ ਅਗੋਂ ਪਾਪ ਸਾਰੇ ਹਾਰ ਖਾਈ ਬੌਹਨ।

ਤਾਂਓਂ ਬੀ ਡੋਗਰੀ ਆਸਤੈ ਮਧੁਕਰ ਹੁਂਦਾ ਸਤਾ ਯੋਗਦਾਨ ਏ। ਇਂਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ ਇਸ ਚਾਲ੍ਹੀ ਨ :—

1. ਨਮਿਯਾਂ ਮਿੰਜਰਾਂ	(ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ)
2. ਡੋਲਾ ਕੁਨ ਠਘੇਆ	(ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ)

3.	ਮੈਂ ਮੇਲੇ ਰਾ ਜਾਨੂ	(ਕਵਿਤਾ ਸ਼ੰਗੈਹ)
4.	ਪਦਮ ਗੋਖਡੂ	(ਕਵਿਤਾ ਸ਼ੰਗੈਹ)
5.	ਏਕੋਤਤਰਸ਼ਤੀ	(ਟੌਗਰ ਰਵਿਨਦ੍ਰਨਾਥ ਹੁਦਿਧੇਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ)
6.	ਅਡੀਟਰ	ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਡੋਗਰੀ, ਸਾਫ਼ਾ ਸਾਹਿਤਿਆ, ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਦਾ ਕਠੇਰਨ,
ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਕਥਾਂ ਤੇ ਅਕੈਡਮੀ ਦਿਧੇਂ ਕਿਸ਼ ਹੋਰਨੇ ਕਤਾਬੋਂ ਦਾ
ਸਮਾਦਨ

iii) ਮਧੁਕਰ ਹੁੰਦੀ ਕਾਵਿ—ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਸੂਲਿਆਂਕਨ

‘ਨਮਿਆਂ ਮਿੰਜ਼ਰਾ’ ਨਾਂਡ ਦਸ ਇੰਦਾ ਕਵਿਤਾ ਸ਼ੰਗੈਹ 1954 ਬਾਰੇ ਚ ਛਪੇਆ । ਦਸ ਸ਼ੰਗੈਹ ਦਿਧੇਂ ਮਿਤਧੇਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦੇ ਨਾਂਡ ਨਮੀ, ਨਮਾਂ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ਷ਨੇ ਕਨੈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਦੇ ਨ । ਜਿਆਂ— ਨਮੋਂ ਗੀਤ, ਨਮੀਂ ਚੇਤਨਾ, ਨਮਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ । ਸਚ੍ਚੇਂ ਗੈ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਸ਼ੰਗੈਹ ਇਕ ਚਾਲਲੀ ਕਨੈ ਨਮੋਂ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦਾ ਸ਼ੰਕਲਨ ਐ ਜਿਸ ਚ ਕਵਿ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਰਮਪਰਾਏਂ ਗੀ ਗੁਸ਼ਸਤ ਦੇਇਥੈ, ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਨਮੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ । ਇਸ ਸ਼ੰਗੈਹ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਚਰਖਾ’ ਬਡੀ ਮਾਰ੍ਮਕ ਤੇ ਭਾਵੋਂ ਭਰੋਚੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਏ । ਓਹ ਕੁਸੈ ਕਲਲੀ—ਕਲਾਪੀ ਵਿਧਵਾ ਨਾਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਹੋਲ ਐ ਤੇ ਇਸ ਰਹੋਲ ਦੇ ਸ਼ਹਾਰੇ ਓਹ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਬਦਨਸੀਬੀ ਦਾ ਸੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨੇ ਦੀ ਸਮਰਥ ਰਖਦੀ ਏ :—

ਇਸੈ ਚਰਖੇ ਨੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਹਾ ਸੁਹਾਗਾ ਦਾ,
ਇਸੈ ਚਰਖੇ ਨੇ ਸਾਥ ਗਮੀ ਦਾ ਨਭਾਯਾ ਹਾ ।
ਸਿਰਾ ਦਾ ਓਹ ਸਾਈ ਜਦੂ ਮਿਗੀ ਛੋਡੀ ਗੇਆ ਹਾ ,
ਕਤਨ ਗੈ ਮਿਗੀ ਤਦੂ ਏਹਦਾ ਕਮ ਆਯਾ ਹਾ ।

ਨਮਿਆਂ ਮਿੰਜ਼ਰਾ’ ਚ ਗੈ ਅਸੋਂਗੀ ਇੇ ਜੁਆਨ ਦਿਲੈ ਦਿਧਾਂ ਬਡਕਨਾਂ ਸਨੋਚਦਿਧਾਂ ਨ :—
ਅਜਜ ਗੁਣਿਧਾਂ — ਗੁਣਿਧਾਂ ਧਾਰਾ ਲਭਨ,
ਬੇ ਆਸ ਨਮਾਨਿਆਂ ਬਾਰਾਂ ਲਭਨ ।

ਇੰਦਾ ਦੂਆ ਕਵਿਤਾ ਸ਼ੰਗੈਹ ‘ਡੋਲਾ ਕੁਨ ਰਘੇਆ’ ਏ । ਇਸ ਸ਼ੰਗੈਹ ਦਿਧਾਂ ਕਵਿਤਾਂ ਡੋਲੀ, ਯੁਗ ਦੀ ਆਸ, ਆਦਿ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਿਧਾਂ ਬੇਹਤਰੀਨ ਕਵਿਤਾਂ ਨ । ‘ਡੋਲੀ’ ਕਵਿਤਾ ਚ ਮਿਕਾਵੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸ਼ੋਲ ਚਿਤ੍ਰਣ ਐ । ਕੁਡਿਧੇਂ ਦੀ ਤਥਾ ਮਠੋਂਦੀ ਫਸਲਾ ਕਨੈ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ ਤੇ ਤਾਂਦੇਂ ਮਾਊ—ਬਬੈ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਤਾਂਨੇਂ ਕਰਸਾਨੇ ਕਨੈ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ ਜੇਹੜੇ ਫਸਲ ਰਾਂਹਦੇ, ਪਾਲਦੇ ਤੇ ਫਹੀ ਉਸੀ ਤਾਵਰ ਕਰਦੇ ਨ । ਅਕਸਰ ਇਹ ਰੀਤ ਚਲੀ ਆਈ ਏ ਜੇ ਕਨਕਾਂ ਪਕਕਨੇ—ਬਨਨੇ ਪਰੈਨਤ ਕਰਸਾਨੇਂ ਕੋਲ ਨੇਈ ਰੌਹਿਦਿਧਾਂ ਇਧਾਂ ਗੈ ਪਲੀ—ਪੋਸੀ ਦਿਧਾਂ ਕੁਡਿਧਿਆ ਬੀ ਮਾਊ—ਬਬੈ ਕਥ ਨੇਈ ਰੌਹਿਦਿਧਾਂ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਬਖਲੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸੌਹਰਿਧੇ ਲੇਈ ਜਾਂਦੇ ਨ ।

ਮਧੁਕਰ ਦੇ ਕਾਵਿ ਚ ਸਮਾਨਤਸ਼ਾਹੀ ਨਜ੍ਹੂ ਤੇ ਸ਼ੋ਷ਨ ਦੀ ਨੀਂਹੋਂ ਪਰ ਖਡ਼ੇਤੇ ਦੇ ਨਜ਼ਾਮ ਬਾਰੈ ਬਡਾ ਬਰੋਧੀ ਸੁਰ ਤਠਦਾ ਲਭਦਾ ਏ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੂਹ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦੇ ਨ । ‘ਕੋਹਲੂ’ ਕਵਿਤਾ ਉਸਦੀ ਇਧ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਦੀ ਬੇਯੋਡ ਮਸਾਲ ਏ । ਕੋਹਲੂ ਦਾ ਬੈਲ ਅਕਖੀਂ ਪਰ ਪਟਟੀ ਬਜੜੀ ਦੀ ਹੋਨੇ ਕਾਰਣ ਬਿਜਨ ਸੋਧ ਦੇ ਇਕੈ ਥਾਹੜਾ ਪਰ ਚਕਕਰ ਲਾਂਦਾ ਤਮਰ ਬੇਹਾਈ ਓਡਦਾ ਏ ਪਰ ਉਸ ਬਚਾਰੇ ਗੀ ਉਸ ਕਠਨ ਮੇਹਨਤ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿਲਾ ਨੇਈ ਝਹੋਂਦਾ ਇਧਾਂ ਗੈ ਅਜ਼ਾਨਤਾ ਦੇ ਮਾਰੇ ਦੇ ਬੇਜਬਾਨ ਲੋਕ ਬੀ ਅਪਨੀ ਕਠਨ ਮੇਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੇ ਕਦੇਂ ਹਕਦਾਰ ਨੇਈ ਹੋਂਦੇ ਤਾਂਦੀ ਸਾਰੀ ਮੇਹਨਤੂ ਦਾ ਫਲ ਤੇ ਪ੍ਰੰਜੀਪਤਿ ਹਾਕਮ ਲੇਈ ਜਾਂਦੇ ਨ । ਕਵਿ ਗੀ ਇਹ ਗਲਲ ਰਾਸ ਨੇਈ ਔਂਦੀ । ਉਸਦਾ ਖੂਨ ਖੋਲਦਾ ਏ ਜੇ ਇਸ ਜੁਲਮ—ਸਿਤਮ ਗੀ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ । ਪਰ ਉਸਗੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਏ ਜੇ ਰਲੀ—ਮਿਲੀ ਸ਼ੰਧਰ ਕਰਨੇ ਪਰ ਕੋਈ ਕੁਸੈ ਦਾ ਸ਼ੋ਷ਨ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਬਾਰੈ ਉਸਦੇ ਭਾਵ ਨ :—

ਰੂਪ ਜੁਗੈ ਦਾ ਬਦਲਾ ਕਰਦਾ ਇਕੈ ਪਲਟਾ ਖਾਨਾ,
ਪਲੋਂ ਖਿਨੇਂ ਦੀ ਗਲਲ ਛਡੀ ਹੁਨ ਬਿੰਦਕ ਜੋਰ ਲਾਨਾ ।

ਕਵਿ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਚਿੱਤਨ ਦਾ ਸਬੂਤ ਬੀ ਦਿੰਦਾ ਏ । 'ਯੁਗ ਦੀ ਆਸ' ਚ ਕਵਿ ਆਖਦਾ ਏ –

ਏਹ ਬਚਪਨ ਮੁੰਡ ਜੁਆਨੀ ਦਾ, ਏਹ ਨਮੀਂ ਪਨੀਰੀ ਅਮਨਾ ਦੀ,
ਏਹ ਲੈਹਰ ਮਿਲਾ ਦੀ ਲੈਹਰਾ ਨੇ, ਇਕ ਗੰਗਾ ਦੀ ਇਕ ਜਮਨਾ ਦੀ ।

'ਯੁਗ ਦੀ ਆਸ' ਕਵਿਤਾ ਚ ਬੀ ਕਵਿ ਦਾ ਨਜ਼ਿਕੀਆ ਬੜਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਏ । ਓਹ ਨੇਹ ਯੁਗ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਏ ਜਿਥੋਂ ਸਿਰਫ ਹਿੱਖੇ ਦੀ ਗੈ ਛਾਂ ਹੋਏ ਆਪਸ ਚੋਂ ਹਿੱਖ ਹੋਏ :–

ਔਂ ਨਮੋਂ ਯੁਗ ਦਾ ਗੀਤਕਾਰ ਤਾਂ ਗੀਤ ਮੇਂ ਇੰਦੋਂ ਗਾ ਕਰਨਾਂ
ਔਂ ਇੰਦੋਂ ਰਸਤੇ ਸੋਤਾ ਨਾਂ, ਔਂ ਇੰਦੀ ਬਤ ਸਜਾ ਕਰਨਾਂ
ਹਿੱਖੇ ਦੇ ਨੀਰ ਬਰਹਾ ਕਰਨਾਂ, ਜੇ ਨਮੀਂ ਪਨੀਰੀ ਸੁਕੈ ਨੇਈ,
ਭਾਖੋਂ ਦੇ ਭਾਗ ਜਗਾ ਕਰਨਾਂ, ਜੇ ਆਸ ਜੁਗ ਦੀ ਸੁਕੈ ਨੇਈ ॥

ਮਧੁਕਰ ਹੁੰਦਾ ਤ੍ਰਿਯਾ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ 'ਮੈਂ ਮੇਲੇ ਰਾ ਜਾਨੂੰ' ਏ ਤੇ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ ਪਰ ਮਧੁਕਰ ਹੋਰੇ ਗੀ 1977 ਬਾਰੋਂ
ਦੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਕਨੈਂ ਸਮਾਨਤ ਬੀ ਕੀਤਾ ਗੇਅ ਹਾ । ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਬੀ ਬਡਿਆਂ ਸੁਨਦਰ, ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਤੇ
ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨੇ ਆਹਲਿਆਂ ਕਵਿਤਾਂ ਸਕਲਤ ਨ । ਕੋਹਲੂ, ਨਮਾਂ ਇਤਿਹਾਸ, ਤਾਨ ਜਨੇਹਿਆਂ ਕਵਿਤਾਂ ਜਿਂਦੇ ਚ ਕਵਿ ਨੈ
ਪ੍ਰੰਜੀਵਾਦ ਗੀ ਟਨਕਾਰੇ ਦਾ ਏ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਸ਼ੋ਷ਨ ਦੇ ਖਲਾਫ ਸੁਰ ਬਝਾਲਨੇ ਲੇਈ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਨ । ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ
ਸਾਰਗਰਮ ਸੂਤਰਾਤਮਕ ਸ਼ੇਲੀ ਚ ਕਿਥ ਲੌਹਕਿਆਂ—ਲੌਹਕਿਆਂ ਕਵਿਤਾਂ ਬੀ 'ਬਾਰਾਂ ਕਵਿਤਾਂ' ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਤੈਹਤ
ਛਾਪਿਆਂ ਨ, ਜਿਂਦਾ ਬਿਤ ਭਾਮੇਂ ਲੌਹਕਾ ਏ ਪਰ ਭਾਵ ਬੜਾ ਗੂਹਡ ਤੇ ਸ਼ਿਦ਼ਤ ਭਰੋਚਾ ਏ । ਇਨ੍ਹੋਂ ਭਾਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨ ਰੋਹ,
ਸੰਦੋਖ ਆਦਿ । ਜਿਧਿਆਂ :–

ਹੁਨ ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਖੋਨਾ,
ਮਿੜਨੀ ਦੇ ਲਿਖਕਾਰੇ ਨੈ ।
ਏਹ ਬਨਨਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਮਾਂ ਹੁਨ,
ਥਹੋਡੇ ਦੀ ਟਨਕਾਰੇ ਨੈ ।
ਹੁਨ ਇਤਿਹਾਸ ਲਖੋਨਾ ਸਾਥੀ,
ਹਲਲੈ ਤੇ ਲਲਕਾਰੇ ਨੈ ।
ਹੁਨ ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਖੋਨਾ
ਕਮੰਂ ਤੇ ਰੁਜਗਾਰੇ ਨੈ ।

ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਆਸਾਵਾਦੀ ਸੁਰ ਬੀ ਲਭਦੇ ਨ ਜੇਹਦੇ ਚ ਸਮਾਜ ਗੀ ਪਰਤਨੇ ਦੀ ਸ਼ਹੇਈ ਤੇ ਪਕਕੀ ਸੋਚ ਘਮਚੋਲ ਚ
ਪੇਂਦੀ ਏ । ਫਿੰਨੀ ਬੀ ਮਨੁਕਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਗੀ ਦਿੱਖਦੇ ਨ । ਜਿਧਿਆਂ :–

ਜੁਗ ਸਦਾ ਰੇਹਾ ਏ ਲਾਮੇਂ ਦਾ,
ਜੁਗ ਸਦਾ ਰੇਹਾ ਤਲਵਾਰੋਂ ਦਾ ।
ਜੁਗ ਸਦਾ ਰੇਹਾ ਤਾਕਤ ਦਾ ,
ਦੋ ਚਾਰ ਕਰਾਰੋਂ ਬਾਰੋਂ ਦਾ ॥

ਇੰਦਾ ਚੌਥਾ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ 'ਪਦਮ ਗੋਖੜ੍ਹ' 1989 ਬਾਰੋਂ ਚ ਛਪੇਆ । ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਵਿਧੇਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਬੀ ਭਾਵੋਂ ਦੀ
ਸੁਨਦਰ ਸਰੋਖੜ ਅਮਿਵਕਿਤ ਤੇ ਭਾਸਾ ਦਾ ਨਰੋਆ ਗੁਹਾਡ ਇੰਦੀ ਉਤਕ੃਷ਟ ਕਾਵਿ—ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਨ । ਅਕਸਰ

ਕਵਿਤਾਏਂ ਦੀ ਭਾਵ—ਮੂਮਿ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਤਥ—ਤਜਰਬੋਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੀ ਨੀਂਹੋਂ ਪਰ ਟਿਕੀ ਦੀ ਏ । ‘ਕਤਲ ਗਰਾਹ’ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਏਹ ਬੋਲ :—

ਏਹ ਝੂਠ ਏ, ਏਹ ਝੂਠ ਜੇ ,
ਕਦੋਂ ਤ੍ਰਾਹ ਨੇ ਮਾਰੇਆ,
ਜਦੂ ਕਦੋਂ ਬੀ ਮਾਰੇਆ
ਤਦੂ ਬਸਾਹ ਨੇ ਮਾਰੇਆ

ਤੇ ਇਧਾਂ ਗੈ ‘ਸ਼ਰਤ’ ਕਵਿਤਾ ਦਿਯੇ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਤਰੋਂ ਚ :’

ਬਾ ਅਦਬ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਾਰਖਿਧਿਆਂ
ਕੇ—ਅਦਬੀ ਅਕਸਰ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ।
ਪਤਥਰ ਉਸਲੈ ਪਾਰਿਸ਼ਾਲਦੇ,
ਜਿਸਲੈ ਕੋਈ ਲਾਸ਼ ਦੰਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ॥

ਕਵਿ ਨੇ ਜੋ ਬੀ ਗਲ ਆਕਖੀ ਦੀ ਏ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਚ ਭੋਗੇ ਦੇ ਤੇ ਦਿਕਖੇ—ਭਾਖੇ ਦੇ ਤਲਖ—ਤ੍ਰਿਕਖੇ ਤਜਰਬੋਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੱਥ ਆਕਖੀ ਦੀ ਏ ਜਿਸ ਵ ਕੁਤੈ ਸ਼ੋਸ਼ਨ, ਕੁਤੈ ਜੁਲਮਾਂ—ਸਿਤਮ ਤੇ ਕੁਤੈ ਧੋਖਾ ਤੇ ਬੋਈਮਾਨੀ ਪਰ ਕਾਰਾ ਵਿੰਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ।

ਇਸੈ ਚਾਲੀ ‘ਹਾਸ਼ਸਾ’ ਕਵਿਤਾ ਚ ਬੀ ਕਵਿ ਦਾ ਨਜ਼ਿਰਿਆ ਬੜਾ ਸੂਖਮ ਏ । ਅਜ਼ਜ਼ੈ ਦੇ ਇਨਸਾਨਿਧਤ ਬਰੋਧੀ ਯੁਗੈ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲੇਈ ਓਹ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਆਡ ਚ ਪਲੈ ਕਰਦੀ ਫਿਰਕਾਪਰਸ਼ੀ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਸਂਕੀਰਨਤਾ ਦੀ ਕਬੈਹਤੋਂ ਗੀ ਜਿਸ਼ੇਦਾਰ ਠਹਰਾਂਦਾ ਏ ।

ਫਿਰਕਾ ਪਰਸ਼ਿਤਿਆਂ ਨੇ ਨੇਹਾ ਢਾਲੇਆ ਸਮਾਜ
ਧਰਮ ਦੀ ਧਾਕ ਉਲਲਈ ਲੇਇਥੈ ਨਮੈਂ ਰਿਵਾਜ
ਬਂਡੇ ਬੰਡਾਰਿਧਿਆਂ ਦੀ ਤਦੂ ਪਿਰਤ ਹੀ ਪੈਈ
ਮਾਹਨੂ ਦੀ ਮਾਹਨੂ ਕਨੈ ਬੀ ਪਨਛਾਨ ਨਿੰ ਰੇਈ ।

ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸਥੁਕਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਬੀ ਰੰਗਤ ਏ, ਅਪਨਾ ਗੁਹਾਡਾ ਏ । ਉਸਦੀ ਲਗਭਗ ਸਭਨੋਂ ਰਚਨਾਏਂ ਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਭਾਵੋਂ ਦੀ ਸੁਨਦਰ ਤਰਜਮਾਨੀ ਲਭਦੀ ਏ । ਜਿਧਾਂ :—

ਜੋ ਲੈਹਰ ਕਨਾਰਾ ਟਪਿ ਜਾਨਾ
ਓਹ ਲੈਹਰ ਕਨਾਰੈ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ।
ਮਿਤੀ ਦੀ ਗੋਦਾ ਸੇਈ ਜਾਂਦੀ ।
ਮਿਤੀ ਦੇ ਰਾਂਗ ਰਾਂਗੋਈ ਜਾਂਦੀ ।

ਸਥੁਕਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਾਰੋਂ ਸ਼ਾ ਬੜੀ ਖੂਬੀ ਉਸਦਾ ਅਨਸ਼ਭ ਸ਼ਬਦ—ਮੰਡਾਰ ਤੇ ਭਾਸਾ ਦਾ ਆਪ—ਮੁਹਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਏ । ਸਥੁਕਰ ਹੋਏਂ ਛੰਦੋਬੜ੍ਹ ਤੇ ਛੰਦਹੀਨ ਦਮੋਂ ਚਾਲੀ ਦਿਧਾਂ ਕਵਿਤਾਂ ਰਚੀ ਦਿਧਾਂ ਨ । ਭਾਸਾ ਦਾ ਸ਼ਾਲੈਪਾ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਇੱਨਾ ਸਰੋਖੜ ਏ ਜੇ ਦੂਰੀ ਭਾਸਾਏਂ ਦੇ ਲਫਜ਼ੋਂ ਦੀ ਬਰਤੂਨ ਅਕਖਦਰੀ ਨੇਈ ਏ । ਉਪਮਾ ਤੇ ਰੂਪਕ, ਪ੍ਰਤੀਕ ਬੜੇ ਸ਼ੈਲ ਨ ਤੇ ਇਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਸੁਆਰਦੇ ਨ । ਸਥੁਕਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜੇਕਰ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ ਤਾਂ ਡੋਗਰੀ ਦਾ ਕਵਿਤਾ ਖੇਤਰ ਇੱਨਾ ਸਮੂਦ੍ਰ ਨੇਈ ਹੋਨਾ ਹਾ ।

ਸਥੁਕਰ ਨੇ ਡੋਗਰੀ ਗਜ਼ਲ ਚ ਬੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਪਰ ਇਸ ਵਿਧਾ ਗੀ ਅਗੋਂ ਅਪਨਾਯਾ ਨੇਈ ਪਰ ਇਂਦੇ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਅਜੋਂ ਤਗਰ ਅਨਛਪੇਆ ਪੇਦਾ ਏ । ਸਥੁਕਰ ਹੋਰ 24 ਅਗਸਤ 2000 ਗੀ ਅਪਨੀ ਜੀਵਨ ਧਾਰਾ ਸਮਧਨ ਕਰਿਧੈ ਪਰਲੋਕ ਸਥਾਰੀ ਗੈ ।

(7.3.2) कवि चरण सिंह

i) जीवन-परिचे

चरण सिंह हुंदी शरिक्षयत डोगरी साहित्य च अंग्रेजी कवि 'शैले' ते 'कीटस' आहला लेखा बजांदी ऐ । भर जुआनी च चली बस्सने आहले कवि चरण सिंह हुंदी कवि दा सुर बहुरंगी ऐ । आशा निराशा दी दरंगी झालक संघर्ष, निजी घुटन, जीवन यर्थाथ ते प्रगतिवादी सूर सब किश इंदी कविता च मिलदा ऐ । एह इक प्रतिभाशाली कवि हे । इंदे भावे च प्रौढता बी ऐ नमी सोच ते भोगे दा यर्थाथ बी इंदियां 'दो कींगरे', 'इक भुआखड क 'डेआरी भुक्खा रुहं ते 'जोत' डोगरी काव्य जगत दियां प्रतिनिधि रचनां मन्नियां जंदियां न । दो 'कींगरे' स्वचंद डोगरी कविता दा बेशक क इक उज्जवल नमूना ऐ पर चरण सिंह दी इक मशहूर कविता प्रसिद्ध स्पेनिश कवि मिगुएल हर्नान्देज़ दी कविता 'प्यारे हमारे बीच उगा' थमां पूरी चाल्ली प्रभावत ऐ ।

कवि चरण सिंह हुंदा जन्म 22 अप्रैल गी तसील साम्बा च ठा. भगवान सिंह हुंदे घर होआ । पढने-लिखने दा शौक इंतेंगी बचपुने थमां गै हा । दसमीं पास करदे इंने शरद चन्द्र, प्रेमचंद ते रवीन्द्रनाथ ठाकुर होंदा मता हारा साहित्य पढी लैते दा हा । इंदी पैहली रचना साईंस कालेज जम्मू दी 'तवी' पत्रिका च 1957 ई. च छपी ही ते बाद च डोगरी संस्था दे सम्पर्क च औने पर इंदी निरंतर साधना शुरू होई गेई । मार्च 1964 च इंदा कविता संग्रह 'जोत' छपेआ । प्रकृति, शंगार, संघर्ष, व्यक्तिगत अनुभवे, नराश नमेशिये ते मौती सरबंधी 28एं कविताएं दा एह संग्रह जम्मू-कश्मीर कल्याल अकैडमी आसेआ पुरस्कृत बी होआ । चरण सिंह हुंदी भाषा च इक अजब प्रवाह ऐ ।

i) साहित्य दा मूल्यांकन

कविता च कवि दी भाषा च इक स्वाभक प्रवाह ऐ । शब्द योजना, छंद बैहर ते मुहावरे दे प्रयोग दा ते शैली पर्याप्त हद्द तगर प्रभाव पाने आहली ऐ । भाषा सजीवता ते संगीतात्मकता दे गुणे कन्नै फरपूर ऐ, सुंदर प्रतीक रंग-बरंगे शब्द चित्तर ते अलंकारे दा रौसलापन इंदी काव्य कला दे विशेष गुण न । कवि दी साधना दे नेकां रंग न । इंदी सोच, अभिव्यक्ति ते शैली च बक्खरापन ऐ । इंदी नजरे च सच्ची प्रीत सूली दी सेज ऐ । एह कुरबानियां मंगदी ऐ । दिखावे ते हवस शा एहदा मकाम बडा उच्चा ऐ :-

"साथी तोड नभाने गितै
दुख जीवन भर ढोना पौदा ।
सच्चा हिरख कमाने गितै
मरियै मिट्टी होना पौदा ॥" (हिरख)

इसदे इलावा इंदिये कविताएं च रोमांस ते शलैपे दा वर्णन बी मिलदा ऐ । इस चित्तर इस चाल्ली ऐ:-

"मधु भरोचा जीवन प्याला
जंदा डुल्ली - डुल्ली ।
सोचै, जे कोई रसिया आवै
जान कलावे खुल्ली " (होली)

इंदिये कविताएं च सिर्फ हिरख-प्यार ते रोमांस दा गै वर्णन नेई बल्के कविता च केई थाहरे पर दार्शनिकता दे दर्शन बी होंदे न, जियां :-

‘ਏਹ ਅਕਲੀ ਦਾ ਗੋਰਖ ਧੰਦਾ
ਲੋਡ ਪੈਹਲੇ ਜਾਂ ਨਹੋਵਾ।’ (ਮੁਕਖਾ ਰੁਹ)

ਇਹਦੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸ਼ ਇਕ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਰੰਗ—ਬਰਗਾ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਚਿਤ੍ਰਣ ਦਾ ਜਨਾਰਾ ਬੀ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਮਿਲਦਾ ਐ । ਜਿਧਾਂ ‘ਬਰਸਾਂਤ’ ਨਾਂਡ ਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਦਿਯਾਂ ਏਹ ਪੰਗਤਿਆਂ ਇਸ ਚਾਲੀ ਨ :—

‘ਫਿਰੀ ਬਿਜ਼ ਮਿਲਕੀ, ਫਿਰੀ ਬਦਲ ਛਾਏ,
ਹਰੀ ਧਰਤ ਹੋਈ, ਨਮੋਂ ਪ੍ਰਾਣ ਬਸ੍ਤੇ ।
ਗਲੋਂ ਕੀਂਗਰੇ ਦੇ ਮਿਗੀ ਡਿੱਗਲ ਹਸ੍ਤੇ।’

ਤੇ ਨਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਸੁਰ ਦਾ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਇਸ ਚਾਲੀ ਐ :—

‘ਦਿਨ ਨਰਾਸ ਤੇ ਰਾਤਾਂ ਦੁਆਸ ਨਾਂ,
ਸੋਗਰ ਬੁਆਜਾਂ ਗੈ ਜੋਕਿਆਂ ਗਾਸ ਨ ।
ਜਿੰਦ ਦੁਆਸਿਧੋਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਚ ਆਈ,
ਮੌਤ ਬੀ ਸੈਹਲ ਨਿੰ ਜੀਨਾ ਬੀ ਫਾਫੀ।’ (ਦਿਨ ਨਰਾਸ ਤੇ ਰਾਤਾਂ ਦੁਆਸਨ)

ਇਸ ਨਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਸੁਰ ਦਾ ਅਰਥ ਏਹ ਨੇਈ ਜੇ ਇਹਦੇ ਕਾਵਿ ਜਗਤ ਚ ਨਰਾ ਗੈ ਨਰਾਸਾ ਐ ਬਲਕੇ ਆਸਾ ਦੀ ਕਿਰਣ ਬੀ ਕੁਤੈ—ਕੁਤੈ ਮਿਲਦੀ ਐ । ਏਹ ਗੱਲ ਬਕਖਰੀ ਐ ਜੇ ਨਰਾਸਾ ਦਾ ਸੁਰ ਇਹਦੀਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਚਢਦਾ ਐ । ਇਕ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਸੁਰ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਇਸ ਚਾਲੀ ਐ ।

‘ਕਲ ਪੂਜਗ ਏਹ ਦੁਨਿਆ ਮਿਕੀ,
ਅਜਜ ਬੇਸ਼ਕਕ ਏਹ ਨਿੰਦਦੀ।’

ਇਹਦੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਸ਼ਿਲਤ੍ਵ ਪਕਖ ਬੀ ਕੁਸੈ ਗਲਲਾ ਘਟਟ ਨੇਈ । ਕਵਿਤਾ ਚ ਅਲਕਾਰੇਂ ਦਾ ਚਮਲਕਾਰ ਤੇ ਛੱਦੇ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਮਨੈ ਗੀ ਮੋਹੀ ਲੈਂਦਾ ਐ । ਛੇਠ ਲਿਖੀ ਦਿਧੀਂ ਪੰਗਤਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ :—

‘ਓ ਮੇਰਿਧੇ ਕਵਿਤਾ ਕੂਜੇ
ਖੋਲ—ਖੋਲ ਏਹ ਬੰਦ ਦੁਆਰ
ਸੋਹਨ ਹੀਖਿਧੀਂ ਭਾਵ ਛੁਆਲ
ਡਗ—ਡਗ ਡੋਲਨ ।
ਸੂਹਾ ਸਾਲੂ ਕਰੈ ਛਪੈਲਾਂ
ਮੇਤ ਪਂਜੋਬਾਂ ਖੋਹਲਨ।’ (ਲਾਮਾਂ—ਫੇਰੇ)

ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਡੋਗਰੋਂ ਦੀ ਸ਼ੂਰਵੀਰਤਾ ਉਪਰ ਗਰੰਦ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਕਵਿ ਨੇ ਲਿਖੇਆ ਐ :—

‘ਗਜ—ਗਜ ਫੁਲਲੇ ਨ ਸੀਨੇ ਡੋਗਰੋਂ ਦੇ
ਜੇਹਦਾ ਨਾਂਡ ਸੁਨਿਧੈ ਅੰਗ—ਅੰਗ ਫਡਕਨ
ਉਸ ਤੁਗਗਰ ਦੇ ਵਾਨੀ—ਮਵਾਨਿਆ ਗੀ,
ਮੇਰੇ ਭਾਵ ਸਮੂਲਚੇ, ਸ਼ੋਤਰ ਅਰਪਣ।’

28ਾਂ ਬਾਰੋਂ ਦੀ ਭਰ ਜੁਆਨੀ ਚ 22 ਜੂਨ 1969 ਦੀ ਰਾਤੀਂ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਕ ਦੀ ਦੁਰਘਟਨਾ ਕਨੈ ਇਸ ਹੋਨਹਾਰ ਯੁਵਾ ਕਵਿ ਦਾ ਕਾਲ ਹੋਈ ਗੇਆ ।

(7.3.3) ਕਵਿ ਬਸਤ ਰਾਮ ਬਸਤ

i) ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ

ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੇ ਪਰਪਨੇ ਸਾਧਕ ਨ | ਹਾਸਥ—ਰਸ ਦੇ ਕਵਿ ਨ | ਵਾਂਗ—ਰਕਜ ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਬਡਲਾ ਗੁਣ ਏ | ਮੁਸ਼ਾਯਰੇਂ ਚ ਬਾਹ—ਬਾਹੀ ਲੁਟਟਨੇ ਆਹਲੇ ਪਰਾਨੀ ਪੀਢੀ ਦੇ ਪਰਮਪਰਾਵਾਦੀ ਕਵਿਯੋਂ ਚ ‘ਬਸਤ ਰਾਮ ਬਸਤ’ ਹੰਦਾ ਜਨਮ 1901 ਚ ਕਠੋਲੀ ਨਗਰੋਟਾ (ਜ਼ਮ੍ਮੀ) ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਗ੍ਰਾਂਡ ‘ਫੋਕ ਬਜੀਰਾਂ’ ਦੇ ਇਕ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰ ਚ ਹੋਆ। ਇੰਦੀ ਸ਼ਕੂਲੀ ਪਦਾਰਥ—ਲਖਾਰੀ ਭਾਏ ਨੇਈ ਹੋਈ ਸਕੀ ਪਰ ਕਵਿ ਆਹਲਾ ਇਕ ਭਾਵੁਕ ਮਨ ਤੇ ਦੂਰੈ ਦੀ ਸੋਚ ਇੰਦੇ ਕੋਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ | ਬਸਤ ਰਾਮ ਹੋਰ ਜਨ ਕਵਿ ਨ |

ਬਸਤ ਰਾਮ ਹੋਰੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਹਿੱਸਤਾਲ ਚ ਬਤੌਰ ਖਿਦਮਤਗਾਰ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਰਟੈਰ ਹੋਨੇ ਪੈਨਤ 86—ਬਾਰੋਂ ਦੀ ਤਮਾਰੀ ਤਾਗਰ ਬੀ ਕਾਵਾਂ—ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਰੇਹ ‘ਛੜਾ’, —ਖਰਾ ਹਾ ਮੈਂ ਗ੍ਰਾਂਡ ਤੇ ‘ਬਸੈਂਤ’ ਇੰਦਿਆਂ ਮਝੂਰ ਕਵਿਤਾ ਨ | ਏਹ ਸਰਲ ਤੇ ਸਾਈ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਰਚੀ ਦਿਇੋਂ ਅਪਨਿਆਂ ਰਚਨਾਏਂ ਕਨ੍ਨੈ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੇ ਹੋ | ਕਾਵਾਂ ਕਲਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨ੍ਨੈ ਕਿਸ਼ਤੁਟਿਆਂ ਹੋਂਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਇਕ ਰਚਨੀ ਹੀ |

♦ ਰਚਨਾ — ਹਿੱਸਖੀ ਦੀਗਾ (ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੇਹ)

i) ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਰਾਂ

ਹਾਸਥ—ਵਾਂਗ ਇੰਚਰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਣ—ਸ਼ਕਿਤ ਏ, ਇੰਦੀ ਪਨਛਾਨ ਏ, ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਵੁਤਿ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਏ ਪਰ ਹਾਸਥ—ਵਾਂਗ ਦ੍ਰਾਰਾ ਜਨਤਾ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਏਹ ਰਚਨਾ ਦ੍ਰਾਰਾ ਕੋਈ ਨਾਂ ਕੋਈ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਸਨੇਹਾ ਬੀ ਦਿੰਦੇ ਚਲਦੇ ਨ | ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਦਿਇਆਂ ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਪੰਗਤਿਆਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਕਨ੍ਨੈ ਸ਼ੰਘਰਾਂ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕੋਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਬੀ ਬਡੇ ਮਾਰ੍ਮਿਕ ਫੱਗੈ ਕਨ੍ਨੈ ਕਰਦਿਆਂ ਨ :

“ਅਮੀਰੋਂ ਦੀ ਏਹ ਕਹਾਨੀ ਏ,
ਅਸੋਂ ਕੇਹ ਬਸੈਂਤ ਮਨਾਨੀ ਏ,
ਬਸੈਂਤ ਮਨਾਂਦੇ ਅਡੇਓ ਓਹ,
ਜਿਨ੍ਦੈ ਅੰਦਰ ਮਾਧਾ ਦੀ ਲੋਡ,
ਜਿਨ੍ਦੈ ਅੰਦਰ ਦਾਨੇ ਤੇ ਭੋਡ
ਅਸੋਂ ਰੁਟਟੀ ਬੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਖਾਨੀ ਏ ,
ਅਸੋਂ ਕੇਹ ਬਸੈਂਤ ਮਨਾਨੀ ਏ ॥”

ਕਵਿ ਨੇ ‘ਬਸੈਂਤ’ ਨਾਂਖ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਭਾਵਾਨੈ ਖਲਕੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਲੋਕੋਂ ਦਿਇੋਂ ਆਰਥਕ ਤਾਂਗਿਆਂ ਕਨ੍ਨੈ ਭਰੋਚੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਾਤਮਕ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ | ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਮਨੋਰੰਜਨਾਤਮਕ ਤੇ ਸ਼ੰਘਰਾਂ ਬੰਦੂਕ ਦੌਨੋਂ ਗੁਣੋਂ ਗੀ ਲੈਇਥੈ ਚਲਦੀ ਹੀ ਲਿਆਤਮਕਤਾ ਜਾਂ ਸਾਂਗੀਤਾਤਮਕਤਾ ਕਨ੍ਨੈ ਭਰਪੂਰ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਮੁਸ਼ਾਯਰੇਂ ਆਸਟੈ ਬੜੀ ਕਾਮਯਾਬ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਵ ਪਾਨੇ ਆਹਲੀ ਸਾਬਤ ਹੋਂਦੀ ਹੀ |

ਡੋਗਰੀ ਕਾਵਾਂ—ਜਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ — ਪ੍ਰਸਾਰ ਚ ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਕਾਫੀ ਯੋਗਦਾਨ ਰੇਹਾ ਇੰਦਾ ਅਪਨਾ ਜੀਵਨ ਕਲਮਕੂਲਾ ਹਾ ਤੇ ਇਕਕਲੇ ਜੀਵਨ ਚ ਕੇਹ—ਕੇਹ ਦੁਖ ਹੋਂਦੇ ਨ ਇੰਨੋਂਗੀ ਪੂਰਾ—ਪੂਰਾ ਅਨੁਭਵ ਹਾ | ਇਸ਼ਾਈ ਕਰੀ ਇੰਨੋਂ—ਛੜਾ’ ਨਾਂਡ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਇਕ ਛੜੇ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਭਰੋਚਾ ਜੀਵਨ ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ, ਓਹ ਇਕਕਲੇ ਜੀਵਨ ਗੀ ਕਿਧਾਂ ਸਸੂਸ ਕਰਦਾ ਏ, ਉਸਦਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਦਿਇਆਂ ਹਾਸਥ—ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਪੰਗਤਿਆਂ ਚ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ :

“�ਾਂ ਨੂਹਾਂ ਪੁਤਰ ਗਿਲ੍ਲੂ ਏ,
ਨਾਂ ਡਾਂਗਰ ਬਚਾ ਛਿਲ੍ਲੂ ਏ ।
ਨਾਂ ਕੁਕਕਡੁ ਤੋਤਾ ਬਿਲ੍ਲੂ ਏ ॥
ਤਾਂ ਰੌਹਦਾ ਮਨ ਏ ਚਢੇ ਦਾ,
ਕੇਹ ਜੀਨ ਬਚਾਰੇ ਛਡੇ ਦਾ ॥”

ਨਾਂ ਧੂਫਾ ਦੀ ਨਾਂ ਜੋਤੀ ਦੀ,
ਨਾਂ ਚੁਲ੍ਲ ਕੁਸੈ ਨੇ ਸੋਤੀ ਦੀ ।
ਪਾਨੀ ਬੀ ਸੁਕਕੇ ਦਾ ਘਡੇ ਦਾ ॥
ਜੇ ਅਕਖ ਕੁਤੈ ਭਰਮੋਈ ਜਂਦੀ
ਜਾਂ ਦਾਲੀ ਦੀ ਕਡ਼ਈ ਥ਼ਹੋਈ ਜਂਦੀ
ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰੀ ਚਢੇ ਦਾ ।

ਬਾਹਰ ਡੱਡੇ—ਸੋਟੇ ਖਾ ਕਰਦਾ
ਘਰ ਪੀਡੇ ਨੈ ਕਰਲਾ ਕਰਦਾ
ਓਹਦੇ ਅੰਦਰ ਨਿੰ ਕੋਈ ਜਾ ਕਰਦਾ
ਭਾਏ ਹੋਏ ਤਾਪ ਚਢੇ ਦਾ
ਕੇਹ ਜੀਨ ਬਚਾਰੇ ਛਡੇ ਦਾ ॥”

ਉਪਰ ਲਿਖੀ ਦਿਯੋ ਪੰਗਤਿਯੋਂ ਚ ਦੁਖ—ਦਾਯਕ ਤੇ ਅਭਾਵ ਭਰੋਚਾ ਛਡੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਜੀਵ ਚਿਤ੍ਰਣ ਏ । ਪਢੇ—ਲਿਖੇ
ਦੇ ਨੇਈ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਏਹ ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਨੇਈ ਆਹਨੀ ਸਕੌ ਤੇ ਫਲਸ਼ਵਰੂਪ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਸਾਦਗੀ ਝਾਲਕਦੀ
ਏ ਪਰ ਲੈਂਤੇ ਤਾਲ ਦੀ ਦ੍ਰਿ਷ਟੀ ਕਨੈ ਕਵਿਤਾ ਸੁਹਾਂ ਬੋਲਿਦਿਆਂ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦਿਆ ਨ ।

.....

कवियें दा जीवन – परिचे ते डोगरी कविता – साहित्य गी उंदा योगदान

रूपरेखा

(8.1) उद्देश्य

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਛਿਥੈ ਵਿਦ्यਾਰ्थੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਵਿ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਗਾਰਾਮ ਸਾਥੀ ਤੇ ਰੋਮਾਲ ਸਿੱਹ ਭਡਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਚ ਹੁੰਦੇ ਧੋਗਦਾਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਸਪੂਰੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀ ਸਕਣ। ਇਸ ਸਮਗ੍ਰੀ ਦੇ ਅਧ੍ਯਯਨ ਦੇ ਬਾਦ ਵਿਦ्यਾਰ्थੀ ਕਵਿ ਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕੁਤਿਤਵ ਸਰਬੰਧੀ ਸੁਆਲੋਂ ਦੇ ਪਰਤੋਂ ਦੇਨੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਣ।

(8.2) पाठ – परिचे

इस पाठ च बखाने गेदे लोकप्रिय कवि गोगाराम साथी ते रोमाल सिंह भडवाल हुंदे जीवन ते काव्य-

(8.3) पाठ—प्रक्रिया

कवि गोगाराम साथी ते रोमाल सिंह भडवाल ते डोगरी कविता – साहित्य गी उंदा योगदान।

- (i) गोगाराम साथी दा जीवन—परिचे ।

(ii) गोगाराम साथी दियां रचनां ।

(iii) गोगाराम साथी दी काव्य—सिरजना दा मूल्यांकन ।
रोमाल सिंह भडवाल ते डोगरी कविता – साहित्य गी उंदा योगदान ।

(i) रोमाल सिंह भडवाल दा जीवन – परिचे

(ii) रोमाल सिंह भडवाल दियां रचनां

(iii) रोमाल सिंह भडवाल दी काव्य—सिरजना दा मूल्यांकन

(8.3.1) कवि गोगाराम 'साथी' ते डोगरी कविता – साहित्य गी उंदा योगदान

i) जीवन-परिचे

ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਗੋਗਾਰਾਮ 'ਸਾਥੀ' ਹੁੰਦਾ ਨੁਮਾਯਾ ਥਾਹਰ ਏ। ਇਹ ਐਥੇ ਕਵਿ ਨ ਜਿਨ੍ਹੇ ਘਟਟ ਸਮੇਂ ਚ ਅਪਨੀ ਸਾਧਨਾ ਕਨ੍ਹੇ ਚੇਚੀ ਪਨਾਈ ਬਨਾਈ ਲੈਂਤੀ। ਗੋਗਾਰਾਮ ਸਾਥੀ ਜਮ੍ਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਿਆਸ਼ੀ ਦੀ ਤਸੀਲ ਮਿੰਬਰ ਦੇ ਇਕ ਮਝਹੂਰ ਕਸਬੇ ਬਟਾਲਾ ਦਾ ਰੈਹਾਨੇ ਆਹਲਾ ਹਾ ਓਹਵੇ ਪਿਤਾ ਰਿਆਸ਼ੀ ਫੌਜਾ ਚ ਲਾਂਗਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਕਮ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਸਨ 1919 ਈ. ਚ ਤੁਂਦੀ ਪਲਟਨ ਸਿਰੀਨਗਰਾ ਚ ਵੀ ਤੇ ਉਥੋਂ, ਉਸੈ ਬਾਰੇ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ ਅਰਥਾਤ ਬਸਾਖੀ ਆਹਲੇ ਧਾਂਡੇ ਗੋਗਾਰਾਮ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਆ ਹਾ। ਗੋਗਾਰਾਮ ਸਿਰਫ ਪਾਂਝੇ ਬਾਰੇ ਦੇ ਹੋ, ਜਿਸਲੈ ਤੁਂਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਕਾਲ ਹੋਈ ਗੇਆ ਹਾ। ਓਹਵੇ ਦਾ ਤੁਂਡੁ-ਤੁਂਡੁ ਬਾਰੇ ਦੇ ਬਾਦ ਗੈ ਤੁਂਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਈ ਗੇਆ। ਇਸੈ ਕਹੀ ਤੁਂਨੋਂਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪਢਾਈ ਕਰਨੇ ਦੀ ਜਾਦਾ ਸੁਵਧਾ ਨੈਂਹੀ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸਕੀ। ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਆਜੀਵਿਕਾ ਚਲਾਨੇ ਆਸਟੇ 19 ਬਾਰੇਂ ਵੀ ਉਮਰੀ ਚ ਗੈ ਇੱਨ੍ਹੇ ਬੀ ਰਿਆਸ਼ੀ ਪਲਟਨੀ ਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰੀ ਲੇਈ ਹੀ। ਸਨ 1947 ਈ. ਤਗਰ ਇੱਨ੍ਹੇਗੀ

سیرک 9 بارے گے ہوئے ہے پلٹنی دੀ نੌکਰੀ ਜੇ ਦੇਸੈ ਦੇ ਅਜਾਦ ہونੇ ਕਨ੍ਹੀ ਗੈ ਪਾਕਿਸ਼ਤਾਨ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਮਾਂ ਮੁਲਕ ਬਜੂਦ ਚ ਆਈ ਜਾਨੇ ਕਾਰਣ ਸਾਫ਼ੀ ਰਿਆਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਾਜ—ਵਾਵਰਥਾ ਚ ਬੀ ਇਕ ਬਡਾ ਅਦਲ—ਬਦਲ ਹੋਆ ਹਾ। ਏਹ ਫੌਜ ਬੀ ਭਾਂਗ ਕਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਕਰੀ ਗੋਗਾਰਾਮ ਸਾਥੀ ਹੋਰ ਇਸ ਨੌਕਰੀ ਥਮਾਂ ਬੇਹਲਲੇ ਹੋਈ ਗੇ | ਗੋਗਾਰਾਮ ਅਪਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕਨ੍ਹੀ ਜ਼ਿਆਡਿਆਂ ਨਾਂ ਵੇਂ ਕਰਖੇ ਚ ਚਲੀ ਆਏ। ਗੋਗਾਰਾਮ ਦਾ ਏਹ ਕਠਨ ਜੀਵਨ ਸੰਘਰਸ਼ਪੂਰਣ ਜੀਵਨ ਬੀ ਤਸੀਂ ਕਾਈ ਚੇਚਾ ਸਮਾਜੀ ਵਕਿਤਤਵ ਦੇਨੇ ਦਾ ਕਾਰਣ ਨੇਈ ਹੀ ਬਨੀ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਏਹਦੇ ਚ ਕਾਈ ਸ਼ਕਕ ਨੇਈ ਐ ਜੇ ਗੋਗਾਰਾਮ ਸਾਥੀ ਗੀ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਖਾਸ ਕਹਿਣੇ ਡੋਗਰੀ ਕਹਿਤਾ ਦੀ ਦੁਨਿਆ ਚ ਇਕ ਉਲੱਖਿਯੋਗ ਸਾਧਕ ਵੇਂ ਤੌਰ ਪਰ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਐ ਤੇ ਓਹ ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਯੋਗ ਅਧਿਕਾਰੀ ਐ ।

गोगाराम साथी होरे गी लिखने दी प्रेरणा उंदे गुरु स्वामी परमहंस शुभनाथ हुंदे थमां होई ही । इंदे त्रै कविता संग्रह 'दिक्खने आहली अक्ख नेई' 'हिरखी धागे' ते 'मनेआदी आला' डोगरी कविता जगत च अपना थाहर रखदे न ।

गोगारा मी डोगरी दे कवियें दी बरादरी च जिस कविता राहें पैहली पन्छान होई ही, उस कविता दा शीर्षक हा 'दिक्खने आहली अख नेर्ई'। पर सूफियाना रंगत ओहदी काव्य-साधना च बड़ी बूहळी नजर औंदी ए। इंदी पैहली कविता दियां किश पंगतियां :-

“कोई अल्ला—ईघर बक्ख नेई
 छडी दिक्खने आहली अक्ख नेई
 कदे बुत्ते धूफ धखा करना
 कदे कच्चे सीस नुआ करना
 कदे लैहंदे—चढ़दे जा करनांतूं अंदर रखदा तवक नेई
 छडी दिक्खने आहली अक्ख नेई ।”

ਗੋਗਾਰਾਮ ਸਾਥੀ ਦਿਯੇ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਇਸ ਸ੍ਰੂਫਿਯਾਨਾ ਰੰਗਤ ਉਪਰ ਪੱਜਾਬੀ ਦੇ ਸ੍ਰੂਫੀ ਸ਼ਾਯਰ ਬੁਲਲੇਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਲਾਮ ਦਾ ਅਸਰ ਬੀ ਨਜ਼ਰੀ ਔਦਾ ਐ :—

इन्हें उच्चे तुम्नने चढ़ी-चढ़ी,
तूं कूकां कुसी सुना करदा ?
कुतै पंजें भरनें होई होई,
सेखें गी फूकां ला करदा ।
एह भरम-भलेखे की पान्ना,
ओह सभनें दे विच्च बरसै दा ॥

गोगाराम साथी कवि होने दे नातौ अपने समाज दे उन्हें शोषत ते नादार साथियें गी इस दम्भपूर्ण स्वार्थ बारै हुशियार करना अपना कर्तव्य समझदा ऐ । आम आदमी अपनी बदहाली दा रोना रैंदा ऐ, अपने भागें गी गालियां कढदा ऐ, मायूसी च कुडदा ऐ, पर शायरी दी अक्ख खिल्लरी दी आपूं लुकाई दियें सोचें दे लौहके-लौहके धेरे कोला उपर उटिरथै हालात गी दिखदी, समझदी ते मसूस करदी ऐ । उसदी संवेदना, उसदा एहसास उसी कचोटदा ऐ ते उसदा दर्द गै उसदे कलाम च प्रतिध्यनित हँदा ऐ ।

गोगाराम दੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੁੰਡਲਾ ਸਫਰ ਇਸੈ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਕਨੈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਆ ਹਾ ਤੇ 'ਮਨੇਆਦੀ ਆਲਾ' ਉਸਦੀ ਇਸ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਆਖਰੀ ਵਾਧਕ ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਿਧਿ ਏ ਜਿਧਾਂ :-

1. ਜੀਂਦੇ ਗੀ ਧਿਕਕੇ ਸਾਰੈ ਦਾ, ਸੁਰੱਦ ਗੀ ਹਲਵੇ ਚਾਡੈ ਦਾ ।
 2. ਕੋਈ ਭੁਕਖਾ ਕੋਲਾ ਏ ਖੰਘੈ ਦਾ, ਤ੍ਰੂ ਤੀਰਥ ਲਡੜ੍ਹ ਬੰਡੇ ਦਾ ।
 3. ਭਾਏਂ ਗਲੇ ਗ਼ਾਹ ਨ ਆਈ ਗੇਦੇ, ਪਰ ਕਸੈਂ ਗੀ ਦੇਨ ਨਿੰ ਬੰਡਿਧੇ ।

‘ਮਨੋਆਦੀ ਆਲਾ’ ਤਾਂਦੀ ਤ੍ਰੀ ਰਚਨਾ ਏ, ਜਿਸਗੀ ਤਾਂਨੋਂ ਲਮ੍ਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਲਿਖੇਆ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਚ 58 ਪਦ ਨ ਤੇ ਇੰਦੇ ਰਾਹੋਂ ਕਵਿ ਨੇ ਸਮਾਜੀ ਸ਼ੋ਷ਨ ਦੀ ਦਰ्द-ਵੇਦਨ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸਾਧਾਰਥ ਜੀਵਨ-ਯਾਣ ਚ ਖੌਡ਼ਲ ਪਾਨੇ ਆਹਲਿਯੋਂ ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਬੁਰਾਇਂਧੋਂ ਬਕਖੀ ਬੀ ਸਾਰਤ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਜਿ'ਧਾਂ :—

“ਚਾਂਗੇ ਘਰ ਜੇ ਪਾਂਗੇ ਜਮਮਨ, ਦਿਨ ਆਈ ਜਾਂਦੇ ਮਾਡੇ
ਖੁਲ੍ਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੁਟਠੀ ਸਠੋਈ ਦੇਹ ਬਨੀ ਜਾਂਦੇ ਖਾਡੇ।
ਉਗਡੀ ਜਾਂਦੇ ਝੁਡ ਸਿੱਧੇ ਦੇ, ਫੈਲਨ ਸੂਕਾਂ ਹਾਡੇ।

ਫਿਰਕਾਪਰਸਤੀ ਬਾਰੈ ਗੋਗਾਰਾਮ ਬਡੀ ਜੋਰਦਾਰ ਤਨਵੀਹ ਕਰਦਾ ਏ — ਜਿ'ਧਾਂ :—

ਨਾਖੀ ਅਗਗ ਨਿੰ ਬਲਦੀ ਲਬੈ, ਫੂਕੀ ਸੁਟਟੇ ਅਂਦਰ,
ਅਂਦਰੋ—ਅਂਦਰੀ ਕਰਦੀ ਭੁਗ੍ਗੇ, ਕੇ ਮਸੀਤ, ਕੇ ਮੰਦਰ।
ਖਾਲ੍ਲਾ ਸ਼ਹਾਲੋ, ਤੁਧਰ ਸੁਲਗੇ, ਸੁਰਕੈ ਅਂਦਰੋ—ਅਂਦਰ,
‘ਸਾਥੀ’ ਝੁਲਸੈ ਪੌਦ ਮਨੁਕਖੀ, ਭਡਕੈ ਜਦੂ ਜੁਆਲਾ ॥

ਇਕ ਛੋਰ ਪਦੇ ਚ ‘ਸਾਥੀ’ ਦੀ ਸੋਚੈ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬਧੀ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਦੇਸੋਂ, ਜਾਕਤਾਂਧੋਂ ਤੇ ਮਨੁਕਖੋਂ ਦੇ ਅਮਨ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਗੀ ਡਾਂਵਾਡੋਲ ਕਰੀ ਦੇਨੇ ਆਹਲੇ ਆਪਸੀ ਬਰੋਧ ਤੇ ਆਪਸੀ ਤਨੋਤਨੀ ਗੀ ਲਕਧ ਕਰਿਧੈ ਆਖਦਾ ਏ—

ਕੁਨ ਢਬੇਆ ਏ ਸੇਹੀ ਦਾ ਤ੍ਰਕਾਲਾ ਦੁਨਿਆਂ ਦੀ ਸੁਹਾਲੀ
ਇਕ ਦੁਏ ਦਾ ਟੁਕਕਨ ਛੌਰਾ, ਬਿਗਡੀ ਗਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ।
ਮਾਨ ਮਲਾਹਜੇ ਚਲੀ ਗੇ ਸਾਰੇ, ਸਮੇਂ ਦਿਧਾਂ ਕਠੇਆਲੀ।

ਮਨੁਕਖੋਂ ਦੇ ਇਸ ਆਪਸੀ ਬਰੋਧ ਪਰ ਦੁਖ ਬੁਝਦੇ ਹੋਈ ਕਵਿ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਪੈਂਛੀ—ਪਖੁਲਾਂ ਦੀ ਮਸਾਲ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਤੇ ਸਥਕ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਚ ਇ'ਧਾਂ ਗਲਾਂਦਾ ਏ :—

“ਇਕ ਰੁਕਖ ਪਰ ਕਰਨ ਬਸੇਰਾ, ਬਕਖਰੀ—ਬਕਖਰੀ ਟੋਲੀ
ਫਾਂਗ ਰਾਂਗ ਭਾਏ ਬਕਖਰੇ—ਬਕਖਰੇ, ਫਹੀ ਬੀ ਇਕ ਸਜੋਲੀ
ਰਾਤ ਪਵੈ ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਬਿਹਾਂਦੇ, ਸਾਂਝੇ ਦੁਕਖ ਫਰੋਲੀ,
ਨਹੀਂ ਝਕਖਡ ਜਦ ਬੀ ਝੁਲਲੇ, ਸਥ ਗੈ ਜਾਂਦੇ ਡਾਲੀ ॥

ਗੋਗਾਰਾਮ ਸਾਥੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਸੁਫਿਆਨਾ ਭਾਵੋਂ ਤੇ ਸਮਾਜ—ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸਤਨ ਕਬੀਰ ਜਾਂ ਫਹੀ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿ ਪਰਮਾਨੰਦ ਅਲਮਸਤ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਤਸ ਪ੍ਰਭੁ—ਪ੍ਰੀਤਮ ਇਖਕੇ—ਹਕੀਕੀ ਚ ਗਲਤਾਜ ਹੋਨੇ ਦਾ ਸੁਰ ਬੀ ਬੜਾ ਸੁਆਧਾ ਏ। ਜਿ'ਧਾਂ :—

“ਸੁਚ੍ਚੇ ਪਾਰ ਆਇਲੀ ਮਡ ਗੁਚ਼ੇ—ਗੁਚ਼ੇ
ਮੈਂ ਦਮਮ—ਦਮਮ ਘੋਟਦੀ ਫਿਰਾਂ।
ਪੀਨੀਂ ਦਿਲੋਂ ਦੇ ਪਾਲੇ ਕਰੀ ਸੁਚ੍ਚੇ, ਮੈਂ ਦਮਮ ਦਮਮ ਘੈਟਦੀ ਫਿਰਾਂ।
ਚਢੀ ਜਾ ਸਰੂਰ ਜਿਸੀ ਮੁਲਲੇ ਓ ਸ਼ਰੀਰ ਗੀ
ਇਕਕ ਇਕਕ ਬਿਚਚ ਦਿਕਖੈ ਓਹਦੀ ਤਸਵੀਰ ਗੀ।
ਨੇਝਿਧੋਂ ਜਾਤ ਜਮਾਤ ਕੋਈ ਪੁਚ਼ੇ, ਮੈਂ ਦਮਮ ਦਮਮ ਘੋਟਦੀ ਫਿਰਾਂ।

ਚਖਾ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਕ ਬਡੇ ਵਾਧਕ ਘੇਰੇ ਕਨੈ ਸਰਬਂਧਤ ਰੇਹਾ ਏ। ਡੋਗਰੀ ਕਵਿ ਸ਼੍ਰੀ ਕੇਹਰਿ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ ਨੇ ਅਪਨੀ ਇਕ ਕੋਮਲ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੋਂ ਚਖੇ ਗੀ ਕੁਸੈ ਦੀ ਜੀਵਨ—ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਭਰੋਸੇ—ਯੋਗ ਸਾਥੀ ਬਨਾਇਧੈ

ਚਿਤ੍ਰਤ ਕੀਤਾ ਹਾ। 'ਹਿਰਖੀ ਧਾਗੇ' ਨਾਂ ਦੇ ਕਵਿਤਾ—ਸ਼ੱਗੈਹ ਦੇ ਸਫਾ 47 ਪਰ 'ਚਖਾ ਸ਼ੀਰਕ ਕਵਿਤਾ ਚ ਕਵਿ ਨੇ ਚਖੇ ਗੀ ਮਨੁਕਖੀ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਚਿਤ੍ਰਤ ਕੀਤਾ ਏ—

ਏਹ ਚਖਾ ਤੇਰ ਜਿਸਨੇ ਘੱਡੇਆ, ਘੱਡੇਆ ਬੜਾ ਕਮਾਲ ਕੁਝੇ,
ਹੱਡਦਾ'ਹੱਡਦਾ ਉਤਰੀ ਜਾਗੀ, ਰਕਖੋ ਜੇ ਤੂ ਸਮਾਲ ਕੁਝੇ ।
ਚੂਝੈ ਕਨੈ ਚੂਡ ਮਿਲੀ ਦੀ, ਫਕ ਨੇਈ ਬਿਚ ਬਾਲ ਕੁਝੇ,
ਦ'ਊ ਤਾਂਦੂ ਦੀ ਮਾਹਲ ਫਿਰੇ ਦੀ, ਚਖੇ ਦੇ ਬਚਕਾਰ ਕੁਝੇ,
ਤਰਕਲੋਂ ਗੀ ਜੇ ਬਲ ਪੇਈ ਜਾਗੀ, ਖਾਨੀ ਪੌਨੀ ਮਾਰ ਕੁਝੇ ।
ਮੈਲੇ ਕਨੈ ਦਾਗ ਹੋਈ ਜਾਨੇ, ਏਹਦੇ ਅੰਦਰ—ਬਾਹਰ ਕੁਝੇ ।
ਘਰ ਸਜ਼ਜਨੋਂ ਦੇ ਕੇ ਲੇਈ ਜਾਗੀਓ ਰੇਹਾ ਨਿੱ ਰੂਪ—ਸ਼ਾਂਗਾਰ ਕੁਝੇ ॥

ਗੋਗਾਰਾਮ ਸਾਥੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਭਾ਷ਾ—ਸ਼ੈਲੀ ਬੀ ਬੱਡੀ ਸੈਹਜ, ਸਰਲ ਤੇ ਸੁਹਾਵੇਂ—ਖੁਆਨੇ ਆਹਲੀ ਏ । ਸੁਹਾਵੇਂ—ਖੁਆਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੜਾ ਆਪ—ਸੁਹਾਰਾ, ਸੈਹਜ ਤੇ ਬਨਕਦਾ — ਫਕਦਾ ਏ । ਕਿਥਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਸ ਚਾਲੀ ਨ :—

1. ਪਗ ਰਖਿਥੈ ਧ੍ਯੋ ਜੋ ਖੰਦੇ, ਤੰਦੀ ਸੁਫਲ ਕਮਾਈ ।
2. ਜਿਨੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਖਾਵੇ ਢੰਡੇ, ਓਹ ਨਿੱ ਮੁਲਨ ਤਾਲਾਂ ।
3. ਸੁਨਨਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਦੇ ਨਿੱ ਮੈਂਹਗੀ, ਪੌਂਦੀ ਜਰੋ ਘੱਡੀ ।
4. ਬਿਲੀ ਰਾਖੀ ਦੁਦਧੈ ਦੀ ਤੇ ਸੁਨ੍ਹੇ ਦੀ ਸਨਾਰਾ ।
5. ਦ'ਊਂ ਬੇਡਿਧੇ ਲ'ਤਾਂ ਰਕਖੋ ਕਦੇ ਨਿੱ ਲਗਦੇ ਬਨੇ ।
6. ਮੁਹ ਸ਼ੀਰੀ ਤੇ ਜਗਗ ਜਗੀਰੀ ।
7. ਸੇਵਾ ਬਿਰਥੀ ਕਦੇ ਨਿੱ ਜਾਂਦੀ, ਥਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਏ ਮੇਵਾ ।
8. ਅ'ਨਾ ਬੰਡੈ ਲਡ੍ਹੂ ਸਾਥੀ ਮੁਡੀ ਅਪਨੇ ਗੀ ਆਲਾ ।

ਇਸ ਚਾਲੀ ਗੋਗਾਰਾਮ ਸਾਥੀ ਨੇ ਬੱਡੇ ਲੌਹਕੇ ਜਨੇਹ ਦਾਯਰੇ ਚ ਰੇਹਿਥੈ ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤਾਂਗੀ—ਤੁਰਿਥਿੰਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਹਿਏ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾ ਦੀ ਸ਼੍ਵੱਤਲ ਸ਼ਾਂ ਬਚਤ ਰੇਹਿਥੈ ਬੀ ਡੋਗਰੀ ਕਾਵਾਂ—ਜਗਤ ਗੀ ਤ੍ਰਾਂ ਕਾਵਾਂ—ਪੁਸ਼ਟਕੇ ਦਾ ਨਮੁਲਲਾ ਧੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ । 20 ਮਈ 1984 ਗੀ ਜ਼ਿਆਡਾਂ ਥਾਹ੍ਰਾ ਪਰ ਗੈ ਮਾਂਦਗੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਤੰਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਈ ਗੇਆ ।

(8.3.2) ਰੋਮਾਲ ਸਿੰਹ ਭਡਵਾਲ

ਡੋਗਰੀ ਚ ਕਵਤਾ ਅਜਾਦੀ ਥਮਾਂ ਪੈਹਲੇ ਲਖੋਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਦੀ ਹੀ ਪਰ ਬਲਲੋਂ—ਬਲਲੋਂ ਇਸਦਾ ਕਾਫਲਾ ਬਧਦਾ—ਮਠੋਂਦਾ ਗੇਆ । ਲਖਾਇਥੈ ਦੇ ਇੱਤੈ ਕਾਰਵਾਂ ਚ ਮਨ੍ਹੇ—ਪਰਮਨ੍ਹੇ ਦੇ ਕਵਿ ਸ਼੍ਰੀ ਰੋਮਾਲ ਸਿੰਹ ਭਡਵਾਲ ਹੋਰ ਬੀ ਨ । ਖਿਲਕਾ ਕੁਰਤਾ, ਚੂਡੀਦਾਰ ਪਜਾਮਾ, ਸਿਰੈ ਪਰ ਡੋਗਰੀ ਪਗ, ਉਚ੍ਚੀ ਲਮ੍ਮੀ ਕਢ—ਕਾਠੀ, ਹਥੈ ਚ ਸੋਟੀ, ਮੁਹਾਦਰੇ ਪਰ ਝਲਕਦਾ ਸ਼ਵਾਭਿਮਾਨ ਤੰਦੇ ਵਿਕਿਤਤ ਦੀ ਟਕੋਹਦੀ ਪਨਚਾਨ ਏ ।

ਭਡਵਾਲ ਹੁੰਦਾ ਜਨਮ 2 ਅਕਤੂਬਰ 1922 ਈ. ਗੀ ਭਡਵਾਲ ਰਾਜਪੂਤੋਂ ਦੇ ਘਰ ਭਡ੍ਹੂ ਚ ਹੋਆ । ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਠਾ. ਮੌਤੀ ਸਿੰਹ ਤੇ ਮਾਤਾ ਮਸਾਂ ਦੇਈ ਧਰਮਕ ਬਚਾਰੇ ਦੇ ਹੇ ਹੇ । ਇੰਦਾ ਪਾਰੋਆਰ ਭਡ੍ਹੂ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਹਾ । ਇੰਦੇ ਪਡਦਾਦਾ ਠਾ. ਮਹਤਾਬ ਸਿੰਹ ਹੋਰ ਭਡ੍ਹੂ ਦੇ ਰਾਜਗਾਨ ਦੇ ਬਜੀਰ ਹੇ । ਇੰਨੋਂ ਅਪਨੀ ਸ਼ਿਕਾ ਭਡ੍ਹੂ ਥਮਾਂ ਤੇ ਫਹੀ ਰਾਮਨਗਰ ਥਮਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ । ਭਡਵਾਲ ਹੋਰ ਬਚਪਨ ਥਮਾਂ ਗੈ ਹੋਨਹਾਰ ਹੈ । ਇੰਦੇ ਚ ਮੈਹਨਤ ਤੇ ਲਗਨ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਹਾ । ਪਢਨੇ ਚ ਰੁਚਿ ਰਖਦੇ ਹੇ । ਜਮਾਤਾ ਚ ਅੰਭਲ ਔਨੇ ਕਰੀ ਇੰਨੋਂਗੀ ਮਨੀਟਰ ਬੀ ਬਨਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹਾ ।

ਭਡਵਾਲ ਹੋਰੇਂ ਗੀ ਕੌਡਡੀ, ਗੁਲੀ—ਡੱਡਾ, ਫੁਟਬਾਲ, ਬਾਸਕਟ—ਬਾਲ, ਬਾਲ—ਬਾਲ, ਛਾਲ—ਛੜਪਾ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਨਾਟਕ ਖੇਡਨੇ ਦਾ ਬੀ ਸ਼ੌਕ ਹਾ। ਇੰਦੇ ਘਰੈ ਦਾ ਗਯਾਰਾ ਤਾਂਗੀ—ਤੋਸੀ ਕਨੈ ਚਲਦਾ ਪਰ ਏਹ ਗਲਲ ਬਕਖੀ ਹੀ ਜੇ ਗਰੀਬੀ ਹੋਂਦੇ ਬੀ ਗਰੀਬੀ ਬੜ੍ਹੋਂਦੀ ਨੇਈ ਹੀ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਇੱਨੀ ਤਾਂਗੀ ਹੀ ਜੇ ਕੋਈ ਬਾਰੀ ਮਦਰਸੇ ਬੀ ਪੁਆਹਨੇ ਪੈਰੇਂ ਜਾਨੇ ਪੈਂਦਾ ਹਾ।

18 ਬ'ਰੋਂ ਦੀ ਬਰੇਸੈ ਚ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰਿਸਿੱਹ ਦੇ ਸ਼ਕਾਰਖਾਨੈ ਇੰਦੀ ਮੈਹਕਮਾ ਤਵਾਯਾ ਦੇ ਤੈਹਤ ਦਾ ਗੇਮ ਗਾਰਡ ਲਗਨੇ ਪਰ ਇੰਦੀ ਪੈਹਲੀ ਨ੍ਯੂਵਿਤ ਰਕਖ ਟੰਡੇਹ ਉਥਪੁਰ ਚ ਹੋਈ। ਇਸੈ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਚ ਇੰਨੋਂਗੀ ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਬਕਖਰੇ—ਬਕਖਰੇ ਗ੍ਰਾਂਏ ਚ ਫਿਰਨੇ ਦਾ ਮੌਕਾ ਥਹੋਆ। 1980 ਈ. ਚ ਏਹ ਉਨਤਾਲੀ ਬ'ਰੇ ਤੇ ਛ' ਸ਼ੀਨੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੇ ਪੱਤੇ ਰਟੈਰ ਹੋਈ ਗੇ।

ਭਡਵਾਲ ਹੁੰਦਾ ਬਾਹ ਲਗਭਗ 25 ਬਾਰੋਂ ਦੀ ਬਰੇਸ ਚ ਗ੍ਰਾਂਡ ਗਢ ਮਾਲਤੀ ਤਸੀਲ ਬਿਲਾਵਰ ਦੀ ਮਾਧਾ ਦੇਵੀ ਹੁਨਦੇ ਕਨੈ ਹੋਆ। ਪੈਹਲੀ ਪਲੀ ਦੇ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਪਰ ਜਨਨਾਹ ਦੀ ਸੁਮਿਤ੍ਰਾ ਦੇਵੀ ਹੁੰਦੇ ਕਨੈ ਇੰਨੈ ਬਾਹ ਕਰੀ ਲੇਅ।

ਭਡਵਾਲ ਹੋਰੇਂ ਅਪਨੀ ਪੈਹਲੀ ਕਵਤਾ 'ਧਗਵਾਲ ਦਾ ਮੇਲਾਵਾਵਾਵ 1948 ਈ. ਚ ਲਿਖੀ ਤੇ ਇਸਦੇ ਬਾਦ 'ਲਲਾਰੀ' ਲਿਖੀ। ਭਡਵਾਲ ਹੁੰਦੀ ਪਰੋਆਰ ਪ੍ਰਾਂਗਣ—ਪਾਠੀ ਹਾ। ਇਸ ਕਰੀ ਤੰਦਾ ਰੁਝਾਨ ਅਧਿਆਤਮ ਪਾਸੈ ਹੋਨਾ ਸ਼ਮਾਵਕ ਗੈ ਹਾ। 1988 ਈ. ਚ ਇੰਦੀ ਇਕ ਕਤਾਬ ਬ੍ਰਹਮ ਋ਧਿ ਦ੍ਰੂਧਾਧਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਅਧਾਰਤ 'ਗੁਰੂ ਅਸ਼ਟਕ' ਛਪੀ। ਗੁਰੂ ਅਸ਼ਟਕ ਚ ਮਹਾਰਾਜ ਦ੍ਰੂਧਾਧਾਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼੍ਰੁਤਿ, ਕਵਾਲੀ, ਗੁਰੂ ਲੀਲਾ, ਗੁਰੂ ਅਸ਼ਟਕ ਬਗੈਰਾ ਗੁਰੂ ਕਨੈ ਸਰਕਾਰ ਕਵਿਤਾ ਨ।

ਮਹਾਰਾਜ ਸ਼੍ਰੀ ਦ੍ਰੂਧਾਧਾਰੀ ਬਦਰ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਮਾਧਾ ਜੀ,
ਅਤ ਤੋਆਡਾ ਹਿਤਕਾਰੀ ਭਕਤ ਦਾ ਨੇਝਿਓਂ ਪਾਧਾ ਜੀ।
ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੇਝਿਥੈ ਜੋ ਚਰਣੋਂ ਬਿਚਚ ਆਧਾ ਜੀ,
ਤਤਕਾਲ ਮੈਂ ਰੁਢਦਾ ਬੇਹੜਾ, ਉਸਦਾ ਬਨੇ ਲਾਧਾ ਜੀ।

ਇੰਦਾ 35 ਅਕਖਰੀ ਜ਼ਾਨ—ਗੁਟਕਾ ਗੀ ਛਪੀ ਗੇਏ। ਭਡਵਾਲ ਹੋਰ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੋਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਟਲ ਸਚਵਾਈ ਥਮਾ ਬੀ ਭਲੋਕੇ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਆਗਾਹ ਕਰਦੇ ਨ। ਇੰਦੇ ਮਤਾਬਕ ਜੀਨਾ ਝੂਠ ਐ ਪਰ ਮਰਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਟਲ ਸਚਵਾਈ ਐ:—

ਏਹ ਥਹੋਈ ਦੇਹ ਮਨੁਕਖੈ ਦੀ ਤੇ ਮਂਦੇ ਕਮਮ ਕਰਨਾ ਐ,
ਨੇਈ ਰੇਹਦਾ ਧਾਦ ਤੁਗੀ ਸੂਰਖਾ, ਇਕ ਰੋਜ ਮਰਨਾ ਐ।

ਇਸੈ ਚਾਲੀ ਮੈਹਨਤਕਸ਼ ਤੇ ਹੋਨਹਾਰ ਮੁਹ ਦਿਖਦਾ ਗੈ ਰੇਹੀ ਜਂਦਾ ਐ। ਸਸਾਜੈ ਚ ਫੈਲਾ ਕਰਦੀ ਸਫਾਰਸ਼ ਨਾਂਡ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਗੀ ਦਿਕਖਿਧਾਇ ਕਵਿ ਦਾ ਭਲੋਕਾ ਮਾਨ ਦੁਖੀ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਐ ਜੇ ਸੈਫ਼ਬਨ ਗੈ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਐ:—

ਗੋਰੇ ਗੇ ਹੁਨੇ ਕਾਲੇਂ ਗੀ ਦਿਕਖ,
ਤੰਦਿਧਿੰ ਅਪਨਿਧਿੰ ਚਾਲੇਂ ਗੀ ਦਿਕਖ।

ਸਾਫੇ ਸਸਾਜ ਚ ਸ਼ਾਰਾਬ—ਜੁਆ ਬਗੈਰਾ ਜੇਹਡਿਆਂ ਬੁਰਾਇਆਂ ਦਿਨੋ—ਦਿਨ ਮਤਿਆਂ ਫੈਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਨ। ਅਜ਼ਜ ਦਾ ਨੌਜ਼ਾਨ ਇੰਦੇ ਚ ਤਲਝਦਾ ਜਾ ਕਰਦਾ ਐ ਤੇ ਜੇਕਰ ਇੰਧੈ ਇੰਨੈ ਬੁਰਾਇਆਂ ਚ ਫਸੀ ਜਾਡਨ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੇਹ ਬਨਗ। ਜੁਆਨ ਤਕਕੇ ਗੀ ਇੰਨੈ ਬੁਰਾਇਆਂ ਥਾ ਸਚੇਜ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਭਡਵਾਲ ਹੋਰ ਆਖਦੇ ਨ:—

ਜੁਆ ਖਢਾਂਦਾ ਤਾਂ ਇੰਧੈ ਸ਼ਾਰਾਬ,
ਮਾਹਨੂ ਮਰਾਂਦਾ ਤਾਂ ਇੰਧੈ ਸ਼ਾਰਾਬ
ਅਸੋਂ ਨਿ ਪੀਨੀ ਏ ਚੁਕਕੋ ਸਘੰਦ,
ਆਖੈ ਭਡੋਆਲ ਫਹੀ ਲੁਟਟੋ ਹਾ ਨੰਦ।

ਗੁਜ਼ਖਾਰੀ ਦਾ ਅੜਿ ਸਾਰੇ ਬੋਲ—ਬਾਲਾ ਏ। ਇਹ ਪੂਰੇ ਸੁਆਧੇ ਚ ਕੌਂਸਰ ਦੇ ਰੋਗ ਸਾਹੀਂ ਜਡਾਂ ਫਲਾਈ ਚੁਕੀ ਦੀ ਏ। ਗੁਜ਼ਖਾਰੋਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਭਡਵਾਲ ਹੋਰੋਂ ਬੱਡੇ ਸਰੋਖਡ ਢੰਗੈ ਕਨ੍ਹੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਕਿਤਯੇ ਚ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ :—

ਏ ਮਾਹਨੂ ਕੁਥੁਆਂ ਆਏ ਨ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘੇ ਢਿੜਡ ਬਧਾਏ ਨ ।
ਇਧਾਂ ਗੈ— ਦਿਨੋ—ਦਹੌਂਸੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਏ ਦਾ ਨਹੇਰਾ
ਇਕ ਥੋਂ ਬਧਿਯੈ ਇਕ ਲਟੇਰਾ ।

ਅੜਿ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਚ ਆਂਤਕਵਾਦ ਫੈਲੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਰੋਜ ਗੈ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂਡ ਉਪਰ ਕੁਤੈ ਨਾਂ ਕੁਤੈ ਲਡਾਈ—ਜਾਗੜਾ ਹੋਂਦੇ ਰੋਂਦੇ ਨ। ਕਿਸ਼ ਲੋਕ ਅਪਨੇ ਮਾਫਦ ਆਸਤੈ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂਡ ਉਪਰ ਭਲੋਕੀ ਜਨਤਾ ਗੀ ਗੁਮਰਾਹ ਕਹਿਯੈ ਲਡਾਂਦੇ ਨ। ਭਡਵਾਲ ਹੋਰ ਇਸ ਥਮਾਂ ਬੀ ਬੇ—ਖਬਰ ਨੇਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਸਮਝਾਨੋਂ ਆਸਤੈ 'ਇੜਮ ਦੀ ਤਲੋਆਰ' ਨਾਂਡ ਕਹਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਜਿਧਾਂ :—

ਤੇਰੇ ਰੰਗ ਨਰਾਲੇ ਦਿਕਖੇ ਇੜਮ ਦਿਏ ਤਲੋਆਰੇ ।
ਤੂਂ ਪੱਥੋਂ ਦੇ ਭਾਰ ਖੜਾਇਥੈ ਉਚਵੇ ਲਾਨੀ ਨਾਰੇ ।
ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਫੇਰਾ ਕਰਨੀਂ, ਤੂਂ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਮਾਲਾ,
ਏਸੀ ਦੁਨਿਆ ਭੁਟ ਬਨਾਈ ਕੋਈ ਨਿੰ ਸਮਝੈ ਚਾਲਾ ।

ਦੇਸ਼—ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਵਰਤਾ ਭਰੋਚਿਆਂ ਕੇਈ ਕਹਿਤਾਂ ਇੰਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਤੰਦੇ ਚਾ ਸੁਕਖ ਨ ਡੋਗਰਾ ਦੇਸ, ਅਸਰ ਸ਼ਹੀਦ, ਭਾਰਤੀ ਵਰੀ, ਛੱਭੀ ਜਨਵਰੀ, ਪੈਂਫਲ ਦੀ ਲਡਾਈ, ਚੀਨ ਦੀ ਲਡਾਈ, ਸ਼ਹੀਦ ਵਿਕ੍ਰਮ ਸਿੰਹ ਜ਼ਰਨੈਲ ਬਗੈਰਾ। ਭਡਵਾਲ ਹੋਰ ਅਪਨੀ ਧਰਤੀ ਗੀ ਵੀਰ—ਵਾਦਰੋਂ ਦੀ, ਧਰਤੀ ਮਿਥਦੇ ਨ।

ਏ ਇਨ ਭਰੋਚੇ ਵੀਰੋਂ ਦਾ ਦੇਸ਼,
ਏ ਢਾਲ, ਤਲਵਾਰੋਂ ਦੇ ਤੀਰੋਂ ਦਾ ਦੇਸ਼,,
ਏ ਮੀਰੇ ਦਾ ਦੇਸ਼, ਏ ਪੀਰੋਂ ਦਾ ਦੇਸ਼,
ਏ ਬਾਂਕਿਯੇ ਸ਼ੈਲ ਤਸਵੀਰੋਂ ਦਾ ਦੇਸ਼,।

ਭਡਵਾਲ ਹੋਰੋਂ ਕਿਸ਼ ਲਮਿਆਂ ਕਹਿਤਾ 'ਦੁਆ ਪਰੇਹ', ਸਿੰਘ ਪੁਰੁਣ ਬਾਬਾ ਲਚ਼ੀ ਰਾਮ, ਕੌਰਸ ਸ਼੍ਰੀ ਧਨਾ ਭਗਤ, ਪੈਂਫਲ ਦੀ ਲਡਾਈ ਬਗੈਰਾ ਲਿਖਿਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਰੀ ਨਾਂਡ ਦੀ ਇਕ ਲਮੀ ਕਹਿਤਾ ਅਪਨੀ ਲਾਡੀ ਥਮਾਂ ਥਾਈ। ਚੌਥੇ ਸੰਗ ਚ ਲਿਖਦੇ ਨ :—

ਪਲੀ ਕੋਲਾ ਲਭੇ ਮਿਕਕੀ ਕੋਈ ਨਾਰੀ ਪਰਸਾਨ ।
ਨਾਰੀ ਜੀਵਨ ਲਿਖਨੇ ਦਾ ਤਾਂ ਗੈ ਹੋਆ ਗਿਆਨ ।
ਵਾਹ—ਸਾਦੀ ਦੇ ਛੇ—ਸਤ ਕਾਰਣ ਕੀਤੇ ਇਸ ਕਮਾਲ ।
ਤਾਂ ਗੈ ਛਾਤੀ ਤਾਨਿਧੀ ਚਲਦਾ ਭਡਵਾਲ ।

ਕਹਿ ਨੇ ਡੁਗਰ ਦੀ ਆਂਚਲਿਕਤਾ ਗੀ ਬੀ ਬੱਡੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਕਨ੍ਹੈ ਦਰਸਾਏ ਦਾ ਏ। ਕਹਿਤਾ ਪਛਿਧੈ ਅਸ ਦਾਵੇ ਕਨ੍ਹੈ ਆਕਖੀ ਸਕਨੇਆਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਡੇ ਸਰਲ ਸ਼ਬਦੋਂ ਤੇ ਅਲਾਂਕ੃ਤ ਭਾਸਾ ਕਨ੍ਹੈ ਨਾਰੀ ਦਾ ਸਜੀਵ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਹਿਯੈ ਇਕ ਸਰਾਹਨ ਜੋਗ ਕਮਾ ਕੀਤਾ ਏ।

♦ ਭਾਸਾ ਸ਼ੈਲੀ :—

ਭਡਵਾਲ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੀ ਕਹਿਤਾਏਂ ਚ ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇੰਦਾ ਭਾਵ ਪਕਖ ਬੜਾ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨਿਧੀਂ ਕਹਿਤਾਏਂ ਚ ਉਪਮਾ, ਰੂਪਕ ਦਾ ਬੜਾ ਸਰੋਖਡ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਏ ਦਾ ਏ :—

आशा दियां सूझ्यां लेइयै झूठे हार परोंदा
मोरै आंगरे पैंचडुएं गी दिक्खी—दिक्खी रोंदा ।

कुतै—कुतै इ'नें बेजान गी सजीव बनाइयै बड़ी गै सुन्दरता कन्नै शब्दें च परोए दा ऐ :—

सौन म्हीना चढ़ेआ बरखा ब'रदी ऐ
इक मटेआर खड़ोती सोचा करदी ऐ
ए मस्ताना जोगी अज्ज योवन दे बिच आया
ए ब'री—ब'री निं रजदा, इस ऐसा कैहर कमाया ।

नारी कविता च इ'नें अतिश्योक्ति अलंकार दा प्रयोग बी कीते दा ऐ ।

जियां — ब्रह्मा, विष्णु, इसने मोही ले
अपनी माला बिच्च परोई ले
तां मन्नां जे चुस्की जान जां कोई इसगी तोहमत लान ।

कविताएं च आम भाषा च बरतोने आहले मुहावरे—खुआनें दा बी प्रयोग कीते दा ऐ । उंदियें कविताएं गी पढ़ियै डुगगर दे भलोके लोक उंदा रैहन—सैहन अक्खीं अग्गें घुम्मी जंदा ऐ । इंदियें मतियें कविताएं च डुगगर धरती दी खुशबू औंदी ऐ ।

ਕਵਿਧਿਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ—ਸਾਹਿਤਿਕ ਗੀ ਉਂਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਰੂਪਰੇਖਾ

9.1 ਉਦਾਹਰਣ

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥੀ ਸ਼ਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨਾਨਦ ਤੀਰਥ ਤੇ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੁਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਤੇ ਉਂਦੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਜਾਨਕਾਰੀ ਕਠੇਰੀ ਸਕਲਨ। ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਧਿਆਂ ਦੇ ਸਰਬਾਂਧੀ ਚ ਸੋਆਲੋਂ ਦੇ ਜਬਾਵ ਦੇਨੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਲਨ।

9.2 ਪਾਠ—ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿ ਸ਼ਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨਾਨਦ ਤੀਰਥ ਤੇ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕਾਵਿ—ਸਾਧਨਾ ਸਰਬਾਂਧੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਦੀ ਐ।

9.3 ਪਾਠ—ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ

9.3.1 ਕਵਿ ਸ਼ਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨਾਨਦ ਤੀਰਥ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗੀ ਉਂਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

- (i) ਸ਼ਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨਾਨਦ ਤੀਰਥ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਸ਼ਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨਾਨਦ ਤੀਰਥ ਹੁਂਦਿਧਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਸ਼ਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨਾਨਦ ਤੀਰਥ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

9.3.2 ਕਵਿ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗੀ ਉਂਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

- (i) ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੁਂਦਿਧਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

9.3.1 ਕਵਿ ਸ਼ਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨਾਨਦ ਤੀਰਥ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗੀ ਉਂਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

(i) जीवन परिचे

डोगरी भाषा दे प्रसिद्ध कवि स्वामी ब्रह्मानंद तीर्थ हुंदा जन्म सन् 1891 ई. गी अखनूर तहसील दे ग्रांड गढ़ी च होआ। इंदा असली नांड संसार सिंह हा। इंदे पिता मियां सिंह हुंदा काल उस्सलै होआ जिस बेल्लै एह चौथी जमाता च पढ़दे हे। पिता जी दी मृत्यु परैन्त इ'नेंगी फौजा च भरती होना पेआ, तां जे घरा दा निर्वाह चली सकै। इस करियै एह रघु प्रताप युनिट च भरथी होई गे, ते तौले गै नायक बनी गे। इस्सै दरान इ'नें रुड़की च सर्वेयर दी ट्रेनिंग कीती। पर इंदा फौजी दी नौकरी थमां ध्यान घटदा गेआ जिस दे परिणाम सरूप इ'नेंगी फौजा दी नौकरी थमां कड़ढी दित्ता गेआ। फौजी नौकरी छोड़ने परैन्त एह रणवीर गौरमेण्ट प्रैस्स च बतौर कलर्क कम्म करन लग्गी पे। 26 ब'रें दी उमरी च उंदा ब्याह नूरपुर (कांगड़ा) दे इक अच्छे राजपूत घराने च होआ। इंदा घरेलू जीवन बड़ा गै दुखपूर्ण रेहा। ब्याह दे किश चिरें परैन्त गै इंदी घरैआहली ते फही बच्चे दी बी मृत्यु होई गेई। इत्थूं गै इंदे च बैराग दी भावना उस्सरी पेई ते इ'नें सन्यास लेई लेआ ते स्वामी ब्रह्मानंद तीर्थ खुआन लगे।

स्वामी जी दे जानकार दस्सदे न जे उ'नें द'ऊं बारी पैदल चार धाम दी यात्रा कीती ही। भारत दे बकखो—बकख हिस्सें च मजूद प्रमुख तीर्थ दा उंदा भ्रमण लगभग छे ब'रें शा बद्ध चलदा रेहा हा। फही 1930 ई. च ओह जम्मू वापस पुज्जे। 1932 ई. च मैहकमा धर्मार्थ पासेआ स्वामी जी गी जम्मू दे प्राचीन तीर्थ पुरमंडल दा मैहत बनाया गेआ। 1962 ई. गी उ'नें बडलै त्रै बजे कन्नै प्राण छोड़े।

(ii) स्वामी ब्रह्मानंद तीर्थ हुंदियां रचनां

स्वामी ब्रह्मानंद तीर्थ होरें डोगरी भाषा च अध्यात्मिक विशे गी लेइयै जेहाड़ियां महतवपूर्ण रचनां दित्ती दियां न उंदा ब्यौरा इस चाल्ली ऐ :—

- (1) श्री ब्रह्मा संकीर्तन
- (2) गूंगे दा गुड़
- (3) गुप्त गंगा

- (4) मान सरोवर
- (5) अमृत वर्षा
- (6) ब्रह्मानंद भजन माला

(iii) स्वामी ब्रह्मानंद तीर्थ दी काव्य सिरजना दा मूल्यांकन

डोगरी साहित्य च स्वामी ब्रह्मानंद हुंदी कविता दा इक बक्खरा गै थाहर ते गुहाड़ ऐ। डोगरी कविता दी समूलची यात्रा ऐ। जिस चाल्ली कवि लोक संस्कृति, लोक-वार्ता ते खासकरी लोक-गीतें दा आसरा लेझ्यै अपनी रचना च शैलीगत ते वस्तुगत गुहाड़ आनदे न, उस्सै चाल्ली स्वामी ब्रह्मानंद ने भारत दी ज्हारां ब'रें पुरानी वेदांत दी बरासत गी कविता च आनियै अपनी संस्कृति गी व्यक्त कीता ऐ। वेदांत ते लोक-वार्ता दमैं संस्कृति दे जरूरी अंग न। आधुनिक जुगै च जिस चाल्ली कवि लोक विचारवाद गी कवता दे अंदर प्रवेश करांदे न, किश उस्सै चाल्ली स्वामी जी ने वेदांत दे तत्त्व-दर्शन दी भारती आस्था गी अपनी कवता दे मझाटै स्थापत कीता ऐ। उनें लोकवार्ता दी परंपरा थमां बी आसरा लेआ ऐ।

जदूं स्वामी जी दे सादे पर प्रो. रामनाथ शास्त्री उंदी कुटिया च पुज्जे तां 'गुंगे दा गुड़' नां दी पोथी पढ़ियै रहान रेही गे। रहानगी कन्नै उ'नें पुच्छेआ – "स्वामी जी, तुसें कविता लिखना कदूं शुरू कीती?" स्वामी होरें परता दित्ता – "तुस लोक अक्सर ब्रैह्मण सभा दे बेहड़े च डोगरी दे कवि सम्मेलन करदे रौहंदे ओ! मेरी कुटिया च तुंदी बाज पुजदी रौहंदी ऐ। बल्ले-बल्ले मेरे मना च ए विचार बनेआ जे इनें नौजवानें साईं में बी डोगरी च लिखने दी कोषष की नेई करां? डोगरी मेरी मां-बोल्ली ऐ ते मेरे कच्छ आखने आस्तै मता किष ऐ – सोचेआ जे जेकर वेदांत पर कोई रचना होई सकै तां में मातृभाषा दे रिण दी इक-अद्ध किस्त देई सकड़। इयै मूल प्रेरणा ही जिसने एह सब लिखाया ऐ।

श्री ब्रह्म संकीर्तन दे 'श्रवण प्रकरण' च अपने मनतव ते वेदांत दे म्हत्तव गी उनें इस चाल्ली स्पष्ट कीते दा ऐ – "डुग्गर देस इक प्राचीन संस्कृति ते संस्कारें आहला देस ऐ। डोगरी भाषा च इस्सै मूजब वेदांत आंदा ऐ। जेहडा आदमी अपने गुरु कशा इसी मन-चित लाइयै समझग, ओह देवतें शा बी उच्चे पद दा अधिकारी होग। जेहडा ज्ञान दे इस परम पवित्र मार्ग गी अपनाग ओह आपूं मोक्ष

ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਗ ਤੇ ਅਪਨੇ ਪਿਤਰੋਂ ਗੀ ਬੀ ਤਾਰਗ। ਓਹ ਚੁਰਾਸੀ ਲਕਖ ਜੂਨੋਂ ਦੇ ਆਵਾਗੈਨ ਗੀ ਮੁਗਤਨੇ ਕੋਲਾ ਬਚੀ ਜਾਹਗ ਤੇ ਓਹ ਪਰਮਧਾਮ ਦਾ ਬਾਸੀ ਬਨਿਯੈ ਆਨਂਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਗ। ਜੇਹੜੇ ਲੋਕ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਪਠਨ—ਪਾਠਨ ਕਰਿਯੈ ਇਸਦੇ ਸੰਸਾਰ ਮੰਜ਼ਦੇ ਨ, ਓਹ ਇਸਦੀ ਸੈਫਮਾ ਦੂਰੋਂ ਗੀ ਗਾਇਥੈ ਸਨਾਂਦੇ ਨ —

“ਬੜੇ ਜਤਨ ਨੇ ਇਸਗੀ ਪਢਿਯੈ, ਭੇਦ ਇਸਦਾ ਜੋ ਪਾਂਦੇ।

ਗਾਈ ਸੁਨਾਈ ਇਸਦੀ ਸੈਫਮਾ ਲੋਕੋਂ ਬਿਚ ਫਲਾਂਦੇ।”

ਡੋਗਰੀ ਚ ਕਵਤਾ ਰਚਨੇ ਦਾ, ਸ਼ਵਾਮੀ ਜੀ ਦਾ ਉਦਦੇ਷ਿ ਇਥੈ ਏ ਜੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਗੂਡ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਨਥਾਨ ਛੁਗਰਵਾਸਿਥੋਂ ਗੀ ਕਰਾਈ ਜਾ। ਇਸਕਰੀ ਤੰਦਾ ਕਵਤਾ ਦਾ ਵਿ਷ੇ—ਵਸਤੁਗਤ ਘੇਰਾ ਵੇਦਾਂਤ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਤਗਰ ਸੀਮਤ ਏ।

9.3.2 ਕਵਿ ਷ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਧੋਗਦਾਨ

(i) ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ

ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮਨੌ—ਪਰਮਨੌ ਦੇ ਕਵਿ ਤੇ ਗਜ਼ਲ ਗੇ ਸ਼ਾਯਰ ਸ਼੍ਰੀ ਷ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੁਂਦਾ ਜਨਮ 14 ਸਿਤਾਮਾਰ 1945 ਈ. ਗੀ ਜਮ੍ਮੂ ਸ਼ੈਹਰਾ ਚ ਹੋਆ। ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਂਦਰਦਾਸ ਜੀ ਤਰਖਾਨੀ ਦਾ ਕਮ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਦੀਪ ਹੋਰ ਪੱਜ ਮੈਨ—ਮ੍ਰਾਡ ਹੋ ਤੇ ਸਭਨੇ ਥਮਾਂ ਲੌਹਕਾ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਅਪਨੇ ਮਾਊ ਬਬੈ ਦੇ ਅਤ ਲਾਡਲੇ ਹੋ। 1963 ਈ. ਚ ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਕਾਲ ਹੋਈ ਗੇਆ ਤੇ ਕਿਸ ਗੈ ਚਿਰੈ ਪਰੈਂਤ ਇੰਦੀ ਮਾਤਾ ਹੋਰ ਬੀ ਸਵਗ ਸਥਾਰੀ ਗੇਇਆਂ। ਘਰੈ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂਗ ਹੋਨੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ ਇਨੋਂ ਅਪਨੀ ਬੀ.ਏਸ.ਸੀ. ਦੀ ਪਢਾਈ ਜਾਰੀ ਰਕਖੀ। ਇਨੋਂ 1982 ਈ. ਚ ਏਮ.ਏ. ਤੁਰ੍ਦੂ ਫਰਸਟ ਪੋਜੀਸ਼ਨ ਕਨੌ ਪਾਸ ਕਰਿਯੈ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਿਰੋਮਨੀ ਡੋਗਰੀ ਕਰਨੇ ਪਰੈਂਤ 1994 ਈ. ਚ “ਤੁਰ੍ਦੂ ਗਜ਼ਲ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਚ ਡੋਗਰੀ ਗਜ਼ਲ” ਵਿਖੇ ਉਪਰ ਪੀ—ਏਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗ੍ਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਲੈਤੀ। ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੁਂਦਾ ਬਾਹਾਂ 1976 ਬ'ਰੇ ਚ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਵਿਮਲਾ ਦੇਵੀ ਕਨੌ ਹੋਆ। ਇਨੋਂਗੀ ਡਾਈਂਗ ਦਾ ਬੀ ਬੜਾ ਸ਼ੌਕ ਹਾ। ਦੀਪ ਹੋਰੋਂ ਕਿਥ ਚਿਰੈ ਤਗਰ ਜਮ੍ਮੂ ਰੇਡਿਓ ਚ ਬਤੌਰ ਕਾਪਿਸਟ ਕਮ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਫਹੀ ਰਿਧਾਸਤੀ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਵਿਭਾਗ ਚ ਬਤੌਰ Assistant Editor ਕਮ਼ ਕਰਦੇ ਰੇਹ। ਇਨੋਂ ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸਮਾਦਕ ਦੇ ਔਹਦੇ ਪਰ ਬੀ ਕਮ਼ ਕੀਤਾ। ਏਹ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਦਕਿਰਸਤੀ ਏ ਜੇ 1997 ਈ. ਦੇ ਜਨਵਰੀ—ਫਰਵਰੀ ਮੀਨੇ ਚ ਇਨੋਂਗੀ ਜਾਨਲੋਵਾ ਕੈਂਸਰ ਦੀ ਬਮਾਰੀ ਨੇ ਆਨੀ ਘੇਰੇਆ ਤੇ ਦਿਲੀ ਦੇ AIIMS ਚ ਕਰੀਬਨ ਅਛੂ ਨੌ ਮੀਨੇ ਇਲਾਜ ਕਰੋਆਨੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ 20 ਜਨਵਰੀ 1998 ਈ. ਗੀ ਓਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਗੀ ਛੋਡਿਯੈ ਪਰਲੋਕ ਸਥਾਰੀ ਗੇ।

(ii) ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੁੰਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ

ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੋਰੇ 1967–68 ਬਾਰੋਂ ਚ ਸਾਈੱਸ ਕਾਲੇਜ ਜਮ੍ਹਾਂ ਚ ਪਫ਼ਦੇ—ਪਫ਼ਦੇ ਕਾਲੇਜ ਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਤਵੀ' ਦਾ ਸਮਾਦਨ ਬੀ ਕੀਤਾ। ਇਸੈ ਥਮਾਂ ਤੁਂਦੇ ਲੇਖਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ। ਇਸੈ ਦੌਰਾਨ ਤੁਂਦਾ ਪੈਹਲਾ ਗੀਤ 'ਫੁਲਵਾਡੀ' ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਚ ਛਪੇਅਾ ਹਾ। 1968 ਚ ਭੋਗਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸਮਪਰਕ ਚ ਔਨੇ ਪੱਧੇਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਂਤਰ ਲਿਖਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸ਼ਵਰੂਪ 1969 ਚ ਇੰਦਾ ਪੈਹਲਾ ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰੈਹ 'ਇਕ ਲੀਕਰ ਕੇਈ ਪਰਛਾਮੇ' ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਛਧਿਧੈ ਸਾਮਨੇ ਆਯਾ। ਇੰਦੀ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬਾਂਸਾ ਇਸ ਚਾਲ੍ਹੀ ਐ :—

(1)	ਇਕ ਲੀਕਰ ਕੇਈ ਪਰਛਾਮੇ	(ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰੈਹ)	1969
(2)	ਮਾਂਗਮੀ ਲਤੇ ਦੀ ਦੌਡ	(ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰੈਹ)	1974
(3)	ਗਮਲੋਂ ਦੇ ਕੈਕਟਸ	(ਗਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰੈਹ)	1981
(4)	ਪੀਡ—ਪਖੇਰੁ ਸੁਨ੍ਹੇ ਗਾਸ	(ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰੈਹ)	1986
(5)	ਇਕ ਬਾਰੀ ਦੀ ਗਲਲ	(ਬਾਲ ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰੈਹ)	1990
(6)	ਸਵਾ ਸੇਰ ਕਨਕ	(ਨਾਟਕ) ਅਨੁਵਾਦ	
(7)	ਛਬੀਲ ਅਗਨੀ ਦੀ	(ਗਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰੈਹ)	1997

ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿ਷ ਕਤਾਬੋਂ ਤੇ ਪਤ੍ਰਿਕਾਏਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਸਮਾਨ

ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੋਰੇ ਗੀ ਸਨ 1982 ਈ. ਗੀ "ਗਮਲੇ ਦੇ ਕੈਕਟਸ" ਗਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਪਰ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਥਮਾਂ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਥਾਂਹੀਆ ਤੇ 1984 ਬਾਰੇ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਮਿਲੇ ਦਾ ਏ।

1992 ਈ. ਚ ਬਾਲ ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰੈਹ 'ਇਕ ਬਾਰੀ ਦੀ ਗਲਲ' ਪਰ 'ਬੈਸਟ ਬੁਕ ਑ਫ ਦੀ ਇਧਰ' ਕਨੈ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗੇਆ।

'ਇਕ ਬਾਰੀ ਦੀ ਗਲਲ' ਪੋਥੀ ਪਰ ਤਾਂਨੋਂਗੀ 1994 ਬਾਰੇ ਚ ਲਕਸ਼ਮੀ ਷ਿਵ ਨਾਥ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਬੀ ਮਿਲੇਆ।

(iii) ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

शिवराम दीप हुंदे काव्य च हिरख—प्यार ऐ, शलैपा—षंगार ऐ, दर्द चिंतन ऐ ते इक संघर्ष ऐ। उंदी कविताएं च औने आहली कल्लै दी सोच बी ऐ ते इक पुख्तगी बी। उंदा मन्नना ऐ जे प्यार जीवन दा शंगार ऐ, इसदे बगैर जीवन नीरस होई जाहग। कवि दे शब्दें च :—

“सुहामी डगर ऐ, कोई गीत छेड़ो
एह हिरखी सफर ऐ, कोई गीत छेड़ो।”

‘इक लीकर केई परछामें’ कविता संग्रह च जीवन नां दी कविता च कवि दा आखना ऐ जे लोकें दा मन्नना ऐ जे जीवन अमर ऐ ते एह कदें बी नेई मरदा ते नां गै इसी कोई मारी सकदा ऐ। एह जीवन कुसै नाढू आंगर निरंतर चलदा रौहदा ऐ ते शरीर गी बुलबुले दा रूप दित्ता गेदा ऐ जेहदे केई रूप बनदे ते मिसदे रौहदे न इ'यै नेह भाव व्यक्त करदी कविता दे बोल न :—

“ए जीवन गलान्दे छड़ा बुलबला इक पानी दा ऐसा
जो मौती दी इकै टकोरा दे कन्नै—मिसी जन्दा इ'यां।”

इ'यां गै कविता ‘लीक—बलीक’ च कवि ने इस दुनियां गी इक चित्तरशाला दे रूपा च मन्ने दा ऐ जिस च एह भाव व्यक्त कीते दा ऐ :—

“ए दुनिया। इक चित्तरशाला। भांत सुभांते
रंग—बरंगे चित्तर इत्थे। किष ते अति सुहामे—सुंदर।”

इस्सै चाल्ली दे भाव कविता संग्रहै ‘पीड़ पखेरु सुन्नै गास’ च कविता ‘जिंदगी’ च जीवन गी ‘युगै दी पौथी’ दे इक ऐसे बरके दे समान समझेआ गेदा ऐ, जिसी कवि दे आखने मूजब, जिस च कोई विराम चिन्न नेई होने करी, अस पढ़ी ते सकनेआं, पर बिंद अड़की—अड़कियै ते अर्थ बी झाककी—झाकियै कड़नेआं —

“इस युगै दी पौथी दा
बिना विराम चिन्ने दे
इक बरका जन
रोज पढ़ने आं
अड़की—अड़कियै

ਅਰ्थ ਕਰਨੇ ਆਂ ਇਕੀ—ਯਾਕਿਕਾਈ |”

ਕਵਿ ਨੇ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰਨੋਂ ਚ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕਮ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਕਵਿ ਦੀ ‘ਚਾਨਨੀ’ ਕਵਿਤਾ ਚ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਵਰਣਨ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਚਿਤ੍ਰ ਇਧਾਂ ਏ :—

“ਰਾਤ ਚਾਨਨੀ ਝਿਲ—ਮਿਲ ਤਾਰੇ,
ਅੰਖ਼ਰ ਹੀਰੇ ਰੇਡੇ ਦੇ
ਛਰ—ਛਰ ਕਰਦੇ ਨਾਡੂ ਬਗਦੇ
ਸੁਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਛੇਡੇ ਦੇ |”

ਆਧੁਨਿਕ ਢੋਗਰੀ ਕਵਤਾ ਚ ਮਤਾ ਰੂੜਾਨ ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰਾ ਦਿਯੇ ਢੌਂਗੀ ਪ੍ਰਵੁਤਿਯਿੱਂ ਤੁਘਰ ਪਦਾਫਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਤੇ ਨਾਂ ਸਮਝ ਭਲੋਕੀ ਜਨਤਾ ਗੀ ਗੁਮਰਾਹੀ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਸ਼ਾ ਬਚਨਾ ਏ। ‘ਮਦਾਰੀ’ ਕਵਿਤਾ ਚ ਦੀਪ ਹੋਰੋਂ ਸਿਆਸੀ ਨੇਤਾਏਂ ਦੀ ਝੂਠੀ ਲਾਰਾਬਾਜੀ ਤੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ ਮੁਹਾਰਨਿਧਿਂ ਪਰ ਤਜ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਆਕਖੇ ਦਾ ਏ :—

“ਤੇਰੀ ਗਲਲੋਂ, ਭਾਖਨੋਂ ਦੀ
ਮੁਹਾਰਨੀ ਤਾਂਏ ਪਰਾਨੀ
ਰੋਜ ਸੁਨਿਧੈ ਅੰਖੀ ਗੇਦੇ ਨ
ਮੇਰੇ ਕਨਨੋਂ ਦੇ ਪਰਦੇ
ਓਹ ਮਦਾਰੀ
ਤੂਂ ਬਡਾ ਏਂ ਚਮਤਕਾਰੀ |”

ਕਵਿ ਦੀ ‘ਮੂਹਲੂਹਨੀ’ ਕਵਿਤਾ ਭਾਏਂ ਪੂਰੀ ਮਨੁਕਖ ਜਾਤਿ ਜੇਹੜੀ ਖੋਖਲੇ ਆਦਰਘ ਪਾਲਦੀ ਏ, ਪਰ ਵਾਂਗ ਕਸਦੀ ਏ। ਪਰਤਕਖ ਤੌਰਾ ਪਰ ਸਿਆਸੀ ਲੀਡਰੋਂ ਪਰ ਜੇਹਡੇ ਚਿਟਾਟੇ ਟਲਲੇ ਪਸ਼ਾਕਾਂ ਲਾਇਧੈ ਕੁਕਰੰਗੇ ਦਾ ਮੈਲਾ ਢੌਂਦੇ ਨ।

“ਅਸ ਪਸ਼ਾਕਾਂ, ਚਿਟਾਟਿਆਂ ਲਾਨਨੋਂ
ਤੇ ਢੋਨਨੋਂ ਕਾਲਖਾਂ ਤੇ ਭਾਪੇ ਦਿਧਾਂ |”

ਭੁਗਰ ਪ੍ਰਦੇ਷ ਮਨੁਕਖਤਾਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਮਸਾਲ ਰੋਗ ਏ ਪਰ ਧਰ्म ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰੇਂ ਅਪਨੀ ਸੁਆਰਥ ਭਰੋਚੀ ਨੀਤਿ ਕਹਿਯੈ ਮਨੁਕਖਾ ਗੀ ਫਿੰਗਰ—ਫਿੰਗਰ ਕਰੀ ਟਕਾਯਾ। ਭਾਇ—ਭਾਇ ਚ ਹਦਕਾਂ ਬਨੇ ਲਾਏ ਤੇ ਇਕ ਦੁਏ ਦਾ ਬੈਰੀ ਬਨਾਯਾ। ਇਸ ਬਾਰੈ 'ਰੌਨਕਾਂ' ਕਵਿਤਾ ਚ ਕਵਿ ਦਾ ਭਾਵ ਇਧਾਂ ਏ :—

“ਕਿਥ ਤੇਰੀ ਗਲਿਧੋਂ ਦੇ ਸੁਲਲਾਂ
ਕਿਥ ਮੇਰੀ ਗਲਿਧੋਂ ਦੇ ਪੱਡੇ।”

‘ਇਕ ਬਾਰੀ ਦੀ ਗਲਲ’ ਨਾਮਕ ਬਾਲ ਸੰਗ੍ਰਹ ਚ ਕੋਈ ਚੌਦਾਂ ਬਾਲ ਕਵਿਤਾਂ ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਕਲਥ ਸਨਾਨੇ ਦੇ ਰੋਚਕ ਅੰਦਾਜ ਗੀ ਗੈ ਅਪਨਾਧਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਜਿਧਾਂ :—

“ਗਲਲ ਸੇਧਾਨੇਂ ਤਾਂ ਗੈ ਆਕਖੀਂ
ਏਹੁਕੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਾਂ
ਇਕ ਸਦਾ ਗੈ ਕਲਲਮ—ਕਲਲਾ
ਦੁਏ ਮਿਲਦੇ ਜਾਰਾਂ।”

‘ਮਾਂਗਮੀ ਲਤੇ ਦੀ ਦੌਡ’ ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਚ ਦੀਪ ਨੇ ਨਿਰਾਸਾ ਦੇ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਇਸ ਚਾਲੀ ਬੁਹਾਸ਼ਸ਼ਰੇ ਦਾ ਏ :—

“ਮੇਰੇ ਅਗੋਂ ਪਿਚਛੇ
ਪਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਜਾਂ ਸਜ਼ੈ
ਏਹ ਰਾਤਾਂ ਗੈ ਰਾਤਾਂ
ਘਨੇਰਿਆਂ ਰਾਤਾਂ।”

ਹਿਰਖ ਘਾਰ ਦੀ ਦੁਨਿਆ ਚ ਸ਼ਾਯਰ ਦਾ ਖਾਲ ਬਡਾ ਦਰੁਸਤ ਏ। ਤੰਦਾ ਗਲਾਨਾ ਏ ਜੇ ਹਿਰਖੈ ਗੀ ਮਨੈ ਦੀ ਖੌਦ੍ਵਲ ਤਾਂਏ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਨ ਜੇਹੜੇ ਕਦੇਂ ਹਿਰਖੈ ਦੀ ਗੈਹਲੀ ਚਾ ਲਾਂਘੈ ਗੈ ਨੇਈ। ਹਿਰਖ ਤੇ ਮਨੈ ਦਾ ਅਨਮੋਲ ਜ਼ਜ਼ਬਾ ਏ ਜੇਹੜਾ ਰੈਕੇ ਦੇ ਰੁਕਦਾ ਨੇਈ ਤੇ ਮੋਡੇ ਦੇ ਸੁਡਦਾ ਨੇਈ :—

“ਏਹ ਹਿਰਖ ਤੇ ਏ ਮਨੈ ਦੀ ਖੌਦ੍ਵਲ, ਦਮਾਗੈ ਅੰਦਰ ਜਾਂਰ ਖਲਬਲੀ
ਸੁਨੇ ਨ ਤਾਂਏ ਗਲਾਂਦੇ ਮਹੇਸ਼ਾਂ, ਜਿਨੋਂਗੀ ਏਹਦੇ ਨ ਬਾਹ ਹੈਨ੍ਹੀ।”

प्रगतिवाद च धार्मिक शोशन दा बड़डा केन्द्र मन्दर ते मसीद मन्ने गेदे न। इ'नें थाहरें हिन्दू
मुसलमान ते लब्ही जंदे न पर कोई मनुक्ख नेर्ह लभदा। पुजारियें ते मौलवियें दी लुट्ट-धूड़ पर
शायर दो इक शोड़ च व्यंग इस चाल्ली ऐ :-

“इ'नें तिलकें ते मनकें दे कदें धोखें च निं आएओ
जेहड़े खाल्ली न बिच्चा दा मते छनकार दिंदे।”

समाज दी व्यवस्था जित्थै मेहनतकष दुएं गी ते पालदा ऐ पर आपूं अपनी मनुक्खता दे बारै च कीते
गेदे उंदे सुआल सारे समाजी प्रबंध पर इक सुआलिया चिन्न लाई दिंदे न। कवि दे इस रंग दा शोड़
इ'यां ऐ :-

“भुक्खा दो बारे च जदूं कीते सुआल किष।
मेरे लेई फैली गे बस्ती च जाल किष।”

दीप हुंदे काव्य च छंदोबद्ध शैली दी कविताएं दे कन्नै—कन्नै छंद मुक्त शैली च बी कविता लिखी
दियां न। उ'नें अपनी गज़लें च छुटियें ते लम्हियें बैहरें दा प्रयोग कीते दा ऐ। उंदी काव्यानुभूति
सुंदर रूपकें, अलंकारे दे प्रयोग कन्नै होर बी सजीव होई गेदी ऐ। गज़लें च समाजी स्थिति दी पकड़
तगड़ी ऐ :-

“इस ब'रे बी नशान्नी भेजेओ
मुस्करांदी निम्मो—झानी भेजेओ
मेरी बस्ती अत्थरुएं दे आहलड़े,
फड़फड़ांदी जिंदगानी भेजेओ।”

उंदा शरीर कसरी होने शा पैहलें हर मुषायरे, समाजिक गोष्ठियें च इस गज़ल गी बार—बार पढ़ने दा
दीप हुंदा केह रहस्य हा इसदा पता उंदी बमारी षा लगदा ऐ। इसदे परैन्त ओह लम्ही निम्मोझानी
गी भोगन लगी पे। नमें म्हीनें, परैत डोगरी साहित्य दे हौसले दे फरकदे दीप गी रात काली ते
तूफानी उप्पर जित्त दर्ज करी गे ते सदा लेई अमर दीप जगाई बैठे। इसदे कन्नै गै डोगरी भाषा दे
मैहलें दा इक होर थम्म समें दी सिनकू ने भोरी दित्ता।

9.4 अभ्यास आस्तै सुआल

1. स्वामी ब्रह्मानंद तीर्थ हुंदे कविता साहित्य दा मूल्यांकन करो।
2. शिवराम दीप हुंदे काव्य साहित्य पर लेख लिखो।

ਕਵਿਧੇਂ ਦਾ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ—ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਰੂਪਰੇਖਾ

10.1 ਉਦਦੇਸ਼ਧ

ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਤੈਹਤ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਡੱਕ. ਓ.ਪੀ. ਸ਼ਾਰਮਾ 'ਸਾਰਥੀ' ਤੇ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ' ਹੁਂਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਕਨ੍ਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਵਾਨਾ ਸੁਕਖ ਉਦਦੇਸ਼ ਏ। ਤਾਂ ਜੇ ਵਿਦਾਰਥੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਧੇਂ ਸਰਬਂਧੀ ਸੋਆਲੋਂ ਦੇ ਜਬਾਵ ਦੇਨੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਕਾਨ।

10.2 ਪਾਠ—ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿ ਡੱਕ. ਓ.ਪੀ. ਸ਼ਾਰਮਾ 'ਸਾਰਥੀ' ਤੇ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ' ਹੁਂਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਸਰਬਂਧੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਦੀ ਏ।

10.2 ਪਾਠ—ਪ੍ਰਕਿਧਾ

10.3.1 ਕਵਿ ਡੱਕ. ਓ.ਪੀ. ਸ਼ਾਰਮਾ 'ਸਾਰਥੀ' ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

- (i) ਓ.ਪੀ. ਸ਼ਾਰਮਾ 'ਸਾਰਥੀ' ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਓ.ਪੀ. ਸ਼ਾਰਮਾ 'ਸਾਰਥੀ' ਹੁਂਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਓ.ਪੀ. ਸ਼ਾਰਮਾ 'ਸਾਰਥੀ' ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

10.3.2 ਕਵਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

- (i) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੁਂਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

10.3.1 डॉ. ओ पी शर्मा 'सारथी' ते डोगरी कविता साहित्य गी उंदा योगदान

(i) जीवन परिचे

डा. ओ.पी. शर्मा 'सारथी' होर डोगरी दे उनें लखारियें चा इक न जिनें अपने सषक्त लेखन कन्नै जिस विधा च बी साहित्य रचेआ, उसी दूर पजाया। उंदे गुणे, व्यक्तित्व ते कठिन परिश्रम गी दिकिखये कोई आदमी मतासर होए बगेर नेई रेही सकदा।

डा. ओ.पी. शर्मा 'सारथी' हुंदा पिता—पुरखी ग्रां अंब घरोटा ऐ पर उंदा जन्म 19 अप्रैल 1933 ई. गी मटन कष्मीर च होआ। उंदे पिता मनसाराम शर्मा होर मैहकमा इन्कमटैक्स दी नौकरी करदे हे। दरबार मूव होने कारण 'सारथी' होर कदें जम्मू ते कदें कश्मीर औंदे जंदे रौहदे हे। इस लई इंदी किष पढाई जम्मू दे रणवीर हाई स्कूल ते किष श्रीनगर दे न्यू आर.आर. हाई स्कूल च होई। 1947 ई. दी भान च इंदी पढाई छुड़की गेई ही पर फही नौकरी दौरान इने बी.ए., आई.टी.आई. थमां आर्ट टीचरी दा डिपलोमा ते आर.एम.पी. दी डिग्री कीती।

डा. ओ.पी. शर्मा 'सारथी' हुंदी नौकरी सभने थमां पैहले आर्टिस्ट मिल्टरी पुलिस च आर्मी स्कीम आस्तै डिस्क बनाने ते कारें पर खुफिया नषान लिखने आस्तै होई। पही एह लोकें दियां तस्वीरां बनांदे रेह। 1958 च आर्मी आहले सारे सिवलियनें गी नौकरी थमां बर्खास्त करी दिता तां ओ.पी. शर्मा 'सारथी' होर बी उनें कर्मचारियें च शामल हे खीर रिजनल रिसर्च लबारटरी च इंदी नियुक्त होई गेई ते पही उत्थै तरक्की—तरक्की करदे—करदे सीनियर आर्ट अफिसर कलास—I दे औहदे तक पुज्जे। नौकरी दौरान उनें केई देष ते विदेष यात्रा कीतियां।

(ii) डॉ. ओ.पी. शर्मा 'सारथी' हुंदियां रचनां

'सारथी' होरें अपना लेखन साहित्य गज़ल कन्नै शुरू कीता। इंदे दो गज़ल संग्रह न :-

- (1) तंदा
- (2) परतां

इसदे इलावा इंदियां डोगरी दियां होर रचनां न :-

(1)	ਸੁਕਕਾ ਬਰੁਦ	(ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ)
(2)	ਲੋਕ ਗੈ ਲੋਕ	(ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ)
(3)	ਪਾਗਲ ਦਾ ਤਾਜਮੈਹਲ	(ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ)
(4)	ਯਾਤਰਾ	(ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ)
(5)	ਮਕਾਨ	(ਉਪਨਿਆਸ)
(6)	ਤ੍ਰੇਹ ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ	(ਉਪਨਿਆਸ)
(7)	ਰੇਖਮ ਦੇ ਕੀਡੇ	(ਉਪਨਿਆਸ)
(8)	ਨੰਗਾ ਰੁਕਖ	(ਉਪਨਿਆਸ)
(9)	ਪਥਰ ਤੇ ਰੰਗ	(ਉਪਨਿਆਸ)
(10)	ਮੱਥਨ	(ਨਿਬੰਧ ਸਂਗੈਹ)
(11)	ਚਿੰਤਨ	(ਨਿਬੰਧ ਸਂਗੈਹ)

ਮਾਨ—ਸਮਾਨ

- (1) ਇਨੋਂਗੀ ਇੰਦਿਯੋਂ ਰਚਨਾਏ — ‘ਸੁਕਕਾ ਬਰੁਦ’, ‘ਰੇਖਮ ਦੇ ਕੀਡੇ’ ਤੇ ‘ਪਥਰ ਤੇ ਰੰਗ’ ਪਰ ਜੇ. ਏਂਡ ਕੈ. ਅਕੈਡਮੀ ਑ਫ ਆਰਟ ਕਲਵਰ ਏਂਡ ਲੈਂਗਵੇਜ਼ਿਜ਼ ਪਾਸੇਆ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਮਿਲੀ ਚੁਕੇ ਦਾ ਏ।
- (2) ‘ਨੰਗਾ ਰੁਕਖ’ ਉਪਨਿਆਸ ਪਰ ਇਨੋਂਗੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕੈਡਮੀ, ਨਮੀਂ ਦਿਲਲੀ ਪਾਸੇਆ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਮਿਲੀ ਚੁਕੇ ਦਾ ਏ।

(iii) ਡਾਂ. ਓ.ਪੀ. ਸ਼ਰਮਾ ‘ਸਾਰਥੀ’ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

‘ਸਾਰਥੀ’ ਹੋਰ ਗਜ਼ਲ ਲਿਖਦੇ ਮੌਕੈ ਅਪਨੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤਿ ਗੀ ਗੈ ਵਿਕਤ ਕਰਦੇ ਹੋ ਜੇਹਕੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਉਂਦੀ ਝੋਲੀ ਚ ਪਾਈ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਹੀ ਤੇ ਓਹ ਅਨੁਭੂਤਿ ਇੱਨ੍ਹੀ ਤਲਖ ਤਜਰਬੇ ਤੇ ਸਚਵਾਈ ਪਰ ਟਿਕੀ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਹੀ ਜੇ ਉਸੀ ਝੁਠਲਾਯਾ ਨੇਈ ਜਾਈ ਸਕਦਾ। ਅਪਨੀ ਰਚਨੇ ਰਾਹੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਨਵਤਾ ਤੇ ਸਚਵਾਈ ਦੇ ਗਲੇ ਘੋਟਨੇ ਆਹਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਜਰਮੇਂ ਗੀ ਇਕ ਚਾਲਲੀ ਗਲਮੇਂ ਦਾ ਪਕਡਿਧੈ ਝਾੰਜੋਡੇ ਦਾ ਜਨ ਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਪਰ ਅਪਨੀ ਕੁਚਾਲੇਂ ਰਾਹੋਂ ਬਦਸੂਰਤੀ ਦਾ ਜਾਲ ਤਨੀ ਲੇਦਾ ਏ ਤੇ ਓਹਦੀ ਬੁਨਧਾਦੀ ਕਦਰੋਂ ਗੀ ਗੁਣਿਧੈ ਸਿ'ਨ੍ਹੂ ਕਡਢੀ ਟਕਾਏ ਦਾ ਏ। ਅਪਨੇ ਆਪਾ ਗੀ ਰੈਹਬਰ ਆਖਨੇ ਆਹਲੇ ਪਖਾਂਡਿਧੈਂ ਪਰ ਵਿਗ ਕਸਦੇ ਹੋਈ ‘ਸਾਰਥੀ’ ਹੋਏ ਲਿਖੇ ਦਾ ਏ ਜੋ :—

“ओ बद्दल जिसने ब’रना हा ब’री गेआ चूंबी नेई कीती
प नीतें खुट्ट हा जिंदै छडे रौले सनांदे रेह।

अज्ज समाज दा हर प्राणी इकला ऐ। ओह जां ते अपनी करनियें कारण समाज ते रिष्टोदारें द्वारा ठुकराया गेदा ऐ जां उसी जानियै समाज ते सरबंधियें ठुकराई दित्ते दा ऐ। गल्ल भामें किष बी होऐ पर मजूदा ऐसे दौर दी तस्वीर खिचदा उंदा इक शेऊर इस चाल्ली ऐ :-

“पानी सारा सुककेआ रेतै दा सागर रेही गेआ
साथ सारा खिंडेआ, इकला मसाफर रेही गेआ।”

एह गल्ल साफ ऐ जे ‘सारथी’ हुंदा लेखन इलहामिया होंदा हा। ओहदे आस्तै ओह जतन नेई हे करदे। उंदा गलाना हा जे “जिसले बी मिगी कोई शेऊर फुरदा ऐ तां में इस गल्ला दा ध्यान रक्खनां जे के बीतेआ, कोहदे पर बीतेआ ते ओहदा असर के होआ।” इक बार रस्तै चलदे इक पत्थर दिकिखयै उनें गी एह शेऊर फुरेआ हा जेहदे बैहर बजन पर उनें बाद च गज़ल लिखी ही :-

“में ते रेही आ बलगदा, फनकार आह्ला देग मिगी,
छणे दा में नक्श हा, पत्थर दा पत्थर रेही आ।

गायकी, संगीत ते उरुज दी जानकारी होने करी ‘सारथी’ होर भावे दी गहराई बारै बी ज्यादा ध्यान दिंदे हे। इयै वजह ऐ जे उंदे शेऊरें च प्रतीकें, रूपकें ते चिन्हें दा प्रयोग मता होऐ दा ऐ।

10.3.2 कवि प्रकाश प्रेमी ते डोगरी कविता साहित्य गी उंदा योगदान

(i) जीवन परिचे

डोगरी भाषा ते साहित्य गी समृद्ध करने ते खास मकामै तगर पजाने च डोगरी दे जिनें साहित्यकारें दा नांड बडे फखर कन्नै लैता जंदा ऐ उंदे च ‘प्रकाश प्रेमी’ हुंदा नांड बी इक ऐ। जिन्दी रचनाएं च इक मौलिकता ते लेखन शैली दा इक नमांपन ऐ।

प्रकाश प्रेमी हुंदा जन्म 16 अगस्त 1943 ई. गी रामनगर दे कसूरी ग्रांड च पं. बेलीराम ते श्रीमति पेसरो देवी हुंदे घर होआ। इंदे बचपन दे दिनै इन्दे घरा दी माली हालत खासी माझी ही ते उस्सै तंगियै दे हाल च इनें अपनी पंजमीं तकर दी पढ़ाई कीती ते मिडल स्कूल घोरड़ी च दाखला लेर्ड

ਲੇਅ। ਨੌਮੀਂ ਤੇ ਦਸਵੀਂ ਦੇ ਮਤੇਹਾਨ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਰਾਮਨਗਰ ਪਾਸ ਕਰਨੇ ਪਰੈਨਤ ਏਹ ਅਗਲੀ ਪਢਾਈ ਲੇਈ ਜਸ਼੍ਨ ਉਠੀ ਗੇ ਤੇ 12ਵੀਂ ਤਕਰ ਦੀ ਪਢਾਈ ਗਾਂਧੀ ਮੈਮੋਰਿਯਲ ਸਾਈਸ ਕਾਲੇਜ ਜਸ਼੍ਨ ਚ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਅਗਲੀ ਪਢਾਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਇਵੇਟ ਤੌਰ ਪਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੌਰਾਨ ਸਟੇਟ ਦੇ ਮੈਹਕਮਾ ਤਾਲੀਮ ਚ ਏਹ ਬਤੌਰ ਟੀਚਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਈ ਗੇ। ਏਹਦੇ ਪੱਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਸ਼੍ਨ ਯੁਨਿਵਰਸਿਟੀ ਥਮਾਂ ਤ੍ਰੈ ਐਮ.ਏ. ਦਿਧਾਂ ਪਰੀਕਸ਼ਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤਿਆਂ। ਨੌਕਰੀ ਦਰਾਨ ਤਰਕਕੀ ਕਰਦੇ—ਕਰਦੇ ਲੈਕਚਰਰ ਦੇ ਔਹਦੇ ਤਕ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਉਥੁੰਹਾਂ ਰਿਟਾਯਰ ਹੋਨੇਂ ਪੱਤੇ ਠੰਡੇ ਪਛਰ ਅਪਨਾ ਮਕਾਨ ਬਨਾਇਆ ਰਵਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਏਹ ਅਪਨੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਚ ਜਿਤਥੋਂ—ਜਿਤਥੋਂ ਬੀ ਗੇ, ਡੋਗਰੀ ਲਖਾਇਆਂ ਗੀ ਕਠੇਰਿਅਤ ਇਕ ਸੱਥਾ ਖੱਡੇਰਦੇ ਰੇਹ। ਇੱਨਾ ਗੈ ਨੇਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਥ—ਇਕ ਦੂਰੀ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਦੇ ਲਖਾਇਆਂ ਗੀ ਬੀ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਲਿਖਨੇ ਦੀ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਤੇ ਉਂਦੀ ਸੁਹਾਰ ਇਸ ਪਾਸੈ ਮੋਡੀ। ਏਹਦੇ ਇਲਾਵਾ ਏਹ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਮੰਡਲ ਰਾਮਨਗਰ ਬੰਦਰਾਲਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਮੰਡਲ ਰਾਮਨਗਰ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਸੱਥਾ ਜਸ਼੍ਨ ਦੇ ਮੇਸ਼ਬਰ ਬੀ ਰੇਹਦੇ ਨ।

प्रकाष प्रेमी होर सच्चे—सुच्चे ते कडैली गल्ल मूहां उप्पर आखने आहले शख्स न। सादा लबास, निवका कद्द, उच्ची वाणी ते गल्ला—गल्ला इच हास्य ते व्यंग्य दा रला गै इंदी पंछान ऐ। इंदे अंदर सोंचे दा इक सागर ठाठां मारदा लभदा ऐ।

(ii) प्रकाश प्रेमी हुंदियां रचनां

इंदी रचनाएं च शोषतें लेर्ई परेषानी, गरीबें दे जज्बातें कन्नै खेढने आहले प्रति गुस्सा, धार्मिक फसादें दा दुक्ख, बधदे भ्रष्टाचार उपर चिंता, एह सब किश साफ—साफ लभदा ऐ। एह चांहदे न जे हर कुसै गी ओहदी योग्यता ते मैहनत मताबक फल मिलै। प्रकाश प्रेमी हुन्दियां इसलै तक्कर चार रचना प्रकाशत होई दियां न. जिंदे च दौँ पद्य ते द'ऊं गद्य न :-

- (1) त्रुंबां 1980 ई. च हास्य व्यंग (लेख संग्रह)

(2) इक कोठा दस्स दुआर (कहानी संग्रह)

(3) बेददन धरती दी 1985 ई. (महाकाव्य)

(4) ललकार (कहानी संग्रह)

(iii) प्रकाश प्रेमी दी काव्य सिरजना दा मूल्यांकन

ललकार

इस कविता संग्रह च कवि ने अज्जकल दे परिवेष दी हर कुरीति उपर सरोखड़ व्यंग दे नषाने साथे दे न, कुदै परिवर्तन दी आस, कुतै पूंजीवादियें प्रति रोह ते कुदै भ्रष्टाचार गी लानत-त्राणत व्यंजनात्मक शैली च कीती दी ऐ। किष कवतां अजादी दी लड़ाई दे शहीदें गी समर्पित न ते किष समाज इच व्याप्त बुराइयें उपर चोट करादियां न।

प्रेमी हुंदा व्यंग कुदै-कुदै कोरा ते कुदै-कुदै हास्य रस कन्नै भरोचे दा ऐ। कवि देषै च व्यापत हर समस्या उपर चिंतित ऐ। शराब दी बुराई उपर लिखदे होई कवि जवान पीढ़ी गी सम्बोधित करियै इस ऐब शा छुड़कने दी सिक्ख दिंदा ऐ :—

“मौका अड़ओ होश सम्भालो
सिद्धा सुच्चा रस्ता तालो
चार ध्याडे जे जीना ऐ
नेहा पीना बी केह पीना ऐ।”

कवि ने अज्जकल दे समाज दी तस्वीर पेष करदे होई दस्से दा ऐ जे नूहें दी सड़ी मरने दे केई उदाहरण पढ़ने गी मिलदे न जिंदे च मुक्ख कारण दाज घट्ट मिलना जां ओहदी बादधू चाह दस्सी दी होंदी ऐ। इस सारे दी मूल जड़ आम तौरा पर सस्सू जां ननानू गी गै दस्से दा होंदा ऐ। कवि ने अपनी इक कविता च इस भाव गी इ'नें शब्दें च भरोए दा ऐ :—

“कुतै सस्सू गैलन परती दी।
ते धी॒ फकोंदी धरती दी।
एह नारी दुश्मन नारी दी।
जिस एहकी मत्त खलारी दी।”

धर्म दी बिगड़दी विचारधारा कवि गी चिन्तित करदी ऐ, ओह मनदा ऐ जे सच्चा धर्म मनुक्खें गी आपस च जोड़दा ऐ, हर इक रिष्टें च हिरखै दी भावना गी जगांदा ऐ पर अज्ज किष सुआर्थी ते

ਸ਼ਤੂਨੇ ਲੋਕੋਂ ਧਰਮ ਦੀ ਪਰਿਮਾਣਾ ਗੀ ਬਦਲੀ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ। ਬਨਾਵਟੀਪਨ ਮਤਾ ਹੋਈ ਗੇਦਾ ਏ। ਉਸ ਬਦਲੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਵਿ ਨੇ ਇਸ ਚਾਲੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ :—

“ਮਸੀਤ—ਚੰਚ—ਮਨਦੇਂ
ਖੁਦਾ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ
ਖੁਦਾਈ ਖਲਕ ਖਾਨੇ ਤੇ
ਵਿਸੋਂ ਦੀ ਫਸਲ ਰਾਹਨੇ ਤੇ
ਤਧਾਰ ਹੈਲ ਹੋਂਦਾ ਏ
ਚੁਬਕਖਾ ਭੀ ਬੰਡੋਦਾ ਏ।”

ਕਵਿ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਏਹ ਕਵਤਾਂ ਮਨੁਕਖੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਮਨੁਕਖੀ ਅਨੁਭੂਤਿਯੋਂ ਦਿਧਾਂ ਅਭਿਵਿਕਿਤਿਆਂ ਨ। ਕਵਿ ਧਰਮਿਥ ਰੂਪੈ ਚ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ੋਂ ਗੀ ਸਸੂਸ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ੋਂ ਦੇ ਕਾਰਣੋਂ ਗੀ ਸਮਝਿਅਤੇ ਕਵਤਾਂ ਰਾਹੋਂ ਆਮ—ਜਨ ਤਕ ਪਯਾਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਏ।

‘ਬੇਦਨ ਧਰਤੀ ਦੀ’ ਡੋਗਰੀ ਚ ਛਪੇ ਦਾ ਦੂਆ ਮਹਾਕਾਵਿ ਏ। ਏਹ ਮਹਾਕਾਵਿ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਇਕ ਅਨਮੋਲ ਰਤਨ ਏ। ਏਹ ਇਕ ਨਾਯਿਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਵਿ ਏ। ਏਹ ਮਹਾਕਾਵਿ ਪੌਰਾਣਿਕ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰੋਂ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਤੱਥ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਇਸ ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੇ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰ ਨ — ਰੇਣੁਕਾ, ਸੁਨੈਨਾ, ਸੀਤਾ ਬਗੈਰਾ। ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੁਂਦੇ ਇਸ ਮਹਾਕਾਵਿ ਚ ਪ੍ਰਾਕੂਤਿਕ, ਭਾਵਗਤ, ਵਾਤਸਲਿਆਂ—ਪ੍ਰੇਮ, ਭਗੌਲਿਕ, ਚਰਿਤ੍ਰਗਤ ਆਦਿ ਵਿਖੇਂ ਗੀ ਅਧਾਰ ਬਨਾਏ ਦਾ ਏ।

ਗੁਡਕਦੇ—ਗਰਜਦੇ ਔਂਦੇ ਬਦਲੋਂ ਦੀ ਸਿਥਤਿ ਪਰ ਰੋ਷ਨੀ ਪਾਂਦੇ ਨ। ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਸੁਨਦਰ ਦਕਖ ਦੀ ਝਲਕ ਪ੍ਰਸ਼ਤੁਤ ਕਰਦੇ ਨ :—

“ਦੂਰ ਗੁਡਕਦੇ ਬਦਲ ਬਜ਼ੋਂਦੇ,
ਕੱਤ ਕੁਸੈ ਦਾ ਆਧਾ
ਇਕ ਲਜ਼ਾ ਨੇ ਦੋਹਰੀ ਹੋਂਦੀ
ਹੋਰਨੋਂ ਹਾਸ਼ਸਾ ਪਾਧਾ।”

ਸੀਤਾ ਸਵਧਾਵ ਆਸਤੈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਪਰ ਸਜਾਈ ਗੇਦੀ ਮਿਥਿਲਾ ਨਗਰੀ ਚ ਰਾਜਕੁਮਾਰੋਂ ਦੇ ਔਨੇ ਪਰ ਤਾਨੋਗੀ ਸੁਰਗੈ ਦੀ ਜਾਈ ਸਸੂਸ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਰਾਮ—ਲਛਮਨ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੇ ਮਿਥਿਲਾ ਨਗਰੀ ਦੇ ਸੌਂਦਰਧ ਦੀ ਅਮਿਵਿਕਿਤ ਕਰਦੇ ਕਹਿ ਦੇ ਬੋਲ ਨ :—

“ਜਾਡ—ਬਸ਼ਿਤਿਯਾਂ—ਨਦਿਆਂ ਟਪੀ,
ਪੁਜ੍ਜੇ ਮਿਥਲਾ ਆਈ।
ਮਿਥਲਾ ਸਾਰੀ ਲਗਦੀ ਜਿ'ਧਾਂ,
ਸੁਰਗ ਪੁਰੈ ਦੀ ਜਾਈ।”

ਵਾਤਸਲਿਆ ਭਾਵ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਾਤਾ ਸੁਨੈਨਾ ਆਸੇਆ ਬਾਲਡੀ ਸੀਤਾ ਗੀ ਲੋਰੀ ਦੇਨੇ ਦੇ ਸਾਂਦਰਖ ਚ ਹੋਂਦੀ ਐ। ਲੋਰੀ
ਦੇ ਬੋਲ ਨ :—

“ਸੀਤਾ ਗੀ ਰਾਨੀ ਖਡਾਂਹਦੀ ਐ ਰੋਜ,
ਲੋਰੀ ਦੇਈ, ਗੀਤ ਗਾਂਦੀ ਐ ਰੋਜ।
ਸ਼ੇਈ ਜਾ, ਤੂਂ ਸ਼ੇਈ ਜਾ, ਧਰਤੀ ਦੀ ਧੀ,
ਖੁਣੀ ਮੇਰੀ ਲੇਈ ਜਾ ਤੂਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਧੀ।”

ਇਸ ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੀ ਨਾਥਿਕਾ ਇਕ ਉਦਾਤ ਚਰਿਤ ਆਹਲੀ ਮਹਾਨ ਨਾਰੀ ਐ। ਓਹ ਇਕ ਆਦਰਘ ਨਾਰੀ ਐ ਤੇ ਪੂਰੀ
ਚਾਲੀ ਪਤਿ ਗੀ ਸਮਰਪਿਤ ਐ। ਪਤਿ ਦੀ ਆਜ਼ਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਚ ਬਜ਼ੀ ਦੀ ਓਹ ਇਕ ਮਹਾਨ् ਸਤੀ ਏ। ਪ੍ਰੇਮੀ ਛੋਰ
ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਇਕ ਐਸੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਨੇ ਆਹਲੇ ਲੇਖਕ ਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ—ਅੰਦਾਜ ਨੇਈ ਕੀਤਾ ਜਾਈ
ਸਕਦਾ।

10.4 ਅੰਭਿਆਸ ਆਸਤੈ ਸੁਆਲ

1. ਓ.ਪੀ. ਸ਼ਰਮਾ ‘ਸਾਰਥੀ’ ਹੁਂਦੀ ਕਹਿਤਾਏਂ ਦਾ ਭਾਵ—ਪਕਖ ਤੇ ਕਲਾ—ਪਕਖ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਮੂਲਧਾਂਕਨ
ਕਰੋ।
2. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੁਂਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਓ।

ਕਵਿਯੇਂ ਦਾ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ—ਸਾਹਿਤਿਗੀ ਉੱਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਰੂਪਰੇਖਾ

11.1 ਉਦਦੇਸ਼ਧ

ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕਵਿ ਡੱਕੇ ਅਰਵਿੰਦ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਦੀ ਪੈਹਲੀ ਕਵਿਤੀ ਪਦਮਸ਼੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤਿ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੁਂਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤ ਕਨ੍ਹੈ ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਵਾਨਾ ਮੁਕਖ ਉਦਦੇਸ਼ਧ ਏ ਤਾਂ ਜੇ ਛਾਤ੍ਰ ਉੱਦੇ ਸਰਬਾਂਧੋਂ ਚ ਸੋਆਲਾਂ ਦੇ ਜਬਾਵ ਦੇਈ ਸਕਨੇ ਚ ਕੁ਷ਲਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਨ।

11.2 ਪਾਠ—ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿ ਡੱਕੇ ਅਰਵਿੰਦ ਤੇ ਕਵਿਤੀ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਗੀ ਸਰਬਾਂਧੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਦੀ ਏ।

11.3 ਪਾਠ—ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ

11.3.1 ਕਵਿ ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਗੀ ਉੱਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

- (i) ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦ ਹੁਂਦਿਧਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

11.3.2 ਕਵਿਤੀ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਗੀ ਉੱਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

- (i) ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੁਂਦਿਧਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

11.3.1 कवि अरविन्द ते डोगरी कविता साहित्य गी उंदा योगदान

(i) जीवन परिचे

इक साहित्यकार साहित्य दे बादधे—विकास लेर्ड बड़ी मेहनत ते लगन कन्नै कम्म करियै उस च अपना नांड बनांदा ऐ ते साहित्यकारे दी कतार च आई बौहदा ऐ। हर इक साहित्यकार दी अपनी इक पंछान होंदी ऐ। पर जेकर ऐसे नांड साहित्य कोला बक्ख करी लैते जान तां साहित्य किष फिकका जन बझोन लगी पौंदा ऐ। ऐसे गै नाएं च इक नांड ऐ—‘डा. अरविन्द’। जिंदियें कृतियें च इक सच्चाई ऐ, उंदा लिखने दा खास ढंग ऐ, गूढ़ चिंतन ऐ।

डोगरी भाषा दे विषिष्ट कवि, साहित्यकार ते कला प्रेमी डा. अरविन्द हुंदा पूरा नांड डॉ. अरविन्द रैणा ऐ। इन्दा जन्म 13 अक्टूबर सन् 1950 ई. गी जम्मू दी पक्की ढक्की दे म्हल्ले च रौहने आहले मन्ने—परमन्ने दे विद्वान डॉ. अनन्त राम शास्त्री ते श्रीमती शांति देवी हुंदे घर होआ। इंदे पिता डॉ. अनन्त राम शास्त्री हुंदा योगदान ते तरक्की आस्तै सराहनेजोग ऐ। डॉ. हुंदी माता जी सुलझी दियां ते घरेलू कम्मे काजें च निपुण महिला न। डॉ. होर त्रै भ्रात न ते इंदी इक भैन ऐ। डॉ. होर बचपन थमां गै बड़ी त्रिक्खी बुद्धि आहले ते संवेदनषील व्यक्तित्व दे मालक रेह न। इंदे घरा दा म्हौल साहित्यक रुचि—रुज्जाने आहला रेहा ऐ जिसदा प्रभाव इंदे व्यक्तित्व पर खास तौरा पर पेआ। एह बचपने थमां गै पढ़ने—लिखने च खास रुचि लैंदे रेह। डॉ. अरविन्द हुंदी पढ़ाई दा श्री गणेष जम्मू दे सनातन धर्म हायर सकैण्डरी स्कूल थमां होआ। इसदे परैत्त इ'नें अपनी एम.बी.बी.एस. दी पढ़ाई कश्मीर मैडिकल कालेज थमां पूरी कीती। डॉ. अरविन्द होर पेषे थमां डाक्टर न। डाक्टर दा पेषा अपनाना इंदा मुँडै थमां शौक रेहा हा जिसी इ'नें अपनी लगन ते साधना कन्नै हासल करी लैता। डॉ. अरविन्द हुंदे दो बच्चे इक जागत ते इक धीड ऐ। डाक्टर बनने दे शौक दे कन्नै—कन्नै पढ़ाई—लिखाई करना, संगीत सुनना ते गाना बी इ'नेंगी बड़ा पसंद हा। एह बचपने च शौकिया तौर उपर कदें—कदें स्टेज उपर गांदे बी हे। कालेज च पढ़दे होई इ'नें किश इक गज़ला लिखियां जेहङ्गियां एह गांदे बी हे। डॉ. अरविन्द होर बड़े गै संवेदनषील, खुष रौहने, सिद्दे ते आषावादी नजरियें आहले व्यक्ति न। एह बड़े गै मिलनसार व्यक्ति, सभनें कन्नै प्यार करने आहले ते हस्सियै

ਬੋਲਨੇ ਆਹਲੇ ਨ। ਇੰਦਿਯੇਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਗੀ ਪਢਿਯੈ ਇਧਾਂ ਬੜ੍ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਏਹ ਅਪਨੇ ਆਪੈ ਕਨੈ ਗੈ ਸੁਆਲ ਕਰਾਵੇ ਨ ਤੇ ਅਪਨੇ ਕੋਲਾ ਗੈ ਉਸਦਾ ਹਲ ਪੁਛਾ ਕਰਦੇ ਨ।

(ii) ਡਾਂ. ਅਰਵਿੰਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ

ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਖੇਤਰੈ ਚ ਔਨੇ ਆਸਟੈ ਡਾਂ. ਅਰਵਿੰਦ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਮਹੌਲ ਅਪਨੇ ਘਰੈ ਚ ਗੈ ਉਪਲਥਿ ਹਾ। ਇਂਦੇ ਘਰੈ ਦਾ ਮਹੌਲ ਸਾਹਿਤਿਕ ਹਾ। ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿਕਾਰੋਂ ਕਨੈ ਇੰਦੀ ਪਾਂਥਾਨ ਬਚਪਨੈ ਚ ਗੈ ਸੈਹਜ—ਸਭਾਏਂ ਹੋਈ ਗੇਈ। ਇਸ ਆਸਟੈ ਇਨੋਂਗੀ ਡੋਗਰੀ ਚ ਲਿਖਨੇ ਆਸਟੈ ਕੋਈ ਮਤਾ ਸੋਚਨਾ ਨੇਈ ਪੇਆ। ਲਿਖਨੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੇ ਇਨੋਂ ਕਾਲੇਜ ਦੀ ਪਢਾਈ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਗੈ ਕਿੱਤੀ ਹੀ। 1973–75 ਦੇ ਸਮੇਂ ਚ ਇਨੋਂ ਅਪਨੀ ਪੈਹਲੀ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਬਦਲੋਂਦੇ ਸਾਂਦਰਭ’ ਲਿਖਿਯੈ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਸੁਣਦ ਪਾਯਾ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਨ् 1989 ਚ ਇੰਦਾ ਪੈਹਲਾ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ ‘ਮੇਰਾ ਸਫਰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ’ ਛਪਿਯੈ ਸਾਮਨੈ ਆਯਾ। ਤੇ ਸਨ् 1997 ਚ ਇੰਦਾ ਦੂਆ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ “ਖੋਜ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ...” ਛਪਿਯੈ ਪਾਠਕਾਂ ਤਗਰ ਪੁੱਜਾ।

(iii) ਡਾਂ. ਅਰਵਿੰਦ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

‘ਮੇਰਾ ਸਫਰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ’ ਡਾਂ. ਅਰਵਿੰਦ ਹੁੰਦੇ ਪੈਹਲੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਕੁਲ 69 ਕਵਿਤਾਂ ਸ਼ੁਦਾਲਤ ਕੀਤਿਆਂ ਗੇਵਿਆਂ ਨ। ਇਨੋਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦਾ ਖਾਸ ਗੁਣ ਏਹ ਏ ਜੇ ਏਹ ਕਵਿਤਾਂ ਮਾਹਨੂ ਦਾ ਸਤਰ ਉਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਅਨੰਦਰ ਉਗਦੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦਾ ਏਹਸਾਸ ਬੀ ਉਸਗੀ ਕਰਾਂਦਿਆਂ ਨ। ਇੰਦੀ ਹਰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਸ਼ ਕੋਲਾ ਲੇਇਧੈ ਖੀਰੈ ਤਗਰ ਵਿਚਾਰ—ਤਰਾਂਗੋਂ ਦਿਧਾਂ ਲੈਹਰਾਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਿਆਂ ਨ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਸੁਕਖ ਵਿ਷ੇ ਨ — ਸਮਾਜਕ, ਰਿਕਾਵ, ਮੌਤ ਦੇ ਨੇਕਾਂ ਰੰਗ, ਮਨੁਕਥੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਗੀ ਸਮਝਨੇ ਤੇ ਇਸਦੇ ਉਪਰ ਪੇਦੇ ਪੱਡੇ ਗੀ ਗੋਹਾਡਿਧੈ ਅਸ਼ਿਤਤਵ ਦੀ ਖੋਜ, ਜਡੇ ਥਮਾਂ ਕਟੋਈ ਜਾਨੇ ਪਰੈਨਤ ਪਰਤਿਯੈ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਤ੃ਣਾ ਆਦਿ ਦੇ ਭਾਵੋਂ—ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੀ ਬੁਨਤਰ।

ਡਾਂ. ਅਰਵਿੰਦ ਹੋਰੋਂ ਮਾਊ ਦੇ ਚੇਤੇ ਗੀ ਲੇਇਧੈ ਰਚੀ ਗੇਦੀ ‘ਜੁਰਿਧਿਆਂ’ ਨਾਂਡ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਵਾਤਸਲਿ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸਮਤਾ ਦੇ ਕੋਮਲ ਭਾਵ ਗੀ ਗੋਹਾਡੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਚ ਇਕ ਮਾਊ ਦੇ ਜਨਮ ਕਥਾ ਲੇਇਧੈ ਬਢੇਪੇ ਤਗਰ ਦੀ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਅਵਰਥਾਏਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬੜੀ ਬਰੀਕੀ ਕਨੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਖਾਸ ਕਰਿਧੈ ਉਸਦੇ ਚ ਇਕ ਧੀਓ, ਪਲੀ, ਮਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪੋਂ ਪਰ ਰੋ਷ਨੀ ਪਾਈ ਦੀ ਏ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਓਹ ਜੀਵਨ ਚ ਬਲਲੋਂ—ਬਲਲੋਂ ਖਤਮ ਹੋਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸਦੇ ਦਰਦ ਗੀ ਨੇਈ ਸਮਝਨਾ ਪਰ ਕਵਿ ਇਕ ਬਾਰੀ ਪਰਤਿਯੈ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਗੀ ਇਕ ਕੁਝੀ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਦਿਕਖਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਏ। ਤੁੰਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ :—

राहडे लई रंग,
दपट्टे लई कनारी
तविया दे पारा, पुल्ले ते रंगले गीहटें —
सब किष में तुई आहन्नी देगा,
इक दिन पही ओह कुडी बनी जा,
मां।
बस इक दिन | (झुरिया)

(झुरियां)

‘ਖੋਜ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਦੀ’ ਦ੍ਰਾਏ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਕੁਲ 37 ਕਵਿਤਾਂ ਸੰਕਲਤ ਨ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਇਧਾਂ ਬਜ਼ਾਂਦਾ ਏ ਜੇ ਕਵਿ ਸਚਵੇਂ ਗੈ ਕੁਸੈ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਗੇ ਦਾ ਏ ਜਿਧਾਂ ਸਮਾਂ ਕੇਹ ਐ? ਜਨਮ—ਮਰਨ ਕੇਹ ਐ? ਅਸੱਗੀ ਜੋ ਕਿਥ ਇਸ ਸਮਾਜ ਚ ਲਭਾ ਕਰਦਾ ਏ ਜਾਂ ਜੋ ਕਿਥ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜੈ ਚ ਹੋਆ ਕਰਦਾ ਏ ਤਾਂਏ ਸਚਵੇਂ ਏ ਜਾਂ ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਬੀ ਕਿਥ ਹੋਰ ਏ। ਇਸ ਸਮਾਜੈ ਚ ਇਨ੍ਹਿਯਾਂ ਦੁਕਖ ਤਕਲੀਫਾਂ ਤੇ ਬੁਰਾਇਆਂ ਕੀ ਨ? ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਭਨੋਂ ਸੁਆਲੋਂ ਦੀ ਖੋਜ ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਮਿਲਦੀ ਏ। ਕਵਿ ਅਰਾਵਿੰਦ ਹੋਰੋਂ ਬਾਲ ਮਨੋਵ੃ਤਿ ਗੀ ਲੇਝਿਧੈ ਰਚੀ ਗੇਦੀ ‘ਤੁਸੁ ਦਾ ਜੁਗਨੂ’ ਨਾਂਦ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਬਚਵੇਂ ਦੇ ਕੋਮਲ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਗੋਹਾਡੇ ਦਾ ਏ। ਬਚਵੇਂ ਠੀਕ ਤੇ ਗਲਤ, ਸੁਮਕਨ ਤੇ ਨਾਸੁਮਕਨ ਚ ਫਕਕ ਮੇਦ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦੇ। ਓਹ ਸਭਨੋਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਜਨੇਹਾ ਸਮਝਾਦੇ ਨ, ਭਾਏਂ ਓਹ ਇਕ ਜੁਗਨੂ ਗੈ ਕੀ ਨੇਈ ਹੋਏ। ਤੁਸੁ ਜੁਗਨੂ ਕਨੈ ਖੇਢਦਾ—ਖੇਢਦਾ ਥਕਕੀ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਉਸਗੀ ਲਗਦਾ ਏ ਜਿਧਾਂ ਓਹਟੀ ਮਾਂ ਉਸਗੀ ਮਿਲਨੇ ਆਸਤੈ ਬਲਗਾ ਕਰਦੀ ਏ ਉਸੈ ਚਾਲਲੀ ਇਸ ਜੁਗਨੂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੀ ਉਸਗੀ ਬਲਗਾ ਕਰਦੀ ਹੋਨੀ ਏ। ਬਾਲ—ਭਾਵ ਦੇ ਇਸ ਸੁਨਹਰੇ ਸ਼ਬਦਚਿੜ੍ਹ ਗੀ ਕਵਿ ਨੇ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਵਿਕਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ :-

राहडे लेई रंग,
 "खेढी—खेढी
 जुगनू कन्नै
 जिसलै थक्केआ
 डब्बी खो'ल्ली
 उसी गलाया
 अपनी मम्मी कोल मैं चलेआ सोने गित्तै
 जा! तुगी बी तेरी मां बलगा दी होनी।"

ਇਸ ਚਾਲੀ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾ ਤਾਂ ਡੱਕੋਵਾਂ ਅਰਵਿੰਦ ਹੁੰਦਾ ਡੋਗਰੀ ਜਗਤ ਗੀ ਬੜਾ ਟਕੋਹਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਐ। ਓਹ ਕੁਝੈ ਬੀ ਚੀਜ਼ ਗੀ ਜਿ'ਧਾਂ ਏ ਤਾਂ ਗੈ ਸ਼ੀਕਾਰਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਉਸਦੀ ਪੂਰੀ ਖੋਜ—ਪਤਾਲ ਕਰਿਥੈ ਗੈ ਉਸਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਅਪਨੀ ਰਾਤ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਨੇ ਆਹਲੀ ਸ਼ਖਸੀਧਤ ਨ। ਏਹ ਬਾਹਰੀ ਲਿਕਾਂ—ਮਿਕਾਂ ਤੇ ਝੂਠੀ ਵਾਹੋ—ਵਾਹੀ ਦੇ ਹਾਸੀ ਨੇਈ ਨ। ਏਹ ਅਪਨੇ ਆਪ ਚ ਮਗਨ ਰੌਂਹਦੇ ਨ। ਇੰਦਿਹਾਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਗਹਨ ਚਿੱਤਨ ਤੇ ਵਿਲੇ਷ਣ ਏ ਤੇ ਅਪਨਾ ਗੈ ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਏ ਜੇਹੜੀ ਉਨੋਂਗੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਦੂਏ ਕਵਿਧੇਂ ਸ਼ਾ ਬਕਖ ਕਰਦੀ ਏ ਉਨੋਂਗੀ ਕਵਤਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਆਸਤੈ ਬੌਦਿਕਤਾ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਨੇਈ ਲੈਨਾ ਪੌਂਦਾ ਬਲਕੇ ਓਹ ਆਪ—ਮੁਹਾਰੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਾ ਕੋਰਜੂ ਸੀਰੋਂ ਆਂਗਰ ਫੁਟਾਈ ਨਿਕਲੀ ਦਿਧਾਂ ਨ।

11.3.2 ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਤੱਦਾ ਜੋਗਦਾਨ

(i) ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ

ਅਪਨੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਰਾਹੋਂ ਭੁਗਗਰ, ਡੋਗਰੀ ਤੇ ਡੋਗਰੇਂ ਦੀ ਦੂਰਾ—ਦੂਰਾ ਤਗਰ ਪਨਘਾਨ ਕਰਾਨੇ ਆਹਲੀ ਸ਼ਖਸੀਧਤ ਦਾ ਨਾਂਡ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਏ। ਏਹ ਓਹ ਇਕਕਲੀ ਕਵਿਤੀ ਏ ਜੇਹੜੀ ਅਪਨੀ ਹੌਲੀ ਬਰੇਸਾ ਚ ਗੈ ਡੋਗਰੀ ਦੀ ਤੈਹਰੀਕ ਚਲਾਨੇ ਆਹਲੇ ਕਵਿ—ਲਖਾਰਿਧੇਂ ਦੇ ਪੈਹਲੇ ਕਾਫਲੇ ਕਨੈ ਆਨੀ ਰਲੀ ਹੀ। ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਦਾ ਜਨਮ ਸਨ् 1940 ਈ. ਗੀ ਜਮ੍ਮੂ ਸ਼ੈਹਰਾ ਚ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਸਾਂਕ੍ਰਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪਾਂ ਜਯਦੇਵ ਬਡੂ ਹੁੰਦੇ ਘਰ ਹੋਆ ਜੇਹੜੇ ਮੀਰਪੁਰ ਕਾਲੇਜ ਚ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਾਧਿਕਾਰਕ ਹੈ। ਘਰੈ ਚ ਪਡਾਈ—ਲਖਾਈ ਦਾ ਮਹੌਲ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਪਦਮਾ ਗੀ ਬਚਪਨ ਚ ਗੈ ਸਾਂਕ੍ਰਤ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪਦ ਗਾਨੇ ਦਾ ਬੜਾ ਸ਼ੌਕ ਹਾ। ਸ਼ੁਦਧ—ਉਚਵਾਰਣ ਤੇ ਸੁਰੀਲੇ ਕੌਂਠ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹਾ ਜੇ ਹਰ ਕੋਈ ਸ਼੍ਰੋਤਾ ਇੰਦਾ ਸ਼ਲੋਕ ਪਾਠ ਸੁਨਿਯੈ ਮਨਤਮੁਗਧ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ। ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਗੀ ਗਾਨੇ ਤੇ ਅਪਨੇ ਪਾਸੇਆ ਤੰਦੇ ਚ ਹੋਰ ਬਨ੍ਧ ਜੋਡਨੇ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਬੀ ਬਚਪੁਨੇ ਚ ਗੈ ਬੱਡੀ ਹਾਵੀ ਹੀ। ਪਰ 1947 ਈ. ਚ ਪਾਕਿਸ਼ਟਾਨੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਹਫਰਾ—ਤਫਰੀ ਚ ਮੀਰਪੁਰ ਥਮਾਂ ਜਮ੍ਮੂ ਔਂਦੇ ਹੋਈ ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਸ਼ੇ ਚ ਗੈ ਖੂਨੀ ਹਾਦਸੇ ਦੇ ਸ਼ਕਾਰ ਹੋਈ ਗੇ। ਪਿਤਾਜੀ ਦੇ ਇਸ ਹਾਦਸੇ ਦਾ ਪਦਮਾ ਦੇ ਕ ਮਨੈ ਪਰ ਬੜਾ ਢੂਹਗਾ ਅਸ਼ਰ ਪੇਆ ਓਹ ਇਕ ਦਸ ਅੱਤਰਮੁਖੀ ਹੋਈ ਗੇਈ ਤੇ ਆਤਮ ਚਿੱਤਨ ਆਹਲੀ ਬਕਖੀ ਟੁਰੀ ਪੇਈ। ਇਧਾਂ ਤਾਂਦੇ ਚਿੱਤਨ ਦੇ ਗੁਣ ਬਧਨ ਲਗੀ ਪੇ। ਇੰਦਾ ਬਾਹਾਂ ‘ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ’ ਹੁੰਦੇ ਕਨੈ ਹੋਆ ਜੇਹੜਾ ਸਫਲ ਨੇਈ ਰੇਹਾ। ਹੂਨ ਏਹ ‘ਸਿੱਹ ਬਨ੍ਧੁ’ ਹੁੰਦੇ ਕਨੈ ਬਾਹਾਂ ਬਧਨ ਚ ਬੜੀ ਦਿਧਾਂ ਨ। ਆਕਾ਷ਵਾਣੀ ਦਿਲ੍ਲੀ ਥਮਾਂ ਬਤੌਰ ਅਨੌਸਰ ਰਟੈਂਧਰ ਹੋਨੇ ਪੈਰੈਨਟ ਅਜ਼—ਕਲ ਅਪਨੇ ਘਰ ਗੈ ਕਾਵਿ—ਸਾਧਨਾ ਚ ਰੁਜ਼ੀ ਦਿਧਾਂ ਨ।

(ii) ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੁੰਦਿਧਾਂ ਰਚਨਾਂ

ਸਨ् 1955–56 ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਇਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿ ਗੋਢੀ ਚ ਪਦਮਾ ਨੇ ਜਿਸਲੈ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾ 'ਏਹ ਰਾਜੇ ਦਿਯਾਂ ਮਂਡਿਆਂ ਤੁੰਦਿਆਂ ਨ' ਪਛੀ ਉਸਲੈ ਸਬੈ ਪਰਾਨੇ ਲਖਾਰੀ ਤੇ ਕਵਿ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਛੋਈ ਗੇ, ਕੀ ਜੇ ਤੰਦੀ ਪੈਹਲੀ ਗੈ ਕਵਿਤਾ ਬਡੀ ਸੁਨਦਰ ਭਾਵਪੂਰਣ ਤੇ ਤਚੀ ਸੋਚ ਆਹਲੀ ਹੀ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਬੋਲ ਨ :—

“ਮੂੰਹ ਪੇਦਾ ਗ੍ਰਾਹ ਜਿ’ਨੇ ਖੂਸੀ ਲੇਆ,
ਅਨਬਨੇਆ ਲਹੂ ਜਿ’ਨੇ ਚੂਸੀ ਲੇਆ
ਸਾਡੇ ਮੁਜ਼ਜੇ ਤਡੱਪਨੇ ਰੋਨ ਆਹਲਾ
ਦਿਨ ਜਿ’ਨੇ ਸ਼ਾਹੇਂ ਗੀ ਦੂਸੀ ਗੇਆ
ਸਾਡੇ ਕਮਦੇ ਹਥੋਂ ਗੀ ਸੁ’ਟਟੀ ਸੋਟੂ
ਛੁੜੇਆ ਅਕਖੀਂ ਅਗੇਂ ਨਿਂ ਇਕ ਲੋਟੂ
ਜੇਹਡੇ ਫਾਂਡਿਯੈ ਸਾਡੇ ਪਟਾਰ ਲੇਈ ਗੇ,
ਤੁੰਦਿਆਂ ਲਦਦੀ ਦਿਯਾਂ ਘੋਡਿਆਂ ਤੁੰਦਿਆਂ ਨ?
ਏਹ ਰਾਜੇ ਦਿਯਾਂ ਮਂਡਿਆਂ ਤੁੰਦਿਆਂ ਨ।”

ਏਹ ਕਵਿਤਾ ਅਪਨੀ ਮਾਰ੍ਮਕ, ਸ਼ੈਲੀ, ਜਾਨਦਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਪੈਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪਦਮਾ ਹੁੰਦਿਯੋਂ ਉਤਸ ਰਚਨਾਏਂ ਚਾ ਇਕ ਏ। ਇਸ ਚ ਕਵਿਤੀ ਨੇ ਮਾਸੂਸ ਜਨਤਾ ਦਾ ਸ਼ੋ਷ਨ ਕਰਨੇ ਆਹਲੀ, ਉਸ ਪਰ ਜੁਲਮ ਢਾਨੇ ਆਹਲੀ ਸਾਮਨੀ ਪਰਮਪਰਾ ਪਰ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਇੰਦਿਹਿ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬਾਹਰ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :—

(1)	ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਮੇਰੇ ਗੀਤ	(ਕਵਿਤਾ ਸਂਗ੍ਰੈਹ)	1969
(2)	ਤਵੀ ਤੇ ਚਚਾਂ	(ਕਵਿਤਾ ਸਂਗ੍ਰੈਹ)	1976
(3)	ਨਵੇਂ ਗਲਿਆਂ	(ਕਵਿਤਾ ਸਂਗ੍ਰੈਹ)	1982
(4)	ਪੋਟਾ—ਪੋਟਾ ਨਿੰਬਲ	(ਕਵਿਤਾ ਸਂਗ੍ਰੈਹ)	1987
(5)	ਉਤਰਬੈਹਨੀ	(ਕਵਿਤਾ ਸਂਗ੍ਰੈਹ)	1992
(6)	ਧੰਥਿਆਂ	(ਚਮੁਖੇ ਸਂਗ੍ਰੈਹ)	1999
(7)	ਅਕਖਰ ਕੁਡ	(ਕਵਿਤਾ ਸਂਗ੍ਰੈਹ)	2002
(8)	ਇਕ ਹੀ ਸੁਗਗੀ	(ਉਪਨਿਆਸ)	2004
(9)	ਚਿੱਤ—ਚੇਤੋ	(ਆਤਸਕਥਾ)	2007
(10)	ਰਤਿਆਂ	(ਚਮੁਖੇ ਸਂਗ੍ਰੈਹ)	2009

ਸਮਾਨ

ਭਾਰਤੀ ਭਾਖਾਏਂ ਗੀ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੁੰਦਿਯੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਮੁਲਿਅਂ ਸੇਵਾਏਂ ਕਰੀ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਵਿਤੀ ਗੀ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀ—ਅਨਤਰਾ਷ਟ੍ਰੀ ਸ਼ਤਰ ਦੇ ਕੇਇਂਧੋਂ ਪ੍ਰਤਿ਷਼ਠਤ ਸਮਾਨੋਂ ਕਨੌ ਸਮਾਨੇਆ ਗੇਆ ਏ ਜਿਸ ਉਪਰ ਪੂਰੇ ਢੁਗਗਰ ਗੀ ਫਖਰ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਨੋਂ ਦਾ ਮੁਖਤਸਰ ਬਾਬੈਂ ਇਹਾਂ ਏ :—

1. 'ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਮੇਰੇ ਗੀਤ' ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਂਹ ਉਪਰ 1971 ਬਾਰੇ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।
2. 'ਨਹੀਂ ਰਿਆਂ ਗਲਿਆਂ' ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਂਹ ਪਰ 1983 ਬਾਰੇ ਚ ਜਸ਼੍ਮੂ—ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।
3. 'ਪੋਟਾ—ਪੋਟਾ ਨਿਮ੍ਬਲ' ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਂਹ ਪਰ 1988 ਬਾਰੇ ਚ. ਜਸ਼੍ਮੂ—ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।
4. 1989 ਬਾਰੇ ਚ ਜੇ. ਏਣਡ ਕੇ. ਰੋਬ ਑ਫ ਆਨਰ ਤੇ ਉਤਤਰਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਕੈਡਮੀ, ਲਖਨਊ ਥਮਾਂ ਸੌਹਾਦ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।
5. 1990 ਬਾਰੇ ਚ ਹਾਰਮੋਨੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।
6. 1993 ਬਾਰੇ ਚ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਧ ਕਲਾ ਸ਼੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।
7. 'ਕੋਈ ਨੋਈ ਦੂਆ' ਅਨੁਵਾਦ ਪਰ 2000 ਬਾਰੇ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।
8. 26 ਜਨਵਰੀ 2001 ਗੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾ਷ਟ੍ਰਪਤਿ ਹੁੰਦੇ ਆਸ਼ਵੇਆ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।

(iii) ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

ਪਦਮਾ ਹੁੰਦੇ ਪੱਧੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਂਹ ਦਿਧੋਂ ਕਵਿਤਾਓਂ ਚ ਬਨਨ—ਸਬਨਨੇ ਭਾਵ ਤੇ ਭਾਖਾ ਦਾ ਸਨਾਕਡਾ ਜੋਗ ਏ। ਕੁਤੈ ਨਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿ ਸਮਾਜੀ ਪਰਮਪਰਾਏਂ ਦਾ ਕ੍ਰੂਰ ਰਵੈਧਾ ਤੇ ਕੁਤੈ ਨਾਰੀ ਦਿਧੋਂ ਸੋਹਲ ਹੀਖਿਧੋਂ ਤੇ ਆਸੋਂ—ਮੌਦੋਂ ਪ੍ਰਤਿ ਪੁਰਖ ਵਾਂ ਦੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸ਼ੋ਷ਨ ਦੇ ਉਦਗਾਰ, ਕੁਤੈ ਦੇਖ ਘਾਰ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰੀ ਮਾਤ੃ਭੂਮਿ ਤੇ ਮਾਤ੃ਮਾਖਾ ਕਨੌ ਅਥਾਹ ਹਿਰਖ ਤੇ ਲਗਾਡ, ਕੁਤੈ ਅੰਖਡੀ, ਬਾਵਲ ਤੇ ਦੇਸੈ ਦੇ ਮਨਦੇ ਦੇ ਛੁਆਲੇ ਲੈਂਦੇ ਭਾਵ, ਕੁਤੈ ਉਦਦਮ ਹੌਸਲੇ ਦੀ ਮਥਾਲ ਫਲਿਧੀ ਸੰਘਰ੍਷ੀ ਦੀ ਬੜਾ ਚਲਨੇ ਤੇ ਅਪਨੇ ਬਜੂਦ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮਨਵਾਨੇ ਦਾ ਸੁਰ ਤੇ ਕੁਤੈ ਦੇਸ—ਬਦੇਖੋਂ ਚ ਵਾਪੀ ਦੀ ਅਧਾਂਤਿ ਤੇ ਤੁਟਦਿਧੋਂ ਮਨੁਕਖੀ ਕਦਰੋਂ ਪਰ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦੇ ਸੁਰ ਪਦਮਾ ਹੁੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਨਰੋਆ ਗੁਹਾਡ ਭਰਦੇ ਨ।

‘ਦੇਸ ਨਕਾਲਾ’ ਕਵਿਤ ਇਧੈ ਜਨੇਹੀ ਗੈ ਕਵਿਤਾ ਏ ਜਿਸ ਚ ਕਵਿਤੀ ਨ ਕੁਡਿਯੋਂ ਦੇ ਬਾਹ ਦੀ ਰੀਤਾ ਦੀ ‘ਦੇਸ ਨਕਾਲੇ’ ਦੀ ਸੱਜਾ ਦੇ ਕਨ੍ਹੈ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਕੋਮਲ ਸਦਘਰੋਂ ਤੇ ਅਰਮਾਨੋਂ ਕਨ੍ਹੈ ਪਲੀ ਮਠੋਈ ਕੁਡੀ ਗੀ ਸੌਹਰੇ ਘਰ ਜਾਇਥੈ ਕਿਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਤਸ਼ਖੇ ਸ਼ਹਾਰਨੇ ਪੌਂਦੇ ਨ ਏਹ ਸਾਰਕ ਵਰਣ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਚ ਇਧਾਂ ਏ :—

“ਕੁਨ ਆਖਦਾ ਦੇਸ ਨਕਾਲਾ ਨੇਈ?
 ਸਾਲੂਂ ਫਟ੍ਟੇ ਦਾ ਬੁਕਿਕਲਾਂ ਮਾਰਾਂ ਕਿ'ਧਾਂ?
 ਪਾਨੀ ਕਡਢਾਂ ਕਿ'ਧਾਂ, ਮਾਲ ਚਾਰਾਂ ਕਿ'ਧਾਂ
 ਮੇਰੇ ਸਾਲੂਂ ਗੀ ਕੋਈ ਖੁੰਧਿਧਾਂ ਨ,
 ਕਿਥ ਲੈਹਕਿਧਾਂ ਨ, ਕਿਥ ਢੂਹਗਿਧਾਂ ਨ,
 ਸਾਰੇ ਚੇਤੇ, ਨ ਮੇਰੇ ਧੋਕਡੇ ਦੇ,
 ਸਾਂਗ ਸਾਧਨੇ ਦੇ, ਬੀਰ ਲੈਹਕਡੇ ਦੇ,
 ਮਿਗੀ ਰੱਦਿਧਾਂ ਗੀ ਡੋਲੈ ਪਾਧਾ ਜਿ'ਨੇ,
 ਘਰ ਅਪਨੇ ਜਾ—ਗੀਤ ਗਾਧਾ ਜਿ'ਨੇ,
 ਘਰ ਸੌਹਰਿਧਾਂ ਜੀਨ ਸਖਲਾ ਨੇਈ,
 ਕੁਨ ਆਖਦਾ ਦੇਸ ਨਕਾਲਾ ਨੇਈ।”

ਡੋਗਰੀ ਚ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੁਂਦੇ ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ ‘ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਮੇਰੇ ਗੀਤ’, ‘ਤਵੀ ਤੇ ਚਨਹਾਂ’, ‘ਨਹੇਰਿਧਾਂ ਗਲਿਧਾਂ’, ‘ਪੋਟਾ—ਪੋਟਾ ਨਿਮੰਲ’, ‘ਅਕਖਰ ਕੁਂਡ’, ‘ਉਤਤਰ ਬੈਹਨੀ’ ਤੇ ਚਮੁਖੋਂ ਦੇ ਸਾਂਗੈਹ ‘ਧੰਥਿਧਾਂ’ ਤੇ ‘ਰਤਿਧਾਂ’ ਅਪਨਾ ਚੇਚਾ ਤੇ ਸ਼ਹਤਵਪੂਰ੍ਣ ਥਾਹਰ ਰਖਦੇ ਨ।

ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੁਂਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸ ਵਿ਷ੇਸਤਾ ਏਹ ਏ ਜੇ ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਦਿਧਿਆਏਂ, ਨਕਾਮਿਆਏਂ ਤੇ ਵੇਦਨਾ ਦੀ ਅਭਿਵਕਿਤ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜਿਸਦਾ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਏ :—

“ਪੀਡਾ ਦਾ ਏ ਸ਼ੈਹਰ ਜਿਸ ਬਿਚਵ ਰੈਹਨੀਨ ਆਂ,
 ਹਿਖੀ ਦੀ ਇਕ ਲੈਹਰ ਜਿਸ ਬਿਚਵ ਬੌਹਨੀ ਆਂ।”

ਨਾਰੀ ਮਨੈ ਦੀ ਕੋਮਲ ਭਾਵਨਾਏਂ ਦੀ ਅਭਿਵਕਿਤ ਬੀ ਤੰਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਲਭਦੀ ਏ। ‘ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਮੇਰੇ ਗੀਤ’ ਨਾਂਡ ਦੇ ਸਾਂਗੈਹ ਦਿਧਾਂ ਕਵਿਤਾਂ ਨਾਰੀ ਸੁਆਤਮ ਕਨ੍ਹੈ ਜੁਡੀ ਦਿਧਿਆਂ ਅਨੁਭੂਤਿਆਂ ਤੇ ਤਾਂਗੇ ਮੇਂਦੇਂ ਗੀ ਬਡੇ ਸੈਹਜ ਭਾਵ ਕਨ੍ਹੈ ਅਭਿਵਕਤ ਕਰਦਿਧਾਂ ਨ। ‘ਮੇਰਾ ਮਨਦਾ ਕਿ'ਧਾਂ ਬੁਜ਼ਜੋ ਮੇਰੀ ਹਿਕਖੀ ਕਿ'ਧਾਂ ਜਾਨੋ’ ਇਕ

ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਰਚਨਾ ਏ, ਜਿਸ ਚ ਢੁਗਗਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨਰੋਏ ਸ਼ਲੈਪੇ, ਉਸਦੇ ਨਦਿਯੋਂ, ਨਾਡੁਏਂ ਸਾਰੋਂ-ਦਰਿਆਏਂ
ਫ਼ਕਿਕਿਧੋਂ—ਟਿਕੁਏਂ, ਰੁਕਖੋਂ—ਬੂਹਟੋਂ, ਧਾਰੋਂ—ਛਾਰੋਂ, ਮਨਦਰੋਂ—ਮਸਾਈਂ, ਦੇਵੀ—ਦੇਵਤੋਂ, ਰਾਹ—ਰੀਤੋਂ, ਗੋਰਿਧੋਂ—ਗਮਰੁਧੋਂ,
ਛਿਲਲੁਏਂ—ਬਕਕਰਿਧੋਂ ਧਾਰੀ ਕਣ—ਕਣ, ਪਤਤਰ—ਪਤਤਰ, ਡਾਹਲੀ—ਡਾਹਲੀ ਗੀ ਚੇਤੈ ਕਰਿਧੈ ਮਨੈ ਦਾ ਮੰਦਾ
ਬੁਹਾਸਰੇਆ ਗੇਦਾ ਏ :—

“ਬੱਡੇ ਹਿਰਖੈ ਨੇ ਬੋਬੋ ਆਖਦੇ ਗਿ’ਲਲੂ ਨੇਈ ਦਿਕਖੇ,
ਮੇਰੀ ਅਕਖੀਂ ਨੈ ਧਾਰਾਂ ਹਾਮਦੇ ਛਿਲਲੂ ਨੇਈ ਦਿਕਖੇ।
ਕਦੋਂ ਪੀਤਾ ਨੇਈ ਨਾਡੋਂ ਦਾ ਛਮਬਾ ਲਾਇਥੈ ਪਾਨੀ
ਤੁਸੋਂ ਪਹਾੜੋਂ ਦੇ ਹੌਂਕੇ ਦੀ ਕਦੋਂ ਬੀ ਪੀਡੇ ਨੇਈ ਜਾਨੀ
ਤੁਸੋਂ ਨੇਈ ਛਿਲਲੂ ਸੁਕਖੇ ਕੁਸੈ ਦੀ ਝੱਤਜਾਰੀ ਚ
ਤੁਸੋਂ ਨੇਈ ਔੱਸਿਆਂ ਪਾਇਆਂ ਪਰੋਲੀ ਚ ਪਸਾਰੀ ਚ
ਮੇਰਾ ਮੰਦਾ ਕਿ’ਧਾਂ ਬੁਜ਼ੜੇ ਮੇਰੀ ਹੀਖੀ ਕਿ’ਧਾਂ ਜਾਨੋ।”

ਨਾਰੀ ਤੇ ਮਮਤਾ ਦਿਧੋਂ ਬਡੀ ਸੈਹਜ ਤੇ ਸੂਖ ਅਨੁਭੂਤਿਧੋਂ ਦਾ ਏਹਸਾਸ ਕਰੋਅਾਂਦੀ ਕਵਿਤੀ ਲਿਖਦੀ ਏ :—

“ਏਹ ਕੁਰਤੁ ਮੇਰੇ ਗਿ’ਲਲੁ ਦਾ, ਏਹ ਤਮ੍ਹੁ ਏਹ ਟੋਪੁ
ਲੇਫ ਸਰਹੈਨਾ, ਸ਼ੈਲ ਰਿਆਟੁ ਠਿਲਲਾ ਠਿਲਲਾ ਕੋਟੁ।”

ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਕਤਿਕ ਸ਼ਲੈਪੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬੀ ਤੰਦੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਹੋਏ ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਏ ਜਿਸ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕਰਦੀ
ਕਵਿਤੀ ਲਿਖਦੀ ਏ :—

“ਦਿਕਖ ਤਵੀ ਦਾ ਨਿਰਮਲ ਪਾਨੀ, ਦਿਕਖ ਚਨਹਾਂ ਦੀ ਚਾਲ
ਕੰਝਕਾਂ ਨੈਨ ਨਰਾਤੇ ਝੱਤੈ, ਸ਼ਾਹਨੀ ਮਾਰੈ ਛਾਲ।”

ਕਵਿਤੀ ਕੁਤੈ ਬੀ ਹੋਏ ਓਹ ਅਪਨੇ ਆਪੈ ਗੀ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਗੋਦਾ ਚ ਬੈਠੇ ਦੇ ਮਸੂਸ ਕਰਦੀ ਏ। ‘ਮੇਰੀ ਮੁਟਠ ਬਨਦ’
ਕਵਿਤਾ ਚ ਢੁਗਗਰ, ਜਮ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪਦਮਾ ਇਕ—ਦੁਏ ਸ਼ਾ ਨਖੇਡੇ ਨੇਈ ਜਾਈ ਸਕਦੇ।

“ਮੁਟਠੀ ਕਿਧੈ ਬਨਦ ਮੈਂ ਬਸ਼ੈ ਚ ਕੀਤਾ ਏ ਸ਼ੈਹਰ
ਏਹ ਮੇਰੇ ਕਚ਼, ਅ’ਊਂ ਨਹਾਡੇ ਕਚ਼, ਹਰ ਸ਼ੀਨਾ ਦਿਨ ਪੈਹਰ।”

ਜਤਥੈ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਦਿਧੋਂ ਕਹਿਤਾਏਂ ਚ ਡੁਗਗਰ ਪ੍ਰਦੇ਷ ਦੇ ਡੋਗਰੋਂ ਦੀ ਕਹਾਨੀ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਲਭਦੀ ਐ, ਉਥੈ ਗੈ
ਰੀਤਿ-ਰਖਾਜ ਤੇ ਸ਼ਾਸ਼ਕੂਤਿ ਦੇ ਵਰਧਨ ਬੀ ਉਂਦੀ ਕਹਿਤਾਏਂ ਚ ਹਾਂਦੇ ਨ :—

“ਅਸ ਡੋਗਰੋਂ ਆਂ ਆਕਖਨੇ ਆਂ ਸ਼ਾਨੈ ਕਨੈ
ਅਸੋਂ ਜਿਤਿਧਾਂ ਨ ਯਾਂਗ ਘਮਸਾਨੈ ਕਨੈ।”

ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੁੰਦਿਧੋਂ ਮਤਿਧੋਂ ਰਚਨਾਏਂ ਚ ਅਪਨੇ ਬੀਤੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਿਧੋਂ ਨਰਾਥਾਏਂ ਤੇ ਪੀਡੋਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ੀ ਆਤਮ
ਅਭਿਵਿਕਿਤ ਐ। ਇਕ ਕਹਿਤਾ ਚ ਓਹ ਆਖਦੀ ਐ :—

“ਪੀਡਾ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ੈਹਰ ਕਿ ਜਿਸ ਬਿਚਚ ਰੈਹਨੀ ਆਂ
ਹੀਖੀ ਦੀ ਇਕ ਲੈਹਰ ਕਿ ਜਿਸ ਬਿਚਚ ਬੈਹਨੀ ਆਂ।”

‘ਉਤਤਰਬੈਹਨੀ’ ਕਹਿਤਾ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਕਹਿਤਾ ਐ ਜਿਸ ਚ ਜੀਵਨ ਜੀਨੇ ਲੇਈ ਉਤਤਰ ਬੈਹਨੀ ਨਦੀ ਆਂਗੂ
ਤਲਟੀ ਮੁਹਾਰ ਫਡਿਧੈ ਜੀਨੇ ਦਾ ਹੀਲਾ ਤੁਧਨੇ ਦੀ ਰਸ਼ਾ ਸਮਯਾਈ ਗੇਦੀ ਐ :—

“ਉਝ ਆਂ ਉਤਤਰ ਬੈਹਨੀ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਨਿਂ ਕੋਈ
ਇਤਥੈ ਸ਼ੈਹ ਗੈ ਸ਼ੈਹ ਐ ਸਾਥੀ ਮਾਤ ਨਿਂ ਕੋਈ।”

‘ਰੌਂਗਲਾ ਕਥੀਰ’ ਸ਼ੀਰ਷ਕ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਹਿਤਾ ਚ ਕਹਿਤੀ ਨੇ ਇਸ ਗਲਲਾ ਦਾ ਬਡਾ ਦੁਖ ਬੁਜ਼ੇ ਦਾ ਐ ਜੇ
ਆਪਸੀ ਹਿਰਖੈ ਦੀ ਮਿਸਾਲ, ਇਸ ਕਥੀਰਾ ਗੀ ਕੋਹਦੀ ਨਜਰ ਲਗੀ ਗੇਈ। ਓਹ ਕਥੀਰੈ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਿਕਖੀ
ਬਡਾ ਲਚਾਰ ਮਸੂਸ ਕਰਦੀ ਐ :—

“ਕੇਹ ਹੋਆ ਕਥਮੀਰੈ ਗੀ
ਕੋਹਦੀ ਨਜਰ ਲਗੀ ਇਸੀ।”

‘ਮੇਦਾਂ’ ਕਹਿਤਾ ਚ ਕਹਿਤੀ ਨੇ ਮਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਚ ਮਨੁਕਖੀ ਬਿਰਤੀ ਚ ਇਕਕਲਸੋਖੀ ਤੇ ਆਪੋ ਅਪਨੀ ਜਨੇਹਿਧੋਂ
ਸ਼ਕੂਚਿਤ ਭਾਵਨਾਏਂ ਤੁਧਰ ਦੁਖ ਬੁਜ਼ੇ ਦਾ ਐ —

“ਕੀ ਮਾਹਨੂ ਨੈ ਹਿਰਖ ਨੀਂ ਕਰਦਾ ਮਾਹਨੁ ਇਕਕਲਸੋਖਾ
ਖਰਾ ਭਲਾ ਹਾ ਨਹਾਡੇ ਪਰ ਪੇਦਾ ਐ ਕੋਹਦਾ ਪੌਖਾ

ਮਿਤਰਾ ਕੋਠੇ ਸਿਕਕੇ ਹੋਈ ਗੇ ਗਲਾਂ ਹੋਇਆਂ
ਲਸ਼ਿਆਂ ਸਰੇਆਂ ਬਾਹਾਂ ਰਾਹਿਆਂ ਮੇਦਾਂ ।"

'ਖਾਕੀ ਬਰਦੀ' ਕਵਿਤਾ ਚ ਕਵਿਤੀ ਨੇ ਪੁਲਸ ਤੇ ਫੌਜ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਪੈਹਰੇਦਾਰੀ ਚ ਸ਼ੈਹਰਾ ਦੀ ਲਾਚਾਰ ਹਾਲਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬਡੇ ਚਿਤਤ ਛੂਹਨੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ :—

"ਖਾਕੀ ਬਰਦੀ ਹੇਠ ਪਲਦਾ ਜਾ ਰਦਾ ਏ ਮੇਰਾ ਸ਼ੈਹਰ
ਕੋਹੜੀ ਸ਼ਾਤਤਰ ਝਲਦਾ ਜਾ ਰਦਾ ਏ ਮੇਰਾ ਸ਼ੈਹਰ ।"

'ਧੈਥਿਆਂ' ਸਾਂਗੈਹ ਜੀਵਨ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਸਬੂਰੀ ਕਾਧਨਾਤ ਦੀ ਨੁਮਾਯਾਂਦਗੀ ਕਰਦਾ ਏ। ਤੁਗਗਰ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦਾ ਨਰੋਆ ਵਰਣਨ :—

"ਗਰਜ਼ਿਯੈ ਬਾਰ ਮਹੇਸੀ ਦੇ ਸਥ ਮੇਦ—ਮਾਵ,
ਨਾਂ ਕੋਈ ਨੌਕਰ ਰਾਵੈ ਨ ਸਾਹਬ
ਧਰਤਿਯੋਂ ਪਰ ਫਸਲ ਨੂਹਾਂ ਅਗਾ ਵੀ
ਸਾਰੇ ਪਿਣਡੈ ਗੀ ਅਜ਼ਜ ਖਲਾਓ ਚਾਬ ।"

ਪਦਮਾ ਹੁੰਦੀ ਰਚਨਾਏਂ ਚ ਸ਼ਬਦਾਲਕਾਰ ਤੇ ਅਰਥਾਲਕਾਰੋਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਸਾਜ—ਸਜ਼ੈਟ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਤੀਕਵਾਦ ਤੇ ਬਿੰਬਵਾਦ ਦੇ ਨਰੋਏ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੀ ਬਡੇ ਚਿਤ ਲਗਦੇ ਨ।

ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੋਰ ਸ਼੍ਰੇ਷਼ਠ ਤੇ ਉਚਚ ਕੋਠੀ ਦੀ ਕਵਿਤੀ ਖੁਆਨੇ ਦੀ ਹਕਦਾਰ ਨ। ਡੋਗਰੀ ਭਾਸਾ ਇੰਦੇ ਪਰ ਨਾਜ ਕਰੀ ਸਕਦੀ ਏ। ਪਦਮਾ ਹੁੰਦਾ ਨਾਂਡ ਲੈਂਦੇ ਗੈ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਕਨੈ ਚ ਗ੍ਰੂਜਨ ਲਗੀ ਪੌਂਦੀ ਏ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਪਢਦੇ ਸਾਰ ਗੈ ਪਦਮਾ ਦਾ ਚੇਤਾ ਤਠੀ ਆਂਦਾ ਏ। ਪਦਮਾ ਹੋਰ ਛਡੀ ਡੋਗਰੀ ਕਨੈ ਗੈ ਨੇਈ ਭਾਰਤ ਦਿਧੋਂ ਦੂੜਿਆਂ ਭਾਸਾਏਂ ਕਨੈ ਬੀ ਹਿਰਖ ਕਰਦਿਆਂ ਨ। ਹਰ ਡੋਗਰਾ ਤੰਦੇ ਗੀਤੋਂ ਪਰ ਮਸਤ ਏ ਤੇ ਅਕਸਰ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸਾ—ਮਾਣੀ ਪਦਮਾ ਦੇ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਗੁਣਗਾਨ ਕਰਦੇ ਰੌਹਦੇ ਨ। ਇੰਦੀ ਭਾਸਾ ਚ ਵਿਵਹਾਰਕਤਾ, ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰਨਤਾ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਲਭਦੀ ਏ।

11.4 अभ्यास आस्तै सुआल

1. डॉ. अरविन्द हुंदा जीवन परिचे दिंदे होई उंदी कविताएं दे प्रमुख रुझानें पर चर्चा करो।
2. पद्मा सचदेव हुदी कविताएं च वर्णित बक्खरे—बक्खरे रुझानें पर उदाहरणें समेत चर्चा करो।

ਕਵਿਧੇਂ ਦਾ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ—ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਉੱਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਰੂਪਰੇਖਾ

12.1 ਉਦਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਵਿਦਾਰਥਿਯੋਂ ਗੀ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਹਰ ਰਕਖਨੇ ਆਇਲੇ ਕਵਿਧੇਂ — ‘ਵੀਰੇਂਦ੍ਰ ਕੇਸਰ’ ਤੇ ‘ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ’ ਹੁਂਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਕਨ੍ਹੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰੋਆਨਾ ਮੁਕਖ ਉਦਦੇਸ਼ ਐ। ਤਾਂ ਜੇ ਛਾਤ੍ਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਧੇਂ ਦੇ ਸਰਬਾਂਧੀ ਚ ਸੋਆਲਾਂ ਦੇ ਜਬਾਵ ਦੇਈ ਪਾਨੇ ਚ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਕਨ।

12.2 ਪਾਠ—ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਅਨੰਤ ਕਵਿ ਵੀਰੇਂਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਤੇ ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਕਾਵਿ—ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਸਰਬਾਂਧੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਦੀ ਐ।

12.3 ਪਾਠ—ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ

12.3.1 ਕਵਿ ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਉੱਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

- (i) ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੁਂਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

12.3.2 ਕਵਿ ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਉੱਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

- (i) ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਹੁਂਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ

12.3.1 ਵੀਰੇਂਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਉੱਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

(i) जीवन परिचे

डोगरी दे नामवर गज़ल गोड शायर 'गज़लें दे उस्ताद' 'वीरेन्द्र केसर' हुंदा नांड अपनी टकोहदी पन्छान रखदा ऐ। इ'नें नमें शब्द, नमें विचार, नमें विषें बगैरा देइयै डोगरी गज़लें गी समृद्ध कीता ते गज़लें दे खेतर च अपनी चेची छाप बनाई इ'नें कविता ते गीत बी रचे पर इंदी टकोहदी पन्छान इक शायर दे रूपै च ऐ। वीरेन्द्र केसर होर डोगरी शायरें च गूढ़ विचारें, लाक्षणिक शब्दावली, रौसले बिंबें ते नमें प्रतीकें दे शायर मन्ने जंदे न।

वीरेन्द्र केसर हुंदा जन्म अपने ननेहाल काली जनी, जम्मू च 3 दिसंबर 1945 गी होआ। इंदे पिताजी दा नांड श्री लालचंद ते माता जी दा नां सोमा देवी हा। इ'यां ते हर लुआद अपने माता-पिता दी अक्खीं दा तारा होंदी ऐ पर एह अपने माता-पिता दी इकको-इकक लुआद होने करी बड़े लाडले हे ते एह बी अपने माता-पिता गी अपना आदर्ष मनदे हे ते उंदे आसेआ आखी गेदी हर इक गल्ला गी सत्तवचन मन्नियै पालन करदे रेह न। इंदे पिता जी गौरमैट ट्रांसर्पेट च मलाजम हे ते उ'नेंगी पैहलवानी दा बी शौक हा। एह अपनी मां जी गी हिरखै कन्नै 'बोबो' कुआलदे हे। इंदी शुरुआती पढ़ाई काली जनी च गै होई। इंदा दमाग कोई बी गल्ल सिखने च तेज हा, जेहड़ी गल्ल सुनदे ओह कदें नेई भुलदी। बाहरमी जमाता तगर दी इंदी पढ़ाई रणवीर हायर सैकेंडरी स्कूलै च गै होई। पढ़ाई दी इस पढ़ाड दे दरान इंदे पिता जी दा सुर्गवास होई गेआ। फलसरूप एह बाहरमी जमाता च रेही गे। बाहरमी च रेही जाने दे इस झटके ने इंदी जीवन धारा गी बदली दित्ता। फही पढ़ना केह हा इ'नेंगी जिंदा रौहने आस्तै रुट्टी दा जुगाड़ करने च बी मुष्कलां औन लगी पेइयां। इस्सै दरान एह चाल्ली रपेड म्हीने उपर नौकरी करन लगी पे पर पढ़ाई दा शौक ते अधूरापन इ'नेंगी ठुंबदा रौंहदा। साहित्य च रुचि होने कारण गोष्ठियें च औंदे जंदे हे। फही इक दिन गोष्ठी च बैठे दे इंदे दोस्त डॉ. अषोक जेरथ होरें इ'नेंगी चुब्म लांदे होई गलाया जे, "पढ़ना तेरे स्भाड च घट्ट ऐ पर कम-स-कम ग्रेजुएषन गै करी लैनी ही तां जे म्तेहानै दे छ्वान्ने कन्नै किष पढ़ाई होई जा।" उ'नें अपनियां किष कताबां इ'नेंगी दितियां। इस दौरान इ'नें डोगरी च आनर्स 'षिरोमणि' करी लेदी ही ते इ'नें लिट्रेचर च अट्ठें सालें बाद पढ़ाई शुरू करियै अंग्रेजी दा म्तेहान देइयै ग्रेजुएषन करी लैती। फही इ'नें एम.ए. डोगरी कीती। की जे केसर होर एजुकेषन डिपार्टमैट च अध्यापक दे तौरा पर कम्म करदे हे इस करी डिपार्टमैट ने इ'नेंगी बी.एड. करवाई ते इस चाल्ली इ'नें अपनी अकादमिक षिक्षा एम.ए., बी.एड.

ਤਗਰ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਨਵੰਬਰ 1973 ਚ ਗੈਰਮੈਂਟ ਹਾਈ ਸਕੂਲ 'ਜਖ' ਚ ਡ੍ਰਾਈਂਗ ਮਾਸਟਰ ਬਨਿਯੈ ਅਡ਼ਹਾਕ ਤਪਪਰ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਲਗੀ ਪੇ ਤੇ ਫਹੀ ਤੁਥੈ ਗੈ ਤ੍ਰਾਂ ਮੀਨੋਂ ਬਾਦ ਪਕਕੇ ਹੋਈ ਗੇ। ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦਰਾਨ ਇਨੋਂ ਕੇਵਿਂ ਥਾਹਰੋਂ ਦਾ ਭਰਮਣ ਕੀਤਾ। ਇਧਾਂ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਥਾਹਰੋਂ ਪਰ ਅਧਿਆਪਨ ਦਾ ਕਮਮ ਕਰਦੇ—ਕਰਦੇ ਖੀਰ ਗੈਰਮੈਂਟ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਪਲੌਡਾ ਚ ਅਟਠ ਮੀਨੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੇ ਪੱਤੇ 31 ਮਾਰਚ 2003 ਚ ਰਿਟਾਯਰ ਹੋਈ ਗੇ ਤੇ ਅਜ਼ਜਕਲ ਸਾਹਿਤਿਕ ਜੀਵਨ ਚ ਰੁਜ਼ੋਂ ਦੇ ਨ।

ਕੇਸਰ ਹੁੰਦਾ ਘਿਸਤ ਜੀਵਨ ਦੁਖੋ—ਸੁਖੋਂ ਦੀ ਧੁਧ—ਛਾਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰ ਜਨ ਏ। ਕੇਸਰ ਹੁੰਦੇ ਘਰੈ ਚ ਕੁਲ ਚਾਰ ਜੀਵ ਹੈ — ਕੇਸਰ ਹੋਰ, ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਇੰਦੀ ਮਾਂ ਜੀ ਤੇ ਇੰਦੇ ਮਾਮਾ ਜੀ। ਕੇਸਰ ਹੁੰਦਾ 15 ਫਰਵਰੀ 1976 ਚ ਬਸੋਹਲੀ ਦੇ 'ਮਾਡਤਾ ਪ੍ਰੇਤਾ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਗ੍ਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਕਲ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਕੁਝੀ ਕਨ੍ਹੈ ਬਾਹ ਹੋਆ। ਇੰਦੇ ਘਰ ਇਕ ਬਾਰੀ ਫਹੀ ਖੁਖਿਧੇਂ ਫੇਰੀ ਪਾਈ। ਕੋਈ ਬਰੇ ਭੇਡ ਬਰੇ ਪਰੈਨਤ ਇੰਦੇ ਧਰ ਜਾਗਤ ਹੋਆ। ਤਨੋਂ ਦਿਨੋਂ ਇੰਦੀ ਡ੍ਰੂਟੀ ਗੈਰਮੈਂਟ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ 'ਘਾਡ ਮਣਡੀ' ਹੀ। ਜਾਗਤੈ ਦੇ ਬਾਦ ਕੁਝੀ ਤੇ ਫਹੀ ਜਾਗਤੈ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਆ। ਪਰ ਬਡ਼ਡਾ ਜਾਗਤ ਮਤਾ ਕਸਰੀ ਰੋਹਨ ਲਗੀ ਪੇਦਾ ਹਾ ਤੇ ਡਾਕਟਰੈ ਗਲਾਏ ਦਾ ਹਾ ਜੇ ਜਾਗਤੈ ਦੇ ਦਿਲੈ ਦਾ ਇਕ ਬਾਲਬ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਦੂਆ ਖਰਾਬ ਏ। ਉਸ ਦਿਨੋਂ ਸ਼ਾ ਏਹ ਫਹੀ ਤਸੀਹੋਂ ਚਢੀ ਗੇ। ਏਹ ਜਿਥੋਂ ਜਾਂਦੇ, ਜੇ ਕਿ਷ ਕਰਦੇ ਇੰਦਾ ਧਿਆਨ ਜਾਗਤੈ ਚ ਗੈ ਫਸੇ ਦਾ ਰੌਂਹਦਾ। ਇਸਸੈ ਕਾਰਣ ਏਹ ਦੁਏ ਦੁਊਂ ਜਾਧਿਆਂ ਦੀ ਇੰਨੀ ਦਿਕਖ—ਰਿਕਖ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕੇ। ਏਹ ਅਪਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਆਰਥਿਕ ਰੂਪੈ ਚ ਤੇ ਠੀਕ ਹੈ ਪਰ ਮਾਨਸਕ ਤੌਰਾ ਪਰ ਸੂਲੀ ਜਨ ਟੰਗੋਏ ਦੇ ਹੈ। ਕਿ਷ ਚਿਰੋਂ ਪੱਤੇ ਬਡ਼ਡਾ ਜਾਗਤ ਧੋਖਾ ਦੇਈ ਗੇਆ। ਕੇਸਰ ਹੋਰੋਂ ਫਹੀ ਲਕਕ ਬਨੇਆ ਤੇ ਬਾਰਾ 2005 ਚ ਕੁਝੀ ਦਾ ਬਾਹ ਕੀਤਾ। ਕੁਝੀ ਸ਼ੈਲ ਪਢੀ ਲਿਖਿਧੈ ਸ਼ੈਲ ਸਮਾਂਤਰ ਘਰੈ ਚ ਜਾਈ ਪੁਜ਼ੀ ਤੇ ਅਪਨੇ ਘਰ ਸੁਖੀ ਏ।

(ii) ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ

ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦੇ ਨਾਂਡ ਚ 'ਕੇਸਰ' ਇੰਦਾ ਉਪਨਾਮ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਅਪਨੇ ਕੁਲ ਪਰੋਆਰ ਦਾ ਸੂਚਕ ਏ ਪਰ ਅਜ਼ ਇੰਦਾ ਤਖਲਲਸ ਬਨੀ ਗੇਦਾ ਏ ਜੇਹੜਾ ਇੰਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਗੀ ਸ਼ੈਲ ਚਾਲਲੀ ਕਨ੍ਹੈ ਅਭਿਵਧਕਤ ਕਰਦਾ ਏ। ਇੰਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਚ ਈਮਾਨਦਾਰੀ, ਖੁਦਦਾਰੀ ਦੇ ਰੰਗੋਂ ਚ ਸਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਕੇਸਰ ਇਧਾਂ ਘੁਲੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਬਾਕੀ ਰੰਗ ਬੀ ਇਸਸੈ ਚ ਰੰਗੋਈ ਜਨ ਗੇਦੇ ਨ। ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੋਰ ਵੱਡ ਪ੍ਰਤਿਬਦ਼ਤਾ ਕਨ੍ਹੈ ਚੁਨੌਤਿਧੇਂ ਗੀ ਲਲਕਾਰਦੇ, ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਕਨ੍ਹੈ ਅਪਨੀ ਸ਼ਕਤਿ ਦਾ ਸਮਮਾਨ ਕਰਦੇ, ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਕਨ੍ਹੈ ਸੁਭਾਵਕ ਥਮਾਂ ਬਦਧ ਮੋਹ ਰਖਦੇ ਹੋਈ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਜੀਵਤਾ ਗੀ ਬੁਹਾਰਸ਼ਰਦੇ ਹੋਈ ਜੀਵਨ ਗੀ ਸਰਲ, ਸੈਹਜ ਢੰਗੈ ਕਨ੍ਹੈ ਜੀਨੇ ਚ ਵਿ਷ਾਸ ਰਖਦੇ ਨ।

ਜਿਥ੍ਯੂ ਤਗਰ ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯ ਏ ਤਾਂ ਉਸ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਚਿ'ਨ਼ ਅਸੋਂਗੀ ਝੰਦੇ ਬਚਪਨ ਚ ਲੇਈ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਏਹ ਸ਼ਾਯਦ 10—12 ਏਂ ਬਾਰੋਂ ਦੇ ਹੈ। ਏਹ 'ਬੋਬੋ' ਕਨੈ ਅਪਨੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਨੈਹਾਲ ਬਾਬਾ ਰਾਹਾਰ ਗੇ। ਤਾਂਨੋਂ ਦਿਨੋਂ ਏਹ ਚੌਥੀ ਪੰਜਮੀ ਪਢਦੇ ਹੈ। ਤਤਥੋਂ ਤਾਂਨੋਂ ਦਿਨੋਂ ਲੋਕ ਚਨਨ ਬਡੇ ਚਾਏ—ਚਾਏ ਗਾਂਦੇ ਹੈ ਤੇ ਚਨਨ ਗਣਨੇ ਆਹਲਾ ਬਡਾ ਪਸੋਈ—ਪਸੋਈ ਬੌਹਦਾ ਹਾ। ਏਹ ਭਾਏ ਬਡੇ ਗੈ ਨਿਕਕੇ ਹੈ ਪਰ ਅਪਨੇ ਆਪਾ ਚ ਸੋਚਦੇ ਜੇ ਏਹਦੇ ਚ ਛਾਦੂਰੀ ਆਹਲੀ ਕੇਹੜੀ ਗਲਲ ਏ। ਦਾਤਾਂ ਤਕਕਾਂ ਗੈ ਜੋੜਨਿਧਾਂ ਨ। ਇਨੋਂ ਕਿਥ ਚਨਨ ਘੱਡੇ ਬੀ ਤੇ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਤੇ ਤੰਦੀ ਸ਼ਹੇਲੀ ਗੀ ਸਨਾਏ ਬੀ। ਮਾਊ ਦੀ ਸ਼ਹੇਲੀ ਨੇ ਬਡਾ ਚਬਾਤ ਬੁਜ਼ੋਆ ਤੇ ਉਸ ਗਲਾਯਾ ਜੇ ਤੇਰਾ ਏਹ ਜਾਗਤ ਕੋਈ ਅਫਲਾਤੂਨ ਏ।

ਇਨੋਂਗੀ ਪ੍ਰਯਾ ਪਰਸ਼ਦ ਆਹਲੇ ਜੇਹਕੇ ਅਜ਼ਜਕਲ ਬੀਜੇਪੀ। ਆਹਲੇ ਖੋਆਂਦੇ ਨ ਅਪਨੇ ਜਲਸੋਂ ਚ ਲੇਈ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਤਤਥੋਂ ਏਹ ਦੇਸ਼ਭਕਿਤ ਦਿਧਾਂ ਫੁਟਕਲ ਕਵਿਤਾਂ ਪਢਦੇ ਤੇ ਕਦੋਂ—ਕਦੋਂ ਗਂਢ ਤ੍ਰੁਧ ਕਰਦੇ ਰੌਹਦੇ। ਇਨੋਂਗੀ ਜਲਸੇ ਚ ਕਵਿਤਾਂ ਪਢਨਿਧਾਂ ਤੇ ਵਾਹਵਾਹੀ ਲੈਨਾ ਬਡਾ ਸੁਖਜਨ ਬਜ਼ੋਂਦਾ ਹਾ। ਏਹ ਤੁਰ੍ਦੂ ਦੇ ਵਿਦਾਰ੍ਥੀ ਹੈ ਤੇ ਕਨੈ ਗੈ ਇਨੋਂਗੀ ਨੂਰ—ਤਲ ਜਮਾ ਸਦੀਕੀ ਨੂਰ ਹੋਰ ਜੇਹੜੇ ਤੁਰ੍ਦੂ ਦੇ ਲੈਕਚਰਰ ਲਗਗੇ ਦੇ ਹੈ ਓਹ ਇਨ੍ਹੇ ਸ਼ੈਲ ਤੇ ਸਰੋਖਡ ਢੰਗਾ ਕਨੈ ਗਜ਼ਲਾਂ ਤਫਸੀਲ ਕਨੈ, ਵਿਸਤਾਰਪੂਰਵਕ ਢੰਗਾ ਕਨੈ ਸਮਝਾਂਦੇ ਜੇ ਬਸ ਇਨੋਂਗੀ ਨਾਂ ਆਈ ਜਾਂਦਾ। ਏਹਦੇ ਬਾਦ ਏਹ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਦੁਏਂ ਵਿਖੋਂ ਉਪਰ ਬੀ ਲਿਖਨ ਲਗੀ ਪੇਦੇ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕਕ ਵਿਖੇ ਕੁਸੈ ਜਾਂ ਕੁਸੈ ਢੰਗਾ ਕਨੈ ਬਡੇ ਸ਼ਾਯਰੋਂ ਦੇ ਚੋਰੀ ਕੀਤੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਹੈ। ਤਾਂਨੋਂ ਦਿਨੋਂ ਇਨਫਰਮੇਸ਼ਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਣਟ ਆਸੇਅ ਡੋਗਰੀ ਦੀ 'ਫੁਲਵਾਡੀ' ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਇਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਏਡੀਟਰ ਹੈ, ਇਨੋਂਗੀ ਗਲਾਯਾ ਜੇ ਓਹ ਇਂਦੀ ਗਜ਼ਲ ਅਪਨੀ ਅਖਬਾਰਾ ਚ ਛਾਪਡਨ। ਏਹ ਬਡੇ ਚਾਏ—ਚਾਏ ਅਪਨੀ ਤੁਰ੍ਦੂ ਦੀ ਗਜ਼ਲ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਦੇਈ ਆਏ। ਦੁਏ ਦਿਨ ਜਿਸਲੇ ਏਹ ਦਪਤਰ ਪੁਜ਼ਜੇ ਤਾਂ ਵਿਜਯ ਸੂਰੀ ਹੋਰੋਂ ਅਖਬਾਰ ਇਂਦੇ ਹਤਥ ਚ ਪਕਡਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਇਨੋਂ ਦਿਕਖੇਆ ਜੇ ਇੰਦਾ ਨਾਂਡ ਉਸ ਅਖਬਾਰ ਚ ਛਘੇ ਦਾ ਹਾ। ਘਰ ਪਰਤੋਂਦੇ ਬਾਕੀ ਚੰਚਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਜੇਹਕੇ 'ਫੁਲਵਾਡੀ' ਦੇ ਏਡੀਟਰ ਹੈ ਨੇ ਗਲਾਯਾ ਜੇ ਓਹ ਇਂਦੀ ਡੋਗਰੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਫੁਲਵਾਡੀ' ਚ ਛਾਪਡਨ। ਇਨੋਂ ਘਰ ਪਰਤੋਂਦੇ ਤਗਰ ਅਖਬਾਰੈ ਗੀ ਕੋਈ ਦਸ ਬਾਰੀ ਖੋਲਿਯੈ ਅਪਨੀ ਗਜ਼ਲ ਤੇ ਅਪਨਾ ਨਾਂਡ ਪਢੇਆ। ਇੰਦੇ ਕੋਲ ਮਤਿਧਾਂ ਸਾਰਿਧਾਂ ਰਚਨਾ ਹਿਧਾਂ ਜਿਨ੍ਹੇ ਚਾ ਏਹ ਨਿਕਕੇ—ਮੁਟਟੇ ਕਵਿ ਸਮੇਲਨੋਂ ਜਾਂ ਗੋਸ਼ਠਿਯੋਂ ਚ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰੀ ਸਕਦੇ ਹੈ। ਇਨੋਂ ਡੋਗਰੀ ਸੰਸਥਾ ਬੀ ਜਾਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿਤੇ ਦਾ ਹਾ ਹੂਨ ਇਦੇ ਕੋਲ ਖਾਸਿਧਾਂ ਰਚਨਾਂ ਹਿਧਾਂ। ਰੇਡਿਯੋ ਸਟੇ਷ਨ ਚ ਇਨੋਂਗੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਤ੍ਰਿਕੁਟਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮੈ ਚ ਕਵਿਤਾ ਪਢਨੇ ਦਾ ਸੈਕਾ ਮਿਲੇਆ। ਇਸ ਚਾਲ੍ਹੀ ਇੰਦੀ ਰੇਡਿਯੋ ਸਟੇ਷ਨ ਆਹਲੀ ਬਤ ਪਵਹੀ ਹੋਈ ਗੇਈ। ਏਹ ਬਡੀ ਤੇਜਿਧਾਂ ਕਨੈ ਅਗਡਿਧਾਂ ਮੰਜਲਾ ਮਾਰਦੇ ਹੋਈ ਕਤਾਬਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਸੋਚਨ ਲਗੀ ਪੇ। ਪਹੀ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ 'ਸੀਰਾਜ਼ਾ' ਚ ਛਪਨ ਲਗੀ ਪੇਦਿਧਾਂ ਹਿਧਾਂ। ਪਹੀ ਇਕ ਦਿਨ ਇੰਦੇ ਮਿਤਰ ਹੇਮਰਾਜ ਹੁੰਦੇ ਤਦਵੀਂ ਕਨੈ ਇਨੋਂ ਅਪਨੀ ਪੈਹਲੀ ਕਤਾਬ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਚ ਆਰਥਿਕ ਸਦਦ ਆਸਤੈ ਭੇਜੀ

ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਹੇਮਰਾਜ ਹੁੰਦੀ ਪ੍ਰੇਸੈ ਚ ਗੈ 1980 ਚ 'ਗਿਲਲਾ ਬਾਲਨ' ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਛਪੀ ਤੇ ਇਧਾਂ ਇੰਦਿਹਾਂ ਸੁਤੋਂਤਰ ਰਚਨਾਏਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾ਷ਨ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਆ ਜੇਹੜਾ ਲਗਾਤਾਰ ਅਗੜਾ ਬਧਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਇਸ ਕਤਾਬ ਚ ਗਜ਼ਲਾਂ, ਗੀਤ ਤੇ ਨਜ਼ਮ ਲਖੋਏ ਦੇ ਹੈ।

(1)	ਗਿਲਲਾ ਬਾਲਨ	(ਗਜ਼ਲ, ਗੀਤ, ਕਵਿਤਾ ਸੱਗ੍ਰੈਹ)	1980
(2)	ਲਾਵਾ	(ਗਜ਼ਲ ਸੱਗ੍ਰੈਹ)	1983
(3)	ਕਿਥ ਕਿਰਚਾਂ ਕਿਥ ਤੁਰਿਧਾਂ	(ਕਵਿਤਾ ਸੱਗ੍ਰੈਹ)	1986
(4)	ਸੀਰਾਂ	(ਗਜ਼ਲ ਸੱਗ੍ਰੈਹ)	1993
(5)	ਨਿਗਧੇ ਰੰਗ	(ਗਜ਼ਲ ਸੱਗ੍ਰੈਹ)	1999
(6)	ਔੱਸਿਧਾਂ	(ਗੀਤ ਸੱਗ੍ਰੈਹ)	2005

ਸਮਾਨ

1. ਸੀਰਾਂ (ਗਜ਼ਲ ਸੱਗ੍ਰੈਹ), ਜਾਮ੍ਮੂ—ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।
2. ਨਿਗਧੇ ਰੰਗ (ਗਜ਼ਲ ਸੱਗ੍ਰੈਹ), ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕੈਡਮੀ, ਦਿੱਲੀ।

(iii) ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੂਲਧਾਰਕ

ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦੀ ਸ਼ਾਯਰੀ ਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਾਤਿਯੋਂ ਪਰ ਚੰਚਾ, ਧੋਖਾ—ਫਰੇਬ, ਸਮਾਜ ਚ ਚੜਦੇ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ, ਜੋਰਜਬਰੀ, ਆਰਥਿਕ ਨਾਂਬਰੋਬਰੀ, ਮਤਲਬਖੋਰੀ, ਸਫਲਤਾ ਤੇ ਗੁਣ, ਆਸਾਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ੀਕੋਣ, ਸੈਹਨਥੀਲਤਾ, ਅਂਧਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਮਾਜੀ ਕਦਰੋਂ ਚ ਵਿਘਟਨ, ਧਰਮ ਪਖਾਂਡੇ ਪਰ ਵਧੇਰੇ, ਜੀਵਨ ਸੁਖੋਂ—ਦੁਖੋਂ ਦਾ ਮੇਲ, ਦਾਰਘਨਕਤਾ ਆਦਿ ਦੇ ਭਾਵ ਹੋਂਦੇ ਨ।

ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦਾ ਮਨਨਾ ਏ ਜੇ ਮਾਹਨੂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਦੁਖੋਂ ਤੇ ਔਖੀ ਪਰਿਸਥਿਤਿਯੋਂ ਕਨੈ ਦੋਸ਼ੀ ਕਰੀ ਲੈਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਜੇਹਦੇ ਕਾਰਣ ਓਹ ਮਦੇਸ਼ਾਂ ਖੁ਷ ਤੇ ਆਸਾਵਾਦੀ ਰੌਹਗ :—

“ਰੋਗੀ ਨੇ ਆਪੂਂ ਅਪਨੀ ਕਾਰੀ ਕਰੀ ਲੇਈ
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਨੇ ਜਨ੍ਨੀ ਬਾਟਟੋਂ ਨੇ ਧਾਰੀ ਕਰੀ ਲੇਈ।”

ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚ ਨਰਾਸਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮਤਾ ਏ ਕੀ ਜੇ ਹਰ ਇਕ ਸਫਲਤਾ ਕਨੈ ਅਸਫਲਤਾ ਜੁੜੀ ਦਿਧਾਂ ਛੋਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਮਾਹਨੂ ਝਾਨੇ ਨਰਾਸਾਏਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਚ ਘਰੋਏ ਦਾ ਨਰਾਸ਼ ਹੋਨ ਲਗੀ ਪੌਂਦਾ ਏ ਤੇ ਸੁਆਲ ਉਡੀ ਖਡੋਂਦੇ ਨ। ਤਾਂ ਸੋਆਲੋਂ ਚਾ ਇਕ ਸੁਆਲ ਓਹ ਅਪਨੇ ਆਪੇ ਗੀ ਪੁਛਦੇ ਨ :—

“ਰਹਾਨਾਂ ਜਨ ਮੈਂ ਸੋਚਾ ਨਾ ਕੇਹ ਖਾ ਕਰਦਾ ਏ ਸਦਿਧੋਂ ਸ਼ਾ
ਜਿਸਦਾ ਹਰ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਜੋਰੋਂ ਭੁਕਖ ਕਰਲਾ ਕਰਦਾ ।”

ਵੀਰੇਂਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦੀ ਸ਼ਾਯਰੀ ਚ ਏਹ ਤਥ ਉਗਡਦਾ ਏ ਜੇ ਧੋਖਾ ਤਾਂਏ ਮਨੁਕਖ ਦਿੰਦੇ ਏ ਜਿਸ ਪਰ ਭਰੋਸਾ ਛੋਏ ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਅਪਨਾ ਮੈਹਰਮ ਗੈ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦਾ ਏ :—

“ਏਹ ਸਬੈ ਗੈ ਮੇਰੇ ਅਪਨੇ, ਕੋਈ ਓਪਰਾ ਲਗਦਾ ਨੇਈ,
ਪਫੀ ਮਿਗੀ ਕੁਨ ਹਿਰਖੈ ਬਵੈ ਨਿਗੋਸਾਰੀ ਦੇਈ ਗੇਆ ।”

ਤਾਂਦਾ ਮਨਨਾ ਏ ਜੇ ਉਪਰਾ—ਉਪਰਾ ਲੋਕ ਬਡੇ ਮਿਟਠੇ ਹੋਇਥੈ ਲੋਕੋਂ ਕਨੈ ਵਧਾਰ ਕਰਦੇ ਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ—ਅੰਦਰ ਓਹ ਜੈਹਰੇ ਦਾ ਕਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ :—

“ਸੈਹਦੇ ਆਂਗਰ ਮਿਲਦਾ ਸਾਰੈ
ਮੈਹਰੇ ਆਂਗਰ ਹੋਂਦਾ ਕੀ ਏ
ਕਥ—ਕਥਾ ਜਿਨਦੀ ਸਾਰੈ
ਘਰ—ਘਰ ਭਰ ਏਹ ਭਨਦੀ ਜਾਂਦੀ ।”

ਇਸ ਦੁਨਿਆ ਚ ਹਰ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚ ਸੁਖੋਂ—ਦੁਖੋਂ ਦਾ ਔਨਾ—ਜਾਨਾ ਲਗੇ ਦਾ ਰੌਂਹਦਾ ਏ। ਅਗਰ ਅਸੋਂਗੀ ਜਿੰਦਗੀ ਚ ਸੁਖ ਮਿਲਦੇ ਨ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਚ ਦੁਖ ਬੀ ਜਰਨੇ ਦੀ ਸ਼ਕਿਤ ਹੋਨੀ ਚਾਹਿਦੀ। ਕਵਿ ਦੇ ਬੋਲ ਨ :—

“ਫੁਲਿੰਦੇ ਦਾ ਚਨਾ ਗਾਹਕੀ ਤੂਂ
ਕਨਢੇ ਬੀ ਕਿਸ਼ ਖਰੀਦੀ ਲੈ
ਸਿਛੇ ਨੇ ਭਰਨਾ ਜਾਤ ਮਡਾ,
ਕੌਡਾ ਬੀ ਜੀਹਭਾ ਧਰਦਾ ਜਾ ।”

ਵੀਰੇਂਦ੍ਰ ਕੇਸਰ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੀ ਸ਼ਾਯਰੀ ਚ ਪ੍ਰਤੀਕੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਆਤਮਪਰਕ ਸ਼ੈਲੀ ਬਰਤੀ ਦੀ ਏਂ

12.3.2 कुंवर वियोगी ते डोगरी कविता साहित्य गी उंदा योगदान

(i) जीवन परिचे

साहित्य रचना आत्म-अभिव्यक्ति दा इक सशक्त माध्यम ऐ। एहदे राहें लेखक अपने मनोभाव बड़े प्रभावशाली ढंगै कन्नै प्रस्तुत करी सकदा ऐ। इक लखारी अपने भाव-बचार प्रगट करने आस्तै भाएं गद्य विधा जां पद्य विधा गी अपनान। कुंवर वियोगी होर बी उ'नें साहित्यकारें चा इक न जेहडे गद्य ते पद्य दौनें च रचना करने च कुषल न।

कुंवर वियोगी हुंदा पूरा नांड श्री रंधीर सिंह ऐ ते 'वियोगी— उंदा तखल्लस ऐ। उंदा जन्म 4 सितंबर 1940 ई. गी जिला साम्बा च होआ। इंदे पिता होर गौर ग्रांड दे जम्बाल राजपूत हे, उंदा नांड पूरखा सिंह जम्बाल हा ते ओह पुलिस विभाग च इंस्पैक्टर हे। इंदी मता हुंदा नांड श्रीमती पुष्पा देवी हा। कुंवर वियोगी होर पंज भ्रांड हे ते इंदियां त्रै भैनां हियां ओह अपने घरै च जेठे पुत्तर न। कुंवर वियोगी हुंदा बचपन अपने ग्रांड दे कन्नै-कन्नै राजौरी, कोटली, जम्मू ते उधमपुर च बीतेआ। पर मता चिर ओह फत्तू चौगान च गै रेह। इंदे बचपनै च इंदे घर बड़ी गरीबी ही। वियोगी होरें गी 13 ब'रें दी बरेसा च गै अदब लिखने दा चस्का लग्गी गेआ हा। 1954 ई. शा 1956 ई. तगर उ'नें दिल्ली थमां छपने आहले 'खिलौना' ते 'समां' रसालें च हिस्सा लेइयै 'आल इंडिया' स्तर दे इनाम जिते दे न। 'खिलौना' पत्रिका बच्चे आस्तै ही जिस च वियोगी होर फोटो आस्तै शीर्षक लिखियै भेजदे हे जेहडियां पत्रिकाएं च छापियां जंदियां हियां ते 'शमां' पत्रिका बड़डे आस्तै ही जिस च ओह-निविकयां-निविकयां कहानियां लिखियै भेजदे हे।

वियोगी होरें अपनी शुरुआती शिक्षा पक्का डंगा प्राइमरी स्कूल थमां हासल कीती। छेमी जमातै शा दसमी जमातै तगर दी शिक्षा प्रताप मैमोरियल राजपूत स्कूल थमां हासल कीती। इसदे बाद इ'नें जारमीं जमातै आस्तै जी.जी.एम. साईंस कालज च दाखला लैता। कालेज दी मुंडली पढ़ाई घरै दी आर्थक तंगी ते लैक आफ गाइडेंस दी वजह कन्नै खराब रेही। पर फही 1957 शा 1961 तगर कालज दी पत्रिका 'तवी' मैगजीन दी उर्दू ते अंग्रेजी सैक्षणें दे अडीटर बी रेह। वियोगी होरें B.Sc., PGDM, PGDMC, MBA ते Post Graduation in Journalism दी शिक्षा हासल करी लैती दी ऐ। इ'नेंगी डोगरी, उर्दू, हिंदी, अंग्रेजी ते पंजाबी भाषाएं दा पूरा-पूरा ज्ञान ऐ। जुलाई 1961 च वायु सेना

ਚ ਪਾਯਲਟੀ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਏਧਰ ਫੋਰਸ ਫਲਾਇਂਗ ਕਾਲਜ ਚ ਉਠੀ ਗੇ। ਨੌਕਰੀ ਦਰਾਨ ਓਹ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸ਼ਤਾਨ ਚ ਘੂਮੇ। ਕੋਈ ਡੇਢ ਕ ਸਾਲ ਤਾਂਨੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਚ ਬੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਇੰਦਾ ਰਿਟਾਯਰ ਹੋਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ 1998 ਈ. ਹਾ ਪਰ 1988 ਈ. ਚ ਅਪਨੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤ ਦੀ ਕੈਂਸਰ ਕਨ੍ਹੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਕਰੀ ਇੰਦਾ ਮਨ ਉਦਾਸ ਹੋਈ ਗੇਆ ਤੇ ਤਾਂਨੋਂ ਇਸ਼ਟੀਫਾ ਦੇਈ ਦਿੱਤਾ।

(ii) ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਹੁਣਿਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ

ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰੋ ਡੋਗਰੀ ਚ ਸਨ् 1956 ਈ. ਚ ਲਿਖਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕੋਲਾ ਪੈਹਲੇ ਓਹ ਉਦੂ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਚ ਲਿਖਦੇ ਹੈ। 12ਵੀਂ ਜਮਾਤਾ ਚ ਇਨੋਂਗੀ ਸ਼ੋਕਸਪੀਧ ਦੀ ਸਾਨਨਟ ਕਾਂਸੋਲੇਸ਼ਨ ਸਲੇਬਸ ਚ ਲਗਗੀ ਦੀ ਹੀ ਜਿਸ ਕੋਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਥੈ ਤਾਂਨੋਂ ਮਤਿਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਸਾਨਨਟਾਂ ਲਿਖਿਆਂ। ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰੋ ਪੈਹਲੀ ਬਾਰੀ ਮੁਖਾਧਾਰੇ ਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਤਾ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਦੀ ਗਜ਼ਲ ਗੀ ਬਤੌਰ ਸ਼ਾਧਰ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਮੁਖਾਧਾਰੇ ਚ ਸਨਾਈ। ਇਸ ਮੁਖਾਧਾਰੇ ਚ ਤੁੰਦੀ ਬੜੀ ਵਾਹ—ਵਾਹੀ ਹੋਈ ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲੇਆ ਜੇ ਇਨੋਂ ਹਰ ਮੁਖਾਧਾਰੇ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਦੇ ਬਾਦ ਇੰਦਿਆਂ ਮਤੀ ਸਾਰਿਆਂ ਰਚਨਾਂ 'ਤਵੀ', 'ਧੋਜਨਾ' ਤੇ 'ਤ੍ਰਿਕੁਟਾ' ਪਤਿਕਾ ਚ ਛਪਿਆਂ। ਸਨ् 1961 ਈ. ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰਥਮਾਂ ਹੋਰੋ 'ਰੇਖਾ' ਚ ਲਿਖਦੇ ਹੋਈ ਇੰਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਮੋਲਲੀ' ਗੀ 1958—1961 ਈ. ਚ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਨਮੋਂ ਸ਼ਾਧਰੋਂ ਦ੍ਰਾਗ ਲਿਖੀ ਜਾਨੇ ਆਹਲੀ ਸ਼ਾਧਰੀ ਚਾ ਚੁਨੀ ਜਾਨੇ ਆਹਲੀ ਤ੍ਰਾਂ ਬੇਹਤਰੀਨ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਗੀ ਨੀਲਾਮ਼ਬਰ ਦੇਵ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਨੇ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਇੱਥੀ ਆਖਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜੇ ਤਨੋਂਗੀ ਵਾਧੁ—ਸੇਨਾ ਜਾਇਥੈ ਬੀ ਲਿਖਦੇ ਰੈਹਨਾ ਚਾਹਿਦਾ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰੈਹ

1. ਧਰ ਲਮ੍ਮੀ ਕਵਿਤਾ — 1979
2. ਪੈਹਲਿਆਂ ਬਾਂਗਾਂ — 1987

ਕਹਾਨੀ

1. ਕੁਕਕਡੇ ਦਾ ਫਲਸਫਾ (ਡੋ. ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਅੰਕ—2 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ)

ਨਿਬੰਧ

1. ਅਕਖਰੋਂ ਦਾ ਨ਷ਾ (ਅਕਖਰ—ਅਕਖਰ ਚਾਨਨੀ ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ)

2. संदोख सिद्धी (डो. शीराजा अंक – 179 च प्रकाष्ट)

मान—सम्मान

कुंवर वियोगी होर इक विषेष प्रतिभा दे मालिक ਵਿਕਿਤਤਵ ਦਾ ਨਾਂਡ ਏ। ਤਾਂਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਜਿਸ ਖੇਤਰੈ ਚ ਬੀ ਪਦਾਰਪਣ ਕੀਤਾ ਤਤ੍ਵੈ ਤਾਂਨੋਂ ਸਫਲਤਾ ਗੈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਏ। ਅਜੈ ਤਗਰ ਤਾਂਨੋਂ ਜਿਨ੍ਹੋਂ ਮਾਨ—ਸਮਾਨੇਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ ਓਹ ਇਸ ਚਾਲੀ ਨ :—

1. ਬੈਸਟ ਫਾਇਟਰ ਕਨਟ੍ਰੋਲਰ ਦਾ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ – 1966 ਚ।
2. 'ਘਰ' ਲਾਈ ਕਵਿਤਾ ਉਪਰ ਸਾਹਿਤਿ ਅਕੈਡਮੀ ਦ੍ਰਾਰਾ ਸਮਾਨਿਤ – 1980 ਚ।
3. ਵਾਧੁ ਸੇਨਾ ਚੀਫ ਦ੍ਰਾਰਾ ਪ੍ਰਸ਼ਸ਼ਤੀ – 1985 ਚ।
4. ਨਮੀਂ ਡੋਗਰੀ ਸਾਂਥਾ ਦ੍ਰਾਰਾ 'ਸਾਹਿਤਿ ਰਲ' ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ – 2001 ਚ।

(iii) ਕੁਂਵਰ ਵਿਯੋਗੀ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੂਲਿਆਂਕਨ

ਕੁਂਵਰ ਵਿਯੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਕਾਵਿ ਚ ਤੀਰਥ—ਸਥਾਨੇਂ ਪ੍ਰਤਿ ਭਗਤੋਂ—ਸ਼੍ਰਦ਼ਾਲੁਏਂ ਦੀ ਆਸਥਾ ਤੇ ਤਤ੍ਵੂਂ ਦੇ ਬਸਨੀਕੇਂ ਦਾ ਆਚਾਰ—ਵਿਵਹਾਰ, ਦੁਕਖ—ਦਰ੍ਦ ਦਾ ਭਾਵ, ਸ਼ਾਬਤ ਮੁਲਲੇਂ ਦਾ ਵਰਣਨ, ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਸਮਾਜੀ ਸ਼ੋ਷ਨ, ਮਨੁਕਖੀ ਮਨੈ ਦਿਯਾਂ ਭਾਵਨਾ, ਭੁਗਰ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ—ਪ੍ਰੇਮ, ਧਾਰਮਕ ਅਸਾਂਗਤਿਆਂ, ਆਰਥਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ, ਵਿੱਗ ਦਾ ਸੁਰ, ਨਿਰਾਖਾਵਾਦ ਦਾ ਭਾਵ ਆਦਿ ਵਿਖੇਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਏ।

ਕੁਂਵਰ ਵਿਯੋਗੀ ਹੁੰਦਾ ਕਥਨ ਏ ਜੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਚ ਬਾਲ ਬਾਹ ਦਾ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰੇਹਾ ਏ। ਲੋਕ ਅਪਨਿਯੋਂ ਨਿਵਿਕਿਯੋਂ—ਨਿਵਿਕਿਯੋਂ ਕੁਝਿਧਿਧਿਆਂ ਦਾ ਬਾਹ ਕਰੀ ਓਡਦੇ ਹੋ। ਫਹੀ ਓਹ ਨਿਵਿਕਿਯਾਂ—ਨਿਵਿਕਿਯਾਂ ਕੁਝਿਧਿਆਂ ਕੇਈ ਬਾਰੀ ਬਾਲਪੁਨੈ ਚ ਗੈ ਵਿਧਵਾ ਬੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹਿਯਾਂ। ਓਹ ਅਪਨੀ ਜੁਆਨੀ ਦਾ ਦੁਕਖ ਕੁਝੈ ਗੀ ਬੀ ਨੇਈ ਹਿਯਾਂ ਦੱਸਿਆ ਸਕਦਿਆਂ। ਤਾਂਨੋਂ ਅਪਨਾ ਘਰ ਗੈ ਇਕ ਜੇਲਖਾਨਾ ਲਗਦਾ ਹਾ।

"ਇਕ ਪਤੈਨੀ ਬਾਲ ਰੰਡੋਈ, ਓਹਦਾ ਬੀ ਹਾ ਘਰ,
ਓਹਦੇ ਤਨਾ ਦੀ ਜਲਨ ਤੇ ਤਾਪਨ ਦੂਰ ਨਿੰ ਛੌਂਦੀ ਪਰ।

ਕਵਿ ਨੇ ਅਪਨੀ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਕਿਥ ਅਟਲ ਸਚਾਇਂ ਬਾਰੈ ਬੀ ਚੱਚਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਇਹ ਸਚਚ. ਏ ਜੇ ਮਾਹਨੂੰ
ਇਸ ਦੁਨਿਆ ਚ ਆਂਦਾ ਏ ਤੇ ਇਕ—ਨਾ—ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਦੁਨਿਆ ਥਮਾਂ ਚਲੀ ਬੀ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਕਰੀ ਕਵਿ ਦਾ
ਭਾਵ ਏ ਜੇ ਜੋ ਕਿਥ ਬੀ ਤੁਸੀ ਕਮਾਂਦੇ ਓ ਉਸੀ ਖਰਚੀ ਲੈਓ ਇਸ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨੇਈ, ਇਹ ਮਿਟਟੀ
ਦਾ ਬਨੇ ਦਾ ਮਿਟਟੀ ਚ ਗੈ ਇਕ ਦਿਨ ਖਤਮ ਹੋਈ ਜਾਨਾ ਏ। ਜੀਵਨ ਦਿਧਾਂ ਰੈਨਕਾਂ, ਦੌਲਤਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਇਤਥੋਂ ਗੈ ਰੇਹੀ
ਜਾਨਿਯਾਂ ਨ। ਆਖਰ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਇਹ ਸਥਾਨ ਖਤਮ ਹੋਈ ਜਾਨਾ ਏ :—

“ਖਰਚੀ ਲੈ ਜੋ ਹੋਈ ਕਮਾਈ, ਜੀਨਾ ਏ ਕਿਚਚਰ,
ਮਿਟਟੀ ਦਾ ਏ ਬਨੇਆ, ਮਿਲਨਾ ਮਿਟਟੀ ਦੇ ਗੈ ਅੰਦਰ।”

ਕਵਿ ਗੀ ਅਪਨੇ ਡੁਗਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਨ੍ਹੈ ਅਨਸਥ ਹਿਰਖ ਏ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਡੁਗਗਰ ਥਮਾਂ ਦੂਰ ਰੌਹਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਉਸੀ
ਪਲ—ਪਲ ਚੇਤਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਦੇਖ—ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਮਾਤ੍ਰਮੂਸਿ ਪ੍ਰੇਮ, ਹਿਰਖ—ਪਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਚਿਤ੍ਰਣ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :—

“ਜੇ ਤੁਸ ਜਾਗੇ ਜਸਮੂ ਪਾਸ੍ਸੈ ਬਾਂਦੇਓ ਓਦੀ ਘਰ,
ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਧੈ ਉਸਦੀ ਮਿਟਟੀ ਦਾ ਕਰੇਓ ਆਦਰ।
ਲਹੁਆ ਨੇ ਤਰ ਤਰ ਕਰਦੇ ਪੁਤਰ ਸੀਹ—ਜੁਆਨ,
ਬਾਂਜਰ ਭਾਏ ਖੁਆਂਦਾ ਸ਼ੇਖਾਂ ਏ ਧੋਧੋਂ ਦਾ ਘਰ।”

ਕਵਿ ਤਥਾ ਪਰਮ—ਪਿਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੋਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਉਸੀ ਅਨ—ਥਕਕ ਕਾਨ੍ਹੀ ਦੇਨ ਜਿਸ
ਕਨ੍ਹੈ ਓਹ ਮਹੇ ਸ਼ਾਂ ਲਿਖਦਾ ਰਾਵੈ। ਉਸਦਾ ਹਤਥ ਕਦੋਂ ਨੇਈ ਰੁਕੈ। ਜਦੂ ਤਗਰ ਓਹਦੇ ਸਾਹੋਂ ਚ ਰਵਾਨਗੀ ਬਨੀ ਦੀ
ਰਾਵੈ ਤਦੂ ਤਗਰ ਓਹਦੇ ਲਿਖਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬੀ ਬਨੇ ਦਾ ਰਾਵੈ। ਜਿਧਾਂ :—

“ਤੁਆਡ ਕਰਨਾ, ਮਿਗੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਨ ਥਕ ਕਾਨ੍ਹੀ ਦੇ,
ਤੇ ਮੇਰੀ ਆਂਗਲੇ ਗੀ ਫਗਡੁਨੇ ਦੀ ਕਾਨ੍ਹੀ ਦੇ ਤਾਕਤ।”

ਕਵਿ ਦਾ ਆਖਖਨਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਮੰਦਰ, ਮਸ਼ਿਜਦ ਨੇਈ ਜਾਂਦਾ। ਉਥੋਂ ਬੈਠੇ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਉਸੀ ਨਾਸਤਕ,
ਕਾਫਰ ਆਖਦੇ ਨ। ਓਹ ਇਨ੍ਹੋਂ ਪਖਾਂਡਿਧੋਂ ਕੋਲ ਜਾਨੇ ਥਮਾਂ ਘਰ ਬੈਠੇ ਦੇ ਗੈ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ
ਕਰਨਾ ਬੇਹਤਰ ਸਮਝਦਾ ਏ :—

“ਮੰਦਰ, ਮਸ਼ਿਜਦ ਮੈਂ ਨਿ ਜਾਂਦਾ,
ਆਊ ਮਾਹਨੂੰ ਅਕਖਡ,
ਹਿੰਦੂ ਮਿਕਕੀ ਨਾਸਤਕ ਸਮਝਨ,

ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਫਰ |
ਨਾਮ 'ਬਯੋਗੀ' ਇਥਕ ਹੋਏ ਦਾ ਮਿਕਕੀ ਕਵਿਤਾ ਕਨੈ ?
ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪ੍ਰੂਜਾ ਕਰਨਾਂ ਅਪਨੇ ਘਰ |”
ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਹੋਰੇਂ ਅਪਨੇ ਕਾਵਿ ਚ ਹਰ ਚਾਲੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ, ਹਾਵ—ਭਾਵ, ਖਤੋਲੇ, ਸੋਚਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਉਲਲੇਖ
ਬੜੀ ਸ਼ਿਦਦਤ ਕਨੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

12.4 ਅੰਧਾਸ ਆਸਟੈ ਸੁਆਲ

1. ਡੋਗਰੀ ਗਜ਼ਲ ਦੇ ਖੇਤਰੈ ਚ ਵੀਰੋੰਦ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦਾ ਥਾਹਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰੋ।
2. ਕੁਂਵਰ ਵਿਧੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਪਰ ਰੋ਷ਨੀ ਪਾਂਦੇ ਹੋਈ ਤੁੰਦੇ ਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤਿਆਨ ਦਾ ਮੂਲਧਾਂਕਨ ਕਰੋ।

डोगरी साहित्य चर्चा पर अधारत सोआल

रूपरेखा

13.1 उद्देश्य

इस पाठ दे राहें पाठकें गी साहित्य ते उसदे रूप—सरूप कन्नै परिचित करोआने दे इलावा साहित्य ते समाज दे आपसी सरबंध बारै छात्रें दी जिज्ञासा गी शांत करना मुक्ख उद्देष्य ऐ। इस पाठ दे अध्ययन परैन्त पाठक साहित्य सरबंधी पुच्छे गे सोआलें दे जबाव देर्झ पाने च सक्षम होई सकड़न।

13.2 पाठ—परिचे

इस पाठ दे अंतर्गत साहित्य सरबंधी जानकारी प्रस्तुत कीती गेदी ऐ।

13.3 पाठ—प्रक्रिया

13.3.1 साहित्य ते साहित्य दा रूप—सरूप।

13.3.2 साहित्य ते समाज दा आपसी सरबंध।

13.3.1 साहित्य केह ऐ? साहित्य दियां परिभाशां दिंदे होई उसदे रूप—सरूप पर विचार करो ?

साहित्य समाजी चीज ऐ। एहदे कन्नै मेल—बर्तन दी भावना प्रधान होंदी ऐ। साहित्य च रुचि उ'ऐ लैंदे न जेहड़े दुएं कन्नै रली—मिलियै रौहना पसंद करदे न, जिन्नेई दुएं दियें भावनाएं कन्नै हमदर्दी होंदी ऐ। मनुक्ख अपने जीवनै च पूर्णता चाहदा ऐ। हर चीजै दी जानकारी प्राप्त करने दी लालसा ओहदे च होंदी ऐ। उसने इस्सै तांहगा करी, इस स्थिती च मता किश सोधी लेआ ऐ, पर अजें बी

ਮਤਾ ਕਿਸ਼ ਸੋਧਨਾ ਬਾਕੀ ਏ। ਇਧੈ ਤਡੱਪ, ਜ਼ਾਨੈ ਦੀ ਇਧੈ ਤ੍ਰੇਹ, ਪੂਰ੍ਣਤਾ ਦੀ ਇਧੈ ਮਾਂਗ 'ਸਾਹਿਤ्य' ਦਾ ਰੂਪ ਲੇਇਧੈ ਪ੍ਰਗਟੋਂਦੀ ਏ।

ਸਾਹਿਤਿਆ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਨਮ ਦੌਂ ਰੂਪੋਂ ਚ ਸਿੰਘ ਕੀਤਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਪੈਹਲਾ ਰੂਪ ਐ, 'ਸਾਹਿਤਿਆ ਭਾਵ: ਸਾਹਿਤਿਆਮ' ਅਰਥਾਤ् 'ਸਹਿਤ' ਜਾਂ ਸਾਥੋਂ—ਸਾਥੋਂ ਹੋਨੇ ਦਾ ਭਾਵ ਜਾਂ ਮੇਲ ਸਾਹਿਤਿਆ ਏ। ਦੁਏ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ 'ਸਾਹਿਤਯਾ: ਭਾਵ: ਸਾਹਿਤਿਆਮ' ਸਹਿਤ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਅਰਥ ਦਾ ਭਾਵ, ਅਰਥਾਤ् ਨੇਹਾ ਮੇਲ ਜੇਹੜਾ ਹਿਤ (ਕਲਿਆਣ) ਸਹਿਤ ਜਾਂ ਕਨ੍ਨੈ ਹੋਏ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਅਰਥ ਇਕੱਠੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ, ਨਾਂ ਕੋਈ ਘਟਟ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਨਾਂ ਕੋਈ ਬਦਵ। ਸ਼ੈਲ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਨਾਂ ਗੈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕੋਲਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੋਂਦੇ ਨ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਘਟਟ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕੋਲਾ ਜਾਦਾ ਅਰਥ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਦੁਏ ਸ਼ਬਦ ਕਨ੍ਨੈ ਤੇ ਇਕ ਅਰਥ ਦਾ ਦੁਏ ਅਰਥ ਕਨ੍ਨੈ ਬਨਕਦਾ ਮੇਲ ਗੈ ਸਾਹਿਤਿਆ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਤਾਂਏ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇਹਦੇ ਚ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਅਰਥ ਇਕ—ਦੁਏ ਕੋਲਾ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਸੇਹੀ ਹੋਨੇ ਪਰ ਬੀ ਪਢਨੇ ਆਹਲੋਂ ਦੇ ਮਨੋਂ ਚ ਖੁਣੀ ਤੇ ਨਾਂਦੈ ਦੇ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਨ।

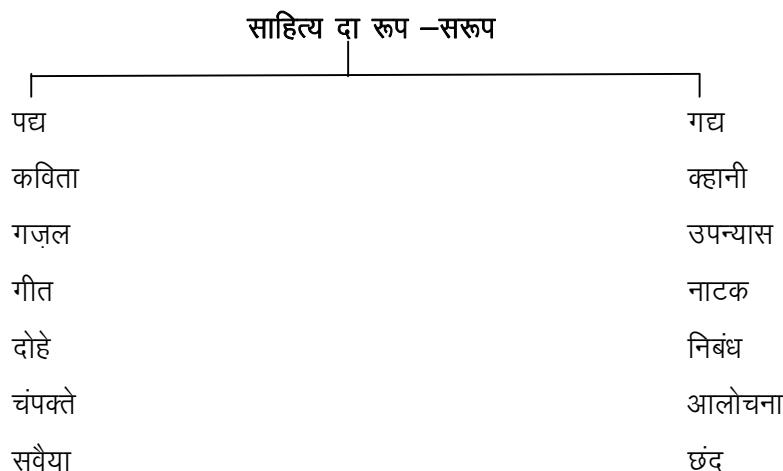
ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵਨੈ ਗੀ ਅਪਨੇ ਅਨੰਦਰ ਬਾਨ੍ਨਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਏ। ਅਸ ਅਪਨੇ ਆਲੈ—ਦੁਆਲੈ ਜੇ ਕਿਥ ਦਿਕਖਨੇ—ਸੁਨਨੇ ਆਂ ਜਾਂ ਮਹਸੂਸ ਕਰਨੇ ਆਂ, ਓਹਦੇ ਕਰੀ ਸਾਡੇ ਮਨੈ ਚ ਕੋਈ ਚਾਲੀ ਦੇ ਭਾਵ—ਵਿਚਾਰ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਨ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਜਿਸ ਗਲਲਾ ਗੀ ਜਿਧਾ ਜਾਂ ਮਹਸੂਸ ਕਰਦਾ ਏ, ਉਸੀ ਤਾਂਆਂ ਗੈ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਤੁਆਰੀ ਦਿੰਦਾ ਏ ਉਸ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੀ 'ਧਰਮਾਰਥਵਾਦੀ' ਆਖੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਲਲਿਤ ਕਲਾਏਂ ਚ ਸਾਹਿਤਿਆ ਬੀ ਇਕ ਕਲਾ ਏ। ਭਾਸਾ ਰਾਹੋਂ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਅਭਿਵਿਕਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਪਰ ਹਰ ਚਾਲੀ ਦੀ ਭਾਸਾ ਰਾਹੋਂ ਅਭਿਵਿਕਿਤ ਗੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਨੇਈ ਆਖਦੇ। ਸਾਹਿਤਿਆਕਾਰ ਅਭਿਵਿਕਿਤ ਰਾਹੋਂ ਅਨੁਮੂਤਿ ਗੀ ਪਾਠਕਾਂ ਤਗਰ ਪੁਜਾਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਜਿਸ ਰੂਪੈਂ ਚ ਜੀਵਨ ਗੀ ਦਿਖਦਾ ਏ, ਭੋਗਦਾ ਏ ਜਾਂ ਮਸੂਸ ਕਰਦਾ ਏ, ਉਸੀ ਓਹ ਕਲਾ—ਭਰੋਚੇ ਢੰਗੈ ਕਨ੍ਨੈ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਏ। ਅਨੁਮੂਤਿ ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਓਹ ਭਾਵ—ਭਰੋਚੀ ਭਾਸਾ ਆਮਤਾਰੈ ਪਰ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਮਾਹਨੁ ਚ ਜੇਹੜੇ ਭਾਵ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਂਦੇ ਨ, ਜੇਹੜੀ ਅਨੁਮੂਤਿ ਉਸੀ ਹੋਂਦੀ ਏ, ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨੇ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਜਾਂ ਖਿਚਚ ਗੈ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੀ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਏ ਤੇ ਭਾਸਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਮ ਏ। ਅਪਨੀ ਖੁਣੀ—ਗਮੀ, ਸੁਖ—ਦੁਖ, ਨਾਂਦ ਤੇ ਬੇਦਨਾ ਗੀ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਿਯੈ ਤੇ ਏਹਦੇ ਚ ਦੁਏਂ ਗੀ ਸ਼ਰੀਕ ਬਨਾਨੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਨ੍ਨੈ ਗ ਸਾਹਿਤਿਆਕਾਰ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਦਾ ਏ।

ਬਕਖ—ਬਕਖ ਵਿਦਵਾਨੋਂ ਅਪਨੇ—ਅਪਨੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਪਰਿਆਸਾ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ :—

1. "ਰਸ ਭਰੋਚਾ ਵਾਕਿਆ ਗੈ ਸਾਹਿਤਿਆ ਹੋਂਦਾ ਏ।" (ਆਚਾਰ੍ਯ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ)

2. "ਸਹਿਤ ਸ਼ਬਦ ਕਨੈ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਮਿਲਨੇ ਦਾ ਇਕ ਭਾਵ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਛਡਾ ਭਾਵ, ਭਾਵ ਦਾ; ਭਾਸਾ, ਭਾਸਾ ਦਾ; ਗ੍ਰਥ, ਗ੍ਰਥ ਦਾ ਗੈ ਮੇਲ ਨੇਈ ਬਲਕੇ ਮਨੁਕਖੈ, ਮਨੁਕਖੈ ਦਾ; ਬੀਤੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅਜੈ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਨੈ, ਦੂਰੈ ਦਾ ਨੇਡੇ ਕਨੈ ਬਡਾ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਛੂਹਗਾ ਮਿਲਨ ਬੀ ਹੈ, ਜੇਹਡਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਬਾਗੈਰ ਹੋਰ ਕੁਤੈ ਸੁਮਕਨ ਨੇਈ।" (ਰਵੀਨਦ੍ਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ)
3. "ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਜਾਂ ਸਹਭਾਵ ਸਾਹਿਤਿਆ ਹੈ।" (ਭਾਮਹ)
4. "ਸਾਹਿਤਿਆ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕਲਾਤਮਕ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੈ।" (ਕੋਚੇ)
5. "ਸ਼ਬਦ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਸ਼ਰੀਰ ਨ ਤੇ ਅਰਥ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ। ਦੈਨੋਂ ਦਾ ਮੇਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।" (ਕਾਰਲਾਇਲ)
6. "ਸਾਹਿਤਿਆ ਭਾਸਾ ਦਾ ਉਚਚਤਮ ਰੂਪ ਹੈ।" (ਕਾਲਰੇਜ)
7. "ਸਾਹਿਤਿਆ ਇਕ ਮਨੈ ਗੀ ਦੁਏ ਮਨੈ ਕਨੈ ਜੋੜਨੇ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ।" (ਟਾਲਸਟਾਈ)
8. "ਸੁਨਦਰਤਾ ਤੇ ਮਨੋਰਂਜਨ ਦੇ ਬਿਨਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਇਧਾਂ ਗੈ ਜਿਧਾਂ ਕ਷ਬੋਈ ਬਿਜਨ ਫੁਲਲ।" (ਸ਼ੀਫਨ ਮੈਹਧਰਮ)
9. "ਭਾਵੋਂ ਗੀ, ਆਖਨੇ ਦੀ ਇਕ ਚਤਰਾਈ—ਪੂਰ੍ਣ ਤੇ ਰੋਚਕ ਬਾਂਕਪਨੈ ਕਨੈ ਦਸ਼ਨਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਹੈ।" (ਕੁਨੱਤਕ)
10. "ਸਮਾਜੈ ਦੇ ਮਾਨਸਕ ਤੇ ਬੌਦਧਕ ਵਿਕਾਸ ਗੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਆਕਖਨਾ ਲਿਖਨਾ ਗੈ ਸਾਹਿਤਿਆ ਹੈ।" (ਕ੍ਰਿਸਟੋਫਰ ਕੱਡਵਿਲ)

ਸਾਹਿਤ्य ਦੇ ਰੂਪ—ਸਰੂਪ ਗੀ ਸੁਕਖ ਤੌਰਾ ਪਰ ਦ'ਊਂ ਰੂਪੋਂ ਚ ਬੰਡੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਐ। ਪਦ ਤੇ ਗਦ ਏਹ ਦਮੋਂ ਰੂਪ ਇਕ ਕਿਸਮੈ ਦੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਨ। 'ਪਦ' ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸਾ ਦੀ ਪਦ ਧਾਰੂ ਥਮਾਂ ਬਨੇ ਦਾ ਐ ਤੇ 'ਗਦ' ਸ਼ਬਦ ਗਦ ਧਾਰੂ ਥਮਾਂ। ਗਦ ਥਮਾਂ ਪਦ ਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਮਤੀ ਹੋਂਦੀ ਐ ਜਿਸ ਕਰੀ ਏਹਦੇ ਚ ਨਿਯਮ ਤੇ ਨਾਪ ਤੋਲ ਬਗੈਰਾ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਐ। ਏਹਦੇ ਚ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਗੁਣ ਮਤਾ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਸੁਨਨੇ ਚ ਮਤਾ ਆਨਾਂਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਦਾ ਐ। 'ਪਦ' ਤੇ 'ਗਦ' ਏਹ ਦੋ ਲੇਖਨ ਸ਼ੈਲਿਆਂ ਨ। ਸੁਰ, ਤਾਲ, ਲਿਖ ਚ ਬਜ਼ੀ ਦੀ ਭਾਸਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਲੋਕ, ਆਮ ਜੀਵਨੈ ਚ ਨੈਈ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਕਰੀ ਏਹ ਗੱਲ ਬਡੀ ਸਾਫ ਐ ਜੇ ਗਦ ਦਾ ਸਰਬਂਧ ਮਾਨਵ ਜੀਵਨ ਕਨੈ ਬਡਾ ਪਰਾਨਾ ਐ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਚ ਸਾਹਿਤਿਆ ਮੂਹ ਜਬਾਨੀ ਰਚੇਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾ ਤੇ ਮੂਹ ਜਬਾਨੀ ਗੈ ਚੇਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹਾ। ਮੂਹ—ਜਬਾਨੀ ਚੇਤੈ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਪਦ ਸ਼ੈਲੀ ਗੈ ਸਖਲੀ ਤੇ ਮਨੋਰੰਜਕਨ ਰੱਹਦੀ ਐ। ਪਦ ਅਰਥਾਤ् ਛਂਦੋਂ ਚ ਬਜ਼ੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਰੂਪ ਸਰੂਪ ਗਿਨੇ—ਮਿਥੇ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਐ; ਓਹਦਾ ਸੁਰ—ਤਾਲ ਬਡਾ ਟਕੋਹਦਾ ਹੋਂਦਾ ਐ। ਇਸ ਕਰੀ ਸ਼੍ਰੋਤਾ ਉਸੀ ਸੁਨਿਧੈ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਚੇਤੈ ਕਰੀ ਲੈਂਦਾ ਐ। ਇਸਾਂ ਕਰੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਾਹਿਤਿਆ ਮਤਾ ਸਾਰਾ ਪਦ ਚ ਗੈ ਨਜ਼ਰੀ ਔਂਦਾ ਐ।

ਗਦ ਤੇ ਪਦ ਚ ਇਕ ਟਕੋਹਦਾ ਫਰਕ ਏਹ ਐ ਜੇ ਗਦ ਦੇ ਮਕਾਬਲੇ ਚ ਪਦ ਚ ਭਾਵ—ਤਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਐ। ਗਦ ਬਚਾਰ—ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੱਲਾਂ ਆਸਤੈ ਜਿ'ਨਦੇ ਚ ਬੁਦ਼ਿ—ਤਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਐ, ਮਤਾ ਰਾਸ ਔਂਦਾ ਐ। ਦੌਨੋਂ ਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਫਰਕ ਇ'ਧੈ। ਗਦ ਚ ਤਾਲ—ਲਿਖ ਦੀ ਓਹ ਪਾਬੰਦੀ ਨੈਈ ਜੇਹੜੀ ਪਦ ਚ ਹੋਂਦੀ ਐ ਤੇ ਪਦ ਚ ਭਾਵ—ਤਤਵ ਬੁਦ਼ਿ—ਤਤਵ ਕੋਲਾ ਸਰੋਖਡੇ ਐ।

ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਮਾਨ—ਮੁਲਲ ਗਦ ਚ ਹੋਨੇ ਜਾਂ ਪਦ ਚ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਘਟਦਾ—ਬਧਦਾ ਨੈਈ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੌਨੋਂ ਰੂਪੋਂ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਆ ਐ ਤੇ ਅਜ਼ ਬੀ ਲਖੇਆ ਕਰਦਾ ਐ। ਗਦ ਚ ਬੀ ਤੇ ਪਦ ਚ ਬੀ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਗੈ ਅੰਦਰ ਦੌਨੋਂ ਸ਼ੈਲਿਆਂ ਗੀ ਬਰਤਨੇ ਆਸਤੈ ਖੇਤਰੋਂ ਦੀ ਬੰਡ ਬਡੀ ਟਕੋਹਦੀ ਐ।

ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਪਦ ਵਿਦਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਬਡਾ ਆਮ ਹੋਂਦਾ ਐ। ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਬ਷ਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਜ਼ਾਨ—ਵਿਜ਼ਾਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਰਾਜਨੀਤਿ ਆਦਿ ਆਸਤੈ ਬੀ ਪਦ ਗੈ ਬਰਤੋਆ ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਜਿ'ਧਾਂ—ਜਿ'ਧਾਂ ਜੀਵਨ ਨੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ—ਤਾਂ ਗੈ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਏਹ ਦਮੈ ਰੂਪ ਬੀ ਬਕਖਰੇ ਹੋਂਦੇ ਗੇ। ਤੇ ਪਦ ਵਿਦਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕਹਿਤਾ, ਗਜ਼ਲ, ਗੀਤ, ਦੋਹੇ, ਚਮੁਖੇ, ਸਵੈਧਾ, ਛਂਦ ਆਦਿ ਰੂਪ ਸਾਮਨੈ ਆਏ ਤੇ ਗਦ ਵਿਦਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕਹਾਨੀ, ਉਪਨਿਆਸ, ਨਾਟਕ, ਨਿਬੰਧ ਤੇ ਆਲੋਚਨਾ ਆਦਿ ਦਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟੋਂਦਾ ਲਭਾ।

ਸਾਹਿਤ्य ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਰਛਾਈ ਏ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਖਰਾਕ ਏ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਾਡੇ ਮਨੈ ਚਾ ਹੀਨ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਕਡ੍ਢੀ ਦਿੰਦਾ ਏ ਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਸਖਾਂਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਅਸੱਈ ਜੀਨੇ ਦਾ ਫੰਗ ਸਖਾਂਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਆਦਮੀ ਗੀ ਬੋਲਨੇ—ਬਰਤਨੇ ਦੀ ਸੁਸ਼ੀਲਤਾ ਸਖਾਂਦਾ ਏ ਦੁਏਂ ਕਨੈ ਰੈਹਨੇ—ਬੌਹਨੇ ਦਾ ਫੰਗ ਸਖਾਲਦਾ ਏ। ਮਜ਼ੁਕਖੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਜੀਵਨ ਚ ਜਿਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਬੀ ਬਦਲਾਡ ਔਂਦੇ ਗੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਨੇ ਬੀ ਉਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੀ ਗੈਹਣ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਬਤਾ ਪਰ ਅਗਡੀ ਗੈਂ ਬਧਾਈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮੇਂ ਚ ਬਥਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਮੁਕਖ ਤੌਰਾ ਪਰ ਦੋ ਰੂਪ ਗੈ ਸਾਮਨੈ ਆਏ ਪਰ ਅਜ਼ਜ ਏਹ ਕੇਈ ਰੂਪੋਂ ਚ ਪ੍ਰਗਟੋਂਦਾ ਲਭਦਾ ਏ।

13.3.2 ਸਾਹਿਤਿਆ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਪਸੀ ਕੇਹ ਸਰਬਂਧ ਏ?

ਜਾਂ

ਸਾਹਿਤਿਆ ਤੇ ਸਮਾਜ ਇਕ ਦੁਏ ਪਰ ਨਿਰੰਭਰ ਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੌਨੋਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਰਬਂਧ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਕਰੋ ?

ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਰਪਣ ਏ, ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਏ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਏ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਲੇਖਾ—ਜੋਖਾ ਏ। ਕੁਸੈ ਬੀ ਰਾ਷ਟਰ ਜਾਂ ਸਭਤਾ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਉਸਦੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਭਿਨਨ ਅੰਗ ਏ, ਕੁਸੈ ਭੀ ਕਾਲ ਦੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਥਮਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਯੋਂ, ਜਨਮਾਨਸ ਦੇ ਰੈਹਨ—ਸੈਹਨ, ਖਾਨ—ਪਾਨ ਤੇ ਅਨ੍ਯ ਗਤਿਵਿਧਿਯੋਂ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਏ। ਸਮਾਜ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਮਾਜ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦਾ ਏ। ਏਹ ਦ'ਵੈ ਇਕੱਕੀ ਸਿਕਕੇ ਦੇ ਦੋ ਪਹਲੂ ਨ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਸਮਾਜ ਕਨੈ ਤਾਂਏ ਸਰਬਂਧ ਏ ਜੇਹੜਾ ਸਰਬਂਧ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ਰੀਰ ਕਨੈ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਮਾਜ ਰੂਪੀ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਆਤਮਾ ਏ, ਸਾਹਿਤਿਆ ਅਜਰ—ਅਮਰ ਏ, ਇਕ ਮਹਾਨ् ਵਿਵਾਨ ‘ਯੋਨਨਾਗੋਚੀ’ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜ ਨਾਨਾ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ, ਰਾ਷ਟਰ ਭੀ ਨਾਨਾ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ ਪਰ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਨਾ਷ ਕਦੇ ਭੀ ਨੋਈ ਹੋਈ ਸਕਦਾ।

‘ਸਾਹਿਤਿਆ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਾਤਪ੍ਰਤਿ ‘ਸਹਿਤ’ ਸ਼ਬਦ ਕਨੈ ਹੋਈ ਦੀ ਏ। ‘ਸਹਿਤ’ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੋ ਅਰਥ ਹੋਏ ਨ — ‘ਸ’ ਅਰਥਾਤ् ‘ਕਨੈ—ਕਨੈ’ ਤੇ ‘ਹਿਤ’ ਅਰਥਾਤ् ‘ਕਲਿਆਣ’। ਇਸ ਦ੃ਸ਼ਟਿ ਕਨੈ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸ਼ਬਦ ਥਮਾਂ ਏਹ ਅਮਿਕਾਵ ਹੋਆ ਜੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਇਕ ਐਸੀ ਲਿਖਤ ਸਮਗ੍ਰੀ ਏ ਜਿਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਅਰਥ ਚ ਲੋਕਰਹਿਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਨਿਹਿਤ ਰੱਹਦੀ ਏ। ਅਰਥ ਆਸਤੈ ਵਿਸਤਾਰਪੂਰਵਕ ਲਿਖਤ ਸਮਗ੍ਰੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪ੍ਰਚਲਤ ਏ ਜਿ’ਧਾਂ ਇਤਿਹਾਸ—ਸਾਹਿਤਿਆ, ਰਾਜਨੀਤਿ ਸਾਹਿਤਿਆ, ਵਿਜਾਨ ਸਾਹਿਤਿਆ, ਪੜ੍ਹ ਸਾਹਿਤਿਆ ਬਗੈਰਾ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਕਦੇ ਨੋਈ ਤੁਟਨੇ ਆਹਲਾ ਸਰਬਂਧ ਏ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਗਤਿਵਿਧਿਯੋਂ ਥਮਾਂ ਸਾਹਿਤਿਆ ਮਹੇਸਾ ਪ੍ਰਭਵਤ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥਮਾਂ ਅਛੂਤਾ ਨੋਈ

ਰੇਹਿਯੈ ਉਸਦਾ ਅਮਿੰਨ ਅੰਗ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਆਸਤੈ ਓਹ ਸਮਾਜ ਦਾ ਕੁ਷ਲ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਉਸਦੇ ਸਾਹਿਤ्य ਚ ਸਮਾਜ ਦਾ ਬਿੰਬ—ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਰੂਪ ਲਭਦਾ ਏ।

ਮਾਹਨੂ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵ ਏ। ਕਨੈ ਓਹ ਬਚਾਰਥੀਲ ਬੀ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸੈ ਕਰੀ ਅਪਨੇ ਸਮਾਜੈ ਦਾ ਓਹਦੇ ਤਪ਼ਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਇਸੈ ਚਾਲਲੀ ਸਾਹਿਤ्य ਦਾ ਬੀ। ਸਮਾਜੀ ਕਠਨਾਇਥੋਂ ਕੋਲਾ ਛੁਡਕਨੇ ਦਾ ਰਸਤਾ ਉਸੀ ਸਾਹਿਤ्य ਗੈ ਦਸਦਾ ਏ। ਹਰ ਧੁਗੈ ਚ ਲਖੋਏ ਦੇ ਸਾਹਿਤ्य ਚ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤੇ ਲੋਕਿਂ ਦੇ ਸੁਖੈ—ਦੁਖੈ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਲਭੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਉਂਦੀ ਆਥਾ—ਨਰਾਥਾ, ਉਂਦੀ ਸਗਗੋਸਾਰੀ—ਨਿਗਗੋਸਾਰੀ ਤੇ ਉਂਦਿਥੋਂ ਤਾਂਹਾਂਗੇ ਦਾ ਰੂਪ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ्य ਦੇ ਸ਼ੀਧੇ ਚ ਟਕੋਹਦਾ ਲਭੀ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਆਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਸਾਹਿਤ्य ਤੇ ਸਮਾਜ ਆਪੂਰ੍ਵ ਬਿਚੋਂ ਬਜੜੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ।

ਸਾਹਿਤ्य ਮਨੋਰਂਜਨ ਬੀ ਕਰਦਾ ਏ, ਪਰ ਛੜਾ ਮਨੋਰਂਜਨ ਕਰਨਾ ਸਾਹਿਤ्य ਦਾ ਮਕਸਦ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਸਾਹਿਤ्य ਜੀਵਨ ਦੀ ਗਮ੍ਭੀਰਤਾ ਚ ਝਾਂਕਨੇ ਦਾ ਰਸਤਾ ਏ ਪਰ ਏਹਦੇ ਆਸਤੈ ਸਾਹਿਤ्य ਪਢਨੇ ਆਹਲੋਂ ਚ ਬੀ ਜੀਵਨ ਗੀ ਜਾਨਨੇ ਬਾਰੈ ਇਕ ਤਾਂਹਾਂਗ ਹੋਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏ।

ਰਾ਷ਟਰਕਵਿ ਮੈਥਿਲੀਧਰਣ ਗੁਪਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ — “ਸਿਰਫ ਮਨੋਰਂਜਨ ਨ ਕਵਿ ਦਾ ਕਰਮ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਉਸ ਚ ਉਚਿਤ ਉਪਦੇ਷ ਦਾ ਭੀ ਮਰਮ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ।”

ਸਾਹਿਤਕਾਰੋਂ ਸਾਹਿਤ ਗੀ ਲੇਇਧੈ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਵਕਤ ਕੀਤ ਦੇ ਨ। ਆਚਾਰਧ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਸ਼ੁਕਲ ਨੇ ‘ਸਾਹਿਤ ਗੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਚਿੱਤਵ੃ਤਿ ਦਾ ਸੰਚਿਤ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ’ ਮਨੋਰਂਜਨ ਏ। ਮਹਾਵੀਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦਿਵੇਦੀ ਨੇ ‘ਸਾਹਿਤ ਗੀ ਜ਼ਾਨਰਾਖਿ ਦਾ ਸੰਚਿਤ ਕੋ਷’ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ। ਪਿੰਡਿਤ ਬਾਲ ਕ੃ਣ ਭਵਤ ਨੇ ‘ਸਾਹਿਤ ਗੀ ਜਨ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਵਿਕਾਸ’ ਮਨੋਰਂਜਨ ਏ।

ਮਾਹਨੂ ਸਭਿਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਚ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਧੋਗਦਾਨ ਰੇਹਾ ਏ, ਵਿਚਾਰੋਂ ਸਾਹਿਤ ਗੀ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਮਾਹਨੂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਗੀ ਗਤਿਸੀਲਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ, ਉਸਗੀ ਸਭਿਤਾ ਬਨਾਨੇ ਦਾ ਕਮਮ ਕੀਤਾ, ਮਾਹਨੂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਹਨਨੇ ਦਾ ਕਮਮ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਕੁਝੈ ਭੀ ਰਾ਷ਟਰ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਚ ਅਜ਼ਜ ਤਗਰ ਜਿਨ੍ਹੇ ਭੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਏ, ਓਹ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਾਧਮ ਰਾਹੋਂ ਗੈ ਆਏ, ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਮਾਜ ਚ ਫੈਲੀ ਦਿਧੋਂ ਕੁਰੀਤਿਧੋਂ, ਵਿਸਾਂਗਤਿਧੋਂ, ਵਿਕ੃ਤਿਧੋਂ, ਅਭਾਵਿਂ, ਅਸਮਾਨਤਾਏਂ ਆਦਿ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਲਿਖਦਾ ਏ। ਇੰਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਜਨਮਾਨਸ ਗੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨੇ ਦਾ ਕਮਮ ਕਰਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤ ਜਨਹਿਤ ਆਸਤੈ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਮਾਹਨੂ ਗੀ ਜਨਮ ਥਮਾਂ ਲੇਝਿ ਮ੃ਤ੍ਯੁ ਤਗਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੌਂਦੀ ਏ। ਮਾਹਨੂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਏ, ਜੀਵਨ ਚ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਕਨੈ ਕੇਹ ਹੋਆ ਕਰਦਾ ਏ, ਉਸੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਰਚਿਯੈ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਏ, ਅਰਥਾਤ् ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜੇਹੜਾ ਦਿਖਦਾ ਏ, ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਏ, ਚਿਤਨ ਕਰਦਾ ਏ, ਵਿ਷ਲੇਖਨ ਕਰਦਾ ਏ ਉਸਗੀ ਕਲਮਬਦ्ध ਕਰਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਗੀ ਬੀ ਸਮਿਲਿਤ ਕਰਦਾ ਏ। ਜਿਨੋਂ ਸਮਾਜੋਂ ਚ ਲਿਖਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਿਰਤ ਨੇਈ ਪੇਈ ਦੀ ਏ ਤੁਥੇ ਬੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਜਿਂਦੇ ਚ ਲੋਕ ਗੀਤ, ਲੋਕ—ਕਤਥਾਂ, ਗਾਥਾਂ, ਕਾਰਕਾਂ, ਬਾਰਾਂ ਆਦਿ ਰਾਹੋਂ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਦੇਨਦਾਰਿਯਾਂ ਗੀ ਨਭਾਵ ਕਰਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੁਲਲ ਇਸੈ ਗਲਲੈ ਚ ਏ ਜੇ ਉਸ ਚ ਲੋਕਾਂ ਦਿਧੋਂ ਭਾਵਨਾਏਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਿਨ੍ਹੀ ਸਫਲਤਾ ਕਨੈ ਹੋਏ ਦਾ ਏ ਤੇ ਪਢਨੇ ਆਹਲੀ ਜਨਤਾ ਪਰ ਉਸਦਾ ਕਿਨ੍ਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵ ਮਾਹਨੂ ਗੀ ਸ਼ਹੇਈ ਮਾਧਨੇ ਚ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵ ਹੋਨੇ ਦਾ ਏਹਸਾਸ ਕਰੋਆਂਦਾ ਏ। ਉਸਗੀ ਉਸਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਰਤਬਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਹਗਾ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਓਹਦੇ ਅਧਿਕਾਰੋਂ ਬਾਰੈ ਬੀ ਸਚੇਤ ਕਰਦਾ ਏ। ਸ਼ਹੇਈ ਮਾਧਨੇ ਚ ਸਾਹਿਤ ਗੈ ਸਮਾਜ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰਣ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਏ।

ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਪੂ ਚੇ ਬੜਾ ਗੂੜਾ ਸਰਬਂਧ ਏ। ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੋਏ ਕਦਮ ਕਨੈ ਕਦਮ ਮਲਾਇਥੈ ਚਲਦੇ ਨ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸ੍ਰਜਨ ਸੰਭਵ ਨੇਈ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਗੈ ਸਾਹਿਤ ਚ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਗੈ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤ ਆਸਟੈ ਸਾਧਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਗੈ ਏ। ਸਾਹਿਤ ਚ ਵਕਤ ਚਿਤ੍ਰਣ ਸਮਾਜ ਦਾ ਗੈ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਉਦਦੇਵ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿਤ ਸਾਧਦੇ ਹੋਈ ਤੱਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਪਰ ਲੋਈ ਜਾਨਾ ਏ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਸਮਾਜ ਗੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਏ।

13.4 ਅੰਧਾਸ ਆਸਟੈ ਸੁਆਲ

1. ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ—ਸਰੂਪ ਪਰ ਵਿਸਤਾਰਪੂਰਵਕ ਚੰਚਾ ਕਰੋ।
2. ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਮਾਜ ਇਕ ਦੂਏ ਦੇ ਪੂਰਕ ਨ। ਤਦਾਹਰਣੋਂ ਸਮੇਤ ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਪੁਣੀ ਕਰੋ।

डोगरी साहित्य चर्चा पर अधारत सोआल

रूपरेखा

14.1 उद्देश्य

इस पाठ दे अंतर्गत कविता ते कल्पना दे सरबंधੇ ਚ ਵਿਦਾਰ्थੀਂ ਦੀ ਮਨੋਤੋਸ਼ਨੀ ਗੀ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨਾ ਸੁਕਖ ਉਦਦੇਸ਼ ਏ। ਤਾਂ ਜੇ ਵਿਦਾਰਥੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਮੂਲ ਅਰਥ ਗੀ ਸਮਝੀ ਸਕਨੇ ਚ ਸਕਲ ਹੋਈ ਸਕਨ।

14.2 ਪਾਠ—ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਕਵਿਤਾ ਦਿਯੇ ਪਰਿਆਖਾਏਂ ਤੇ ਤਤਵਾਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਚ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸਰਬਧੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦੀ ਏ।

14.3 ਪਾਠ—ਪ੍ਰਕਿਣ੍ਹਿਆ

14.3.1 ਕਵਿਤਾ ਦਿਯਾਂ ਪਰਿਆਖਾਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਤਤਵ।

14.3.2 ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਚ ਥਾਹਰ।

14.3.1 ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਯੁਕਤਿ ਪਰਕ ਪਰਿਆਖਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਤਤਵਾਂ ਪਰ ਲੋਡ ਪਾਓ ?

ਕਵਿਤਾ ਕਨ੍ਹੈ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਭਾਵੋਂ ਦੀ ਰਖਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਸੂਝਿਟ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਜਾਂ ਵਾਪਾਰ—ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੀ ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਚਾਲੀ ਵਾਕ ਕਰਦੀ ਏ ਜਿਧਾਂ ਓਹ ਪਦਾਰਥ ਜਾਂ ਵਾਪਾਰ ਵਿ਷ੇ ਅਕਿਖਿਧੀਂ ਸਾਮਨੈ ਨਚਵਨ ਲਗਦੇ ਨ। ਤੱਦੀ ਉਤਸਤਾ ਜਾਂ ਅਨੁਤਸਤਾ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰਨੇ ਚ ਬੁਝਿ ਥਮਾਂ ਕਮਮ ਲੇਨੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੇਈ ਪੌੰਦੀ। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਥਮਾਂ ਮਨੋਵੇਗੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜੋਰੋਂ ਕਨ੍ਹੈ ਬਗਨ ਲਗਦੇ ਨ। ਆਕਖਨੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਜੇ ਕਵਿਤਾ ਮਨੋਵੇਗੋਂ ਗੀ ਉਤਸਤਿ ਕਰਨੇ ਦਾ ਇਕ ਉਤਸ ਸਾਧਨ ਏ। ਜੇਕਰ ਕ੍ਰੋਧ, ਕਰੂਣਾ, ਦਯਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਆਦਿ ਮਨੋਭਾਵ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਅੰਦਰਾ ਨਿਕਲੀ ਜਾਨ ਤਾਂ ਓਹ ਕਿਸ ਬੀ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦਾ। ਕਵਿਤਾ ਸਾਡੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਗੀ ਉਚਛਵਾਸਿਤ ਕਰਿਣੈ

ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਚ ਇਕ ਨਮਾਂ ਜੀਵਨ ਪਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਸ ਸੂਟਿ ਦੇ ਸੌਦਰ्य ਗੀ ਦਿਕਿਖਾਇ ਮੰਤ੍ਰ—ਮੁਖ ਹੋਈ ਜਨ੍ਮੇਆਂ।

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਰਬਾਂਧ ਮਨੈ ਕਨੈ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਨੈ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹਦਦ ਨੋਈ ਹੋਂਦੀ।

ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਾਨ

1. “ਜਿਸ ਚਾਲਲੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਮੁਕਤਾਵਥਾ ਜ਼ਾਨ—ਦਥਾ ਖੋਆਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੈ ਚਾਲਲੀ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਮੁਕਤਾਵਥਾ ਰਸ—ਦਥਾ ਖੋਆਂਦੀ ਹੈ। ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਇਸੈ ਸੁਕਿਤ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਆਸਤੇ ਮਾਹਨੂ ਦੀ ਵਾਣੀ ਜੇਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਵਿਧਾਨ ਕਰਦੀ ਆਈ ਹੈ ਉਸੀ ਕਵਿਤਾ ਆਖਦੇ ਨ।” (ਆਚਾਰ੍ਯ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਸ਼ੁਕਲ)
2. “ਦਿਲ੍ਲ ਜ਼ਾਨ ਤੇ ਆਨਨਦਦਾਯਕ ਸ਼ਬਦ—ਅਰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਆਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਨੇ ਗੀ ਕਵਿਤਾ ਗਲਾਏ ਦਾ ਹੈ।” (ਡਾ. ਆਨਨਦ ਸ਼ਾਂਕਰ ਧ੍ਰਵ)
3. “ਕਵਿ ਦੀ ਭਾਵ—ਪ੍ਰਧਾਨ ਮਾਨਸਕ ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਿਯਾਏਂ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਕਲਾਣ ਗੀ ਪ੍ਰਿਯਰੂਪ ਦੇਨੇ ਆਹਲੀ ਅਭਿਵਾਦਿਤ ਕਾਵਿ ਹੈ।” (ਬਾਬੂ ਗੁਲਾਬਰਾਯ)
4. “ਕਵਿਤਾ ਓਹ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੇਹੜੀ ਸ਼ਹਾਡੇ ਮਨੈ ਗੀ ਛੂਹਿਯੈ ਰੋਮਚਤ ਕਰੀ ਜਾ।” (ਰਵੀਨਦ੍ਰਨਾਥ ਟੈਂਗੋਰ)
5. “ਰਸੈ ਕਨੈ ਭਰੋਚੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਵਿਤਾ ਹੈ।” (ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ)
6. “ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਨੁਮੂਤਿ ਗੈ ਕਾਵਿ ਹੈ।” (ਜਯ਷ਠਕ ਪ੍ਰਸਾਦ)
7. “ਕਵਿਤਾ ਚ ਜੇਹੜੇ ਤੈ ਸੁਕਖ ਗੁਣ ਹੋਨੇ ਲੋਡਚਦੇ ਨ, ਓਹ ਨ — ਸਾਦਗੀ, ਅਸਲਿਧਤ ਤੇ ਜੋਸ਼।” (ਮਹਾਵੀਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦਿਵੇਦੀ)

ਪਾਂਚਮੀ ਵਿਦਾਨ

1. “ਭਾਵ ਪਕਖ ਗੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਸ਼ਾਂਤਿ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚ ਕਠੇਰੇ ਗੇਦੇ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਭਾਵੋਂ ਦਾ ਹਿਰਦੇ ਥਮਾਂ ਆਪਮੁਹਾਰਾ ਉਸ਼ਸਰਨੇ ਆਹਲਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਆਕਖੇ ਦਾ ਹੈ।” (ਵਰਡਸਵਰ্থ)
2. “ਕਵਿਤਾ ਸਚਵਾਈ ਤੇ ਪਰਸਨਨਤਾ ਗੀ ਰਲਾਨੇ ਦੀ ਕਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਚ ਬੁਦ਼ਿ ਦੀ ਮਦਾਦ ਲੇਈ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਂਦਾ ਹੈ।” (ਡਾ. ਜੱਨਸਨ)
3. “ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਸਾਦਾ ਤੇ ਰਾਗਾਤਮਕ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।” (ਮਿਲਟਨ)
4. “ਕਵਿਤਾ ਚ ਭਾਵਤਤਵ ਦਾ ਸਤਾ ਤੇ ਬੁਦ਼ਿਤਤਵ ਦਾ ਘਟਟ ਹੋਨਾ ਜਰੂਰੀ ਮਨਦੇ ਨ।” (ਹਾਊਸਮੈਨ)
5. “ਕਵਿਤਾ ਆਨਂਦ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ।” (ਸ਼ੈਲੇ)

6. "ਸਨਹਾਕਡੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦਾ ਸਰੋਖਡ ਕ੍ਰਮ ਚ ਹੋਨਾ ਗੈ ਕਵਿਤਾ ਏ।" (ਕਾਲਰੇਜ)
7. "ਕਵਿਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਏ।" (ਮੈਥ੍ਯੂ ਆਰਨਲਡ)
8. "ਸਾਹਿਤਿਧ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁਲਲ ਬਨਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਵਿਜ਼ਾਨ ਤਾਂਨੇਂ ਗੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨੇ ਦੀ ਸ਼ਕਿਤ ਦਿੰਦਾ ਏ।" (ਜੂਲਿਯਨ ਹਕਸਲੇ)

ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਿਯੋਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਚ ਬੀ ਅਸੱਗੀ ਕਵਿਤਾ ਦਿਯਾਂ ਕਿਥ ਪਰਿਆਖਾਂ ਮਿਲਦਿਆਂ ਨ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਭਾਵ ਪਕਖ ਪਰ ਬਲ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਕੇਹੜੀ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ ਹੋਰੋਂ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ ਜੇ ਸਨੈ ਦੀ ਹਿਰਖੀ ਭਾਵੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟੀਕਰਣ ਗੈ ਕਵਿਤਾ ਏ। ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਕਲਪਨਾ ਤਤਵ ਗੀ ਪ੍ਰਸੁਖ ਮਨਦੇ ਹੋਈ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਗਾਸੈ ਦੇ ਸੈਲੋਂ ਦੀ ਤਲਬਗਾਰ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ। ਵੇਦਪਾਲ ਦੀਪ ਹੋਰੋਂ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦਾ ਅਰਥਵਾਨ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਕਰਖੇ ਦਾ ਏ।

ਕਾਵਿ ਦੇ ਸਰੂਪ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪਰਿਆਖਾ ਪਰ ਬਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਕਾਵਿ ਦੇ ਕੇਈ ਤਤਵ – ਸੌਂਦਰਧ, ਕਲਾ, ਕਲਪਨਾ, ਭਾਸ਼ਾ—ਸ਼ੈਲੀ ਭਾਵ ਆਦਿ ਪਰ ਲੋਡ ਪਾਈ ਦੀ ਏ। ਕਾਵਿ—ਸਾਹਿਤਿਧ ਦੇ ਮੂਲ ਚਾਰ ਤਤਵ ਨ :—

1. ਭਾਵ ਤਤਵ
2. ਬੁਦਧਿ ਤਤਵ
3. ਸ਼ੈਲੀ ਤਤਵ
4. ਕਲਪਨਾ ਤਤਵ

1. ਭਾਵ ਤਤਵ

ਮਨੁਕਖ ਅਪਨੇ ਭਾਵੋਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਗੈ ਜਨੌਰੇ ਕਥਾ ਬਕਖਰਾ ਏ। ਪ੍ਰੇਮ, ਘ੃ਣਾ, ਕਰੁਣਾ, ਕ੍ਰਿਧ ਆਦਿ ਭਾਵੋਂ ਕਨੈ ਸਾਂਝਾ ਹੋਨੇ ਕਾਰਣ ਗੈ ਓਹ ਬਾਕੀ ਮਨੁਕਖੈ ਕਨੈ ਭਾਵਾਤਮਕ ਸਰਬਂਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਏ। ਕਵਿਤਾ ਚ ਭਾਵ—ਤਤਵ ਦੀ ਅਹਮ ਭੂਮਿਕਾ ਏ ਕੀ ਜੇ ਇਸਦੇ ਰਾਹੋਂ ਕਵਿ ਸੂਕਖ ਥਮਾਂ ਸੂਕਖ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਲੇਝੈ ਬੀ ਸਾਹਿਤਿਧ ਰਚਨਾ ਕਰੀ ਸਕਦਾ ਏ। ਭਾਵੋਂ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਗੈ ਮਨੁਕਖ ਕਲਿਆਣ ਚ ਅਪਨਾ ਕਲਿਆਣ ਦਿੱਖਦਾ ਏ। ਕਾਵਿ ਚ ਭਾਵ—ਤਤਵ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਆਸਤੈ ਭਾਵ ਸਰਬਂਧੀ ਤੈ ਨਿਜਮ ਮਹਤਵਪੂਰਣ :—

1. **ਭਾਵ—ਉਦਾਤਤਤਾ** — ਕਾਵਿ ਚ ਉਦਾਤਤ ਭਾਵੋਂ ਦਾ ਗੈ ਚਿਤ੍ਰ—ਵਚਿਤ੍ਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ। ਭਾਵੋਂ ਦੀ ਜਿੱਨੀ ਉਦਾਤਤਤਾ ਹੋਗ, ਤਾਂਨੀ ਗੈ ਰਚਨਾ ਸਹਾਨ੍ਹ ਹੋਗ। ਉਦਾਤਤ ਭਾਵ ਗੈ ਉਦਾਤਤ ਰਸਾਨੁਭੂਤਿ ਕਰਾਂਦੇ ਨ।

2. भाव—गहनता जां भाव तीव्रता — काव्य च भावें दी तीव्रता होना भी जरूरी ऐ। रस—शास्त्र च इसगी भाव गलांदे न।

3. भाव—विस्तार जां भाव—वैविध्य — काव्य च इकरसता गी बचाने आस्तै भावें दी विविधता बड़ी जरूरी ऐ।

उपर बखाने गेदे त्रै निजमें दा निर्वाह गै श्रेष्ठ ते महान् साहित्य दी उपलब्धि करांदा ऐ।

2. बुद्धि तत्व

बुद्धि तत्व जां विचार तत्व साहित्य गी विचार—सम्पदा प्रदान करदा ऐ। कलाकार दा कोई विषेष उद्देश्य होंदा ऐ, जीवन दी कुसै विशेष विचार—दृष्टि गी ओह प्रतिपादित करना चांहदा ऐ, कोई विषेष संदेश देना चांहदा ऐ। इस्सै उद्देश्य आरतै ओह अपने विचारें गी काव्य च अभिव्यक्त करदा ऐ। मनुकखै दी उन्नति दा प्रमुख कारण उसदी बुद्धि ऐ। बुद्धि तत्व दे स्हारै गै अज्ज इंसान ने तरक्की दियां मंज़ला तैं^५ कीती दियां न। जित्थूं तोड़ी कविता सिरजना च बुद्धि तत्व दा सोआल ऐ तां कवि इस्सै दे राहें अपने मनै दे सूक्ष्म भावें गी शब्दें दा चोला पोआई सकने दी समर्थ रखदा ऐ।

3. शैली तत्व

भाव तत्व आहला लेखा शैली तत्व भी काव्य—साहित्य दा मूल तत्व ऐ। भाव आत्म—तत्व ऐ तां शैली शरीर तत्व। शब्द ते अर्थ इ'यां ते सभनें दी सांझी सम्पत्ति होंदे न पर साहित्यकार उनेंगी ऐसे मार्मिक रूप च प्रस्तुत करदा ऐ जे पाठक प्रभावत होई गै जंदा ऐ। जिस चाल्ली भाव अभिव्यक्ति माहनू दी सहज प्रवृत्ति ऐ उस्सै चाल्ली अपनी अभिव्यक्ति गी सुंदर चमत्कारपूर्ण, प्रभावशाली ढंगै कन्नै प्रगट करना भी उसदी स्खावक इच्छा होंदी ऐ॥ इस्सै थमां साहित्य च कलात्मक शैली दी उत्पत्ति होंदी ऐ अर्थात् शैली च कलात्मकता दा समावेश होंदा ऐ। जिस चाल्ली स्वस्थ आत्मा दे होंदे होई बी बाहरले शारीरिक आकर्षण, सौंदर्य, स्वच्छता दी जरूरत होंदी ऐ, उस्सै चाल्ली काव्य च भाव—तत्व रौंहदे होई बी शैली दी कलात्मकता 'सुन्ने पर सुहागा' दा कम्म करदी ऐ।

4. कल्पना तत्व

'कल्पना' शब्द अंग्रेजी दे Imagination दा पर्याय ऐ। 'इमेजीनेशन' दा अर्थ ऐ काल्पनिक। कल्पना शक्ति कन्नै बी कवि सधारण घटनाएं गी असधारण बनाई दिंदा ऐ। कल्पना गै कवि दी सृजन-शक्ति ऐ। कवि कष जे किष नेई होंदा जां जिस वस्तु गी ओह हासल नेई करी पांदा, उसदी ओह कल्पना करी लैंदा ऐ। कल्पना दे राहें गै कवि कुसै शैल वस्तु ते भाव दी अनुभूति करी सकदा ऐ।

काव्य दे उपर दिते गेदे चारें तत्वें दा आपस च गूढ़ा सरबंध ऐ। कल्पना, शैली ते विचार तत्व मूल रूपै च भाव-तत्व दी श्रेष्ठ सिद्धि च गै सहायक होंदे न। कल्पना भाव गी पुष्ट करदी ऐ, उसदी नमीं-नमीं समग्री कट्ठी करदी ऐ, नमे-नमे चित्र उपस्थित करियै भाव ते कला दौनें गी बल दिंदी ऐ। कवि अपने मनै दे भावें गी अपनी बुद्धि दे स्हरें कल्पना दी चासनी च गलेफियै प्रस्तुत करदा ऐ तां जे उसदी अभिव्यक्ति यथार्थ दा एह्सास करोआई सकै।

14.3.2 कल्पना थमां केह अभिग्राय ऐ। साहित्य च कल्पना दा थाहर दस्सदे होई उसदे रूपें बारै चर्चा करो ?

साहित्य सिरजना च कल्पना दा मकाम बड़ा टकोहदा ते लाज़मी ऐ। एह ओह शक्ति ऐ जेहडी अतीत, वर्तमान ते भविक्ख च सामापन बनाई रखदी ऐ। कल्पना शब्द क्लृप्त+अन्+आ दे जोग कन्नै बने दा ऐ जिसदा अर्थ 'सरिष्टी करना' जां 'मिथी लैना' होंदा ऐ।

असल च कल्पना भावें दी दासी ऐ। एहदे राहें गै कवि जां कलाकार अपने मनै दे भावें गी इन्ने शैल ढंगे कन्नै प्रस्तुत करदा ऐ जे पाठके दे मनें च बी उ'ऐ जनेह भाव जागृत होई जंदे न। असल च कल्पना कवि दी सूक्ष्म बुद्धि दी डोआरी होंदी ऐ जेहदे जोरें कवि लोक-परलोक तगर होई औंदा ऐ। इक कवि दी कल्पना जिन्नी उच्ची ते सभावक होग ओहदी रचना उन्नी गै उत्तम ते सराहने जोग बनी सकग। कल्पना शक्ति इक कवि गी छडे नमें बचार ते शब्द गै नेई सुझांदी, उसी जीवन दे केई ढूँहगे भेतें दा पता बी दिंदी ऐ ते इस्से मूजब कवि लोक ऐसियां-ऐसियां गूढ़ ज्ञानै दियां गल्लां आखी जंदे न, नेहियां भविक्ख-बाणियां करी जंदे न जे आम लोक उ'नेंगी पढ़ियै दंग रेही जंदे न।

ਕਲਪਨਾ ਅਸਲੈ ਚ ਸੂਝਮ ਬੁਦ्धਿ ਏ ਜੇਹਦੀ ਮਦਦ ਕਨੈ ਬਗੈਰ ਕੁਸੈ ਤਰਕ ਜਾਂ ਦਲੀਲ ਦੇ ਸਚਵਾਈ ਤਗਰ ਪੁਜ਼ਜੋਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਅਪਨੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਿਤ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਸਾਹਿਤਿਕਾਰ ਨਮੋਂ ਭਾਵ ਤੇ ਨਮੋਂ ਬਚਾਰੋਂ ਗੀ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਓਹ ਏਹਦੇ ਮੂਜਬ ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਬੀ ਚਮਤਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਕਵਿਧਿ—ਲੇਖਕਾਂ ਗੀ ਕੋਈ ਇਕ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਗਲਲ, ਇਕ ਖਾਸ ਢੰਗ ਕਨੈ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਏ। ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨੇ ਆਹਲੀ ਘਟਨਾ ਗੀ ਓਹ ਅਪਨੀ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਜੋਂਹਾਂ ਨਮੋਂ ਮੋਡ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਉਸ ਕਹਾਨੀ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰਾਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਖਾਸ ਢੰਗ ਕਨੈ ਸਮਝਾਨੇ ਤੇ ਚਿਤ੍ਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਏ। ਤੇ ਖਾਸ ਗਲਲ ਏਹ ਏ ਜੇ ਪਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਓਹ ਸਬੈ ਰੂਪ ਅਸੱਗੀ ਸਚਿੇ ਜੀਂਦੇ—ਜਾਗਦੇ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਅਸਲ ਚ ਮਨੁਕਖੀ ਜੀਵਨ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰੈ ਆਂਗਰ ਏ ਜਿਸ ਚ ਕਵਿ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿਕਾਰ ਭੁਲਕੀ ਲਾਇਥੈ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਛਾਪੇ ਦੇ ਅਨਮੋਲ ਮੌਤੀ ਤੁਝੀ ਟਕਾਂਦੇ ਨ। ਤੇ ਪਹੀ ਤਾਂਨੋਂ ਭਾਵੋਂ ਰੂਪੀ ਮੌਤਿਧਿਆਂ ਗੀ ਕਲਪਨਾ ਰਾਹੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਦੇ ਨ।

ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਿਤ ਕਵਿ ਗੀ ਸਿਰਫ ਨਮੋਂ—ਨਮੋਂ ਭਾਵ, ਬਚਾਰ ਤੇ ਸ਼ਾਬਦ ਗੈ ਨੇਈ ਦਿੰਦੀ ਓਹ ਓਹਦੀ ਰਚਨਾ—ਸ਼ੈਲੀ ਪਰ ਬੀ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੀ ਏ। ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਕਖਰੇ—ਬਕਖਰੇ ਰੂਪੇਂ ਲੇਈ ਬੀ ਕਵਿ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿਕਾਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਗੈ ਮਤੀ ਜਿਮੇਵਾਰ ਹੋਂਦੀ ਏ ਪਰ ਇਕ ਗਲਲ ਏਹ ਬੀ ਧਿਆਨ ਦੇਨੇ ਜੋਗ ਏ ਜੇ ਤਾਂਨੋਂ ਰਚਨਾਏਂ ਚ ਯਥਾਰਥ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਇਕ ਸਾਂਤੁਲਨ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਏ।

‘ਕਲਪਨਾ’ ਦਿਧਾਂ ਕਿਥਾ ਪਰਿਆਵਰਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨ :—

1. “ਜੇਹੜੀ ਸ਼ਕਿਤ ਵਿਜਾਨ ਚ ਬੁਦਧਿ ਤੇ ਦਰਖਣ ਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਮਮ ਕਰਦੀ ਏ, ਤਾਂਏ ਕਵਿਤਾ ਚ ਕਲਪਨਾ ਦਾ।”
(ਡਾ. ਸ਼ਯਾਮ ਸੁਂਦਰ ਦਾਸ)
2. “ਕਲਪਨਾ ਓਹ ਸ਼ਕਿਤ ਏ ਜੇਹਦੇ ਰਾਹੋਂ ਅਸ ਅਨਦਿਕਿਖਧਿਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਤਰ ਮਨੈ ਚ ਬਨਾਈ ਲੈਨੇ ਆਂ।”
(ਡਾ. ਗੁਲਾਬ ਰਾਧਾ)
3. “ਕਲਪਨਾ ਸਭਨੋਂ ਸ਼ਾ ਬਛੀ ਸਚਵਾਈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਹਿੱਸਾ ਏ।”
(ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ)
4. “ਕਲਪਨਾ ਇਕ ਜਾਦੂਈ ਸ਼ਕਿਤ ਏ ਜੇਹੜੀ ਪਾਠਕ ਗੀ ਚਾਨਚਕ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰੀ ਲੈਂਦੀ ਏ।”
(ਵਹੀਦ ਕੁਰੇਬੀ)
5. “ਕਲਪਨਾ ਮਾਨਸਕ ਕੌਸ਼ਲ ਏ।”
(ਬੁਡਵਰਥ)

साहित्यकारें कल्पना दे मुक्ख तौरा पर त्रै रूप मन्ने दे न :—

1. मेल कराने आहली कल्पना
2. रचनात्मक कल्पना
3. ज्ञान कराने आहली कल्पना।

1. मेल कराने आहली कल्पना

इस कल्पना राहें कवि बक्ख—बक्ख चीजें गी इक थाहरै पर किट्ठा करियै उनें गी इक लड़ी च परोई ओड़दा ऐ। इस शक्ति राहें कवि लक्खें क्रोहें दी दूरी पर पेदियें बक्ख—बक्ख चीजें गी किट्ठा करने दी सकत रखदा ऐ। मसाला दे तौरे पर कवि जिसलै कुसै खूबसूरत नारी दी कल्पना इक चन्नै कन्नै करदा ऐ तां उत्थै उसदी कल्पना शक्ति कम्म करदी ऐ। इस चाल्ली मेल कराने आहली कल्पना राहें कवि बक्ख—बक्ख चीजें गी इस चाल्ली किट्ठा करदा ऐ जे चीजां बक्ख—बक्ख होंदे होई बी रिस्ते च बन्होई दियां लभदियां न ते उंदे च कोई ओपरापन नेई बझोंदा।

2. रचनात्मक कल्पना

कल्पना दे जिस रूप कन्नै कवि अपनी रचना दी स्थिरी करदा ऐ, जेहदे कन्नै ओह अपने भावें ते द्रिष्टीकोण गी नमीं भाषा दिंदा ऐ, जेहदे कन्नै ओह बे—जान चीजें च जान पांदा ऐ ते इ'यां ओह कम्म करी दसदा ऐ जेहड़ा इस दुनिया च ईश्वर गै करी सकदा ऐ, उस कल्पना शक्ति गी 'रचनात्मक कल्पना' आखने आं। एह शक्ति कवि गी नमें भाव, नमीं भाषा ते नमियां सोचां गै नेई सुझांदी, बल्के उसी अपनी रचना लेई नमां रूप बी सुझांदी ऐ।

3. ज्ञान कराने आहली कल्पना

कल्पना दा एह रूप कवि गी ओह शक्ति दिंदा ऐ जेहदे कन्नै ओह जानू—पछानू चीजै गी इक नमीं नजरा कन्नै दिखदा ऐ ते उंदे नमें—नमें अर्थ लांदा ऐ। इस शक्ति करी कवि पुरानेपनै च इक नवीनता तुष्पी लैंदा ऐ ते मनुक्खी मना दे आम भावें गी इक नमां रूप देझ्यै इक चमत्कार जन पैदा करी दिंदा ऐ। कल्पना दे इस रूपा करी कवि पुराने प्रतीकें गी नमें अर्थ दिंदा ऐ ते अपनियें अनमेल

ਸੋਚੋਂ ਗੀ ਪੁਰਾਨੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਂ ਜਿਹੇ ਵਿਕਤ ਕਰਦਾ ਏ। ਰੂਪਕ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਰਚਨਾ ਇੱਥੋਂ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਿਤ ਦੀ ਦੇਣ ਨ। ਰਹਸ਼ਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਚ ਇਸ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਿਤ ਦੀ ਮਤੀ ਬਰਤੂਨ ਛੋਈ ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਏ।

ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਿਤ ਇਕ ਐਸੀ ਸ਼ਕਿਤ ਏ ਜਿਸ ਦੇ ਅਭਾਵ ਚ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਸਿਰਜਨਾ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰੀ ਪਾਨਾ ਬਢਾ ਆਂਖਾ ਏ। ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਣ ਰਾਹੋਂ ਗੈ ਇਕ ਰਚਨਾਕਾਰ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਚ ਭੋਗੇ ਦੇ ਧਥਾਰਥ ਗੀ ਅਪਨੀ ਰਚਨਾਏਂ ਚ ਸਮਾਵਕ ਫੰਗੈ ਕਨੈ ਆਹਨੀ ਸਕਦਾ ਏ।

14.4 ਅੰਧਾਸ ਆਸਟੈ ਸੁਆਲ

1. ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਸੱਪਣ ਕਰਦੇ ਛੋਈ, ਇਸਦੇ ਤਤਵਾਂ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਓ।
2. ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰੋਂ ਪਰ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।

डोगरी साहित्य चर्चा पर अधारत सोआल

रूपरेखा

15.1 उद्देश्य

इस पाठ दे तैहत विद्यार्थियें गी प्रबंध काव्य ते श्रव्य काव्य सरबंधी जानकारी प्राप्त करवाना मुक्ख उद्देश्य ऐ। तां जे विद्यार्थी इनें विधाएं सरबंधी पुच्छे गेदे सुआलें दे परते देई पाने च सक्षम होई सक्कन।

15.2 पाठ—परिचे

इस पाठ च प्रबंध काव्य दे अर्थ ते भेदें—प्रकारें दे इलावा श्रव्य काव्य दे सरबंधै च बी जानकारी दित्ती गेदी ऐ।

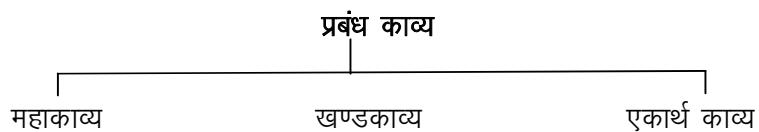
15.3 पाठ—प्रक्रिया

15.3.1 प्रबंध काव्य अर्थ ते भेद।

15.3.2 श्रव्य काव्य।

15.3.1 प्रबंध काव्य दा अर्थ स्पष्ट करदे होई उसदे भेदें—प्रकारें बारै तफसीली जानकारी देओ?

प्रबंध काव्य साहित्य दी इक विधा ऐ। प्रबंध काव्य च कोई मुक्ख कथा काव्य दे शुरू थमां खीर तगर इक क्रमबद्ध रूप च चलदी ऐ। कथा दा क्रम बिच कुतै बी नेई त्रुट्टदा ते गौण कथा बिच—बिच सहायक बनियै औंदियां न। प्रबंध काव्य दे मुक्ख तौरा पर त्रै भेद कीते जांदे न — महाकाव्य, खण्डकाव्य ते एकार्थ काव्य।

महाकाव्य

महाकाव्य वृहदाकार ते विस्तृत खेतर आहला काव्य होंदा ऐ जिसदे अंतर्गत मनुक्खी जीवन दी सपूरी ज्ञानकी चित्रत होंदी ऐ। कथा सर्ग च विभक्त होंदी ऐ ते चंगी चाल्ली संयोजत होंदी ऐ। महाकाव्य बड्डा काव्य होंदा ऐ। इस च जीवन दी व्यापकता होंदी ऐ। महाकाव्य दे नेकां लक्षण न। उंदे च सभने थमां प्रसिद्ध ते मान्य मत आचार्य विष्णवाथ दा ऐ। उन्नें अपने साहित्य-दर्पण नांड दे ग्रंथ च महाकाव्य दे लक्षण दस्से दे न। उंदे अनुसार महाकाव्य सर्गबद्ध होंदा ऐ। उस च कोई देवता जां उच्च वंष दा नायक होंदा ऐ। शंगार, वीर ते शांत रसें चा कोई इक रस अंगी होंदा ऐ ते बाकी रस उसदे अंग होंदे न। कथा ऐतिहासक जां लोक च प्रसिद्ध होंदी ऐ। शुरु च अर्शीवाद, नमस्कार दा निर्देश होंदा ऐ। उस च सज्जने दी प्रशंसा ते दुर्जने दी निंदा होंदी ऐ। अट्ठ थमां मते सर्ग होंदे न। हर इक सर्ग च इक गै छंद होंदा ऐ पर सर्ग दे खीरै च छंद बदलोई जंदा ऐ। कुतै इक सर्ग च नेकां छंद बी होंदे न। उस च सूरज, चंद्रमा, दिन रात, वन, पर्वत, व्याह आदि दे विस्तृत वर्णन होंदे न। उसदा नामकरण कवि दे नांड कन्नै जां नायक दे नांड कन्नै होंदा ऐ। इन्नें सारें लक्षणे गी सुविधा दी द्विश्टी कन्नै अट्ठ वर्गे च बण्डेआ जाई सकदा ऐ :

1. सर्गबद्धता
2. छन्दबद्धता
3. कथानक
4. नायक
5. रस
6. लक्ष्य
7. वर्णन
8. नामकरण

1. महाकाव्य

'महाकाव्य' दा नांड लैंदे गै बशकक इक महान काय दा बोध होंदा ऐ पर महान काव्य ते महाकाव्य च बड़ा भारी अंतर होंदा ऐ। दौनें दी आपो-अपनी स्थिति ऐ। कुसै बी 'काव्य' दे कन्नै 'महा' शब्द लाई देने कन्नै कोई रचना महाकाव्य नेई बनी जंदी ऐ। कोई बी काव्य रचना अपनी उदात्तता दे कारण महान होई सकदी ऐ। इस थमां एह स्पष्ट होंदा ऐ जे काव्य रचना च स्थापत कीता गेदा काव्य दा कला पक्ख जां भाव-पक्ख उसगी महान काव्य ते बनाई सकदे न, पर महाकाव्य नेई। उदाहरण आस्तै डोगरी च 'झुल्ल बड़ा देआ पत्तरा' महान काव्य ते होई सकदा ऐ पर महाकाव्य नेई। इसदी तुलना च 'रामायण' ते 'बेदन धरती दी' महान काव्य बी हैन ते महाकाव्य बी। इस थमां स्पष्ट ऐ जे 'महाकाव्य' महान काव्य बी होई सकदा ऐ पर महान काव्य महाकाव्य कदाचित नेई होई सकदा। महाकाव्य दा अपना इक बक्खरा रचना-विधान ऐ। इसदे होने कारण गै कोई रचना महाकाव्य खोआई सकदी ऐ ते उसदे नेई होने पर ओह काव्य दा कोई बी रूप होई सकदी ऐ पर महाकाव्य नेई।

'महाकाव्य' आस्तै अंग्रेजी च 'ऐपिक' (Epic) शब्द बरतोंदा ऐ। "पाश्चात्य समीक्षा च काव्य दे दो मूल विभाग कीते गेदे न – इक 'विषयी प्रधान (Subjective) ते दूआ 'विषय-प्रधान' (Objective)। विषयी प्रधान काव्य गै प्रगति काव्य गलाया गेदा ऐ ते विषय-प्रधान गी ऐपिक आखेआ गेदा ऐ। प्रगति-काव्य च भावना ते गति दी प्रधानता होंदी ऐ ते महाकाव्य च विवरण जां प्रकथन दी। प्राचीन अंग्रेजी महाकाव्य दा नायक कोई उच्च कुलै दा व्यक्ति होंदा ऐ। इसदे इलावा केई बारी अंग्रेजी महाकाव्यं दा सरबंध देवताएं कन्नै बी होंदा ऐ।

2. खण्डकाव्य

'खण्डकाव्य' साहित्य च प्रबंध काव्य दा इक रूप ऐ। जीवन दी कुसै घटना विशेष गी लेइयै लिखेआ गेदा काव्य खण्डकाव्य ऐ। 'खण्डकाव्य' शब्द थमां गै स्पष्ट होंदा ऐ जे इस च मानव जीवन दी कुसै इक गै घटना दी प्रधानता रौहंदी ऐ। जिस च नायक दा जीवन संपूर्ण रूपै च कवि गी प्रभावत नेई करी सकदा। कवि नायक दे जीवन दी कुसै सर्वेत्कृष्ट घटना थमां प्रभावत होइयै जीवन दे उस खण्ड विशेष दा अपने काव्य च पूर्णतया उद्घाटन करदा ऐ।

प्रबंधात्मकता महाकाव्य ते खण्डकाव्य दौनें च रौंहदी ऐ पर खण्डकाव्य दे कथासूत्र च जीवन दी अनेकरूपता नेई होंदी। इस आस्तै इसदा कथानक कहानी आहला लेखा शीघ्रतापूर्वक खीरै आहले पास्से जंदा ऐ। महाकाव्य दी मुक्ख कथा दे कन्नै नेकां प्रासंगिक कथां बी जुडी दियां रौंहदी ऐ। इस आस्तै इसदा कथानक उपन्यास आहला लेखा आहिस्ता—आहिस्ता फलागम आहले पास्से बधदा ऐ। खण्डकाव्य च सिर्फ इक प्रमुक्ख कथा रौंहदी ऐ, प्रासंगिक कथाएं आस्तै इस च कोई जगह नेई।

इस च बी कथा गी सर्ग च बण्डेआ गेदा होंदा ऐ। इक छंद दा दूए छंद कन्नै सरबंधत होंदा ऐ। साहित्यपर्दर्पण अचार्य विश्वनाथ ने खण्डकाव्य दे लक्षण दस्सदे होई गलाए दा ऐ जे खण्डकाव्य ओह काव्य होंदा ऐ जेहडा काव्य दे इक अंश दा अनुसरण करै। इसदा अर्थ होआ जे खण्डकाव्य च जीवन दे कुसै इक अंश दी घटना दा वर्णन होंदा ऐ। जीवन दा कोई इक खास पक्ख उस च लैता जंदा ऐ। विचारके खण्डकाव्य दे बक्ख—बक्ख लक्षणे गी अपनी दृश्टि कन्नै दस्से दा ऐ। खण्डकाव्य च मुक्ख रूपै च चार गल्ले दा होना जरूरी मन्ने दा ऐ :—

1. खण्डकाव्य इक लघु कथा काव्य होंदा ऐ।
2. उस च जीवन दी विधवता नेई रौंहदी।
3. उस च घटनाएं दी बहुलता नेई होंदी।
4. खण्डकाव्य घटना प्रधान नेई होइयै चरित्र प्रधान होंदा ऐ।

इक खण्डकाव्य च कथा दे अधार उपर पूर्णता होंदे होई बी उस च ओह सारे गुण नेई होई सकदे जेहडे इक महाकाव्य च दण्डी, रुद्रट आदि आचार्य दे अनुसार जरूरी मन्ने गेदे न। मुष्टे तौरा पर महाकाव्य ते खण्डकाव्य दे सिर्फ आकार च गै अंतर सेही होंदा ऐ पर वास्तविकता एह ऐ जे आकार दी निस्बत प्रकार च बी बळा बळा अंतर होंदा ऐ। ‘रुद्रट’ ने “प्रबंध काव्य दे बङ्गे ते लौहके रूपे दा कथन करियै पैहले गी महाकाव्य ते दुए गी खंडकाव्य आक्खे दा ऐ। लौहके काव्य च चतुर्वर्ग (धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष) चा कुसै इक दा निरूपण होंदा ऐ। इस च करुण रस दा वर्णन होऐ ते अंत च नायक दी खुषहाली दा वर्णन होना चाहिदा ऐ।” इसदे अलावा खण्डकाव्य च सर्ग दे विभाजन दा नियम बी नेई होंदा। खण्डकाव्य दा कथानक ऐतिहासिक, समाजिक आदि कुसै बी खेतर कन्नै सरबंधत होई सकदा ऐ पर एहदा खेतर सीमत होंदा ऐ।

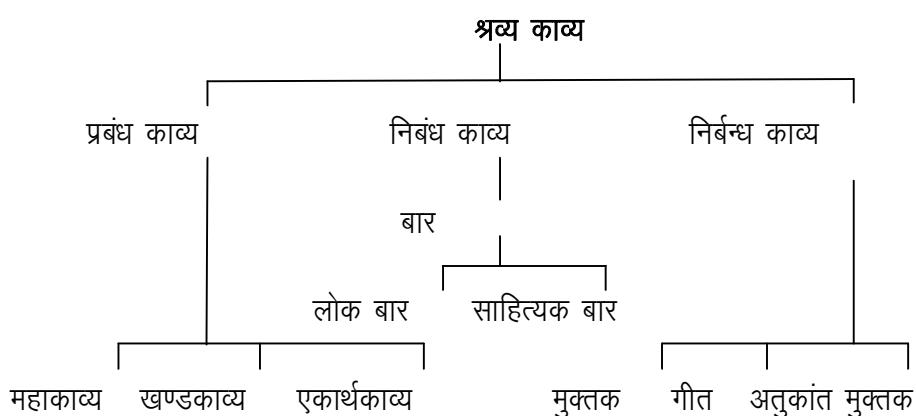
3. एकार्थ काव्य

'एकार्थ काव्य' प्रबंध काव्य दा त्रिया रूप ऐ। इस च महाकाव्य दा विस्तार ते होंदा ऐ पर महाकाव्य दे लक्षण नेई होंदे। एह बी सर्ग च बज्जे दा होंदा ऐ पर इस च इकै घटना गी विस्तार कन्नै दस्सेआ गेदा होंदा ऐ। एह महाकाव्य ते खण्डकाव्य दी बिचली चीज ऐ। महाकाव्य दा कथानक केई मोड़ लेइयै अगें बधदा ऐ। पर इस च कथानक सिद्धा चलदा ऐ। उस च पेचीदगी पैदा नेई होंदी। इस च इकै सिद्धी कथा होने करी इसी 'एकार्थ काव्य' आखदे न।

उपर बखाने गेदे विवेचन दे अधार पर गलाया जाई सकदा ऐ जे प्रबंध काव्य इक विस्तार आहली रचना ऐ जिसगी विद्वानें त्रांग वर्ग च बंडे दा ऐ। महाकाव्य, खण्डकाव्य ते एकार्थ काव्य। प्रबंध काव्य दे एह त्रैवे रूप अपने-अपने लक्षणे कारण अपनी इक खास अहमियत रखदे न।

15.3.2 श्रव्य काव्य बारै विस्तारपूर्वक चर्चा करो।

रूप-रचना दे अधार पर विद्वानें काव्य दे दो भेद कीते दे न – श्रव्य काव्य ते द्विश्श काव्य। जिस काव्य दा आनन्द सुनियै जां पढियै लैता जाई सकै उसी 'श्रव्य काव्य' आखदे न। श्रव्य काव्य दे विद्वानें त्रै भेद कीते दे न – प्रबन्ध काव्य, निबन्ध काव्य ते निर्बन्ध काव्य।

1. प्रबंध काव्य

प्रबंध काव्य दा अर्थ ऐ विस्तार आहली रचना। प्रबंध काव्य च कथानक दी म्हत्ता होंदी ऐ ते सारी रचना च कथानक दी निरन्तरता बनी रौंहदी ऐ। प्रबंध काव्य च समूलचे जीवन दे बक्खो-बक्ख पैहलूएं दा चित्रण होए दा होंदा ऐ, जेहडा कथानक गी प्रभावशाली बनाई ओऱ्डदा ऐ। प्रबंध काव्य दे त्रै भेद न :— महाकाव्य, खण्डकाव्य ते एकार्थ काव्य।

महाकाव्य

महाकाव्य दा खेतर बडा विस्तृत होंदा ऐ। ओहदे च जीवन दी अनेकरूपता दस्सी जन्दी ऐ। पर खंडकाव्य च इकै मुक्ख घटना गी महत्ता दित्ती जंदी ऐ। महाकाव्य दी कथा च व्यक्ति दी महानता राहें जातीय भावना गी प्रगट कीता जंदा ऐ। एह्दा नायक कोई उच्च कुलै दा होंदा ऐ ते प्रधानता वीर रसै दी होंदी ऐ। एह्दी कथ्य इतिहास प्रसिद्ध जां पौराणिक होने करी प्रख्यात होंदी ऐ। केई बारी इ'नें कथानकें दा सरबंध देवताएं कन्नै बी होंदा ऐ ते ओह बी दूए किरदारें कन्नै रलियै संघर्ष करदे न।

खंडकाव्य

खंडकाव्य च माहनू दे जीवना दे कुसै इक अंश जां हिस्से दा वर्णन होंदा ऐ। महाकाव्य आहला लेखा ओहदे च सम्पूर्णता जां व्यापकता नेई होंदी। एह जीवन दे कुसै इक पैहलू गी लेइयै चलदा ऐ। एहदे च इकै रस होंदा ते इकै घटना दी प्रधानता होंदी ऐ। पर एह क्हानी एकांकी आहला लेखा अपने आपै च पूर्ण होंदी ऐ। घटनाएं दा सिलसिला, कथानक दी गति ते पात्रे दा विकास खंड-काव्य च बी बराबर होंदा ऐ।

एकार्थ काव्य

प्रबंध काव्य दे उ'आं ते दो गै भेद न — महाकाव्य ते खंडकाव्य ब किष विद्वान एहदे त्रीए रूपै दी बी गल्ल करदे न ओह ऐ 'एकार्थ काव्य'। श्री विश्वनाथ प्रसाद मिश्र होरें इसगी महाकाव्य ते खंडकाव्य दे मझाटे दी विधा मन्नेआ ऐ।

2. निबंध काव्य

निबंध काव्य च वर्णनात्मक जां कथात्मक कविता औंदी ऐ। एहदे च पदें दा इक लम्मा सिलसिला होंदा ऐ। एह पद कड़ियें आहला लेखा आपूं बिचें बज्जे दे होंदे न। पूरा इक ताल—मेल बनेआ रौहदा ऐ। दीनू भाई पत हुंदी कविता 'शैहर पैहलो—पैहल गै' वर्णनात्मक शैली दे काव्य दा इक शैल नमूना ऐ। निबंध काव्य दा असली रूप असेंगी 'बारें' च लभदा ऐ। एह बारां बी दो चाल्ली दियां होंदियां न—लोक बार ते साहित्यक बार।

3. निर्बंध काव्य

उस काव्य गी आखदे न जेहदे च कोई बंधन नेई होऐ। एह काव्य कथा दी एकता ते छंदें दे बंधन दौनें कोला मुक्त होंदा ऐ। किष लोक इसी आजाद काव्य जां आजाद नज़म बी गलांदे न की जे कवि कुसै बी विशे पर, कुसै बी चाल्ली अपने भाव आजादी कन्नै प्रकट करी सकदा ऐ। एहदे च कथा तत्व दे थाहर भावें जां बचारें दी प्रधानता होंदी ऐ। एहदे कई रूप ऐसे बी हैन जिंदे च हर इक बंद जां पद अपने आप च पूर्ण होंदा ऐ। निर्बंध जां आजाद काव्य दे त्रै रूप न—मुक्तक, गीत ते अतुकांत मुक्तक।

1. मुक्तक

मुक्तक काव्य दे तैहत हर पद अपने आपै च सम्पूर्ण होंदा ऐ। ब' डोगरी साहित्य च एहदे मुक्ख रूप गज़ल, चंपकते, दोहे, कुंडलियां, सवैया ते रुबाई बगैरा न।

2. गीत

गीत मुक्तक काव्य दा इक बड़ा गै लोकप्रिय रूप ऐ। गीत दा संगीत कन्नै बड़ा गूढ़ा नाता ऐ। एह इक भावपूर्ण रचना ऐ जिसी गाया जाई सकदा। एहदी शैली च कोमलता ते प्रवाह दा होना जरूरी ऐ। एहदे कोमल, भावपूर्ण भाव मनै गी छूही—छूही लैंदे न। इसी अंग्रेज़ी च 'लिरिक' आखदे न। गीतें दियां दौँ किस्मां न—लोकगीत ते साहित्यक गीत। लोकगीत कुसै बी समाज दे पद्य साहित्य दी नींह होदे न। इंदे लिखने आहलें दा असें गी कोई पता—थौह नेई होंदा। इ'नें गीतें राहें असें गी उस समाज दे संस्कृति, रीति—रवाजें ते आस्था—विश्वासें दा पता लगदा ऐ। साहित्यक गीत बी केई प्रकार

ਦੇ ਨ। ਤੰਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਕੋਈ ਬੀ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ, ਪਰ ਸੁਕਖ ਵਿਸ਼ੇ ਨ – ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ–ਚਿਤ੍ਰਣ, ਪ੍ਰੇਮ–ਭਵਿਤ, ਦੇਸ਼–ਪ੍ਰੇਮ, ਕਰੁਣਾ, ਆ਷ਾ–ਨਿਰਾਸਾ ਤੇ ਹਾਸਥ–ਵਧੁ ਬਗੇਰਾ। ਇੰਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਅਸੱਗੀ ਪਤਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।

3. ਅਤੁਕਾਂਤ ਸੁਕਤਕ

ਨਿਰੰਧ ਕਾਵਿ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਅਸੱਗੀ ‘ਅਤੁਕਾਂਤ ਸੁਕਤਕ’ ਚ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਇਹ ਗਿਨੇ–ਮਿਥੇ ਦੇ ਛਂਦੋਂ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਕੋਲਾ ਸੁਕਤ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਚ ‘ਫ੍ਰੀ ਵਰਸ’ ਗਲਾਂਦੇ ਨ। ਇੰਦੇ ਚ ਪੰਕਿਤਿਆਂ ਦੀ ਭਾਏਂ ਖੀਰੀ ਤੁਕ ਨੇਈ ਮਿਲੈ ਪਰ ਅਪਨਾ ਇਕ ਛਂਦ ਤੇ ਇਕ ਲੈ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਤੁਕਾਂ ਤੇ ਛਂਦੋਂ ਦੀ ਕੈਦ ਥਾ ਸੁਕਤ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਇਸੀ ਆਜ਼ਾਦ ਕਵਿਤਾ ਬੀ ਆਖਦੇ ਨ। ਕਿਥ ਕਵਿਧਿਆਂ ਦਾ ਬਚਾਰ ਏ ਜੇ ਓਹ ਅਪਨੇ ਗ਼ਮੀਰ ਚਿੰਨ ਤੇ ਸੂਝਮ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਤੁਕ, ਛਂਦ ਆਦਿ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਚ ਰੇਹਿਯੈ ਚੰਗੀ ਚਾਲਲੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਰੂਪੈ ਚ ਪ੍ਰਗਟ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲੇਈ ਤਾਨੋਂਗੀ ਫ੍ਰੀ ਵਰਸ ਜਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੈਨਾ ਪੌੰਦਾ ਏ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਵੇਚਨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਗਲਾਥਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਾਵਿ ਨੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਜਗਤ ਚ ਇਕ ਟਕੋਹੜਾ ਥਾਹੂਰ ਬਨਾਈ ਲੈਂਦੇ ਦਾ ਏ।

15.4 ਅਭਿਆਸ ਆਸਤੈ ਸੁਆਲ

- ‘ਮਹਾਕਾਵਿ’ ਕੇਹੁ ਏ? ਇਕ ਸਫਲ ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੇ ਲਕਣ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰੋ।
- ਸ਼ਬਦ ਕਾਵਿ ਦੇ ਮੇਂਦੋਂ ਪ੍ਰਕਾਰੋਂ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼ਤਾਰਪੂਰਵਕ ਚੰਚਾ ਕਰੋ।

आधुनिक डोगरी कविता भाग—।। पर अधारत लोहके जबाब आहले सुआल

रूपरेखा

- ◆ **उद्देश्य**

इस पाठ च—‘सुरग देस’, —ते बाकी ‘इतिहास’ ते ‘कलयुग’ काव्य—रचनाएं दी विष्णे—वस्तु दे मूल—भाव दा विश्लेशन पढ़ियै विद्यार्थी कुसै बी रचना दे अंतच च छप्पे दे गुढ विचार तगर पुज्जने दे काबल होई सकडन | उंदे च कुसै विशे जां भाव गी समझाने—समझाने बारै समर्थो पैदा होग ते उंदी विचार शक्ति च तीव्रता ते पैन्ने पन दा गुण बंदोग ते मठोग |

- ◆ **पाठ परिचे**

उपर बखानी गेदी त्रौहनें रचनाएं दी प्रायोगिक तौरा पर स्पश्टी—करण करने दे उद्देश्य कन्नै समग्री सम्पन्न कीती गेदी ऐ ते विद्यार्थी इस पाठ गी पढ़ियै कुसै काव्य—रचना दे मर्म गी समझी सकन इसलेई इस पाठ लेई आधार बनाई गेदियें कविताएं बारै सपूरी जानकारी दित्ती गेदी ऐ |

- ◆ **पाठ—प्रक्रिया**

- ◆ **‘सुरग देस’ कविता दी विषेवस्तु दा विष्लेषन |**

- (i) कविता दा परिचे ते इसदा मूल—भाव
- (ii) कविता दी विशे—वस्तु ते उसदा स्पश्टीकरण

- ◆ **‘ते बाकी इतिहास’ कविता दी विषेवस्तु दा विष्लेषन |**

- (i) कविता दा परिचे ते इसदा मूल—भाव
- (ii) कविता दी विशे—वस्तु ते उसदा स्पश्टीकरण

- ◆ **‘कलयुग’ कविता दी विषेवस्तु दा विष्लेषन |**

- (i) कविता दा परिचे ते इसदा मूल—भाव
- (ii) कविता दी विशे—वस्तु ते उसदा स्पश्टीकरण

- ◆ **‘सुरग देस’ कविता दी विषेवस्तु दा विष्लेषन |**

- (i) **कविता दा परिचे ते इसदा मूल—भाव**

एह कविता श्री किशन स्मैलुपुरी होंरे लिखी दी ऐ | इस कविता राहें कवि ने डुगगर देसै दा बखान कीते दा ऐ | कवि गी अपनी डुगगर धरती कन्नै प्यार ऐ, डुगगर दी हर उस चीजै कन्नै प्यारे जेहङ्गी इस देसै च होंदी ऐ की जे जेकर कुसै ने सुरगै गी दिक्खना ऐ तां इंयै गै ओह धरती ऐ जित्थे सुरग ऐ होर कुतै नेई |

(i) कविता दी विशेषस्तु ते उसदा स्पश्टीकरण

इस कविता च कवि ने अपने डुग्गर देसै गी सुरग दे समान समझे दा ऐ । कवि दा गलाना ऐ जे एह देस डुग्गर दी धरती कुसै सुरगै कोला घट्ट नेई की जे इयै ओह देस ऐ जित्थै हर ओह चीज, हर ओह शखसियत ऐ जेहड़ी सुरगै थमां बी न्यारी ऐ । इस डुग्गर देसै च भांग—संभात दे फुल्ल खिडे दे न जेहडे इस देसै बी अपनी —अपनी खुशबू कन्नै लोत—पोत करा दे न । की जे इयै ओह धरती ऐ जित्थै शिवें दा वास ऐ, त्रिकुटा पर्वतें च माता वैश्नों आइयै बस्सी दी ऐ ते कालका माता जमू शैहरा दी रक्षा ते लोकें दा कल्याण करा दी ऐ । इत्थै गै रिशी—मुनि ज्ञानियें दी कोई कमी नेई, ज्ञान दा भंडार ऐ, कुसै ने जेकर मुक्ति गी प्राप्त करना ऐ तां उसगी इस धरती दी सुरग नुमां पौड़ी थमां लडना पौना ऐ । जित्थै इन्न किश इन्ने देवी—देवते बसदे होन ओह देस कुसै सुरगै शां कियां धट्ट होई सकदा ऐ । इस्सै धरती पर बुराई उपर अच्छाई दा प्रतीक बनियै बावा जित्तो जनेह बलिदानियें जनम लैता, देसा दी रक्षा आस्तै, देसै दी आन—वान ते मान बधाने लेई मियां डिडो, बाज सिंह ते जरनैल जोरावर सिंह जनेह हिम्मती ते बहादुर लोकें दी एह धरती ऐ । डुग्गर दियां जनानियां (नारा) बी कुसै चाल्ली कुसै कौला घट्ट नेई हैन, समूलचा डुग्गर गै इसदी गुहाई दिंदा ऐ जे डुग्गर च दलेरें, ब्हादुरें ते साहसी लोकें दी कमी नेई ।

प्राकृतिक तौरा पर बी डुग्गर देस दा कोई मकावला नेई, इत्थै प्हाड़ लें च ठंडिया—ठंडियां छामां बगदियां न, कुतै—कुत लौहकियां बाइयां बी थक्के—हुट्टे दे लोकें गी ठंडे नीर कन्नै जाज़गी भरदियां न, झीडे दे बूहटें गी दिकिखयै इयां बझोंदा ऐ जे इस थमां शैल थाहर होर होर कुतै नेई होई सकदा । झीडें च बस्से दे उनें लोकें च मनै गी मस्त ते सकून पजाने आहलियें भाखें कन्नै ते कलां दी डुंगी ते गैहराद थमां ओत—परोत एह देस ऐ । इयै ओह देस ऐ जित्थै चनाड ते रावी अपनी मस्त चाल्लै कन्नै इस देसै दा इतिहास लिखदे न, गंगा समान देवका ते सुर्य पुत्री तौह बगदी ऐ, मानसर ते सरुईसर जनेहियां झीलां न जेहडियां डुग्गर दी प्रकृति गी होर गुहाड बखादियां न । इन्ना किश जिस जिस देसै च होए ओह देस क्या कुसै सुरगै कोला घट्ट कियां होई सकदा ऐ तां गै कवि आखदा ऐ सुरगै दी गल्ल नेई ना अडेआ जस्स अपने देसै दे गा अडेआ ।

(iii) ते बाकी इतिहास' कविता

कविता दा परिचे ते उसदा मूल भाव

'ते बाकी इतिहास' कविता दी सिरजना प्रो. रामनाथ शास्त्री होंरे कीती दी ऐ । इस कविता राहें प्रो. शास्त्री होंरे डुग्गर दे इतिहासक सफर उपर जनरसानी कीती दी ऐ , उंदा मनना ऐ जे अजे तगर डुग्गर दा इतिहास सिर्फ त्राऊं लोकें गै लिखे दा ऐ , जिंदे च बाबा जित्तो, दाता रणपत ते मियां डिडो जनेह बलिदानियें गै डुग्गर दा इतिहास दी पुट पाई दीऐ ।

(iv) कविता दी विशेषस्तु ते उसदा स्पश्टीकरण

इस कविता च कवि ने डुग्गर दे इतिहास गी लेइयै चिंता बुझी दी ऐ, कवि दा मनना ऐ जे डोगरें दे इतिहासै दी कथ्य अजे कुसै लोक कथा आडर गै ऐ जेहड़ी पलै च गे मुक्की जंदी ऐ , जेहड़ी कुसै लम्मी कथा आडर नेई ऐ जिसगी सुनदे खासा समां लगी जा, जां जिसगी सुनने लेई खासे समें दी लोड पौंदी ऐ । कवि दे मतावक इस डुग्गर धरती दे इतिहास दी जेकर गल्ल कीती जा तां इतिहासै दे पन्ने गी उंगली पर गिनेआ जाई सकदा ऐ । जेकर सभनें थमां पैहले इतिहास दे मुंड दी गल्ल कीती जां तां आखेआ जाई सकदा ऐ जे इस डुग्गर धरती पर जुल्म दे खलाफ, बावा जित्तो जनेह करसानी करने आहले

ਨੌਜੁਆਨੇ ਅਪਨੇ ਹਕਕ ਦੇ ਖਲਾਫ ਅਵਾਜ ਚੁਕਿਕਾਈ ਜੁਲਸ਼ ਦੇ ਅਗ੍ਗੇ ਅਪਨਾ ਮਤਥਾ ਨੇਈ ਟੇਕਿਧੈ ਇਕ ਬਲਿਦਾਨੀ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਡੁਗਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਨੇ ਲੇਈ ਪੈਹਲੋ—ਪੈਹਲ ਸੁਂਡ ਪਾਧਾ ਹਾ ।

ਦੂਆ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਨਾ ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਹੋਰੋ ਲਿਖੇਆ ਜਿਨ੍ਹੇ ਜੁਲਮੀ ਤਾਕਤੋਂ ਅਗ੍ਗੇ ਅਪਨਾ ਮਤਥਾ ਨੇਈ ਟੇਕਿਧੈ ਨਾਭਾਇ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸਾਂ ਦੇ ਹਕਕੈ ਚ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜੇਹਡਾ ਇਸਦਾ ਹਕਕਦਾਰ ਹਾ, ਭਾਮੋ ਉਸਦੇ ਬਾਦ ਤਾਂਨੋਂ ਅਪਨਾ ਬਲਿਦਾਨ ਬੀ ਦੇਨਾ ਪੇਆ, ਤੇ ਅਜ਼ਜ ਤਗਰ ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੇ ਸਾਈ ਡੁਗਰ ਚ ਝੰਦੀ ਬੜੀ ਮਾਨਤਾ ਐ ।

ਤ੍ਰੀਆ ਸਫਾ ਮਿਧਾਂ ਢੀਡੋ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਲਖੇਆ ਜਿਨ੍ਹੇ ਜੁਲਸ਼ੀ ਦੇ ਖਲਾਫ ਅਪਨੀ ਤਲਵਾਰ ਚੁਕਿਕਾਈ ਅਪਨੇ ਦੇਸੈ ਗੀ ਬਿਦੇਸੀ ਜੁਲਸ਼ੀ ਨੀਤਿਧੈਂ ਗੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨੇਈ ਕਰਿਧੈ ਤੰਦਾ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਕੀਤਾ ਤੇ ਡੁਗਰ ਗੀ ਅਜਾਦ ਰੂਪੈ ਚ ਦਿਕਖਨੇ ਦਾ ਸੁਖਨਾ ਦਿਕਖੇਆ, ਓਹ ਕੁਝੈ ਬੀ ਰੂਪੈ ਚ ਕਸੈ ਦੇ ਹਥੈ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਬਨਨੇ ਲੇਈ ਕਦੋਂ ਬੀ ਤੈਧਾਰ ਨੇਈ ਹਾ ਤੇ ਇਸਗੀ ਓਹ ਪਾਪ ਸਮਝਦਾ ਹਾ ਤੇ ਇਸਾਂ ਪਾਪੈ ਗੀ ਮਟਾਨੇ ਲੇਈ —ਮਿਧਾਂ ਡਿਡੋ ਜਨੇਹ ਅਪਨੀ ਈਨ, ਆਨ—ਵਾਨ ਗੀ ਬਚਾਨੇ ਲੇਈ ਅਪਨਾ ਬਲਿਦਾਨ ਦੇਇਧੈ ਡੁਗਰ ਦੇਸੈ ਦੀ ਰਖਾ ਕੀਤੀ ।

ਖੀਰ ਕਵਿ ਦਾ ਏਹ ਮਨਨਾ ਐ ਜੇ ਤੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਚ ਅਜੋਂ ਤਗਰ ਡੁਗਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸੋਂ ਚ ਝਾਂਧੈ ਤੈ ਪਤਰੋਂ ਲਖਾਏ ਦੇ ਨ ਹੋਰ ਕਿਸ਼ ਨੇਈ । ਬਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰਾਂਊ ਪਤਰੋਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਕਿਸ਼ ਬੀ ਨੇਈ । ਡੁਗਰ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸੀ ਦਾ ਕਣ—ਕਣ ਡੁਗਰ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਗੀ ਏਹ ਸੁਆਲ ਪੁਛਦਾ ਐ ਜੇ ਦਸ਼ਤੀ ਕੇਹ ਜਵਾਬ ਦੇਵੈ ਅਪਨੀ ਇਸ ਧਰਤੀ ਗੀ ਜਿਤਥੈ ਆਇਧੈ ਅਤੇ ਅਪਨਾ ਬਪਚਨ, ਜੁਆਨੀ ਤੇ ਬਜੁਰਗੀਤ ਗਯਾਰਨੀ ਐ, ਦਸ਼ਤੀ ਇਸ ਡੁਗਰ ਦੇ ਸਾਥਿਧੈ, ਕੇਹ ਜਵਾਬ ਦੇਵੈ ।

(v) ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਇਸਦਾ ਮੂਲ—ਭਾਵ

‘ਕਲਿਯੁਗ’ ਕਵਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਰੋਮਾਲ ਸਿੰਘ ਭਡਵਾਲ ਹੋਰੋ ਲਿਖੀ ਦੀ ਐ । ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਭਾਵ ਏਹ ਐ ਜੇ ਕਵਿ ਕਲਿਯੁਗ ਗੀ ਭੈਡਾ ਨੇਈ ਆਖਿਧੈ ਚੰਗਾ ਕੁਆਲਦਾ ਐ ਕੀ ਤੇ ਜਿਨਾ ਕਿਸ਼ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਚ ਕਲਿਯੁਗ ਨੇ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਐ ਤਾਂਨਾ ਸ਼ਾਯਦ ਕੋਈ ਯੁਗ ਨੇਈ ਦੇਈ ਸਕੇਆ । ਇੱਤਾਨੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਰਾਮ ਦਾਧਕ ਸੁਖ—ਸੁਭਿਧਾ, ਆਧੁਨਿਕਕਰਣ ਦੇ ਇਸ ਯੁਗ ਚ ਸਹੂਲਤਾ ਤੁਂਦੀ ਗੈਈ—ਗੈਈ ਪਰ ਇਸਾਂ ਕਲਿਯੁਗ ਦੀ ਗੈ ਦੇਨ ਐ । ਇਸ ਕਾਇਧੈ ਜਿਨਾ ਚੰਗਾ ਕਲਿਯੁਗ ਐ ਤਾਂਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਯੁਗ ਨੇਈ ।

(vi) ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਵਸ਼ਤੁ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਪ਼ਸ਼ਟੀਕਰਣ

ਕਵਿ ਦੇ ਆਖਨੇ ਦਾ ਭਾਵ ਏਹ ਐ ਜੇ ਕਲਿਯੁਗ ਕੋਈ ਭੈਡਾ ਯੁਗ ਨੇਈ ਐ ਸਗੁਆਂ ਏਹ ਬੜਾ ਸ਼ੈਲ ਤੇ ਸਭਨੇ ਗੀ ਸੁਖ—ਸੁਭਿਧਾ ਕਨ੍ਹੇ ਮਾਲਾ—ਮਾਲ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਯੁਗ ਐ । ਕਵਿ ਦੇ ਮਤਾਵਕ ਕਵਿ ਨੇ ਬਾਕੀ ਦੱਤਾਂ ਯੁਗੈ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਬੀ ਪਢੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਉਸ ਯੁਗ ਚ ਬੀ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹੇ ਸੁਖੀ ਨੇਈ ਹੈ, ਰਿਸ਼ੀ—ਮੁਨਿਧੈ ਦਾ ਯੁਗ ਹਾ ਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਚ ਅਪਨੈ—ਆਪੈ ਗੀ ਬੀ ਗਵਾਈ ਬੈਠੇ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕ ਬੀ ਕੁਸੈ ਚਾਲਲੀ ਇਸ ਯੁਗ ਸਾਈ ਆਹ ਸੁਖ ਨੇਈ ਭੋਗੀ ਗੇ ਜੇਹਡੇ ਲੋਕ ਇਸ ਯੁਗੈ ਚ ਭੋਗਾ ਦੇ ਨ । ਇਸਾਂ ਯੁਗ ਚ ਗੈ ਰੋਜ ਨਮੈ—ਨਮ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ ਹੋਆ ਦੇ ਨ ਰੋਜ ਨਮਿਧਾਂ—ਨਮਿਧਾਂ ਚੀਜਾਂ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਆਂਦਿਧਾਂ ਜੇਹਡਿਧਾ ਸਾਡੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਤੇ ਸਾਫ਼ੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾ ਮਤਾਵਕ ਹਰ ਇੱਤਾਨ ਕਥ ਪੁਜ਼ਾ ਦੀ ਐ । ਜਿਧਾਂ ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਗੀ ਸੁਨਨੇ ਆਹਲੇ ਆਸਤੇ ਮਾਹਨੁ ਨੇ ਰੇਡਿਧਾ ਦਾ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਪਹੀ ਇਸ ਕੋਲਾ ਬੀ ਅਗ੍ਗੇ ਜਾਇਧੈ ਟੈਲੀਵਿਜਨ ਦਾ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਜਿਨ੍ਹੇ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਪੈਹਲੇ ਤੁਸ ਰੋਡਿਧਾ ਚ ਸੁਨਦੇ ਹੈ ਹੁਨ ਸਾਮ—ਧਾਮ ਅਪਨੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜੇ ਚ ਦਿਕਖੀ ਸਕਦੇ ਓ, ਏਹ ਸਥ ਇਸਾਂ ਯੁਗ ਕਰੀ ਸੁਮਕਨ ਹੋਈ ਸਕੇਆ ਐ ਇਸ ਕਾਇਧੈ ਕਵਿ ਕਲਿਯੁਗ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਂਦਾ ਐ । ਇਸ ਕੋਲਾ ਅਗ੍ਗੇ ਜਾਇਧੈ ਕਵਿ ਆਖਦਾ ਐ ਜੇ ਇਸਾਂ ਯੁਗੈ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਚਨ੍ਹੈ ਤਗਰ ਜਾਨੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੁਧੀ ਟਕਾਏ ਨ, ਹੋਰ ਅਗ੍ਗੇ ਪਤਾ ਨੇਈ ਕੇਹ—ਕੇਹ ਕਰਨਾ ਐ । ਇਸਾਂ ਯੁਗ ਨੇ ਮਾਹਨੁ ਦੀ ਸੁਖ—ਸੁਭਿਧਾ ਆਸਤੈ ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਘਟਟ ਕੀਤੇ ਨ ਕੋਈਧੈ ਸ਼ੀਨੋਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੀ ਥੈਂਟੇ ਚ ਤਬੀਲ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਐ, ਮੋਟਰਾ ਗਡਿਡਧਾਂ ਬਨਾਇਧੈ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਇਕ ਦੁਰ ਕਥ ਪਯਾਇਧੈ ਇਕ ਦੂਰ ਗੀ ਸੋਚਨੇ—ਸਮਝਨੇ, ਜਾਨਨੇ ਦੇ ਇਚ਼ਛੁਕ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਤ੍ਰੇਹ ਸ਼ਾਤ ਕੀਤੀ ਐ, ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਕਰੈ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤਾਪਰ ਰੋਣਨੀ ਗੈ ਰੋਣਨੀ ਕਰੀ ਦਿੱਤੀ ਐ ਤੋਂ ਇਸਾਂ ਬਿਜਲੀ ਕਾਰਣ ਅਜ਼ਜ ਦਾ ਮਾਹਨੁ ਕਿਨ੍ਹੋਂ ਸੁਖ ਭੋਗਾ ਦਾ ਐ, ਸ਼ਾਯਦ ਗੈ ਉਸਾਂ ਯੁਗ ਚ ਮਾਹਨੁਏ ਇਨ੍ਹਾਂ

ਸੁਖ ਭੋਗੇਆ ਹੋਨਾ । ਕਵਿ ਦੇ ਮਤਵਾਕ ਇਸੈ ਯੁਗੈ ਚ ਜੇਕਰ ਕੁਸੈ ਨੈ ਬੀ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸ਼੍ਰਦਧਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਹਿਯੈ ਭਗਵਾਨ ਗੀ ਪਾਨੇ ਦੀ ਕੋਣਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਇਸੈ ਯੁਗੈ ਆਇਥੈ ਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਨ ।

ਕਵਿ ਲੋਕੋਂ ਕਥਾ ਪੁਛਦਾ ਏ ਤੇ ਕੁਨ ਆਖਦਾ ਏ ਤੇ ਕਲਿਗ ਮੈਡਾ ਏ ਬਲਿਕੇ ਕਲਿਗ ਕਥਾ ਕੋਈ ਬੀ ਯੁਗ ਸ਼ੈਲ ਕਿਧਾਂ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ । ਏਹ ਯੁਗ ਕਦੋਂ ਬੀ ਕੁਸੈ ਗੀ ਮਾਡੇ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਗੀ ਨੇਈ ਆਖਦਾ, ਉਲਟਾ ਚਾਂਗੇ ਗੀ ਗੈ ਕਰਨੇ ਲੇਈ ਦਸਦਾ ਏ । ਲੋਕ ਆਪੇ ਮਾਡੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਇਸ ਯੁਗੈ ਗੀ ਏਹਮੋਂ ਜਾਨਿਧੈ ਝੂਠਾ ਬਦਨਾਮ ਕਰਾ ਦੇ ਨ । ਖੀਰ ਚ ਕਵਿ ਆਖਦਾ ਏ ਜੋ ਕਲਿਗ, ਕਲਾ ਦਾ ਯੁਗ ਏ ਜੇਹੜਾ ਨਿੱਤ ਰੋਜ—ਨਮਿਆਂ ਚਾਲਾਂ ਚਲਿਧੈ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਜਾਨ ਦਾ, ਸੁਖ—ਸੁਭਿਦਾ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਦਿੰਦਾ ਏ ।

ਕਵਿਤਾਏਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਵਸ਼੍ਟੁ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ

ਰੂਪਰੇਖਾ

◆ **ਉਦੇਸ਼**

ਇਸ ਪਾਠ ਚ 'ਜੁਰਿਧਿਆਂ' , 'ਸ਼ਵੀਲ' ਅਗਨੀ ਦੀ' ਤੇ 'ਧਾਰ ਹੋਏ ਬਸ ਧਾਰ ਹੋਏ' ਕਵਿਤਾਏਂ ਦੀ ਵਿਥੇ—ਵਸ਼੍ਟੁ ਤੇ ਤੱਦੇ ਮੂਲ—ਭਾਵ ਦਾ ਸਪਣੀਕਰਣ ਪਛਿਧੈ ਵਿਦਧਾਰੀਂ ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਸੂਖਮ ਵਿਚਾਰੋਂ ਗੀ ਸਮਝਾਨੇ ਦੀ ਸਮਰਥ ਪੈਦਾ ਹੋਗ ਤੇ ਇਸ ਕਨ੍ਹੈ ਤੱਦੀ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਅਭਿਵਧਿਤ ਦੀ ਸ਼ਕਿਤ ਚ ਪਢੌਤਾ ਤੇ ਪੈਨ੍ਨੇਪਨ ਦ ਗੁਣ ਬੀ ਓਗ ।

◆ **ਪਾਠ ਪਰਿਚੇ**

ਉਪਰ ਬਖਾਨੀ ਗੇਦੀ ਤ੍ਰਾਂ ਕਾਵਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨ੍ਹੈ ਅਧਿਯਨ ਕਰਨੇ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਕਨ੍ਹੈ ਅਧਾਰ ਬਨਾਈ ਗੇਦਿਧੀਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਏਂ ਦੀ ਹਰ—ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨ੍ਹੈ ਪੂਰ੍ਣ ਸਮਗ੍ਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗੇਦੀ ਐ ।

◆ **ਪਾਠ—ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ**

'ਜੁਰਿਧਿਆਂ' ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਵਸ਼੍ਟੁ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ।

- (i) ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮੂਲ—ਭਾਵ
(ii) ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਥੇ—ਵਸ਼੍ਟੁ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਪਣੀਕਰਣ

◆ 'ਸ਼ਵੀਲ ਅਗਨੀ ਦੀ' ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਵਸ਼੍ਟੁ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ।

- (i) ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮੂਲ—ਭਾਵ
(ii) ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਥੇ—ਵਸ਼੍ਟੁ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਪਣੀਕਰਣ

◆ 'ਧਾਰ ਹੋਏ ਬਸ ਧਾਰ ਹੋਏ' ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਵਸ਼੍ਟੁ ਤੇ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ।

- (i) ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮੂਲ—ਭਾਵ
(ii) ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਥੇ—ਵਸ਼੍ਟੁ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਪਣੀਕਰਣ

◆ 'ਜੁਰਿਧਿਆਂ' ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਵਸ਼੍ਟੁ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ।

- (i) ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਇਸਦਾ ਮੂਲ—ਭਾਵ

ਏਹ ਕਵਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਅਰਵਿੰਦ ਹੋਰੇਂ ਲਿਖੀ ਦੀ ਐ । ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੋਂ ਕਵਿ ਨੇ ਅਪਨੀ ਮਾਊਂ ਦੀ ਜੁਰਿਧਿਆਂ ਗੀ ਗਿਨਨੇ ਦੀ ਕੋਣਿਆਂ ਕੀਤੀ ਦੀ ਐ ਜੇਹਡੀ ਕੇ ਸਮੇਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਮਾਊਂ ਗੀ ਦੇਈ ਵਿਤਿਧਿਆਂ ਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੁਰਿਧਿਆਂ ਦੇ ਪੈਨ੍ਨੇ ਦਾ ਕਾਰਣ ਓਹ ਅਪਨੇ—ਆਪੈ ਗੀ ਗੈ ਸਿਥਦਾ ਐ, ਓਹ ਜਾਨਦਾ ਐ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੁਰਿਧਿਆਂ ਦੀ ਷ੁਰੂਆ ਉਸਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਂਦੇ ਗੈ ਪੈਈ

ਗੇਈ ਹੀ ਤੇ ਹੁਨ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਸ ਸਫਰ ਚ ਆਇਥੈ ਝਾਂਨੋਂ ਸਾਰਿਧੇ ਝੁਰਿਧੇ ਗੀ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲਿਆਂ ਗਿਨਨੇ ਦੀ ਕੋਥਾਂ ਕਰਦਾ ਏ
।

(i) ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਖੇਵਸ਼ਟੁ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਪਣੀਕਰਣ

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਚ ਕਵਿ ਨੇ ‘‘ਝੁਰਿਧਾਂ’’ ਸ਼ਿਰਕ ਦੇ ਤੈਹਤ ਤਾਂਨੇ ਝੁਰਿਧੇ ਗੀ ਗਿਨਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇਹਡਿਆਂ ਸਮੇਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਮਾਊ ਗੀ ਦੇਈ ਦਿਤਿਆਂ ਨ। ਝੁਰਿਧਾਂ ਇੱਤਾਜ ਗੀ ਉਸਦੀ ਬਿਦਵ ਅਵਰਥਾ ਚ ਔਦਿਆਂ ਨ ਪਰ ਸਮਾਂ ਕੇਈ ਬਾਰੀ ਉਸ ਦੀ ਰਪਤਾਰ ਕਥਾ ਜਲਦੀ ਚਲੀ ਪੈਂਦਾ ਏ। ਕਵਿ ਅਪਨੇ – ਆਪ ਗੀ ਹੌਸਲਾ ਦੇਈ ਉਸ ਕ੍ਰੂਰ ਸਮੇਂ ਗੀ ਸਾਕਥੀ ਮਨਿਧੈ ਤਾਂਨੇ ਝੁਰਿਧੇ ਗੀ ਗਿਨਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਏ ਜੇਹਡਿਆਂ ਉਸਦੀ ਮਾਊ ਗੀ ਥਹੋਇਆਂ ਨ। ਪੈਹਲੀ ਝੁਰੀ ਉਸਦੀ ਮਾਊ ਗੀ ਉਸਲੈ ਪੈਈ ਹੀ ਜਿਸਲੈ ਉਸਦਾ ਬਾਹ ਕਹਿਏ ਓਹਵੇ ਅਪਨੇ ਘਰੈ ਕੁਸੈ ਦੁਏ ਘਰ ਜਾਨਾ ਪੇਆ ਹਾ, ਅਪਨਾ ਬਚਪਨ ਛਿੱਡਿਧੈ ਤਾਂਨੇ ਚੇਤੇ ਦਿਧੇ ਗਲਿਸੋਂ ਗੀ ਛੋਡਿਧੈ ਜਾਨਾ ਪੇਆ ਜੇਹਡੇ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਦੇਨ ਏ। ਟੂਈ ਝੁਰੀ ਉਸਗੀ ਉਸਲੈ ਪੈਈ ਹੀ ਜਦੂ ਓਹ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਦੇ ਟਿੱਡੇ ਚ ਹਾ ਤੇ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਧੈ ਉਸਗੀ ਬਰੋਸ ਮਿਲੀ ਹੀਖ ਓਹਵੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਝੁਕਾਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਕ ਝੁਰੀ ਓਹ ਜਦੂ ਇਸ ਦੁਨਿਆ ਚ ਐਨੈ ਦੇ ਬਾਦ ਉਸਨੈ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਦੀ ਛਾਤੀ ਚਾ ਚੂਸੀ ਲੇ ਗੇਆ ਓਹਵੀ ਮਾਊ ਦੀ ਸੁਆ ਦੀ ਰੈਨਕ, ਫਹੀ ਏਹ ਸਿਲਸਿਲ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖਸ ਚ ਚਨਦਾ ਰੇਆ ਤੇ ਫਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਝੁਰੀ ਜਦੂ ਖੁਸੀ ਲੇਆ ਹਾ ਕੁਸੈ ਕੁਝੀ ਨੇ ਤੇਰੇ ਕੋਲਾ ਤੇ ਫਹੀ ਹੋਰ ਕਿਨ੍ਹਿਆਂ ਗੈ ਝੁਰਿਧਾਂ ਜੇਹਡਿਆਂ ਤੇਰੇ ਚੇਹਰੇ ਚ ਨ।

ਕਵਿ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਗੀ ਓਹ ਸਬ ਕਿਸ਼ ਆਹਨੀ ਦੇਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ਜੇਹੜਾ ਕੇ ਢੁਗਰ ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਦੀ ਹਰ ਕੁਝੀ ਨਿਕਕੇ ਹੋਂਦੇ ਹਸਦੀ, ਖੇਲਦੀ, ਅਪਨੀ ਸਾਥਨੋਂ ਕਨੈ ਰਾਡੇ ਚਿਤ੍ਰਦੀ ਰਸ਼ਾ ਟਪਦੀ, ਗੀਹ ਖੇਡਦੀ, ਦਪਟ੍ਰੇ ਲੇਈ ਕਨਾਰਿਆਂ ਕਢਦੀ, ਤਵਿਧੈ ਚ ਜਾਇਧੈ ਕੁਡਿਧੇ ਦਾ ਖੇਢਨਾ, ਓਹ ਸਬ ਬਚਪਨ ਦੇ ਰੰਗਿਨ ਸੁਖਨੇ ਬੇਫਿਕਰੀ ਜਿੰਦਗੀ, ਜਿਸ ਚ ਕੋਈ ਗਮ ਨੇਈ, ਚੌਨੈ ਪਾਸ੍ਸੇ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਗੈ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਹੋਂਦਿਆ ਸਭ ਕਿਸ਼ ਪਰਤਾਈ ਦੇਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ਪਰ ਇਸ ਆਸਤੈ ਓਹ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਗੀ ਨਿਕਕੀ ਧਾਨੀ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਦਿਕਖਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ, ਤੋ ਗੈ ਕਵਿ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਇਕ ਦਿਨ ਕਦੋਂ ਮਾਂ ਤੂਂ ਓਹ ਕੁਝੀ ਬਨੀ ਜਾ, ਬਸ ਇਕ ਦਿਨ।

(iii) ‘ਸਾਬੀਲ ਅਗਨੀ ਦੀ’ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮੂਲ ਭਾਵ

ਏਹ ਕਵਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ‘ਦੀਪ’ ਹੋਰੋਂ ਲਿਖੀ ਦੀ ਏ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੋਂ ਕਵਿ ਅਪਨੇ –ਆਪੈ ਗੀ ਤਾਂਨੇ ਬੰਧਨੋਂ ਸ਼ਾ ਸੁਕਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ਜੇਹਡੇ ਉਸਗੀ ਸਮੇਂ ਨੈ ਪਾਈ ਦਿਤੇ ਹੇ, ਓਹ ਹੁਨ ਤਾਂਨੇ ਸਾਰੋਂ ਬੰਧਨੇ ਗੀ ਤੋਡ ਨੇਈ ਚਾਡੀ ਸਕਦਾ ਏ ਅਪਨੇ–ਆਪੈ ਗੀ ਸੁਡਿਧੈ ਉਸਸੈ ਅਗਨੀ ਪਾਸ੍ਸੈ ਲੇਈ ਜਾਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ਜੇਹੜੀ ਉਸਗੀ ਸਕੂਨ ਪਯਾਂਦੀ ਏ।

(iv) ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਪਣੀਕਰਣ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮੂਲਭਾਵ

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਚ ਕਵਿ ਦਾ ਏਹ ਆਖਨਾ ਏ ਜੇ ਹੁਨ ਓਹ ਸਾਰਿਧਾਂ ਜਿਸ਼ੇਵਾਰਿਆਂ ਨੇਈ ਨਭਾਈ ਸਕਦਾ ਜੇਹਡਿਆਂ ਉਸਨੈ ਪਾਈ ਦਿਧਾਂ ਹਿਥਾਂ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਗੀ ਹੁਨ ਏਹ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਹੁਨ ਉਸਦੇ ਕਥ ਨੇਈ ਰੈਹਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਓਹ ਤਤਥੂਆਂ ਚਲੀ ਜਾਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ। ਕੀ ਜੇ ਉਸਗੀ ਹੁਨ ਤਾਂਨੇ ਹਵਾਏ ਚ ਜੈਹਰੀਲਾਪਨ ਨਜ਼ਰ ਆਵਾ ਦਾ ਏ ਤੇ ਤਾਂਨੇ ਜੈਹਰੀਲੀ ਹਵਾਏ ਚ ਹੋਰ ਜਧਾਦਾ ਚਲਨੇ ਚ ਅਸਮਰਥ ਏ, ਤਥੈ ਓਹਵਾ ਬੌਹਨਾ ਸੁਸ਼ਕਲ ਹੋਆ ਦਾ ਏ, ਉਸਗੀ ਓਹ ਸਾਰੇ ਪਲ ਅੰਗਾਰੇ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਸੇਕਾ ਦਿਦੇ ਰੈਹਂਦੇ ਨ ਜੇਹਡੇ ਉਸਗੀ ਓਹਵੇ ਕਰੀ ਮਿਲ ਨ। ਓਹ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਹੁਨ ਮੈਂ ਕਿਨਾ ਗੈ ਚਿਰ ਬੌਹਨਾ ਏ ਉਸ ਤੇਰੇ ਝੁਠੈ ਪਿਚੈ ਜੇਹੜਾ ਅੰਦਰਾ ਦਾ ਖੋਖਲਾ ਏ, ਸਾਰਾ ਤੇਰਾ ਨਿਯਾਮ ਝੁਠੈ ਦੀ ਵਿਨਾ ਪਰ ਬਨੇ ਦਾ ਏ, ਇਸ ਖੋਖਲੇਪਨ ਥਮਾਂ ਮਿਗੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦੇ ਮਿਗੀ ਇਸ ਝੁਠੈ ਦੀ ਰਾਸ ਨੇਈ ਪਵੈ ਦੀ। ਹੁਨ ਮਿਗੀ ਜਾਨ ਦੇ ਅਪਨੀ ਅਸਲੀਧਤ ਕੋਲ ਤੇ ਝੂਠੇ ਕਨੂੰਨੈ ਦਾ ਮੈਂ ਜਧਾਦਾ ਸਾਥ ਨੇਈ ਦੇਈ ਸਕਦਾ, ਹੋਰ ਨੇਈ ਮੈਂ ਏਹ ਸਬ ਜ਼ਰੀ ਸਕਦਾ ਤੇਰੀ ਖਾਤਰ। ਜਿਨ੍ਹਾ ਤੇਰੇ ਲੇਈ ਕਰਨਾ ਹਾ ਓਹ ਕਰੀ ਲੇਆ ਹੁਨ ਮੈਂ ਤਾਂਨੇ ਸਾਰੋਂ ਬੰਧਨੇ ਸ਼ਾ ਸੁਕਤ ਹੋਨਾ ਚਾਹਨਾ ਜੇਹਡੇ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕਰੀ ਪਾਏ ਹੋ ਤੇ ਤੇਰੇ ਇਸ ਖੋਖਲੇ ਨਿਯਾਮ ਦਾ ਮੈਂ ਜਧਾਦਾ ਸਾਥ ਨੇਈ ਨਭਾਈ ਸਕਦਾ। ਤੇਰੇ

ਆਸੇਆ ਦਿਤੇ ਦੇ ਤੇਰੇ ਸੁਖਨੇ ਦੀ ਦੁਨਿਆ ਗੀ ਮੌਜਿਨਾ ਕਿਸ਼ ਕਰੀ ਸਕਦਾ ਹਾ ਓਹ ਸਥ ਕਰੀ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਬਨਾਈ ਸਕਦਾ ਹਾ ਓਹ ਸਥ ਬਨਾਈ ਦਿਤਾ ਤੇ ਹੁਨ ਮੌਜੂਦ ਹੋਨਾ ਚਾਹਨਾ ਹੁਨ ਮੌਜੂਦ ਉਸਾਂ ਸਚਵ ਦੇ ਪਾਸੋਂ ਜਾਨਾ ਚਾਹਨਾ ਜੇਹੜਾ ਬਡਾ ਨਰੋਆ ਏ ਬਡਾ ਪਕਕਾ, ਜੇਹੜਾ ਸਚਵੋਂ ਗੈ ਸਚਵ ਏ । ਮੈਂ ਹੁਨ ਤੁਥੈ ਜਾਨਾ ਚਾਹਨਾਂ ਜਿਥੈ ਹਰ ਆਤਮਾ ਪਾਸੀ ਏ, ਹਰ ਰੂਹ ਕੌਡ ਘੁਟਟ ਭਰਦੀ ਏ ਜਿਥੈ ਹਰ ਕੌਇ ਮਤਲਬ ਦੀ ਦੁਨਿਆ ਕਸ਼ਾ ਬੇਖਬਰ ਏ, ਹੁਨ ਤੁਥੈ ਗੈ ਮਿਗੀ ਜਾਨ ਦੇ, ਜਿਥੈ ਜਾਇਧੈ ਫ਼ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਖੋਲੀ ਲੈ ਸ਼ਵੀਲ ਅਗਨੀ ਦੀ, ਸੁਡਿਧੈ ਉਸਾਂ ਅਗਨੀ ਚ ਜਾਨ ਦੇ ਜੇਹਦੇ ਸੇਕੇ ਮਿਗੀ ਅਂਦਰੂਨੀ ਸਕੂਨ ਪਯਾਂਦੇ ਨ ।

(iv) 'ਪਾਰ ਹੋਏ' ਬਸ ਪਾਰ ਹੋਏ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮੂਲ ਭਾਵ

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਸ਼ੀ ਹੋਰੋਂ ਲਿਖੀ ਦੀ ਏ । ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਭਾਵ ਇਹ ਏ ਜੇ ਕਵਿ ਅਪਨੀ ਚਬਕਖੀ ਪਾਰ ਗੈ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ਹੋਰ ਕਿਸ਼ ਨੇਈ । ਓਹ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਕੁਸਾਂ ਬੀ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਅਡਚਨਾ ਨੇਈ ਹੋਨ ਸਿਰਫ ਹਰ ਬਕਖੀ ਅਪਨੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਖਲਾਰਦਾ ਪਾਰ ਹੋਏ, ਬਸ ਪਾਰ ਹੋਏ । ਓਹ ਪਾਰ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਹਰ ਬਕਖੀ ਇਸਦੀ ਹੋਨੇ ਦੀ ਤਸਵੀਕ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ।

(iv) ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿ਷ੇਵਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਣ

ਕਵਿਤਾ ਚ ਕਵਿ ਸਿਰਫ ਪਾਰ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਏ । ਓਹ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ਜੇ ਹਰ ਬਕਖੀ ਸਿਰਫ—ਪਾਰ ਗੈ ਹੋਏ । ਓਹ ਪਾਰ ਚ ਕੁਸਾਂ ਬੀ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਬੰਡ ਨੇਈ ਕਰਨਾ ਚਾਹੰਦਾ । ਓਹ ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਇਸ ਬੰਡ ਬੰਡਾਂ ਕਸ਼ਾ ਪਾਰ ਗੀ ਦੂਰ ਰਖਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ । ਓਹ ਪਾਰ ਗੀ ਕੁਸਾਂ ਬੀ ਚਾਲਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਾਇਆਂ ਕਸ਼ਾ ਦੂਰ ਲੇਈ ਜਾਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ । ਓਹ ਪਾਰ ਚ ਕੁਸਾਂ ਬੀ ਚਾਲਲੀ ਜਮਾਂ ਤਕਸ਼ੀਮ ਨੇਈ ਕਰਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਨਾਂ ਗੈ ਕੁਸਾਂ ਚਾਲਲੀ ਜਖਾਂ ਦੇਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ਜੇਹਡਿਆਂ ਬਣੀ ਬੀ ਜਾਨ ਤੇ ਬਧੀ ਬੀ ਜਾਨ, ਓਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਾਟੋਂ—ਬਾਦਧੋਂ ਦੀ ਦੁਨਿਆਂ ਥਾ ਅਪਨੇ ਪਾਰ ਗੀ ਸੁਕਖ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ।

ਕਵਿ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਨਿਰਮਲ ਪਾਨੀ ਸਾਹੀਂ ਸੁਚਵਾ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਸਾਹੀਂ ਸਚਵਾ ਹਿਰਖ ਪਾਰ ਮੰਗਦਾ ਏ । ਓਹ ਝੂਠਾ ਦੀ ਦੁਨਿਆਂ ਕਸ਼ਾ ਦੂਰ ਲਡਿਆਂ ਸਚਵੀ ਦੀ ਵਿਨਾ ਤੁਹਾਰ ਖੜੋਨੇ ਆਹਲਾ ਪਾਰ ਚਾਹੰਦਾ ਏ । ਓਹ ਇੱਥਾਨ ਦੇ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਰੂਪੋਂ ਗੀ ਨੇਈ ਚਾਹੰਦਾ ਜੇਹੜੇ ਝੂਠ ਫਰੇਕ, ਨਫਰਤ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਦੀ ਵਿਨਾਂ ਬਰ ਖੜਾਤੇ ਦੇ ਨ । ਓਹ ਓਹਦੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਗੀ ਗੈ ਦਿਖਲਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ਜੇਹਦੇ ਚ ਪਵਿਤਰਤਾ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਸੁਚਵਾ ਪਾਰ ਪਲਦਾ ਹੋਏ । ਓਹ ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਇਸ ਝੂਠੇ ਨਿਜਾਮ ਕਸ਼ਾ ਦੂਰ, ਬੇਰ—ਵਿਰੋਧ ਕਸ਼ਾ ਦੂਰ, ਫਕੀਂ—ਫਕੀਂ ਕਸ਼ਾ ਦੂਰ, ਪਾਰ ਗੀ ਦਿਕਖਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਏ ।

ਕਵਿ ਇਥੈ ਏਹ ਬੀ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਮੈਂ ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਨਿਜ੍ਹੂ ਚ ਸਗਗੇਰਾਰ ਏਖ ਮੇਰੇ ਕਸ਼ਾ ਓਹ ਸਥਕਿਸ਼ ਏ ਜੇਹੜਾ ਇਸ ਦੁਨਿਆ ਦੀ ਮਾਂਗ ਚ ਏ । ਮੇਰੇ ਮਨੈ ਚ ਕੁਤੈ ਦੂਰ ਜਾਨੇ ਦਾ ਖਵਲਾਇਆ ਬੀ ਫੈਨ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਾਲੈਪੇ ਥਾ ਮਾਲਾ—ਮਾਲਾ ਬੀ ਆਂ, ਸ਼ਾਹੀ ਟਾਠ—ਵਾਠ ਤੇ ਸ਼ਾਨੋ—ਬੈਂਕਤ ਬੀ ਏ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਗੀ ਮੇਰੇ ਥਾ ਲੇਈ ਲੈ । ਮਿਗੀ ਇੰਦੇ ਥਾ ਵੱਚਿਤ ਕਰੀ ਦੇ, ਮਿਗੀ ਇੰਦੀ ਕੌਇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਬੀ ਨੇਈ । ਆਧੁਨਿਕ ਸੁਖ—ਸੁਵਿਧਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਰਿਏ ਬੀ ਮੇਰੇ ਕਸ਼ਾ ਲੇਈ ਲੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਾਰਾ ਕਸ਼ਾ ਭੀ ਸੁਕਤ ਕਰਦੀ ਏ । ਬਸ ਸੁਕਤ ਕਰੀ ਦੇ । ਕੁਸਾਂ ਸਚੇ ਆਖ ਸਾਹੀਂ ਇਕ ਧਾਰ ਥਹੋਏ ਏ ਜੇਹਦੇ ਮਨੈ ਚ ਛੜਾ ਪਾਰ ਗੈ ਹੋਏ, ਛੜਾ ਪਾਰ ਗੈ ਹੋਏ ।

ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ्य ਚੰਚਾ ਪੋਥੀ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਲੋਹਕੇ ਜਬਾਵ ਆਹਲੇ ਸੋਆਲ

ਰੂਪਰੇਖਾ

18-19 .1 ਉਦਦੇਸ਼ਯ

ਪਾਠ ਸं. 18 ਤੇ 19 ਦੇ ਤੈਹਤ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਵਿਧਾਏਂ ਗੀ ਲੇਝੈ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਦੇ ਮਨੈ ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਨੇ ਆਹਲੀ ਲੌਹਕੀ—ਲੌਹਕੀ ਜਿੜਾਸਾਏਂ ਗੀ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨਾ ਝਾਂਨੇ ਪਾਠੋਂ ਦਾ ਮੁਕਖ ਉਦਦੇਸ਼ਯ ਐ। ਤਾਂ ਜੇ ਵਿਦਾਰਥੀ ਸ਼ਟੇਹਾਨ ਚ ਪੁਛੇ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਹਕੇ—ਲੋਹਕੇ ਸੋਆਲੋਂ ਦੇ ਜਬਾਵ ਦੇਈ ਸਕਨੇ ਚ ਨਿਪੁਣ ਹੋਈ ਸਕਕਨ।

18-19 .2 ਪਾਠ—ਪਰਿਚੇ

ਪਾਠ 18 ਤੇ 19 ਦੇ ਤੈਹਤ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਦ ਰੂਪ ਦੇ ਤੈਹਤ ਔਨੇ ਆਹਲਿਅਂ ਸਭਨੋਂ ਵਿਧਾਏਂ ਪਰ ਸੋਆਲ ਤਧਾਰ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ।

18-19 .3 ਪਾਠ—ਪ੍ਰਕਿਧਾ

(i) ਝਾਂਨੇ ਪਾਠੋਂ ਦੇ ਤੈਹਤ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੇ ਪਦ ਰੂਪੋਂ ਗੀ ਇਕ ਕ੍ਰਮਬੰਦੀ ਰੂਪ ਚ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਕਰਨੇ ਆਹਲੀ ਪ੍ਰਕਿਧਾ ਗੀ ਅਪਨਾਯਾ ਗੇਂਦਾ ਐ।

18.3.1 साहित्य दियां परिभाषां लिखो ?

'साहित्य' शब्द दी व्युत्पत्ति 'सहित' शब्द कन्नै होई दी ऐ। 'सहित' शब्द दे दो अर्थ न - 'स' अर्थात् 'कन्नै-कन्नै' ते हित अर्थात् 'कल्याण'। इस दृष्टि कन्नै साहित्य शब्द थमां अभिप्राय होआ जे साहित्य इक ऐसी लिखत समग्री ऐ जिसदे शब्द ते अर्थ च लोक रहित दी भावना सन्निहित रौंहदी ऐ। साहित्य दे सरबंधै च बक्ख-बक्ख विद्वानें दे विचार इस चाल्ली न -

(I) भारती विद्वान

1. "व्यापक अर्थ च साहित्य ऐसी शाब्दिक रचना मात्र दा वाचक ऐ जिस च किश हित दा प्रयोजन होए ते अपने रुढ़ अर्थ च काव्य जां भावनां प्रधान साहित्य दा पर्याय ऐ।"

(बाबू गुलाब राय)

2. "साहित्य कन्नै साढ़ा आशय उनें वशिशट ते प्रतिनिधि रचनाएं थमां ऐ जेहड़ा समाज ते समाजिक जीवन गी चंगी जां माड़ी दशा च लेई जाने दी समर्थ रखदी ऐ।"

(आचार्य वाजपेयी)

3. "साहित्य रस भरोचे वाक्य दा नांड ऐ।"

(विश्वनाथ)

(II) पच्छमी विद्वान

1. हड्डसन दे अनुसार - "साहित्य उंदे सभनें दा सजीव लेखा ऐ, जेहड़ा किश माहनू ने जीवन च दिक्खे दा ऐ, जेहड़ा किष उसदे बारे च अनुभव कीता ऐ ते जेहड़ा किश उनें पहलुएं दे बारे च सोचेआ ऐ जिंदा साढ़े सभनें कन्नै तात्कालिक स्थायी सरबंध ऐ। इस चाल्ली ओह भाशा दे माध्यम राहें जीवन दी अभिव्यक्ति ऐ।"

2. रोबर एस्कार्पी – “साहित्य दा कोई निश्चत गुण, अर्थ ते स्वरूप नेई होंदा ओह वाडमय दी पूरी दुनिया दा इक हिस्सा होंदा ऐ। साहित्य गी समझने आस्तै साहित्य तत्थ दी विशिष्ट स्थिति गी समझना जरुरी ऐ।”

3. “साहित्य इक मना गी दुए मना कन्नै रलाने दा साधन ऐ।” (टालस्टाय

18.3.2 कविता शब्द दी उत्पत्ति बारे दस्सदे होई कविता सरबंधी विद्वानें दे विचार स्पश्ट करो।

शब्द ते अर्थ जिसलै मिलदे न तां काव्य दा सृजन होंदा ऐ। शब्द च अपार शक्ति होंदी ऐ। शब्द शक्ति गै काव्य सृजन च अन्तर्निहित अर्थ गी व्यक्त करने दा साधन ऐ। इस थमां गै अर्थ दा बोध होंदा ऐ।

कविता इक व्यापक शब्द ऐ जिसदे अंतर्गत पूरा सृजनात्मक साहित्य औंदा ऐ। प्राचीन भारती साहित्य च ‘काव्य’ शब्द दा इस्तेमाल व्यापक रूपै च उन्नें सभनें रचनात्मक विधाएं आस्तै होंदा रेहा ऐ जिसगी अज्ज अस साहित्य दी संज्ञा दिन्ने आं। कवि शब्द दी उत्पत्ति ‘कु’ धातु च ‘इच’ प्रत्यय लग्गने कन्नै होई दी ऐ। ‘क’ दा अर्थ ऐ शब्द करना, बोलना। इस चाल्ली मन्नेआ जाई सकदा ऐ जे शब्दे राहें अपने भावे—विचारे आदि दी अभिव्यक्ति कराने आहला कवि खोआंदा ऐ

1. “रस दी अनुभूति कराने आहली वाणी काव्य ऐ।” (आचार्य विष्वनाथ)
2. “सुंदर अर्थ गी प्रगट करने आहली रचना गै काव्य ऐ।” (पंडितराज जगन्नाथ)
3. “लोके गी आनंद देने आहली रचना गै काव्य ऐ।” (पंडित व्यास)
4. “कविता शब्द ते अर्थ दा उचित मेल ऐ।” (आचार्य भामह)
5. “कविता कवि विशेश दी भावनाएं दा चित्रण ऐ।” (महादेवी वर्मा)
6. “कविता पद्यात्मक रचना ऐ जिसी कल्पना दी सहायता कन्नै सच्चाई ते रस दा मेल कराने दी इक कला बी आक्खी सकनेआं।” (डा. जान्सन)
7. “कविता लय—ताल च बज्जी दी भाशा च माहनू दे मनै दी ठोस ते कलात्मक व्याख्या ऐ।” (डेस्टन)
8. “कविता मनुक्खे दी भाशा दा सभनें कोला उत्तम रूप ऐ जेहङ्गी सच्चाई पर

ਟਿਕੇ ਦਾ ਏ। ਕਵਿਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਾਖਿਆ ਏ।” (ਮੈਥ੍ਯੂ ਆਰਲਡ)

9. "कविता इक ऐसी रचना ऐ जेहदे च श्रेष्ठ शब्द श्रेष्ठ क्रम च प्रयुक्त होए
दे होंदे न।" (कॉलरिज)

10. "कविता शब्दें दी, मनै गी छूने आहली रचना ऐ जेहडी सच्चाई गी साढे
सामनै उ'आं गे गुहाडी ऐ जियां इक चित्रकार रंगें कन्नै साढे सामनै इक
चित्र खडेरी दिंदा ऐ।" (मैकाले)

ਉਪਰ ਬਖਾਨੀ ਗੇਦੀ ਪਾਰਿਮਾਧਾਏਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਇਹ ਗਲਾਥਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ "ਕਵਿਤਾ, ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਓਹ ਵਿਧਾ ਹੈ ਜਿਸ ਚੁਕ੍ਕੇ ਕਹਾਨੀ ਜਾਂ ਮਨੋਭਾਵ ਗੀ ਕਲਾਤਮਕ ਰੂਪੈ ਥਮਾਂ ਕੁਝੈ ਭਾਸ਼ਾ ਆਸ਼ੇਅ ਅਮਿਵਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

18.3.3 “महाकाव्य बारे बक्ख-बक्ख विद्वानें दे विचार स्पष्ट करो ?”

ਮहाकाव्य दे संदर्भ च भारती ते पाश्चात्य विद्वानें दे विचार –

भारती परिभाषा

- “ਮਹਾਕਾਵਿ ਸੰਸਾਰੀ ਘਟਨਾਏ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਕਵਿ ਦੀ ਐਸੀ ਛੰਦੋਬੜ੍ਹ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਚ ਮਾਨਵ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੁਸੈ ਜਗਮਗਾਦੀ ਸਮਝਾ ਦੇ ਮਹਾ—ਪ੍ਰਗਾਹ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ, ਉਦਾਤ ਵਰਣਨ ਸ਼ੈਲੀ, ਵਿੱਖ ਭਾਸ਼ਾ, ਪੂਰ੍ਣ ਰਸਾਤਮਕਤਾ ਤੇ ਉਚਕੋਟਿ ਦੇ ਬਿਲਧ—ਵਿਧਾਨ ਰਾਹੋਂ ਕੀਤਾ ਜਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਨਾਯਕ ਕੁਸੈ ਬੀ ਲਿੰਗ, ਜਾਤਿ ਜਾਂ ਵਂਸ਼ ਦਾ ਹੋਵੇਂਦੀ ਬੀ ਅਪਨੇ ਗੁਣੋਂ ਥਮਾਂ ਕਵਿ ਦੇ ਆਦਰੋਂ ਗੀ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਨੇ ਆਫਲਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ।” (ਡਾ. ਸ਼ਾਮਨਨਦਨ ਕਿਸ਼ੋਰ)
 - “ਮਹਾਕਾਵਿ ਇਕ ਨੇਹੀ ਛੰਦੋਬੜ੍ਹ ਪ੍ਰਕਥਨਾਤਮਕ ਰਚਨਾ ਹੋਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਚ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸਧਾਰਣਤਾ ਤੇ ਨਾਯਕ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਕਨ੍ਹੈ—ਕਨ੍ਹੈ ਕਥਾਵਸਤ੍ਰੁ ਦੀ ਇਕ ਸੂਤ੍ਰਤਾ, ਛਲਕਦਾ ਰਸ ਪ੍ਰਗਾਹ, ਵਰਣ ਵਿਸ਼ੁਦਧਤਾ, ਉਦਾਤ ਭਾਸ਼ਾ—ਸ਼ੈਲੀ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਧਥਾਸਾਧਾ ਸਾਮੂਹਿਕ ਚਿਤ੍ਰਣ ਤੇ ਜਾਤਿ ਸਰਬਾਂਧੀ ਭਾਵਨਾਏ ਤੇ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਅਮਿਕਾਵਿਤ ਹੋਏ।” (ਡਾ. ਗੋਵਿੰਦਰਾਮ ਸ਼ਾਰ੍ਮਾ)
 - “ਮਹਾਕਾਵਿ ਓਹ ਬ੃ਹਦਾਕਾਰ ਸੁਨਿਯੋਜਿਤ ਤੇ ਉਦਾਤ ਉਲਲੇਖਨੀਧ ਕਾਵਿ ਹੈ ਜਿਸ ਚ ਕੁਸੈ ਮਹਾਨ ਨਾਯਕ ਦੀ ਸਮੁੱਦਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਿਤ੍ਰਣ, ਮਹਾਨ ਉਦਦੇਸ਼ਧ ਤੇ ਵਾਪਕ ਸੌਦਰ੍ਯ ਸ੍ਰਿਵਿਤ ਹੋਈ ਦੀ ਹੋਏ।” (ਡਾ. ਸਕਤੇਨਾ)

पाश्चात्य परिभाषा

1. "महाकाव्य च उच्चकोटी दे पात्रें दी पद्यबद्ध अनुकृति रौंहदी ऐ। इस च सिफ इक चाल्ली दा छंद ग्राह्य होंदा ऐ ते इसदा रूप विवरण होंदा ऐ पर महाकाव्य दे कार्य-व्यवहार च समें-सीमा दी कोई मर्यादा नेई होंदी। महाकाव्य च उसदे विवरण रूप दे कारण इक गै समें च घटने आहलियां नेकां घटनां प्रस्तुत कीतियां जाई सकदियां न।" (अरस्तु)
2. "महाकाव्य बड्डे आकार आहला कथात्मक काव्य-रूप ऐ, जिस च म्हत्तवपूर्ण घटनाएं दा वर्णन होंदा ऐ, किश चरित्रें दे क्रियाशील ते दलेरी भरोचे जीवन दी कथा होंदी ऐ। उसी पढने परैन्त, असें गी इक खास चाल्ली दा आनंद मिलदा ऐ ते साढे अंदर माहनू दी म्हत्ता उसदे गौरव ते उपलब्धियें दे प्रति दृढ़ आस्था बनदी ऐ।" (सी.एम. बावरा)
3. "महाकाव्य आस्तै गंभीर शैली विशाल-काव्य आकार समृद्धता ते युग जां जाति दी अभिव्यक्ति दा होना जरूरी होंदा ऐ ते नायक वीर होना चाहिदा ऐ।" (टिलार्याड)

18.3.4 महाकाव्य दे तत्वें पर लोड पाओ ? |

महाकाव्य दे अंतर्गत विशे च गंभीरता, नायक च शालीनता ते उद्देष्य च महानता पर बवेचन कीता गेदा ऐ। महाकाव्य दे सत्त तत्व उपलब्ध न जिंदा व्यौरा इस चाल्ली ऐ :-

1. **कथानक** – महाकाव्य दा कथानक नां ते मता लम्बा होना चाहिदा ते नां गै मता संक्षिप्त। कथानक सर्गबद्ध होए तां जे नाटक दी पंत्रें संधियें दी पद्धति असानी कन्नै अपनाई जाई सकै। नाट्य-संधियें गी अपनाने दा मूल कारण इयै जे नाटक आहला लेखा महाकाव्य च संघीटता आई सकै।
2. **चरित्र-चित्रण** – महाकाव्य दा दूआ प्रधान तत्व नायक जां मुक्ख पात्रें दा चरित्र-चित्रण ऐ। नायक गी धीरोदात्त, उच्च कुल कन्नै सरबंधत ते सर्वगुण संपन्न होना चाहिदा। चरित्र-चित्रण दे अधार पर पात्रें दे त्रै रूप न – वास्तविक पात्र, परम्परागत पात्र, आदर्श पात्र।
3. **कथोपकथन** – महाकाव्य दे बृहदाकार च कथोपकथन दा म्हत्तवपूर्ण स्थान ऐ। कुतै-कुतै प्रसंग-परिस्थिति पात्रानुरूप रोचक संक्षिप्त संवाद जित्यै इक पास्सै कथा च स्वभाविकता पैदा करदे

ਨ, ਤਥੈ ਦੂਏ ਪਾਸੈ ਰੋਚਕਤਾ ਦੀ ਬੀ ਸਮੁੱਦਿ ਕਰਦੇ ਨ। ਅਸਲ ਚ ਹਾਸ਼ਿ, ਵਾਂਗ ਤੇ ਵਾਕਚਾਤੁਰ੍ਯ ਬਾਗੇ ਕਨੈ ਸ਼ਵਾਦ ਸਰਸ ਤੇ ਸਜੀਵ ਬਨਦੇ ਨ।

4. ਯੁਗ—ਚਿਤ੍ਰਣ — “ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਲੇਵਰ ਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਸਿਥਤਿਧਿ—ਪਰਿਸਿਥਤਿਧਿ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ। ਯੁਗੀਨ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਆਦਿ ਪਰਿਸਿਥਤਿਧਿ ਤੇ ਭਾਵਨਾਏਂ ਦੀ ਪੂਰੀ—ਪੂਰੀ ਝਾਂਕੀ ਦੱਸੀ ਜਾ ਤੇ ਮਾਨਵਤਾ, ਵਿਸ਼ਵ—ਬੰਧੁਤਵ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਘਰ਷ ਆਦਿ ਦਾ ਸਰਸ ਤੇ ਸਜੀਵ ਚਿਤ੍ਰਣ ਬੀ ਹੋਏ।

5. ਰਸ—ਭਾਵ — “ਮਹਾਕਾਵਿ ਚ ਰਸ ਦੀ ਅਮਿਵਿੰਜਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏ। ਰਸ ਦੀ ਉਤਪਤਿ ਪਾਤ੍ਰੇ ਤੇ ਪਰਿਸਿਥਤਿਧਿ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਤੇ ਸੰਘਰ਷ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤਿਕਿਧਿਆ ਥਮਾਂ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਮਹਾਕਾਵਿ ਚ ਸ਼ਾਂਗਾਰ, ਵੀਰ, ਕਰੁਣ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਚਾ ਕੋਈ ਇਕ ਅੰਗੀ ਰਸ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰਸ ਅੰਗਰੂਪ ਚ ਉਸ ਰਸ ਦੇ ਸਹਾਯਕ ਹੋਨ। ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਮਹਾਕਾਵਿ ਚ ਰਸ ਤੇ ਭਾਵ ਦਾ ਅਸ਼ਿਤਤਵ ਨਿਰਾਂਤਰ ਰੂਪ ਚ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ।

6. ਭਾਸ਼ਾ—ਸ਼ੈਲੀ — “ਭਾਸ਼ਾ—ਸ਼ੈਲੀ ਬੀ ਮਹਾਕਾਵਿ ਦਾ ਤਤਵ ਏ। ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਸਰਲਤਾ, ਸਜੀਵਤਾ, ਸ਼ਵਭਾਵਿਕਤਾ, ਭਾਵਾਨੁਰੂਪਤਾ, ਅਲਕਾਰ ਵਿਧਾਨ, ਲਾਕਸ਼ਣਿਕ ਵਿੰਜਕ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਸੁਹਾਵਰੇ—ਖੁਆਨ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਣ ਹੋਨੇ ਚਾਹਿਦੇ। ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਗਰਿਮਾਮਯੀ, ਉਦਾਤਤ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋਨੀ ਚਾਹਿਦੀ।

7. ਉਦਦੇਸ਼ਯ — “ਮਹਾਕਾਵਿ ਦਾ ਉਦਦੇਸ਼ ਅਵਸ਼ਯ ਗੈ ਮਹਾਨ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜਿਸ ਚ ਚਤੁਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ, ਧਰਮ, ਕਰਮ ਤੇ ਮੋਕਧ ਗੀ ਬੀ ਮੁਹਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਏਹ ਉਦਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਜਾਂ ਵਾਂਗਧਾਰਤਮਕ ਬੀ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ ਪਰ ਕੁਤੈ—ਕੁਤੈ ਪ੍ਰਤਕਖ, ਅਪ੍ਰਤਕਖ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਰੂਪੈ ਚ ਬੀ ਝਾਲਕਦਾ ਏ।

ਨਿ਷ਕਈ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਆਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੇ ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਗੇਦੇ ਤਤਵੋਂ ਦੀ ਔਚਿਤਿਧੂਰਣ ਸਿਥਤਿ ਮਹਾਕਾਵਿ ਗੀ ਸਫਲ ਬਨਾਂਦੀ ਏ।

19.3.1 ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੇ ਲਕਣੋਂ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਓ?

ਮਹਾਕਾਵਿ ਚ ਮਹਾਨ ਕਥਾਨਕ ਦੀ ਸ਼ੰਪੂਰਨਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏ। ਉਸ ਚ ਲੌਕਿਕ ਜਾਂ ਪਰਲੌਕਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਯੋਜਨਾ, ਨਮੈਂ ਸਾਂਦੇਸ਼, ਵਰਣਨ ਸਰਬਾਂਧੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨਾਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਸਥਾਪਨਾ ਤੇ ਮਾਨਵੀਅ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਚਵ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਸਮਾਂਵਿਤ ਰੂਪ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਬਕਖ—ਬਕਖ ਵਿਵਾਨੋਂ ਰਾਹੋਂ ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੇ ਲਕਣੋਂ ਦਾ ਬਾਂਸੂਰਾ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਏ —

1. ਭਾਮਹ

“ਮਹਾਕਾਵਿ ਸੰਗੀਬਦਵ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ, ਉਸਦਾ ਅਕਾਰ ਬਡਾ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ, ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਿ਷ਟ ਤੇ ਅਰਥ ਪੂਰਣ ਹੋਨੇ ਚਾਹਿਦੇ। ਮਹਾਕਾਵਿ ਅਲਕਾਰ ਯੁਕਤ ਹੋਏ ਤੇ ਉਸਦੇ ਅਧਾਰ ਸ਼੍ਰੇ਷਼ਠ ਚਰਿਤ੍ਰ ਹੋਨ। ਮੰਤ੍ਰ, ਦੂਤ, ਜੁੜ ਬਗੈਰਾ ਦੇ ਵਰਣਨੋਂ ਰਾਹੋਂ ਨਾਯਕ ਦੀ ਜਿਤ ਬੀ ਦੱਸਨੀ ਚਾਹਿਦੀ। ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੀ ਕਥਾ ਪੱਤਰ ਸੰਧਿਧੋਂ ਕਨੈ ਯੁਕਤ ਹੋਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਤੇ ਉਸ ਚ ਮਤੇ ਵਾਖਿਆਤਕ ਅੰਸ਼ ਨੇਈ ਹੋਨੇ ਚਾਹਿਦੇ।”

2. ਦਣਡੀ

“ਮਹਾਕਾਵਿ ਦਾ ਸੰਗੀਬਦਵ ਹੋਨੇ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਉਸਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਅਰਣੀਵਾਦ, ਨਮਸਕਾਰ ਤੇ ਵਸਤੁ—ਨਿਰੰਦੇਸ਼ ਹੋਂਦਾ ਏ, ਉਸਦੀ ਕਥਾ ਇਤਿਹਾਸ—ਪ੍ਰਸਿੰਦਵ ਜਾਂ ਉਸ ਥਮਾਂ ਬਕਖ ਬੀ ਹੋਈ ਸਕਦੀ ਏ। ਮਹਾਕਾਵਿ ਦਾ ਚਤੁਰਵਰਗ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਏ ਤੇ ਉਸਦਾ ਨਾਯਕ ਚਤੁਰ ਤੇ ਉਦਾਤ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ। ਮਹਾਕਾਵਿ ਅਲਕੂਤ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ। ਉਸ ਚ ਰਸ ਤੇ ਭਾਵੋਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਹੋਏ। ਸੰਗ ਮਤੇ ਬਢੇ ਨੇਈ ਹੋਨ, ਤੇ ਕਥਾਵਸਤੁ ਨਾਟਕੀਅ ਸੰਧਿਧੋਂ ਥਮਾਂ ਯੁਕਤ ਹੋਏ।”

3. ਵਿ਷ਵਨਾਥ

“ਇਤਿਹਾਸ ਸਰਬਾਂਧੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਿੰਦਵ ਕਥਾਨਕ, ਸੰਗੀਬਦਵ ਕਥਾਵਸਤੁ, ਸੰਧਿਧੋਂ ਦਾ ਨਰਵਾਹ, ਸ਼ਾਂਗਾਰ, ਵੀਰ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸੋਂ ਚਾ ਕੁਸੈ ਇਕ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁਖਤਾ ਤੇ ਅਨ੍ਯ ਰਸੋਂ ਦਾ ਸਹਾਯਕ ਹੋਨਾ, ਚਤੁਰਵਰਗ ਫਲ—ਪ੍ਰਾਪਤਿ, ਅਛੂ ਥਮਾਂ ਮਤੇ ਸੰਗ,

ਸਾਰ ਦੇ ਖੀਰੈ ਚ ਛਂਦ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਸਜ਼ਜਨ—ਸਤ੍ਰਤਿ ਤੇ ਦੁਰਜਨ—ਨਿੰਦਾ, ਸਂਧਾ, ਸੂਰਜ, ਰਾਤ, ਪਰਵਤ, ਸਾਗਰ, ਸ਼ਵਗ, ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੇ ਲਕਣ ਹੋਂਦੇ ਨ।

ਨਿ਷ਕ਼ਿ਷ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਮਹਾਕਾਵਿ ਓਹ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਏ ਜਿਸ ਚ ਸਥਾਰਣ ਕਥਾਨਕ, ਵਿਰਾਟ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਕਲਪਨਾ, ਗੰਮੀਰ ਅਮਿਵਿੰਜਨਾ ਸ਼ੈਲੀ, ਵਿਸ਼ਿ਷ਟ ਬਿਲਾ ਵਿਧਿ ਤੇ ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਵਿਘੀ ਥਮਾਂ ਉਸਦਾ ਰਚੇਤਾ ਯੁਗ—ਜੀਵਨ ਦੇ ਸ਼ਹਾਨ ਬੋਧ ਦੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਕ ਭੂਮਿਕਾ ਪਰ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਿਤ ਕਰਦਾ ਏ।

19.3.2 ਮਹਾਕਾਵਿ ਤੇ ਖਣਡਕਾਵਿ ਚ ਫ ਕੰਗ—ਮੇਦ ਸ਼ਹਿਦ ਕਰੋ।

‘ਮਹਾਕਾਵਿ’ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਸਮਸ਼ਤਪਦ ਏ। ਏਹ ‘ਮਹਾ’ ਤੇ ‘ਕਾਵਿ’ ਦੇ ਮੇਲ ਕਨ੍ਹੈ ਬਨੇ ਦਾ ਏ। ਇਸਦਾ ਅਰ्थ ਏ — “ਏਸਾ ਕਾਵਿ ਜੇਹਡਾ ਅਪਨੇ ਆਕਾਰ ਗੈ ਨੇਈ ਬਲਕੇ ਵਿਸ਼ੇ—ਵਸਤੁ ਦੇ ਸ਼ਹਾਬੋਂ ਬੀ ਬਡਾ ਹੋਏ।” ਮਹਾਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵਿਧਾ ਏ ਜਿਸ ਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਰੀਗ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਏ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੀ ਵਾਧਕਤਾ ਦੇ ਤੱਤ ਖਣਡਕਾਵਿ ਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੁਸੈ ਇਕ ਘਟਨਾ, ਇਕ ਹਿੱਸੇ, ਇਕ ਕਮੈਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਚ ਨਿਸ਼ਚਤ ਉਦਦੇਖ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਿਹਿਤ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਮਹਾਕਾਵਿ ਤੇ ਖਣਡਕਾਵਿ ਦਮੋਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਵਿ ਨ ਪਰ ਪਹੀ ਬੀ ਫਾਂਗ—ਮੇਦ ਨ :—

1. ਮਹਾਕਾਵਿ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਤੇ ਅਵਾਂਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੇ ਵਰਣਨ ਕਨ੍ਹੈ ਯੁਕਤ ਏ। ਮਹਾਕਾਵਿ ਚ ਜਿਤਥੈ ਵਾਧਕਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤਥੈ ਖਣਡਕਾਵਿ ਚ ਗੈਹਰਾਈ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਮਹਾਕਾਵਿ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਪਰਮਪਰਾ ਪ੍ਰਸਿੰਝ ਹੋਂਦਾ ਏ, ਪਰ ਖਣਡਕਾਵਿ ਦੀ ਵਸਤੁ ਪੂਰ੍ਣਤ: ਕਾਲਧਨਿਕ ਬੀ ਸ਼ਬਦ ਏ।
2. ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੇ ਨਾਯਕ ਧੀਰੋਦਾਤ ਤੇ ਸਦਗੁਣਯੁਕਤ ਵਿਕਿਤ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਤੱਦੇ ਚ ਆਮ ਤੌਰਾ ਪਰ ਦੇਵ ਤੇ ਰਾਜਾਏਂ ਗੀ ਸਤਾ ਲੈਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਖਣਡਕਾਵਿ ਚ ਨਾਯਕੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਲਪਨਾ ਦੇਵ ਜਾਂ ਖਾਤ ਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ।
3. ਮਹਾਕਾਵਿ ਚ ਸਾਰੋਂ ਰਸੋਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਹੋਂਦੀ ਏ ਪਰ ਖਣਡਕਾਵਿ ਚ ਇਕ ਗੈ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਂਦੀ ਏ।
4. ਮਹਾਕਾਵਿ ਚ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦਾ ਸਾਂਗੋਪਾਂਗ ਚਿਤ੍ਰਣ ਤਥਾ ਲੋਕਰੀਤਿਯੋਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਰੱਹਦਾ ਏ। ਜਦਕੇ ਖਣਡਕਾਵਿ ਚ ਸੀਮਤ ਘੇਰੇ ਚ ਇਨੋਂ ਵਿਸ਼ੋਂ ਦਾ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਨੇਈ ਬਲਕਿ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦਾ ਥੋੜਾ ਜਨੇਹਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ।
5. ਮਹਾਕਾਵਿ ਦੇ ਇਕ ਸਾਰ ਚ ਇਕ ਗੈ ਛਂਦ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਸਾਰ ਦੇ ਖੀਰੈ ਚ ਛਂਦ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਕੁਤੈ—ਕੁਤੈ ਸਾਰ ਚ ਨੇਕਾਂ ਛਂਦ ਭੀ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਸਾਰ ਦੇ ਖੀਰੈ ਚ ਅਗੋਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ

ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਇਸ ਚ ਪੰਜ ਸਂਧਿਯੋਂ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਏ। ਖਣਡਕਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਇਕ ਛੰਦ ਚ ਮਿਲਦੀ ਏ ਤੇ ਨੇਕਾਂ ਚ ਬੀ। ਸੱਗ ਦੇ ਖੀਅਰੈ ਚ ਛੰਦ ਬਦਲਨੇ ਜਾਂ ਅਗ਼ੋਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਨੇ ਦਾ ਨਿਜਮ ਨੇਈ ਏ। ਇਸ ਚ ਸਂਧਿਯੋਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੇਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਨਿ਷ਕਸ਼ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਗਲਾਯਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਮਹਾਕਾਵਾਂ ਤੋਂ ਖਣਡਕਾਵਾਂ ਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੇਦ ਨੇਈ ਏ। ਦੌਨੋਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਤਕੂ਷ਟ ਹੋਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਏ ਤੇ ਇੰਦਾ ਉਦਦੇਖਾ ਜੀਵਨ ਚ ਤਚੇ ਆਦਰਣੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਏ।

19.3.3 ਖਣਡਕਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ—ਸੁਰੂਪ ਪਰ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਮਹਾਕਾਵਾਂ ਆਹਲੇ ਲੇਖਾ ਜਿਸ ਕਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਂਦੀ ਏ ਪਰ ਜਿਸ ਚ ਪੂਰ੍ਣ ਜੀਵਨ ਗੈਹਣ ਨੇਈ ਕਰਿਧੈ ਖਣਡ ਜੀਵਨ ਗੈ ਗੈਹਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਥਮਾਂ ਓਹ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਰਚਨਾ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਪੂਰ੍ਣ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਏ। ਇਸ ਆਸਤੈ ਮਹਾਕਾਵਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਥਮਾਂ ਮਤੇ ਸੱਗੋਂ ਗੀ ਖਣਡਕਾਵਾਂ ਨੇਈ ਆਕਖੀ ਸਕਦੇ ਭਾਮੋਂ ਤੰਦੇ ਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਕ ਖਣਡ ਦੀ ਝਲਕ ਕਿ ਨੇਈ ਦਸ਼ੀ ਗੇਦੀ ਹੋਏ ਕੀ ਜੇ ਤਨੋਂ ਸੱਗੋਂ ਆਸਤੈ ਪੂਰਵਾਂ ਦੀ ਅਪੇਕ਼ਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਖਣਡਕਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਤਾਰ ਬੀ ਥੋੜਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।

1. ਖਣਡਕਾਵਾਂ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੁਸਾਈ ਮਹਤਵਪੂਰ੍ਣ ਘਟਨਾ ਦੀ ਪੂਰ੍ਣ ਅਨੁਮੂਤਿ ਏ ਜਿਸ ਥਮਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਰਬਾਂਧਤ ਪਕਖੈ ਦਾ ਉਜ਼ਜਵਲ ਰੂਪ ਝਲਕਦਾ ਏ ਪਰ ਇਸ ਮਹਤਵਪੂਰ੍ਣ ਘਟਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਤਾਰਪੂਰਵਕ ਵਰਣਨ ਕਰਨੇ ਕਨੈ ਏਹ ਮਹਾਕਾਵਾਂ ਨੇਈ ਬਨੀ ਜਾਂਦਾ।
2. ਖਣਡਕਾਵਾਂ ਚ ਮੁਕਖ ਘਟਨਾ ਦੇ ਕਨੈ ਗੈਣ ਘਟਨਾਂ ਬੀ ਹੋਈ ਸਕਦਿਧਾਂ ਨ ਜੇਹੜੀ ਮੁਕਖ ਘਟਨਾ ਗੀ ਉਤਕਰਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੈ ਪਰ ਤੰਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਵਤਤ੍ਰ ਬਜੂਦ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ।
3. ਖਣਡਕਾਵਾਂ ਚ ਇਕ ਗੈ ਮੁਕਖ ਮਾਰਿਕ ਸਵੇਦਨਾ ਹੋਂਦੀ ਏ।
4. ਇਸਦੀ ਕਥਾ ਚ ਆਰਾਮ, ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਚਰਮਸੀਮਾ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਬੀ ਰੌਹਦਾ ਏ।
5. ਇਸ ਚ ਨਿ਷ਚਤ ਉਦਦੇਖ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਿਹਿਤ ਹੋਂਦੀ ਏ।
6. ਖਣਡਕਾਵਾਂ ਚ ਸਾਗਬਦਤਾ ਅਨਿਵਾਰਾਂ ਨੇਈ ਏ ਤੇ ਸੱਗ ਰਖੇ ਜਾਨ ਤਾਂ ਤੰਦੀ ਸਾਂਖਿਆ ਨਿਸ਼ਚਤ ਨੇਈ। ਖਣਡਕਾਵਾਂ ਏਸੀ ਪ੍ਰਬਨਧ ਰਚਨਾ ਏ ਜਿਸ ਚ ਨਾਯਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਥਾ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਘਟਨਾ ਦਾ ਛੰਦੋਬਦਵ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇਹੜਾ ਪੂਰੀ ਹੋਏ ਤੇ ਸਰਬਾਂਧਤ ਪਕਖੈ ਦਾ ਵਿਸ਼ਿ਷ਟ ਰੂਪ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰੈ।

19.4.4 हेठ लिखे दे काव्य रूपें पर नोट लिखो।

(i) मुक्तक

अग्नि पुराण च मुक्तक दी परिभाषा इ'यां मिलदी ऐ —
“मुक्तकं श्लोकऐवेकञ्चमत्कारक्षमः सताम्”

अर्थात् मुक्तक, सज्जने गी इकै श्लोक च चमत्कार दरसने दी सरमत्थै आहली लघु रचना होंदी ऐ। एह परिभाषा गै मुक्तक दे रूप—सरूप गी गोहाडी सेही होंदी ऐ अर्थात् मुक्तक इकै छंदै च सीमत होंदा ऐ ते कविता—प्रेमियें गी सवैया, कुण्डलियां, गज़ला आदि मुक्तके दा खास साहित्य मिलदा ऐ। मुक्तके गी गौर कन्नै सुनियै इ'यां सेही होंदा ऐ जे मुक्तक भरोचा बचार प्रगट करने मूजब गै बजूद च आए दे होन। आचार्य आनन्दवर्धन होरें मुक्तक च रस गी मती म्हत्ता दिंदे होई आक्खे दा ऐ जे “मुक्तक च रस दी प्रतिष्ठा गै उसदे पद दी व्यवस्था बनांदी ऐ इस करी कवि आसेआ उस्सै दा आसरमां लैता जाना चाहिदा ऐ। उंदे मताबक कोई बी स्थायी जां संचारी भाव मुक्तक दा रूप ग्रैहण करी सकदा ऐ। मुक्तक च वाक्य जां बचार दी एकता होई सकदी ऐ।

कुण्डलियां — ‘कुण्डलिया’ हिन्दी दा छंद ऐ जिस च दोहा रोला छंद रलियै काव्य च चमत्कार पैदा करदे न। इस च कुल छे पद होंदे न। पैहले दऊं पद दोहे दे ते चार पद रोला दे। दोहे च 13+11 दे स्हाबे 24 मात्रा ते रोला च 11+13 मात्रां दे स्हाबे 24 मात्रां होंदियां न। कुण्डलियें च कुल्ल रलाइयै 144 मात्रां होंदियां न। कुण्डलियां दा मुंदला शब्द गै खीरै च बी होंदा ऐ। एहदे च कुसै इक भाव जां बचारै दा चित्रण होंदा ऐ। कुण्डली जादातर उपदेश प्रधान होंदी ऐ। किशन स्मैलपुरी हुंदे कविता संग्रह ‘अरुणिमा’ चा कुण्डली दा इक उदाहरण प्रस्तुत ऐ —

“भांत सभांते फुल्ल फल, ठण्डे मिटठे नीर।
रंग बरंगे पखरू, ते उच्चे पर्वत पीर
उच्चे पर्वत पीर, जडे गासा गी छूदे
चन्नै छुट्ट निं होर, कुसै ने बोलदे कूदे
बन्न सबन्ने देश, किशन तूं भाएं झांते
होर बी दिक्खे दृश कुतै ने भांत सभांते?”

(ii) सवैया

एह बी हिन्दी दा इक छंद ऐ। इस च कुल्ल चार चरण होंदे न पर पंगती दी खीरली तुक मिलदी ऐ। हर इक चरण च 22 थमां 26 मात्राएं दा होना जरुरी ऐ। सवेझ्यें किषन स्मैलपुरी होरें लिखे दे न –

“साधनां करदे सोभदे साधु, सुच्चिएं सोचें सब सरकारां
साथें-साथें सोभदे-साथी, साथें-साथें सुंदर नारां
सोहे सियाले सुख—सुहांदे, सज्जनें साथें सैलियों धारां
बांदियां छारां कियां ए सोभन, जेकर सज्जन लैन नां सारां।”

(iii) गज़ल

गज़ल शब्द मूल रूप च अरबी भाशा दा शब्द ऐ ते इसदा अर्थ औरत बारै गल्ल करना, उसदे प्रेम-पत्रैपे दी चर्चा करना ऐ। इक गज़लै च घट्ट कोला घट्ट पंज शेऊर होंदे न। शेऊर च दऊं ‘मिसरे’ जां सतरां होंदियां न। पैहले शेऊर गी ‘मतला’ ते खीरले गी ‘मक्ता’ आक्खेआ जंदा ऐ। गज़ल दी भाशा बड़ी असरदार होनी चाहिदी ऐ। शेऊरें च मात्रा दा स्हाब नेई होंदा, लय दी गल्ल चलदी ऐ। डोगरी दे गज़ल गोड शायरें सिर्फ हिरख प्रीतै दी गै गल्लै गी गज़ल दा विशे नेई बनाया बल्के उनें समाजै दे बड़े संजीदा विषें पर गज़ला लिखियां न। गज़लें दे किश उदाहरण प्रस्तुत न :–

1. “मेरा केह गोआचग मेरे कोल केह ऐ
नां ए भाग जागे, नां ए भाग सौने।”
2. माला च मस्त कोई हा, तस्बीह च कोई हा
सब ओपरेपनै च हे, अपने च कोई नेई।
3. जित्थै कुतै बी जाओ, उत्थै गै ताहनें—मीहनें
एह जैहर कियां खाने, एह जैहर कियां पीने।”

(iv) गीत

गीत संस्कृत दी 'गे' धातु थमां बने दा ऐ इसदा अर्थ गाई जाने जोग रचना ऐ। गीत संगीत दे बगैर अधूरा ऐ। गीत दी पैहली पंकित 'स्थायी' खोआंदी ऐ। जिसगी गीत गांदे होई हर अंतरे दे बाद दुहराया जंदा ऐ। गीतें गी द'ऊं भेंदें च विभाजित कीता गेदा ऐ – लोक गीत ते साहित्यक गीत। लोकगीतें दे रचनाकार गुमनाम होंदे न। लोकगीतें च बिहाइयां, लोरियां, घोड़ियां, सुहाग, बिषनपते, छंद, भाखां आदि विधां प्रमुख रूपै च शामल न। लोक गीतें राहें असेंगी कुसै समाज दी सांस्कृतिक, धार्मक, आर्थिक आदि स्थितियें दा, रीति-रवाजें दा, आस्था-विश्वासें दा बोध होंदा ऐ। गीतें दा इक उदाहरण प्रस्तुत ऐ :–

"कोई बदली गासें छाई, रामा, नेई बरदी
कु'न जानै के दरद-बछोड़े, कोदी ऐ भरमाई? रामा ...
नां कून्दी नां दर्द सुनांदी, नां गै नज़रां चुकदी,
दूरें गेदी, सोचें पेदी, किज चलदी फही रुकदी,
सिकल दपैहरी गी जोगी, संजां गेआ बनाई?
रामा, नेई बरदी।

(v) चपंकता

मुक्तक दे चपंकता रूपै च कुल्ल चार पंगतियां होंदियां न। इस दी पैहली, दूर्द ते चौथी पंगतै दी आपूं चें तुक मिलदी ऐ ते त्री दी तुक बक्खरी होंदी ऐ। सारे छंद च इककै विशे होंदा ऐ ते चौथी पंगती पर जोर पाया गेदा होंदा ऐ। जियां :–

"अल्ले दागें दी गल्ल कीती ऐ,
त्रुटदे धागें दी गल्ल कीती ऐ।
असें दुनिया दी चुगली लाई नेई।
अपने भागें दी गल्ल कीती ऐ।

(vi) दोहा

एह दो पदें आहला छन्द ऐ दौनें दे दऊं चरण होंदे न। इ'यां दोहे च चार चरण मन्ने गेदे न। सम (दुए ते चौथे) चरण च जारां मात्रां ते विषम (पैहले-त्रीए) च तेरां मात्रां होंदियां न। हर पद च कुल्ल मात्रां चौबी होंदियां न। जि'यां '—

“शीशा घस्सी घस्सियै, इसदी शान निं रोल।
जे दागें दी शर्म ऐ, तूं मुंह अपना गोल ॥
हथ कदें नेई अऱ्डना, प्राण जान तां जान।
ए मरदें दी झेन ऐ, ए मरदे दी शान।”

दौने पुस्तकें पर अधारत वस्तुनिश्च सोआल
रूपरेखा

20.1 उद्देश्य

विद्धार्थीयें च विशे—विषेष सम्बंधी तीव्र अभिव्यक्ति दी समर्था जुटाने दे उद्देश्य कन्नै लौहके—लौहके सुआलें दे नमूने दित्ते गेदे न जिनेंगी पढ़ियै ने अमल करियै विद्धार्थी कुसै विशे दे बारे च तौले, तुरंत ते स्हेई उत्तर देने च समर्थ होडन ।

20.2 पाठ परिचे

इस पाठ च विशे—परक वस्तुनिष्ट सुआलें दे दो उपपाठ प्रश्न— पत्रों दे नमूने दित्ते गेदे न ते उंदें जबावे दी कुंजी बी ।

20.3 पाठ प्रक्रिया

अ) खाली थाहर भरों

आ) स्हेई उत्तर चुनों

20.3.1 खाली थाहर पूरे करो :

1. कैंकर, गीहटें, टोएं, टिब्बें हद्द मुकाई ऐ ।

अस.....मारू कंडी डुग्गर देस खुआई ऐ ।

2. पंजाबी.....पारसी दे बी सूफी मतै गी पढ़ेआ ऐ

3. गाऊ लम्मियों गाऊ अड़ेआ ।

4. ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਏ ਸੀਰੋਂ ਦਾ.....ਦਾ ਨੇਈ।
5. ਕਲਿਯੁਗ ਏਹ ਰਾਜ.....ਏਸੇ ਕਮ਼ ਬਨਾਓ
6. ਪਥਰ ਤਸਲੈ ਪਰ ਸਿਜ਼ਲਦੇ ਜਿਸਲੈ ਕੋਈ.....ਟਾਂਗੋਈ ਜਾਂਦੀ।
7. ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਫਰ.....ਹਾ ਦਨਾਂ ਬੈਠੇ ਹੋ ਅਸ।
8. ਫੀਤਾ ਕਟਿਟਧੈ.....ਜਿਤਥੈ ਆਈ ਬੌਹਦਾ।
9. ਦਿਨ ਚਢ਼ਦੇ ਸੂਰਜ ਨੈ.....ਧੋਲੀ ਦਿੱਤਾ।
10. ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ.....ਚ ਹਾਰੋਂ ਜਦੂ।
11. 'ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚੰਚਾ' ਪੁਸ਼ਟਕ.....ਹੋਰੋਂ ਲਿਖੀ ਦੀ ਏ।
12. 'ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚੰਚਾ' ਦਾ ਦੁਆ ਸਾਂਕਰਣ.....ਚ ਛਪੇਆ।
13. ਪੁਸ਼ਟਕ 'ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚੰਚਾ' ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਸਾਂਕਰਣ.....ਬਾਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ।
14. 'ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚੰਚਾ' ਦਾ ਦੂਆ ਸਾਂਕਰਣ.....ਨੇ ਛਪੋਆਯਾ।
15. ਸਾਹਿਤਿਕ ਮਾਹਨੂੰ ਦੀ.....ਦੀ ਗੈ ਖੋਜ ਏ।
16. ਹਰ ਇਕ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾ ਦੇ.....ਪਕਖ ਹੋਂਦੇ ਨ।
17. ਹਰ ਖੇਤਰੈ ਚ ਕਮ਼ ਕਰਨੇ ਆਹਲੋਂ ਗੀ.....ਪਢਨਾ ਚਾਹਿਦਾ।
18. ਸਾਹਿਤਿਕ.....ਭਰੋਚੇ ਬਾਕਿ ਦਾ ਨਾਂਡ ਏ।
19. ਕਵਿਤਾ ਚ.....ਦਾ ਗੁਣ ਬੜਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਏ।
20. ਕਵਿਤਾ.....ਦਾ ਰੂਪ ਏ।
21. ਸਾਂਕਰਣ ਆਚਾਰ੍ਯ ਕਾਵਿ ਦੇ ਦੋ.....ਕੀਤੇ ਦੇ—ਨ।
22. ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਵਿ ਦਾ ਦੂਆ ਰੂਪ.....ਕਾਵਿ ਏ।
- 23.

ਦਿਕਖੋ ਰਹੇਈ ਉਤਤਰ

1. ਪਥਰ	2. ਤੱਦੂ	3. ਭਾਖੋਂ	4. ਗਰੀਬੋਂ
5. ਅਨੋਖਾ	6. ਲਾਸ਼	7. ਲਮ਼ਾ	8. ਚੀਫ—ਗੈਸਟ
9. ਸੁਚਚਾ	10. ਦੌੜ	11. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ	12. 2006
13. 1969	14. ਡੋਗਰੀ ਸਾਂਕਰਣ	15. ਪੂਰਣਤਾ	16. ਕਲਿਯੁਗ
16. ਦੋ	17. ਸਾਹਿਤਿਕ	18. ਰਸ	19. ਕਲਿਯੁਗ
20. ਆਨਾਂਦ	21. ਭੇਦ		22. ਖਣਡ

20.3.2 ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਜਬਾਵੋਂ ਚਾ ਸ਼ੇਈ ਪਰ (✓) ਦਾ ਨਸ਼ਾਲ ਲਾਓ :—

1. 'ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚੰਚਾ' ਪੁਸ਼ਟਕ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਸ਼ਾਸ਼ਕਰਣ ਛਪੇਆ।
ਕ) 1970 ਖ) 1969 ਗ) 1971
ਤ0 ਖ
2. 'ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚੰਚਾ' ਦਾ ਦੂਆ ਸ਼ਾਸ਼ਕਰਣ ਛਪੇਆ।
ਕ) ਪ੍ਰੋ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਖ) ਪ੍ਰੋ ਵੀਣਾ ਗੁਪਤਾ ਗ) ਪ੍ਰੋ ਚਮਧਾ ਬਰਮਾ
ਤ0 ਕ
3. ਪੁਸ਼ਟਕ 'ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚੰਚਾ' ਦਾ ਦੂਆ ਸ਼ਾਸ਼ਕਰਣ ਛਪੇਆ।
ਕ) 2005 ਖ) 2007 ਗ) 2006
ਤ0 ਗ
4. 'ਸਾਹਿਤਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕਲਾਤਮਕ ਚਿਤ੍ਰਣ ਏ'। ਆਕਖੇ ਦਾ ਏ।
ਕ) ਐਮਾਰਸਨ ਖ) ਕੌਰੇ ਗ) ਕੁਨਤਕ
ਤ0 ਖ
5. 'ਸਾਹਿਤਿਕ ਭਾਸਾ ਦਾ ਉਚਚਤਮ ਰੂਪ ਏ' ਆਕਖੇ ਦਾ ਏ।
ਕ) ਕਾਲਰੇਜ ਖ) ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਗ) ਅੜਾਤ
ਤ0 ਖ
6. 'ਕਵਿਤਾ ਪਦਾਤਮਕ ਰਚਨਾ ਏ' ਆਕਖੇ ਦਾ ਏ।
ਕ) ਮੈਕਾਲੇ ਖ) ਡਾ ਜਾਨਸਨ ਗ) ਫੈਜ਼ਲਟ
7. 'ਕਵਿਤਾ ਸੰਗੀਤਮਾਨ ਬਚਾਰ ਏ' ਆਕਖੇ ਦਾ ਏ।
ਕ) ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖ) ਮਸ਼ਟ ਗ) ਕਾਰਲਾਇਲ
ਤ0 ਗ
8. 'ਕਵਿਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਏ' ਆਕਖੇ ਦਾ ਏ।
ਕ) ਵਰਡਸ਼ਵਰਥ ਖ) ਮੈਥਯੂ ਆਰਨਲਡ ਗ) ਸ਼ੈਲੇ
ਤ0 ਖ
9. ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਵਿ ਦੇ ਭੇਦ ਨ।
ਕ) ਦੋ ਖ) ਤੈ ਗ) ਚਾਰ
ਤ0 ਤੈ

10. जिस काव्य दा आनन्द सुनिये जां पढिये थ्होए उसी काव्य आखदे न ।
क) श्रव्य ख) दृष्टि ग) प्रबंध
उ0 क

11. 'सुरग देस' कविता ऐ
क) बसंत राम बसंत दी ख) किशन स्मैलपूरी दी ग) वेदपाल दीप दी
उ0 ख

12. गोगाराम 'साथी' दी कविता ऐ ।
क) मनोआदी आला ख) शर्त ग) अखबार
उ0 क

13. पदमा सचदेव दी कविता ऐ ।
क) न्यारा घराट ख) उत्तर बैहनी ग) ललागी
उ0 ख

14. 'मजूर' कविता दे कवि ने
क) शिवराम प्रेमी ख) ओ.पी. शर्मा 'सारथी ग) रामनाथ शास्त्री
उ0 क

15. 'झुरियां' कविता ऐ
क) अश्विनी मगोत्रा दी ख) डॉ अरविन्द दी ग) अमिषाप दी
उ0 ख

16. 'आत्मा—नवेदन' दे कवि न
क) कुवर वियोगी ख) स्वामी ब्रह्मानन्द तीर्थ ग) रामनाथ शास्त्री
उ0 ख

17. लैन्ज कविता दे कवि न
क) ओ.पी. शर्मा 'सारथी ख) वेदपाल दीप ग) चरण सिंह
उ0 क

18. ज्ञान सिंह पचोग दी कविता ऐ
क) झुरियां ख) पंगे ग) चरखे दा सपाही
उ0 ख

19. बसंतराम बसंत दी कविता एक
क) परमेशवर ख) सुरग देस ग) लैंज
उ0 क